

ANU | Alfred Nobel University JOURNAL (Назва з 2023 р.)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ▪ Заснований у 2011 р. ▪ Виходить 2 рази на рік

PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

- Переворська О.І., Приходько Т.П., Кобзева І.М.**
Театралізоване мистецтво як засіб розвитку навичок міжособистісної взаємодії у школярів із розладами аутистичного спектру
DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-1 7

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

- Волкова Н.П., Кожушко С.П., Онищенко М.Ю.**
Самоосвіта викладача в умовах воєнного стану: з досвіду закладу вищої освіти
DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-2 18
- Гаркуша І.В., Дубінський С.В.**
Роль масмедіа у соціалізації та життєвому благополуччі: теоретичний аналіз та психосоціальні аспекти
DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-3 30
- Dribas S.A., Semenov K.A.**
Psychological factors of the formation of legal awareness of students of historical and medical education profiles
DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-4 40

Програмні цілі – висвітлення результатів новітніх досліджень та досягнень педагогічної та психологічної науки за всіма теоретичними і практичними напрямками.

Для наукових працівників, фахівців-педагогів та психологів, студентів, широкого кола дослідників педагогічної і психологічної галузей науки.

Матеріали публікуються змішаними мовами.

Журнал затверджено до друку і до поширення через мережу Інтернет за рекомендацією вченої ради Університету імені Альфреда Нобеля (протокол № 3 від 23 квітня 2024 р.).

Журнал "Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology" зареєстровано у міжнародних наукометричних базах і директорія Ulrich's Periodicals Directory, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Index Copernicus, індексується в Google Scholar та інформаційно-аналітичній системі Національної бібліотеки України імені Вернадського.

Журнал затверджено у Переліку наукових фахових видань за категорією «Б» рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України (наказ від 2 липня 2020 р. № 886).

Журнал внесено до Державного Реєстру суб'єктів у сфері медіа (Рішення № 887 Протоколу № 21 Засідання Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 14 вересня 2023 р.)

Ідентифікатор медіа: R30-01316

Красюк І.О. Морально-етичний потенціал особистості майбутнього педагога – основа продуктивності його професійної підготовки DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-5	50
Мітченко К.В. Характеристики психологічної зрілості як soft-skill сучасної особистості DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-6	58
Селюк В.М. Формування корпоративної культури офіцерів: зарубіжний досвід DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-7	66
Шуба Л.В., Шуба В.О., Шуба В.В. Особливості розвитку та застосування аеробіки в системі фізичного виховання DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-8	74

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Вошколуп Г.Ю. Формування навчальної автономії студентів економічних спеціальностей засобами цифрових технологій DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-9	81
Гаврилюк Н.М. Переваги та недоліки групової роботи студентів під час викладання іноземних мов в університеті DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-10	90
Дубовий З.С., Лакомова О.Й. Контекстуальний підхід до вивчення вибіркової дисципліни «Теорія масової комунікації» бакалаврами педагогічних вишів (спеціальності «Географія» і «Музичне мистецтво») DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-11	96
Кожушко С.П., Бойко Л.Г. Проектні технології навчання як засіб формування полікультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у галузі туризму в умовах змішаного навчання DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-12	104
Олійник І.В. Навчальна автономія як важлива передумова формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності в умовах аспірантури DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-13	114
Письменна О.М. Організація самоосвітньої діяльності студентів медичних коледжів в умовах змішаного навчання DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-14	123
Сукач Т.М., Чуйков А.С., Бірюкова Т.В. Прикладна спрямованість вивчення вищої математики здобувачами фахової передвищої освіти DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-15	133

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Влупова Н.М., Medynska S.I., Voloboeva A.O. Didactic potential of YouTube channels for enhanced English language learning in non-linguistic programs DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-16	147
Вільховченко Н.П. Використання проектної роботи у викладанні англійської мови для студентів енергетичного сектору DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-17	160
Галус О.М., Крищук Б.С., Сівак Н.А. Організаційно-педагогічні умови використання інформаційних технологій у змішаному навчанні майбутніх офіцерів DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-18	169
Павлович М.Г. Використання інтерактивних технологій у підготовці майбутніх перекладачів як запорука успішної міжкультурної взаємодії DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-19	178

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Лаврентьева О.О., Крупський О.П. Теоретичні та методичні аспекти використання інформаційно-когнітивних технологій у підготовці фахівців транспортного профілю DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-20	185
Погорелов М.Г., Прасол А.А. Комп'ютерна візуалізація у викладанні загальнотехнічних дисциплін: теоретичні і практичні аспекти DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-21	198

CONTENTS

THEORETICAL FOUNDATIONS OF CORRECTIVE PEDAGOGICS AND EDUCATION

Perevorska O., Prohodko T., Kobzieva I.

Theatrical art as a means of developing interpersonal skills in pupils with autism spectrum disorders

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-1 7

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF EDUCATION, UPBRINGING AND PERSONALITY DEVELOPMENT

Volkova N., Kozhushko S., Onyshchenko M.

Teacher's self-education under the conditions of martial law: from the experience of a higher education institution

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-2 18

Harkusha I., Dubinskyi S.

The role of mass media in socialisation and well-being: theoretical analysis and psychosocial aspects

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-3 30

Dribas S., Semenov K.

Psychological factors of the formation of legal awareness of students of historical and medical education profiles

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-4 40

Krasiuk I.

The moral and ethical potential of a future teacher's personality – the foundation for the productivity of their professional training

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-5 50

Mitchenko K.

Characteristics of psychological maturity as a soft-skill of a modern personality

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-6 58

Seliuk V.

Formation of corporate culture of officers: foreign experience

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-7 66

Shuba L., Shuba V., Shuba V.

Features of development and application of aerobics in the system of physical education

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-8 74

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF PROFESSIONAL EDUCATION

Voshkolup H.

Formation of educational autonomy of students of economic specialties by means of digital technologies

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-9 81

Havryliuk N.

Advantages and disadvantages of students' group work in teaching foreign languages at university

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-10 90

Duboviy Z., Lakomova O.

Contextual approach to teaching the elective discipline "Theory of mass communication" to bachelors of pedagogical universities (specialties "Geography" and "Musical Art")

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-11 96

Kozhushko S., Boiko L.

Project-based learning technologies as a means of formation of multicultural communicative competence of future specialists in the field of tourism in the conditions of blended learning

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-12 104

Oliinyk I.

Educational autonomy as an important prerequisite for the formation of future PhDs' research competence in the conditions of postgraduate studies

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-13 114

Pysmenna O.

Organizing self-education activities for medical college students in the context of blended learning

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-14 123

Sukach T., Chuikov A., Biriukova T.

Applied direction of the study of higher mathematics by students of professional pre-higher education

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-15 133

THE LATEST TEACHING TECHNOLOGIES IN THE HIGHER SCHOOL

Blynova N., Medynska S., Voloboieva A.

Didactic potential of YouTube channels for enhanced English language learning in non-linguistic programs
DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-16 147

Vilkhovchenko N.

Using project work in teaching English for specific purposes for energy sector
DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-17 160

Halus O., Kryshchuk B., Sivak N.

Organizational and pedagogical conditions of use of information technologies in blended learning of future officers
DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-18 169

Pavlovych M.

Interactive technology usage in the future translators' training as a pledge of successful intercultural interaction
DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-19 178

INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING METHODS IN HIGHER SCHOOLS

Lavrentieva O., Krupskiy O.

Theoretical and methodological aspects of using information and cognitive technologies in the training of transport specialists
DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-20 185

Pohorielov M., Prasol A.

Computer visualization in teaching general technical disciplines: theoretical and practical aspects
DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-21 198

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Голова редакційної ради

С.Б. ХОЛОД, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Заступник голови редакційної ради

А.О. ЗАДОЯ, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Члени редакційної ради

С.Б. ВАКАРЧУК, доктор фізико-математичних наук,
професор (Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

В.А. ПАВЛОВА, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

А.А. СТЕПАНОВА, доктор філологічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор серії

Н.П. ВОЛКОВА, доктор педагогічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Заступник головного редактора

О.О. ЛАВРЕНТЬЄВА, доктор педагогічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля).

Відповідальний секретар

І.В. ОЛІЙНИК, кандидат педагогічних наук, доцент
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Технічний секретар

С.І. МЕДИНСЬКА, старший викладач
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Члени редакційної колегії

С.М. АМЕЛИНА, доктор педагогічних наук, професор
(Національний університет біоресурсів та
природокористування України, м. Київ).

О.О. РЕЗВАН, доктор педагогічних наук, професор
(Харківський національний університет міського
господарства імені О.М. Бекетова).

С.П. КОЖУШКО, доктор педагогічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

О.В. ЛЕБІДЬ, доктор педагогічних наук,
професор (Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро).

Т.О. ПАХОМОВА, доктор педагогічних наук, професор
(Запорізький національний університет).

С.В. САПОЖНИКОВ, доктор педагогічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

С.О. СЕМЕРІКОВ, доктор педагогічних наук, професор
(Криворізький державний педагогічний університет).

Н.М. ТКАЧЕНКО, доктор педагогічних наук, доцент,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка.

Л.Л. БУТЕНКО, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри педагогіки ДЗ (Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка).

В.М. ЧОРНОБРОВКІН, доктор психологічних наук,
професор (Національний університет
"Києво-могилянська академія").

Ю.М. ШВАЛЬБ, доктор психологічних наук, професор
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка).

EDITORIAL COUNCIL

Head of Editorial Council

SERGIY KHOLOD, Doctor of Economics, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

Deputy Head of Editorial Council

ANATOLI ZADOIA, Doctor of Economics, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

Members of Editorial Council

SERGIY VAKARCHUK, Doctor of Physical and Mathematical
Sciences, Full Professor (Alfred Nobel University, Dnipro).

VALENTYNA PAVLOVA, Doctor of Economics, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

ANNA STEPANOVA, Doctor of Philology, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

EDITORIAL BOARD

Chief Editor

NATALIIA VOLKOVA

Doctor of Pedagogy, Full Professor (Alfred Nobel University, Dnipro).

Deputy Editor-in-Chief

OLENA LAVRENTIEVA

Doctor of Pedagogy, Full Professor (Alfred Nobel University, Dnipro).

Responsible Secretary

IRYNA OLIINYK

Candidate of Pedagogy (Alfred Nobel University, Dnipro).

Technical Assistant

SVITLANA MEDYNSKA

senior lecturer (Alfred Nobel University, Dnipro).

Editorial Board Members

SVITLANA AMELINA

Doctor of Pedagogy, Full Professor (National Institute
of Bioresources and Use of Nature of Ukraine, Kyiv).

OKSANA REZVAN

Doctor of Pedagogy, Full Professor (Kharkiv National University
of Municipal Economics named after O.M. Beketov).

SVITLANA KOZHUSHKO

Doctor of Pedagogy, Full Professor (Alfred Nobel University, Dnipro).

OLHA LEBID

Doctor of Pedagogy, Associate Full Professor (Alfred Nobel University,
Dnipro).

TETIANA PAKHOMOVA

Doctor of Pedagogy, Full Professor (Zaporizhia National University).

STANISLAV SAPOZHNIKOV

Doctor of Pedagogy, Full Professor (Alfred Nobel University, Dnipro).

SERHIY SEMERIKOV, Dr. of Pedagogy, Professor (Kryvyi Rih State
Pedagogical University)

NATALIIA TKACHENKO, Dr. of Pedagogy,

Associate Professor (Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National
Pedagogical University)

LIUDMILA BUTENKO

Dr. of Pedagogy, Associate Professor, head of the department
of Pedagogy (Luhansk Taras Shevchenko National University)

VLADIMIR CHORNOBROVKIN

Doctor of Psychology, Full Professor (National University
of "Kyiv-Mohyla Academy").

YURIY SHVALB

Doctor of Psychology, Full Professor (Taras Shevchenko National
University of Kyiv).

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

Ю. ВІЗЕМАНН, доктор наук, професор кафедри освітніх наук Зігенського університету (Німеччина).
А.І. ДЖАКОМОЦЦІ, доктор філософії, професор кафедри психології Федерального університету Санта-Катаріни (Бразилія).
В. КРИГЕР, доктор філософії, професор педагогіки Університету економіки та суспільства м. Людвігсхафен-на-Рейні (Німеччина).
Дж.Л. ЛІОНТАС, доктор PhD., асоційований професор ESOL (Коледж освіти, Сарасота, США).
А. ЛОПЕС, доктор філософії PhD і Habilitation в освітніх науках, професор (Факультет психології та освітніх наук Університету Порту, Португалія).
Р. ПЕРМАНАДЕЛІ, доктор психологічних наук, директор з питань досліджень у Центрі вивчення індонезійського соціального представництва (Індонезія).
В. ОКУЛИЧ-КОЗАРІН, доктор хабілітований у сфері економічних наук, MBA, професор Школи підприємництва, Вроцлавський університет природничих наук.
САМИРА ГУСЕЙН КИЗИ АБАСОВА, к.е.н., доктор філософії з економіки, Інститут Економіки Міністерства Науки та Освіти Азербайджану, Баку (Азербайджан).
І. БОНДАРЄВСЬКА, доктор філософії, доцент, засновниця та голова правління НУО «Центр особистісних та соціальних трансформацій».

INTERNATIONAL EDITORIAL COUNCIL

JUTTA WIESEMANN, Prof. Dr. of FAK II Education Architecture Arts, Department of Education, University of Siegen (Germany).
ANDRÉIA ISABEL GIACOMOZZI, PhD, Professor at the Department of Psychology of the Federal University of Santa Catarina (Brazil).
VOLFGANG KRIGER
PhD, Professor (Hochschule für Wirtschaft und Gesellschaft Ludwigshafen, Germany).
JOHN LIONTAS
PhD, Associate Professor (College of Education, Sarasota-Manatee, USA).
AMÉLIA LOPES
‘Agregação’ (Habilitation) in Education Sciences, Professor (Faculty of Psychology and Education Sciences, University of Porto, Portugal).
RISA PERMANADELI, Doctor of Psychology, Research Director at Pusat Kajian Representasi Sosial Indonesia.
WALERY OKULICZ-KOZARYN
Dr. habil. in Social Sciences, MBA., Professor of School of Entrepreneurship, Wrocław University of Environmental and Life Sciences.
ABASOVA SAMIRA HUSEYN QIZI
DSc of IUAS, PhD, AP, leader researcher Economy Institute of Azerbaijan National Academy of Sciences, Baku, Azerbaijan
IRINA BONDAREVSKAYA, PhD, Associate Professor, Founder and Head of the Board in NGO “Center for Personal and Social Transformations”.

Усі права застережені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора і редакції. При передрукуванні посилання на «**Вісник Університету імені Альфреда Нобеля**». **Серія «Педагогіка і психологія»** обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє точку зору автора і не відповідає за фактичні або статистичні помилки, яких він припустився.

Редактор: *Л.В. Пилипчак*
Комп'ютерна верстка *А.Ю. Такій*

Підписано до друку 16.05.2024. Формат 70×108/16. Ум. друк. арк. 18,05.
Тираж 300 пр. Зам. № .

Адреса редакції та видавця:
49000, м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 18.
Університет імені Альфреда Нобеля
Тел/факс (056) 778-58-66. e-mail: rio@duan.edu.ua

Віддруковано у ТОВ «Роял Принт».
49052, м. Дніпро, вул. В. Ларіонова, 145.
Тел. (056) 794-61-05, 04
Свідоцтво ДК № 4765 від 04.09.2014 р.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 376.3:792

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-1

О.І. ПЕРЕВОРСЬКА,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро)*

Т.П. ПРИХОДЬКО,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро)*

І.М. КОБЗЄВА,

*директор Навчально-методичного центру забезпечення якості освіти, старша
викладачка кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу вищої
освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»
(м. Дніпро)*

ТЕАТРАЛІЗОВАНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ НАВИЧОК МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ШКОЛЯРІВ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Розглянуто проблему ефективності корекційної роботи здобувачів вищої освіти з молодшими школярами із розладами аутистичного спектру (РАС). Теоретичний аналіз проблеми показав, що набуття досвіду взаємодії, навичок контактування з дітьми визнано одним із пріоритетних напрямів становлення особистості у молодшому шкільному віці. У науці комунікація розглядається як взаємодія та встановлення контактів між індивідами, результатом якого є вплив один на одного, обмін інформацією, обрання певного напрямку спільних дій, а також сприймання та розуміння співрозмовника. Визначено, що набутий у молодшому шкільному віці власний мистецько-комунікативний досвід є запорукою не лише загальнокультурного розвитку дитини, але також її розкритості, впевненості, особистісної активності в подальшому житті. Зроблено акцент на тому, що театралізована діяльність виявляється ефективним засобом соціалізації молодшого школяра, оскільки вона сприяє осмисленню морального підтексту літературного твору й участі у грі. Ця форма активності створює сприятливі умови для розвитку, орієнтовані на цілісний розвиток особистості дитини з РАС, активізацію її творчості та ключових психічних процесів.

Наголошено, що вирішення проблеми стане впровадження здобувачами вищої освіти корекційно-розвивальної програми, спрямованої на розвиток навичок міжособистісної взаємодії у молодших школярів із розладами аутистичного спектру.

Здобувачами вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара під керівництвом авторів було проведено дослідження рівня розвитку навичок міжособистісної взаємодії у молодших школярів із розладами аутистичного спектру. У дослідженні взяли участь діти молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру: 1-А клас – 13 дітей (експериментальна група, ЕГ); 1-Б клас – 14 дітей (контрольна група, КГ).

Результати дослідження дали змогу здобувачам вищої освіти зробити висновок, що розвиток навичок міжособистісної взаємодії у молодших школярів із розладами аутистичного спектру може

бути успішним за умов спеціально організованих, систематизованих та регулярних занять за корекційно-розвивальною програмою «Юні актори». Отримані результати свідчать про ефективність корекційної роботи здобувачів вищої освіти з дітьми, які мають розлади аутистичного спектру.

Ключові слова: молодші школярі, розлади аутистичного спектру, міжособистісна взаємодія, театралізоване мистецтво, корекційно-розвивальна робота, емпіричне дослідження.

Постановка проблеми. Забезпечення рівних можливостей для отримання освіти всіма дітьми є одним з ключових пріоритетів розвитку сучасної освіти в Україні. Зокрема, актуальною є увага до дітей з особливими освітніми потребами. Державна політика зорієнтована на створення умов, що дозволяють цим дітям здобувати освіту, враховуючи їхні індивідуальні здібності, можливості та інтереси. Зміни на рівні законодавства, зокрема у новому Законі України «Про освіту», підтверджують значущість інклюзії в освітній системі [Закон України «Про освіту», 2017]. Цей закон гарантує право на отримання освіти для осіб з особливими освітніми потребами й надає можливість здобувати безоплатну освіту в державних і комунальних освітніх закладах. Зокрема, передбачено можливість упровадження дистанційного, індивідуального, сімейного навчання, а також педагогічного патронажу. Забезпечується можливість отримання психолого-педагогічної та корекційно-розвивальної допомоги для осіб з особливими освітніми потребами, а також створення інклюзивних класів у закладах освіти для цільової підтримки цих осіб.

На сьогодні проблема розладів аутистичного спектру (РАС) є актуальною, особливо у контексті соціальної та емоційної взаємодії з дитиною молодшого шкільного віку. Неправильне сприйняття проблеми РАС обмежує повне розуміння важливості корекційної роботи з дитиною. Недостатнє усвідомлення причин виникнення цього порушення психічного розвитку та ролі батьків у вихованні дитини з РАС стає перешкодою для ефективного втручання [М.К. Шеремет, 2010].

Проблема міжособистісної взаємодії дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру залишається в межах наукового інтересу сучасних дослідників. Вивчення взаємовідносин у дітей – важливе явище в українській та зарубіжній соціально-психологічній і педагогічній науках. Міжособистісна взаємодія – особистий контакт двох і більше осіб, що має наслідком взаємні зміни їх поведінки, діяльності, стосунків й установок.

Саме театралізована діяльність виявляється ефективним засобом соціалізації молодшого школяра, оскільки вона сприяє осмисленню морального підтексту літературного твору й участі дітей у грі. Ця форма активності створює сприятливі умови для розвитку, орієнтовані на цілісний розвиток особистості дитини з РАС, активізацію її творчості та ключових психічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що значний внесок у дослідження розвитку, навчання і виховання дітей із розладами аутистичного спектру внесли такі українські науковці: О. Адаменко, О. Вербицька, В. Гнатюк, Г. Забрамна, О. Куліш, В. Синьов та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На даний час недостатньо вирішеною залишається проблема ефективності корекційно-розвивальної роботи щодо розвитку навичок міжособистісної взаємодії у молодших школярів із розладами аутистичного спектру засобами театралізованого мистецтва.

Формулювання цілей статті. Доцільним є теоретичне обґрунтування означеної проблеми та висвітлення результатів емпіричного дослідження щодо виявлення рівня розвитку навичок міжособистісної взаємодії у молодших школярів із розладами аутистичного спектру засобами театралізованого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку теорії та практики спеціальної педагогіки і спеціальної психології характеризується посиленням уваги до поглибленого вивчення різних особливостей психічного розвитку дітей, що має важливе науково-практичне значення. Зростає число й розмаїтість дітей із відхиленнями в розвитку, у т. ч. з парціальною й комплексною недостатністю. Це викликає необхідність вивчення дітей у процесі їх навчання й виховання, визначення мікропрограм корекційного впливу для кожного окремого випадку. Термін РАС вживається як традиційно уживаний, скорочений відповідник дефініцій «Розлади загального розвитку» (МКХ-11), «Первазивні розлади розвитку» (DSM-V) та уживаний у клінічній практиці термін «Розлади спектру аутизму» або «Розлади

аутистичного спектру» [О.В. Біленко, 2021]. РАС – це довічний стан, пов'язаний із порушенням неврологічного розвитку, основною особливістю якого, згідно з діагностичними критеріями МКХ-11, є три діагностичні категорії: стійкі труднощі в соціальній взаємодії, стійкі порушення комунікації та наявність стереотипної (повторюваної) поведінки, опір змінам і обмежені інтереси [Т.П. Приходько, О.І. Переворська, І.М. Кобзева, 2019].

Набуття досвіду взаємодії, навичок контактування з дітьми визнано одним із пріоритетних напрямів становлення особистості у молодшому шкільному віці. У науці комунікація розглядається як узаємодія та встановлення контактів між індивідами, результатом якого є вплив один на одного, обмін інформацією, обрання певного напрямку спільних дій, а також сприймання й розуміння співрозмовника. Через різні форми взаємодії, завдяки здатності людини до набуття досвіду, вона формує властивості характеру, сприяє становленню характеристик суб'єкта, стає особистістю [Т.П. Приходько, О.І. Переворська, І.М. Кобзева, 2019]. Відомо, що все це спричинено соціумом, у якому перебуває індивід. Комунікація є джерелом для формування особистості.

Проблема розвитку навичок міжособистісних стосунків (взаємодії) між дітьми зумовлена необхідністю подолання авторитарних тенденцій навчання та виховання, які частково збереглися в сучасних закладах освіти та стримують розвиток цих стосунків у дітей [В.О. Липа, 2007].

Набуття навичок міжособистісної взаємодії з групою однолітків і вміння заводити друзів є одним із найважливіших завдань усебічного розвитку дітей молодшого шкільного віку [М.В. Рождественська, С.Ю. Конопляста, 2004].

Для дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру характерні труднощі у встановленні контакту з чужими людьми, що заважає їм орієнтуватися в навколишньому світі і встановлювати контакти з іншими дітьми й дорослими. Вивчення процесу міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру показує, що на них впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні умови. Проте, серед суб'єктивних умов найсильніший вплив має обізнаність дітей, як установлювати контакт з тією чи іншою дитиною-однолітком або з дорослими. Діти молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру також, як і діти з нормою психічного розвитку, без особливих труднощів помічають знайомих людей серед незнайомих, особливо, якщо ці люди пов'язані з певними позитивними або негативними емоціями. Зустріч із такою людиною викликає нові емоції, поліпшує стан дітей або погіршує його. Ця особливість яскраво виявляється при описі дітьми молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру сюжетних малюнків. Прикладом може слугувати малюнок сім'ї. Розглядаючи картину, діти насамперед виділяють саме тих, з якими є добрі стосунки, та тих, з якими міжособистісні стосунки порушені [В.І. Баєнко, 2022]. У деяких випадках, коли емоційна забарвленість комунікації зі знайомою людиною є оцінно-виразною, це може негативно впливати на дитину. Діти молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру дуже сильно звикають до однієї конкретної людини (дорослого чи однолітка), у них з'являються різні емоції, коли зустрічається нова, незнайома людина, з якою стає дуже важко встановити контакт, що призводить до низки проблем [Н.В. Базима, 2015].

У діяльності сучасного спеціального закладу освіти значну увагу відведено розвитку особистості молодшого школяра, його творчій діяльності, моральному досвіду.

Набутий у молодшому шкільному віці власний мистецько-комунікативний досвід становить запоруку не лише загальнокультурного розвитку дитини, але також її розкритості, упевненості, особистісної активності в подальшому житті. Зокрема, організована у спеціальному закладі освіти театралізована діяльність передбачає розвиток у молодших школярів умінь «входити в образ» та «утримувати» його впродовж усього театралізованого дійства; усвідомлювати мовленнєві та виконавські дії; передавати характерні особливості різних художніх образів; переносити свої уявлення в самостійну ігрову діяльність; прищеплює дітям інтерес до театру як до виду мистецтва.

Долучення дітей до театрального мистецтва відбувається і під час проведення свят і розваг, в основі яких є гра-драматизація за мотивами авторської або народної казки [Н. Куфко, 2000]. Проведення заходів у такій формі дозволяє творчо розкритися кожній дитині. Разом із дитиною беруть участь і дорослі – вихователі, батьки. Дитина не тільки набу-

ває знань, умінь, навичок, розвиває творчі здібності, а й розширює коло спілкування: дорослий і дитина виступають як рівноправні партнери.

Як висновок, означена комплексна корекційна робота з дітьми молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру містить у собі психологічну, педагогічну та міжособистісну корекцію.

Емпіричне дослідження розвитку навичок міжособистісної взаємодії у молодших школярів із розладами аутистичного спектру засобами театралізованого мистецтва проводилося на базі Комунального закладу освіти «Багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр № 6» Дніпропетровської обласної ради» (місто Дніпро, вулиця 20-Річчя Перемоги, будинок 30). У дослідженні взяли участь діти молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру: 1-А клас – 13 дітей (експериментальна група, ЕГ); 1-Б клас – 14 дітей (контрольна група, КГ).

Емпіричне дослідження охоплювало три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. Кожний із них мав визначену мету і методику дослідження. На констатувальному етапі авторського дослідження було проведено вивчення стану та здійснено первинну діагностику рівня розвитку міжособистісної взаємодії у молодших школярів із розладами аутистичного спектру за допомогою методів і діагностичних методик в ЕГ і КГ.

Результати аналізу за методикою «Міжгрупові і міжособистісні відносини» О. Петровського наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати дослідження за методикою «Міжгрупові і міжособистісні взаємини» О. Петровського на констатувальному етапі емпіричного дослідження, %

Група дітей	Рівні, %		
	Високий	Середній	Низький
ЕГ	0	23	77
КГ	0	29,7	70,3

За допомогою методики «Міжгрупові і міжособистісні взаємини» О. Петровського ми отримали такі результати у групах досліджуваних: серед дітей експериментальної групи виявлено низький рівень у 10 осіб (77 %); середній рівень показали 3 особи (23 %); високий рівень – 0 осіб. Своєю чергою, діти контрольної групи продемонстрували такі результати: низький рівень виявлено у 9 осіб (70,3 %); середній рівень – у 4 осіб (29,7 %); високий рівень – у 0 осіб.

Під час діагностування за методикою «Міжгрупові і міжособистісні відносини» О. Петровського діти неохоче дарували картки. Особливо це простежувалось серед хлопчиків. Дівчатка з більшим зацікавленням розглядали картки, обмірковували, кому подарують. Коли дітям задавали запитання «Чому саме вони подарували картку тій чи тій дитині?», вони не могли відповісти зовсім або просто називали ім'я, нічим це не обґрунтовуючи позицію.

Результати аналізу за методикою «Положення дитини у класі» Ю. Куліша наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Результати дослідження за методикою «Положення дитини у класі» Ю. Куліша на констатувальному етапі емпіричного дослідження, %

Група дітей	Рівні, %		
	Високий	Середній	Низький
ЕГ	0	26,95	73,05
КГ	0	26	74

За результатами проведення обстеження за методикою «Положення дитини у класі» Ю. Куліша на констатувальному етапі емпіричного дослідження серед дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру було отримано такі результати. Серед ді-

тей експериментальної групи виявлено: низький рівень – у 9 осіб (73,05 %); середній рівень показали 4 особи (26,95 %); високий рівень – 0 осіб. Діти контрольної групи показали такі результати: низький рівень виявлено у 11 осіб (74 %); середній рівень – 3 особах (26 %); високий рівень засвідчили 0 (нуль) осіб.

Під час діагностування за методикою «Положення дитини у класі» Ю. Куліша констатовано, що деякі діти зовсім не розуміли завдання, починали штовхати один одного, а були і такі, які починали виявляти агресію.

Результати аналізу за методикою «Оцінка емоційної та комунікативно-поведінкової сфери дітей» В. Ткачова наведено в табл. 3.

Таблиця 3

**Результати дослідження за методикою
«Оцінка емоційної та комунікативно-поведінкової сфери дітей»
В. Ткачова на констатувальному етапі емпіричного дослідження, %**

Група дітей	Рівні, %		
	Високий	Середній	Низький
ЕГ	0	34,6	65,4
КГ	0	37	63

За результатами обстеження за методикою «Оцінка емоційної та комунікативно-поведінкової сфери дітей» В. Ткачова на констатувальному етапі емпіричного дослідження серед дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру виявлено такі рівні розвитку комунікативно-поведінкової сфери. Серед дітей експериментальної групи виявлено низький рівень у 8 осіб (65,4 %); середній рівень показали 5 осіб (36,4 %); високий рівень – 0 осіб. Діти контрольної групи продемонстрували – низький рівень 9 осіб (63 %); середній рівень показали 5 осіб (37 %); високий рівень – 0 осіб.

Досвід роботи з цією категорією дітей і спостереження дозволили нам заповнити анкети, які містять ґрунтовну інформацію про дітей. За першим блоком анкети «Ставлення до перебування у школі і до навчання» у більшості дітей відмічалось бажання йти в школу для того, щоб там грати. Другий блок «Способи взаємодії з дорослим (педагогом)» показав прояв впертості і негативізму при спробах дорослого встановити з дитиною позитивний контакт. Третій блок «Ухвалення доступної розумінню інструкції» виявив переважання часткового виконання інструкції та прояв впертості. Четвертий блок «Дотримання доступних правил поведінки» – порушення поведінки під час уроку, часткове порушення правил поведінки. Блок «Емоційні реакції» – переважання загальної замкненості й загальмованості і бажання побитися, вираз страху або напруженості. Блок «Тривалість занять» – виконання посильних завдань протягом 5-10 хв. Блок «Встановлення доступних контактів з іншими дітьми» продемонстрував бажання грати з іграшкою, яку тримає в руках інша дитина, вияв здатності почекати, поки інша дитина зайнята, зацікавленість першої дитини предметом. Блок «Набуття нових навичок (протягом навчального року)» – вироблення двох навичок. Блок «Взаємодія з матір'ю» дозволив відмітити в більшості дітей прояв послуху як прагнення встановити зв'язок із матір'ю.

Результати аналізу за методикою «Яка дитина у взаєминах з людьми, які поруч?» С. Максименко наведено в табл. 4.

Таблиця 4

**Результати дослідження за методикою «Яка дитина у взаєминах з людьми, які поруч?»
С. Максименко на констатувальному етапі емпіричного дослідження, %**

Група дітей	Рівні, %		
	Високий	Середній	Низький
ЕГ	0	42,3	57,7
КГ	0	48,15	51,85

За результатами проведення обстеження за методикою «Яка дитина у взаєминах з людьми, які поруч?» С. Максименко на констатувальному етапі емпіричного дослідження серед дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру було виявлено такі рівні розвитку взаємин дитини з людьми. Серед дітей експериментальної групи виявлено низький рівень у 7 осіб (57,7 %); середній рівень показали 6 осіб (42,3 %); високий рівень – 0 осіб. Діти контрольної групи продемонстрували: низький рівень – 8 осіб (51,85 %); середній рівень показали 6 осіб (48,15 %); високий рівень – 0 осіб.

Під час діагностування за методикою «Яка дитина у взаєминах з людьми, які поруч?» С. Максименко батьки дітей обох груп дали, на наш погляд, завищену оцінку рівню розвитку навичок міжособистісної взаємодії (з людьми) у молодших школярів із розладами аутистичного спектру. У більшості відповідей батьків ми бачимо, що вони вважають свою дитину комунікабельною, чуйною, справедливою.

Аналізуючи результати проведеного дослідження в ЕГ та КГ, було виявлено, що деяку діти обох груп мають середній рівень розвитку комунікативності, товариськості, згуртованості та ін. Водночас констатуємо, що основна кількість дітей має низький рівень. Діти не можуть встановлювати контакти, але все ж є такі, на яких інші можуть рівнятися.

На підставі результатів, отриманих у процесі спостереження, ми дійшли висновку, що в поведінці молодших школярів із розладами аутистичного спектру констатовано тенденцію триматися осторонь своїх однолітків, не виявляючи активності, яка б стимулювала взаємодію. Також ми спостерігали, що деякі діти були незадоволені структурою особистісних стосунків і своїм положенням у колективі, намагалися компенсувати нестачу спілкування агресивною поведінкою, яка привертала б увагу однолітків і дорослих.

На формувальному етапі дослідження тільки в експериментальній групі проводилися заняття за корекційно-розвивальною програмою «Юні актори». Метою цієї програми є сприяння розвитку навичок міжособистісної взаємодії у молодших школярів із розладами аутистичного спектру засобами театралізованої дії; активізація і стимулювання пізнавальної діяльності дітей; розвиток їхньої емоційно-вольової сфери; набуття ними комунікативних навичок і вмінь, навичок співпраці.

Під час укладання корекційної програми використовувався власний досвід роботи, що дозволило обґрунтувати й дібрати завдання, інсценовані сюжети, маски, настільні театри й ігри, які б мали сприяти розвитку навичок міжособистісної взаємодії у молодших школярів із розладами аутистичного спектру засобами театралізованої дії, емоційного інтелекту й соціальних навичок означеної категорії дітей.

Освітні завдання програми: розвиток навичок вербальної та невербальної комунікації; розуміння емоцій інших людей; розвиток емпатії; здатність до налагодження й підтримки позитивних стосунків з іншими людьми.

Також у межах програми передбачено: розвиток мовленнєвого дихання, правильної артикуляції, чіткої дикції, різноманітної інтонації; логіки промови; навчання дітей складати невеликі розповіді та казки, добирати найпростіші рими; вимовляти скоромовки і вірші; поповнювати словниковий запас; ознайомлювати дітей з театральною термінологією, з основними видами театального мистецтва, театральними професіями. На основі аналізу художніх творів формувати уявлення про позитивні та негативні моральні якості, навчати розуміти, як вони виявляються в поведінці; навчати давати вмотивовану моральну оцінку поведінці персонажів, розвивати вміння робити моральний вибір; сприяти усвідомленню необхідності дотримання соціально прийнятих норм поведінки.

Стимулювати інтерес до ігор-драматизацій, показу різних видів театрів, театралізованих ігор за сюжетами художніх творів, імпровізацій-інсценізацій фрагментів казок, віршів, оповідань, мультфільмів; удосконалювати навички володіння мовою жестів та імітаційними рухами; вправляти у наслідуванні постави людей у різних життєвих ситуаціях; у передачі дій людей відповідними рухами, зображати характерні професійні рухи (музикант, диригент тощо); закріплювати вміння інтонаційно передавати емоційний стан персонажів (почуття радості, суму, прикраси, тривоги тощо).

Очікувалось, що рівень розвитку навичок міжособистісної взаємодії досліджуваних експериментальної групи підвищиться, вони розширять свій світогляд, навчатися спілкуватися, поважно ставитися один до одного, у класі з'явиться позитивний емоційний настрій,

відбудеться розвиток комунікативних навичок і вмінь дітей, навичок співпраці, відбудеться активізація і стимулювання пізнавальної діяльності молодших школярів із РАС.

Корекційні заняття за корекційно-розвивальною програмою «Юні актори» в експериментальній групі дітей були внесені до освітнього процесу Комунального закладу освіти «Багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр №6» Дніпропетровської обласної ради» з тривалістю по 30-35 хвилин кожне. Велика увага педагогами приділялась тому, щоб учні змогли зняти емоційне напруження та була створена емоційно-комфортна атмосфера у класі, щоб молодші школярі з РАС збагатили свій словниковий запас, удосконалили розумові операції тощо.

У ході формувального етапу дослідження проводилось спостереження за дітьми у процесі навчальної, предметно-практичної й ігрової діяльності.

У процесі дослідження було оцінено такі показники у молодших школярів з РАС: емоційна реакція учнів на сам факт обстеження; розуміння інструкції та мети завдання; характер діяльності; реакція на результат роботи; спостереження за колективною діяльністю учнів; ставлення один до одного серед учнів класу.

У цей час діти молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру контрольної групи навчалися за програмою, яка відповідає освітньому процесу, передбаченому в Комунальному закладі освіти «Багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр № 6» Дніпропетровської обласної ради».

На контрольному етапі дослідження було проведено повторне діагностування дітей в обох групах за тими ж методиками, що і при первинній діагностиці, з метою вивчення можливих позитивних змін у рівні розвитку навичок міжособистісної взаємодії у молодших школярів із розладами аутистичного спектру.

Результати контрольного етапу дослідження були доповнені аналізом статистичного порівняння за U критерієм Манна-Уїтні. Ці результати дали змогу констатувати, що отримані показники в експериментальній групі істотно підвищились після проведення формувального етапу дослідження.

Результати аналізу за методикою «Міжгрупові і міжособистісні взаємини» О. Петровського на контрольному етапі дослідження наведені в табл. 5.

Таблиця 5

Динаміка результатів дослідження за методикою «Міжгрупові і міжособистісні взаємини» О. Петровського, %

Рівні	ЕГ				КГ				Значення U критерію Манна-Уїтні (критичне значення $p \leq 0.01 = 61$, $p \leq 0.05 = 77$)
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка	Сума рангів	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка	Сума рангів	
Низький	77 %	69,2 %	-7,7 %	819,5	70,3%	66,6%	-3,7%	338	93
Середній	23 %	30,8%	+7,7 %		29,7%	33,4%	+3,7%		
Високий	0 %	0 %	0 %		0%	0%	0%		

Аналізуючи результати табл. 5, ми бачимо, що позитивні зміни зафіксовано в експериментальній групі. Кількість дітей, які показали високий рівень, не виявлено; кількість дітей, які демонстрували середній рівень, збільшилась на 7,7 %; кількість дітей, які показали низький рівень, зменшилась на 7,7 %. У контрольній групі кількість дітей, які засвідчили високий рівень, не виявлено; кількість дітей, які показали середній рівень, збільшилась на 3,7 %; кількість дітей, які показали низький рівень, зменшилась на 3,7 %. Отже, в контрольній групі ми простежуємо лише незначну позитивну динаміку.

Результати аналізу за методикою «Положення дитини у класі» Ю. Куліша на контрольному етапі дослідження наведено в табл. 6.

Таблиця 6

Динаміка результатів дослідження за методикою «Положення дитини у класі» Ю. Куліша

Рівні	ЕГ				КГ				Значення U критерію Манна-Уїтні (критичне значення $p \leq 0.01=61$, $p \leq 0.05=77$)
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка	Сума рангів	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка	Сума рангів	
Низький	73,05%	61,5%	-11,55%	799,5	74%	70,3%	-3,7%	332	91
Середній	26,95%	38,5%	+11,55%		26%	29,7%	+3,7%		
Високий	0 %	0 %	0 %		0%	0%	0%		

Аналізуючи результати табл. 6 пересвідчуємось, що позитивні зміни виявилися в експериментальній групі. Кількість дітей, які показали високий рівень, не виявлено; тих, які показали середній рівень, збільшилась на 11,55 %; кількість дітей, які показали низький рівень, зменшилась на 11,55 %. У контрольній групі кількість дітей, які показали високий рівень, не виявлено; тих, які показали середній рівень, збільшилась на 3,7 %; кількість дітей, які показали низький рівень, зменшилась на 3,7 %. Отже, в контрольній групі простежуємо лише незначну позитивну динаміку.

Результати аналізу за методикою «Оцінка емоційної та комунікативно-поведінкової сфери дітей» В. Ткачова на контрольному етапі дослідження наведено в табл. 7.

Таблиця 7

Динаміка результатів дослідження за методикою «Оцінка емоційної та комунікативно-поведінкової сфери дітей» В. Ткачова

Рівні	ЕГ				КГ				Значення U критерію Манна-Уїтні (критичне значення $p \leq 0.01=61$, $p \leq 0.05=77$)
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка	Сума рангів	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка	Сума рангів	
Низький	65,4 %	50%	-15,4%	784	63 %	59,3%	-3,7%	334	99
Середній	34,6%	50%	+15,4%		37%	40,7%	+3,7%		
Високий	0%	0%	0%		0%	0%	0%		

Аналізуючи результати табл. 7 убачаємо, що позитивні зміни зафіксовано в експериментальній групі. Кількість дітей, які показали високий рівень, не виявлено; тих, які показали середній рівень, збільшилась на 15,4 %; кількість дітей, які показали низький рівень, зменшилась на 15,4 %. У контрольній групі кількість дітей, які показали високий рівень – не виявлено; кількість дітей, які показали середній рівень, збільшилась на 3,7 %; кількість дітей, які показали низький рівень, зменшилась на 3,7 %.

Результати аналізу за методикою «Яка дитина у взаєминах з людьми, які поруч?» С. Максименко на контрольному етапі дослідження наведено в табл. 8.

Таблиця 8

Динаміка результатів дослідження за методикою «Яка дитина у взаєминах з людьми, які поруч?» С. Максименко

Рівні	ЕГ				КГ				Значення U-критерію Манна-Уїтні (критичне значення $p \leq 0.01 = 61$, $p \leq 0.05 = 77$)
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка	Сума рангів	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка	Сума рангів	
Низький	57,7 %	46,15%	-11,55%	789	48,15 %	48,15 %	0%	334	104
Середній	42,3 %	50 %	+7,7%		51,85%	51,85%	0%		
Високий	0%	3,85 %	+3,85 %		0%	0%	0%		

Як бачимо з даних табл. 8, позитивні зміни констатувались в експериментальній групі. Кількість дітей, які показали високий рівень, збільшилась на 3,85 %; тих, які показали середній рівень, збільшилась на 7,7 %; кількість дітей, які показали низький рівень, зменшилась на 11,55 %. У контрольній групі кількість дітей, які показали високий рівень – не виявлено; кількість дітей, які показали середній і низький рівні – не змінилась. Отже, в контрольній групі динаміка в рівнях відсутня.

Висновки. Проаналізовані дані дозволили дійти висновку, що у молодших школярів із розладами аутистичного спектру, які займалися в експериментальній групі за укладеною корекційно-розвивальною програмою «Юні актори», значно підвищився рівень розвитку навичок міжособистісної взаємодії. Діти набагато краще стали запам'ятовувати нові слова завдяки використанню на уроці ігрових й інноваційних форм діяльності. Необхідно підкреслити, що наочний матеріал діти запам'ятовували краще вербального, і у процесі відтворення він був більш дієвою опорою. Діти молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру швидко втомлювалися під час корекційних занять, дуже важко було утримати їхню увагу, тому необхідно було змінювати один вид діяльності іншим. У такий спосіб знімалася напруга, що дозволяло не переривати ходу корекційних занять.

Подальшою розробкою заявленої проблеми є впровадження занять із розвитку навичок міжособистісної взаємодії у молодших школярів із розладами аутистичного спектру у групах для розширення кола їхніх соціальних зв'язків. Здійснене авторське дослідження й описана корекційно-розвивальна програма мають перспективу застосування у практиці фахівців зі спеціальної освіти, вихователів і батьків, які мають дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру, а також при підготовці здобувачів вищої освіти за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта».

Список використаних джерел

- Баєнко, В.І. (2022). *Міжособистісна взаємодія: теорія, практика, технології*. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
- Базима, Н.В. (2015). Теоретичне вивчення проблематики аутизму. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*, 1, 51–56.
- Біленко, О.В. (2021). *Міжособистісна взаємодія: теорія, практика, технології*. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
- Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 38-39, ст. 380. (2017).
- Приходько, Т.П., Переворська, О.І., Кобзева, І.М. (2019). Ефективність корекційної роботи студентів з дітьми з порушеннями інтелекту помірного ступеня. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*, 2 (18), 146–151. doi: 10.32342/2522-4115-2019-2-18-18
- Куфко, Н. (2000). Театралізовані ігри з дітьми дошкільного віку. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*, 3, 19–20.

Липа, В.О. (2007). Соціально-педагогічні аспекти формування цілей корекційного навчання. *Реалізація корекційно-розвивальної спрямованості виховання і навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку: збірник наукових праць* (с. 12–25). Слов'янськ : СДПУ.

Шеремет, М.К. (Ред.). (2010). *Логопедія: підручник*. Київ : Видавничий дім «Слово».

Рождественська, М.В., Конопляста, С.Ю. (2004). *Ранній дитячий аутизм: навч. посіб.* Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова.

References

Baienko, V.I. (2022). *Mizhosobystisna vzaiemodiia: teoriia, praktyka, tekhnologii* [Interpersonal interaction: theory, practice, and technologies]. Kyiv, M.P. Drahomanov NPU Publ., 336 p. (In Ukrainian).

Bazyma, N.V. Theoretical study of autism issues. *Topical Issues of Pedagogy, Psychology and Professional Education*, 2015, no. 1, pp. 51–56. (In Ukrainian).

Bilenko, O.V. (2021). *Mizhosobystisna vzaiemodiia: teoriia, praktyka, tekhnologii* [Interpersonal interaction: theory, practice, and technologies]. Kyiv, M.P. Drahomanov NPU Publ., 288 p. (In Ukrainian).

Kufko, N. (2000) *Teatralizovani ihry z ditmy doshkilnoho viku* [Theatrical games with children of preschool age]. *Bibliotechka vykhovatelii dytiachoho sadka* [Kindergarten teacher's library], 2000, no. 19–20, pp. 3. (In Ukrainian).

Lypa, V.O. (2007). *Sotsialno-pedahohichni aspekty formuvannia tsilei korektsiinoho navchannia* [Socio-pedagogical aspects of forming the goals of remedial education]. *Realizatsiia korektsiino-rozvyvalnoi spriamovanosti vykhovannia i navchannia ditei z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku* [Implementation of the correctional and developmental orientation of education and training of children with special psychophysical development]. Sloviansk, SDPU Publ., pp. 12–25. (In Ukrainian).

Ministry of Education and Science of Ukraine (2017), Law of Ukraine “On Education”. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page#Text> (Accessed 5 April 2024). (In Ukrainian).

Prykhodko, T.P., Perevorska, O.I., Kobzieva, I.N. Effectiveness of students' correctional work with young children with moderate mental retardation. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: “Pedagogy and psychology”*, 2019, no. 2 (18), pp. 146–151. doi: 10.32342/2522-4115-2019-2-18-18 (In Ukrainian).

Rozhdestvenska, M.V., Konopliasta, S.Yu. (2004). *Rannii dytiachyi autyzm* [Early childhood autism: textbook]. Kyiv, M.P. Drahomanov NPU Publ., 69 p. (In Ukrainian).

Sheremet, M.K. (Ed.). (2010). *Lohopediia* [Logopedics: textbook]. Kyiv, “Slovo” Publ., 376 p.

THEATRICAL ART AS A MEANS OF DEVELOPING INTERPERSONAL SKILLS IN PUPILS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Perevorska Olena, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro.

E-mail: dvaberehy@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8901-7030

Prohodko Tetyana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro.

E-mail: prykhodko-t@i.ua

ORCID ID: 0000-0003-0138-2592

Kobzieva Iryna, Director of the Educational and Methodological Centre for Quality Assurance in Education of Dnipro Academy of Continuing Education of the Dnipropetrovsk Oblast Council, Dnipro.

E-mail: dvaberehy@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0546-1290

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-1

Keywords: *primary school students, autism spectrum disorders, interpersonal interaction, theatrical art, correctional and developmental work, empirical research.*

The article deals with the problem of the effectiveness of correctional work of higher education students with younger students with autism spectrum disorders.

*The **aim of the article** is to theoretically substantiate the problem and highlight the results of an empirical study on identifying the level of development of interpersonal interaction skills in primary school children with autism spectrum disorders through the means of theatrical art.*

The theoretical analysis of the problem has shown that the acquisition of experience of interaction, and skills of contact with children is recognized as one of the priority directions of personality development at the primary school age. In science, communication is considered as the interaction and establishment of contacts between individuals, which results in influencing each other, exchanging information, choosing a certain direction of joint action, as well as perceiving and understanding the interlocutor. It was determined that the artistic and communicative experience gained at the primary school age is a guarantee not only of the child's general cultural development, but also of his or her liberation, confidence, and personal activity in later life.

The emphasis was placed on the fact that theatrical activity proves to be an effective means of socialisation of primary schoolchildren, as it promotes comprehension of the moral implications of a literary work and participation in the game. This form of activity creates favourable conditions for development, focused on the holistic development of the personality of a child with ASD, activation of his/her creativity, and key mental processes.

It is emphasised that the solution to the problem will be the implementation of a correctional and developmental program by higher education students aimed at developing interpersonal skills in primary school children with autism spectrum disorders.

Under our supervision, students of Oles Honchar Dnipro National University conducted a study of the level of development of interpersonal skills in primary school children with autism spectrum disorders. The study involved primary school children with autism spectrum disorders in grades 1-A: 13 children – experimental group, and 1-B: 14 children – control group.

The results of the study allowed higher education students to conclude that the development of interpersonal skills in primary school children with autism spectrum disorders can be successful under conditions of specially organised, systematised, and regular classes in the correctional and developmental program «Young Actors». The empirical study applied methods and strategies for implementing theatrical classes in the educational process with children with autism spectrum disorders. The use of theatrical art helps to improve communication skills, emotional understanding and social adaptation in children with autism spectrum disorders. The results obtained indicate the effectiveness of the correctional work of higher education students with children with autism spectrum disorders.

Conclusions *have been drawn regarding the effectiveness of the corrective developmental program in shaping interpersonal interaction skills in children with autism spectrum disorders through theatrical art.*

The practical results of the work can be useful for teachers, psychologists and parents who work with this category of children and seek to improve their quality of life and social interaction. In addition, the educational environment will contribute to social adaptation and the development of interaction skills in children with autism spectrum disorders.

Одержано 05.02.2024.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 37.041:378«364»

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-2

Н.П. ВОЛКОВА,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

С.П. КОЖУШКО,

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

М.Ю. ОНИЩЕНКО,

*старший викладач кафедри європейських і східних мов та перекладу,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

САМООСВІТА ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: З ДОСВІДУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено проблему професійного зростання педагога завдяки безперервній самоосвіті та особистісному розвитку в умовах воєнного стану. Проведено SWOT-аналіз тлумачень поняття «самоосвіта» та з'ясовано, що самоосвіта є необхідною складовою професійної діяльності, обумовлена соціальним замовленням і є чинником особистісно-професійного зростання фахівця. Акцентовано увагу на самоосвіті педагога як провідній формі вдосконалення педагогічної майстерності та професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої діяльності, спрямованої на саморозвиток і самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу.

Виявлено, що умови воєнного стану в Україні, зміни орієнтирів освіти внесли корективи як у зміст самоосвіти викладачів, так і форми та види їх самоосвітньої діяльності. Розглянуто деякі підходи щодо підвищення професійного рівня педагога, які реалізовано у ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» в умовах воєнного стану (набуття компетентцій збереження й відновлення психічного здоров'я, надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, удосконалення інформаційної компетентності, впровадження ефективних способів підвищення якості освіти в умовах онлайн-навчання, оволодіння новими методами навчання / викладання). Розкрито зміст розробленої та впровадженої цілісної програми турботи про психічне здоров'я людини, марафону онлайн-зустрічей з вітчизняними фахівцями й лекторами європейських країн, спрямованої на оволодіння компетентностями щодо забезпечення власного психологічного здоров'я й покращення психоемоційного стану здобувачів вищої освіти в умовах воєнного часу.

Обґрунтовано доцільність опанування викладачами різним програмним забезпеченням, вміннями працювати на різних навчальних платформах, використовувати інтерактивні додатки; співпраці і взаємодії з вітчизняними закладами вищої освіти, ЗВО зарубіжних країн з метою отримання досвіду для подальшого впровадження кращих європейських практик в освітній процес; стажування, участі у міжнародних проєктах, завдяки чому викладачі віднаходили й впроваджували ефективні способи підвищення якості освіти в умовах онлайн-навчання, оволодівали новими методами навчання / викладання.

У висновках підкреслено необхідність цілеспрямованої самоосвіти викладача, завдяки чому формується новий безцінний досвід надання якісної освіти в умовах війни.

Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня діяльність, викладач, вчитель, професійна компетентність, підвищення професійного рівня, засоби самоосвіти, умови воєнного стану.

Постановка проблеми. Умови сьогодення, зокрема зміна парадигми навчання, введення інноваційних технологій, цифровізація освітньої сфери, військовий стан в Україні, стрімко підвищили питому вагу й роль освіти й самоосвіти для педагогів через змістове оновлення їх професійних функцій.

Бурхливо зростаючі вимоги до особистості викладача як центрального суб'єкта освітнього процесу, агента-носія новітніх знань, фасилітатора для студента, провідника в потоці інформації та необхідність постійного підвищення його кваліфікації закладені в державних документах: Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про освіту дорослих», «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки», Постанова КМУ «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», Наказ МОН України «Методичні рекомендації для професійного розвитку науково-педагогічних працівників» та ін. Констатовано, що одним із завдань освіти дорослих є: «забезпечення права особи на освіту впродовж життя; розвиток культури навчання впродовж життя, стимулювання дорослих до самоосвіти і саморозвитку» [Проект Закону України «Про освіту дорослих», 2023], створення умов для безперервного навчання (освіта дорослих), що є важливим фактором особистого та професійного зростання [Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, 2022].

Сьогодення змусило кожного викладача закладу освіти зіштовхнутися з необхідністю подолати суперечність між постійним зростанням вимог суспільства до рівня професійної компетентності викладачів у нових соціально-економічних умовах і реальним рівнем їх готовності до виконання розмаїття професійних функцій в освітньому процесі закладу освіти, здатністю до безперервного особистісного й професійного зростання за рахунок неперервної самоосвіти. Розв'язання окресленої суперечності стимулює викладачів до переосмислення своєї ролі в освітньому процесі, надихає на самоосвіту з метою професійного зростання.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми самоосвіти, розвитку самоосвітньої компетентності перебували у центрі наукової уваги філософів (М. Ватковська, І. Грабовець та ін.), психологів (Л. Туріщева та ін.), педагогів (С. Касіянець, Н. Коваленко, О. Ножовнік, Н. Самарук, М. Солдатенко та ін.). Питання самоосвіти вчителів і майбутніх педагогів розглядали О. Антонова, Н. Воропай, Ю. Демченко, І. Маркус, Т. Махія, Г. Наливайко, С. Рой, В. Сидоренко, Є. Співаковська-Ванденберг та ін. Дослідники акцентують на психологічних, організаційно-методичних, змістових, ресурсних умовах поліпшення освітнього процесу, піднімають питання щодо цільового, мотиваційного, процесуального й технологічного забезпечення суб'єктів освітнього процесу.

У наукових доробках останніх років репрезентовано різні аспекти проблеми самоосвіти вчителя (викладача) як пріоритетної форми саморозвитку й професійної компетентності. Науковці розглядають питання: особливостей самоосвітньої діяльності вчителів у міжкурсовий період системи підвищення кваліфікації [Г.В. Наливайко, 2011], формування культури професійного саморозвитку вчителя засобами інтеграції в післядипломній педагогічній освіті [І. Шингоф, 2021] й управління самоосвітою викладача [О.М. Онаць, М.О. Топузов, 2019; В. Статівка, І. Захарова, 2023]; виокремлення напрямів самоосвіти викладача [Ю. Демченко, 2019; І. Маркус, 2021; Т. Хлебнікова, 2020; С. Рой, 2015; С. Шара, 2021]; організації психолого-педагогічного супроводу фахового зростання особистості вчителя в системі неперервної професійної освіти [О.Є. Антонова, 2015; П. Буянов, 2020].

Наукові розвідки щодо самоосвіти та підвищення кваліфікації педагогів стали предметом дослідження [Л.В. Армейська, 2019; В.В. Коваленко, М.В. Мар'єнко, А.С. Сухіх, 2021; К.Г. Корсікова, 2020; О.П. Лучанінова, 2023; Т. Хлебнікова, 2020] та ін.

Незважаючи на численність досліджень, на наш погляд, потребують подальшого вивчення питання щодо самоосвіти викладачів у нових зовнішніх умовах, зокрема в умовах воєнного стану й освітньої реальності.

Формулювання цілей статті. Мета статті – окреслення шляхів самоосвітньої діяльності викладачів, підходів щодо підвищення професійного рівня педагога, які реалізовано у ВНЗ «Університеті імені Альфреда Нобеля» в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зупинимось на сутності самих феноменів «самоосвіта», «самоосвіта педагога», «самоосвітня діяльність викладачів».

Перш за все зазначимо, що проведений SWOT-аналіз тлумачень поняття «самоосвіта», дозволив констатувати його неоднозначність як у словникових виданнях («самоосвіта – освіта, яку отримують у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі» [С.У. Гончаренко, 1997, с. 151]; придбання знань з моральних основ життя на основі власних самостійних занять [А.В. Семенова, 2006, с. 166]; самостійний спосіб отримання знань в певній галузі науки, мистецтва, техніки, політичного життя, культури, ремесла; самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних персональних значущих освітніх та культурних цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищенні професійної кваліфікації тощо [Л.М. Михайлова, 2020, с. 162]; процес набуття знань у процесі самостійної роботи поза систематичним навчанням у стаціонарному навчальному закладі [Т.О. Яцик, В.В. Степанюк, 2022, с. 33], так і серед дослідників («самоосвіта – це організована, самостійна, систематична, пізнавальна діяльність, спрямована на досягнення суспільно значущих освітніх цілей, задоволення пізнавальних інтересів, загальнокультурних і професійних запитів і підвищення професійної кваліфікації; будується зазвичай за зразком систематизованих форм навчання, але регулюється самим суб'єктом» [Н. Саморук, 2019, с. 76]; усвідомлена потреба у постійному вдосконаленні своєї професійної діяльності, з іншого, – постійна діяльність вчителя, спрямована на розширення та поглиблення знань і вмінь, розвиток його професійної компетентності [Л.А. Армейська, с. 6]). На підставі наведеного можемо констатувати, що самоосвіта є необхідною складовою професійної діяльності, вона обумовлена соціальним замовленням відносно освіти і є чинником особистісно-професійного зростання фахівця.

Щодо самоосвіти педагога, то її визначають як основну форму вдосконалення професійної компетентності, яка полягає в засвоєнні, оновленні, збагаченні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвіти, орієнтованої на саморозвиток і самовдосконалення особистості, задоволення своїх інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу; свідому діяльність з удосконалення своєї особистості як фахівця; адаптування індивідуальних неповторних рис до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення рівня професійної компетентності й неперервне вдосконалення рис своєї особистості [О.П. Лучанінова, 2023, с. 55]; самоосвіта педагога є провідною формою вдосконалення педагогічної майстерності та професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої діяльності, спрямованої на саморозвиток і самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу («Методичні рекомендації для професійного розвитку науково-педагогічних працівників», 2020); цілеспрямованою самостійною діяльністю педагога з удосконалення і поповнення своїх психолого-педагогічних та методичних знань, з їх творчого застосування в процесі практичної діяльності тощо [Л.М. Михайлова, 2020, с. 162].

Із викладеного вище ґрунтовного розгляду питання зрозуміло, що саморегульований характер самоосвіти виявляється в тому, що безпосереднє управління діяльністю здійснюється самим суб'єктом, який одночасно виступає об'єктом і суб'єктом управління. Отже, правомірно згадати про «принцип восьми само» (*самооцінка, самооблік, самовизначення, самоорганізація, самореалізація, самокритичність, самоконтроль, саморозвиток*), який вповні має бути реалізований під час здійснення самоосвітньої діяльності. Усвідомлюємо, що процес самоосвіти має бути для викладача високо вмотивованим, планомірним, неперервним, результативним. «Якість підвищення кваліфікації викладача пов'язана з його внутрішньою мотивацією, психічним станом, бажанням стати професіоналом і т. п.» [О.П. Лучанінова, 2023, с. 55].

Науковцями визначено, що професійна самоосвітня діяльність педагога – свідомо діяльність з удосконалення особистості як фахівця: адаптація своїх індивідуальних неповторних якостей до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення професійної компетентності й неперервне фахове вдосконалення особистості. Отже, її метою є самонавчання, тобто повністю або частково самостійне набуття знань, умінь і навичок, формування професійних компетенцій.

Погоджуємося із Г. Наливайко, яка визначає такі компоненти самоосвітньої діяльності педагога: *освітній* – знання, виражені в поняттях або образах, сприйняттях та уявлен-

нях – включає навчальну, виховну і розвивальну мету; оперування вміннями та методичними прийомами й технологіями; *науково-методичний* – аналіз наукових досліджень, вивчення методик і технологій, передового педагогічного зарубіжного, вітчизняного досвіду й особистого досвіду професійної діяльності; *науково-дослідний* – оволодіння новими знаннями, способами виконання педагогічних завдань, інноваційними технологіями створення власних методів і способів професійно-творчої самоосвітньої діяльності [Г.В. Наливайко, 2011].

Самоосвітня діяльність є основою підвищення професійного рівня педагога, яка спрямована на удосконалення раніше набутих та / або набуття нових компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань з урахуванням вимог відповідного професійного стандарту (у разі його наявності); набуття особою досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності та / або професії, та / або займаної посади; вивчення педагогічного досвіду, сучасного виробництва, методів управління, ознайомлення з досягненнями науки, техніки і виробництва та перспективами їх розвитку; розроблення пропозицій щодо удосконалення освітнього процесу, упровадження у практику навчання кращих досягнень науки, техніки і виробництва.

Головні напрями підвищення професійного рівня педагога визначено у Постанові Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. №800 про «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», а саме: розвиток професійних компетентностей (знання навчального предмета, фахових методик, технологій); формування у здобувачів освіти спільних для ключових компетентностей умінь; створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища і т. п.; використання інформаційно-комунікативних і цифрових технологій в освітньому процесі; мовленнєва, цифрова, комунікаційна, інклюзивна, емоційно-етична компетентність; формування професійних компетентностей галузевого спрямування (для працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти); розвиток управлінської компетентності (для керівників закладів освіти, науково-методичних установ та їхніх заступників) тощо (п. 14 Порядку) [«Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», 2019]. Також визначені основні форми (інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева), дуальна, на робочому місці, на виробництві тощо. Форми підвищення кваліфікації можуть поєднуватись. Серед видів підвищення кваліфікації виокремлено навчання за програмою підвищення кваліфікації, у т. ч. участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо; стажування [«Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», 2019; «Методичні рекомендації для професійного розвитку науково-педагогічних працівників», 2020].

Згідно із тією ж постановою «педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть підвищувати кваліфікацію у різних суб'єктів, за різними формами, видами. ... Траєкторія професійного розвитку педагогічного працівника є персоналізованим шляхом реалізації професійного потенціалу педагогічного працівника, що ґрунтується на його вільному виборі закладу освіти, установи, організації, іншого суб'єкта освітньої діяльності, видів, форм, темпу здобуття освіти та освітньої програми в межах здобуття освіти дорослих [«Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», 2019]. Це загальновідома для кожного педагога інформація. І кожен викладач закладу вищої освіти щороку здійснює самоосвітню діяльність, підвищуючи свій професійний рівень за обраною для себе індивідуальною траєкторією.

Умови воєнного стану в країні, зміни орієнтирів освіти, збільшення інформаційного поля внесли певні корективи як у зміст самоосвіти викладачів, так і форми й види їх самоосвітньої діяльності. Це пов'язано із тим, що у викладачів надзвичайно зросло усвідомлення самоосвіти як особистісної та суспільно значущої діяльності, активізувалася внутрішня потреба у систематичному оновленні й збагаченні професійних знань. О. Лучанінова констатує, що «для викладача стратегії педагогічної діяльності є базисом, який треба оновлювати, особливо в умовах воєнного стану й освітньої реальності» [О.П. Лучанінова, 2023, с. 55].

Розглянемо детальніше деякі підходи щодо підвищення професійного рівня педагога, які реалізовано у ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» в умовах воєнного стану.

Так, із перших днів війни викладачі вкрай потребували знань щодо питань стресу, тривоги, шляхів їх подолання, надання першої психологічної допомоги, роботи з травмою; необхідно було зрозуміти особливості психоемоційного стану здобувачів, ознайомитись з основними техніками стабілізації стану, які можна використовувати на заняттях, забезпечуючи психологічну та тьюторську підтримку тощо.

Зважаючи на зазначене, в університеті було розроблено та впроваджено цілісну програму турботи про психічне здоров'я людини, яка включала лекційні, тренінгові та корекційно-розвивальні заходи. Для викладачів проведено серію вебінарів: «Психологія здоров'я», «Допомога під час панічних атак: допоможи собі сам», «Психологічна характеристика ситуації невизначеності в життєвому просторі особистості», «Особистість і стрес», «Стрес як ресурс», «Ресурси особистості як основа психологічного здоров'я», «Сприйняття реальності (керувати своїм емоційним станом)», «Життя в тривожному стані: приховати або визнати», «Страх як норма: усвідомлення та подолання», «Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях», «Як зберегти спокій під час війни» [Н.П. Волкова, О.В. Лебідь, 2022].

Для науково-педагогічних працівників університету організовано марафон онлайн-зустрічей з вітчизняними фахівцями та лекторами європейських країн, спрямований на оволодіння компетентностями щодо забезпечення власного психологічного здоров'я та покращення психоемоційного стану здобувачів вищої освіти в умовах воєнного часу. Тематика таких зустрічей залежала від актуальних потреб викладачів: «Перша психологічна допомога для тих, хто поруч», «Як адаптуватись до праці в умовах війни і не вигоріти емоційно», «Що потрібно знати близьким та родині військовослужбовця», «Зустріч з мужнім Я», «Психологічна підтримка внутрішньо переміщених студентів», «П'ять стадій прийняття горя, втрат та важких життєвих ситуацій», «Підтримка осіб, які безпосередньо перебувають у зоні ризику», «Супервізійна та психологічна підтримка студентів», «Допомога під час панічних атак: допоможи собі сам», «Міжнародні протоколи психологічної підтримки», «Як подолати страх і паніку. Практичні поради стану невизначеності» та ін.

Організовано діяльність постійно діючої щотижневої онлайн-групи психологічної підтримки викладачів, здобувачів і співробітників університету, учасниками якої стали зарубіжні фахівці, а саме: Бред Лендрі (спеціаліст Військової психологічної клініки при Університеті Дюкейн (Піттсбург, Пенсильванія)), Денис Старков (психотерапевт і супервізор у методі транзактного аналізу), Алісія Кусяк-Браунштейн (PhD., MSW: працює з групами ризику (США)), Джеймс Уеслі Вільямс (консультант з ментального здоров'я (США) та ін.). Проведено тренінги: «Способи регуляції емоційного стану», «Способи подолання страху», «Арт-терапевтичні прийоми підтримання психологічного здоров'я особистості» тощо. Для викладачів, здобувачів, їх дітей організовано щоденні заняття в межах проекту «Допомога дитині – допомога батькам».

У Telegram-каналі для університетської спільноти (науково-педагогічних працівників, здобувачів та випускників) створено групу NOBEL#PSY_SUPPORT з посиланням на матеріали, що стосуються питань збереження та охорони психічного здоров'я особистості.

Умови воєнного стану актуалізували потребу викладачів в удосконаленні їх інформаційної компетентності (опанування різним програмним забезпеченням, вміння працювати на різних навчальних платформах, використання інтерактивних додатків – PowerSchool, SchoolNet, Google Analytics for Education, Learning Management Systems, Edmodo, Canvas, Moodle, Blackboard).

Так, повний перехід освітнього процесу в онлайн формат актуалізував потребу викладачів в оновленні знань щодо можливостей платформи ZOOM. У зв'язку із зазначеним департаментом дидактики було організовано серію тренінгів для викладацького складу Університету, присвячених розкриттю можливостей візуалізації лекційного матеріалу та використання розширеного функціоналу платформи ZOOM. Це дозволило науково-педагогічним працівникам Університету урізноманітнити підходи до викладання, посилити інтерактивну складову, забезпечити здобувачам набуття результатів навчання за кожним освітнім компонентом освітньо-професійної програми. Зокрема, при викладанні дисциплін широко використовувалися «сесійні зали» для групового обговорення проблемних питань та захисту своєї позиції перед іншими здобувачами; експрес-опитування з подальшим об-

говоренням його результатів; аналіз кейсів та інших практичних ситуацій; короточасні під'єднання фахівців-практиків для обговорення конкретних питань; підключення до інтернет-ресурсів під час занять; використання імітаційних і тренінгових програм. Це обумовило урізноманітнення дидактико-методичного матеріалу, коригування завдань для самостійної роботи, поточної й підсумкової атестації та суттєву модернізацію як контенту освітніх компонентів, так і методів навчання / викладання. Активно використовувались: робота в малих групах, кейс-метод, мозковий штурм, дискусія, інтерактивні вебінари, візуалізація, дебати, інтерактивні дискусії та обговорення, моделювання ситуацій, проектна методика, ситуаційні вправи, гейміфікаційні методи (А. Tokarieva, N. Volkova, I. Chyzykova, O. Fayerman, 2023), ділові та рольові ігри, візуалізація лекцій, мозкові штурми, кейси, тренінги, методи сторітеллінгу та дебрифінгу, тестування і застосування мультимедійних вправ, обговорення в мікрогрупах з подальшою рефлексією; різні форми проведення лекцій: лекції-діалоги (дискусії, диспути, бесіди), лекції-конференції, лекції з використанням елементів «мозкового штурму», лекції-консультації, лекції з аналізом мікроситуацій, лекція – діалог двох викладачів, лекція із запланованими помилками, складання опорних схем, інтерактивні обговорення, психотехнічні вправи, проектна робота із залученням ресурсів Internet; методи мозкової атаки, брейнрайтінгу, зворотного мозкового штурму, методу генерації запитань, метод дискусій, методи ситуаційного аналізу (у межах цієї методики використовуються ситуацій-ілюстрації, ситуації-оцінки й ситуації-вправи), розбір ділової кореспонденції («баскет – метод»), методи побудови ментальних карт, методика mind-mapping як інструменту інтерактивного навчання; квізи; бренд-батли, бізнес-симулятори. Застосовувалася методика «Світового кафе», методи проектної роботи, дизайну мислення, метод інтерв'ю, реконструкції, «займи позицію», Peer-teaching.

Завдяки реалізації високотехнологічного навчання використовувався різноманітний спектр сучасних WEB-технологій: ресурси для усного перекладу SpeechPool, переклад новин, відеоконференцій в online-режимі, переклад online-бізнес програм з використанням ресурсів каналів YouTube, Bloomberg, CNBC, Deutsche Welle Business, BFM Affaire, Ver Intereconomia TV, застосування online-словників, електронних енциклопедій, лінгвокраїнознавчих словників online Great Britain, Americana, Landeskunde durch die Sprache; online-перекладацьких програм Google Translate, Webtran, CATtools, МемоQ, програм для створення субтитрів; інформаційних Інтернет-ресурсів («Ліга-Закон», ресурсів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Єдиного державного реєстру судових рішень, інших відкритих реєстрів), електронної програми «Фоторобот», технології MLearning (Мобільне навчання), BYOD (Bring Your Own Device), інтерактивної дошки Miro, онлайн сервісів для створення інтерактивних завдань Kahoot, Genially, Wordwall, Bamboozle, Microsoft Immersive Reader, сучасних online платформ (Edmodo, Prezi, Canva, Google Docs та Google Play, DigiBooks Express Publishing, Learningapps, wordwall.net, onlinequizcreator, quizlet, proprofs, flexiquiz).

В умовах воєнного стану розширилася співпраця і взаємодія з вітчизняними закладами вищої освіти, ЗВО зарубіжних країн (Франція, Малайзія, Греція, Італія, Словацька Республіка, Польща, Швейцарія, Велика Британія, Німеччина), роботодавцями, випускниками Університету.

Урізноманітнено науково-академічне співробітництво з зарубіжними ЗВО (Європейський суспільно-технічний університет імені слуги Божого Роберта Шумана (м. Радом, Польща), Університет імені Сулеймана Деміреля (Франція); європейська мережа університетів EUTOPIA University CY Cergy Paris Universite (Франція), Міжнародний університет INTI (Малайзія), Університет Уельсу Трінті Сент Девід (Велика Британія), Merkur Professional Akademia (Словаччина); Пряшівський університет у м. Пряшеві, (Словаччина), Бранденбурзький університет прикладних наук (Німеччина), Університет прикладних наук Людвігсхафену (LUAS) (Німеччина), Південновестфальський університет прикладних наук (Німеччина), Познанський технічний університет, м. Познань (Польща), Вища Лінгвістична школа, м. Чехонстов (Польща), Вища Школа Менеджменту та Охорони Праці, м. Катовіце (Польща), Wyższa Szkoła Humanitas University м. Сосновець (Польща), Вища Школа Бізнесу в Домброві Гурнічій, (Польща), Вища школа бізнесу National-Louis University м. Новий Сонч (Польща), Познанський Університет ім. Адама Міцкевича (Польща), Познанський університет технологій (Польща), Гданський технологічний університет (Польща).

Розширились можливості проходження викладачами міжнародного стажування (Словацька Республіка, Польща, Німеччина, Франція) з метою підвищення професійного рівня, педагогічної майстерності та отримання досвіду для подальшого впровадження кращих європейських практик в освітній процес.

У процесі підвищення кваліфікації шляхом міжнародного стажування викладачі Університету ознайомилися з новітніми тенденціями розвитку вищої освіти, вивчали кращі європейські практики організації та методики викладання дисциплін, отримали загальні, ключові та професійні компетентності, зокрема:

- *загальні:* громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту, екологічної грамотності та здорового способу життя з усвідомленням рівних прав і можливості, творчості, ініціативності; критичного та системного мислення, читання зрозумінням, уміння висловлювати власну думку усно та письмово, здатність логічно обґрунтовувати позицію, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими людьми;

- *професійні:* мовленєва, соціальна, інформаційна, продуктивна, полікультурна, психологічна, моральна, автономізаційна, цифрова, комунікаційна, інклюзивна, емоційно-етична компетентності, а також розвиток особистих якостей педагога, використання інформаційно-комунікативних та цифрових технологій в освітньому просторі, включаючи електронне навчання, інформаційну та кібернетичну безпеку; створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, особливості інклюзивного навчання, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами; опанування мистецтва публічного виступу іноземними мовами; розвиток управлінської компетентності; фахові компетентності в галузі гуманітарних, природничих, суспільних; покращення навчальних досягнень здобувачів завдяки застосуванню учасниками міжнародного стажування отриманих знань; використання різноманітних методів і форм навчання.

Активізувалася активність викладачів Університету у підвищенні професійного рівня з використанням ресурсів та технологій мережі Інтернет. На платформах «Всеосвіта», «EdEra», «Prometheus», UGEN, Wold TESOL Academy, Camster, Unicheck, CEO, Softserve Inc., CEO YEP, Genesis, Product IT Foundation for Education та ін. викладачі кафедр брали плану та позапланову участь у науково-практичних онлайн конференціях, вебінарах, семінарах, практикумах, тренінгах, проєктах тощо, де отримали / розширили загальні та професійні компетентності й підвищили професійну майстерність, а отриманий досвід використовували в освітньому процесі та науковій роботі.

Ми презентували лише кілька напрямів самоосвітньої діяльності, підвищення професійного рівня викладачів, які реалізовано в Університеті імені Альфреда Нобеля в умовах воєнного стану.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що в умовах воєнного стану викладацький склад ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» не лише вистояв, а й активно продовжив здійснювати самоосвітню діяльність, підвищуючи професійний рівень. Адміністрацією закладу вищої освіти було ураховано бажання викладачів щодо набуття компетенцій збереження й відновлення психічного здоров'я, надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, удосконалення інформаційної компетентності. Завдяки співпраці із зарубіжними закладами вищої освіти, стажуванням, участі у міжнародних проєктах, викладачі віднаходили й впроваджували ефективні способи підвищення якості освіти в умовах онлайн-навчання, оволодівали новими методами навчання / викладання. Погоджуємося із В. Статівкою, І. Захаровою, які зазначили: «Освітня система у цілому функціонує, але руйнівний вплив на вищу освіту російського вторгнення продовжується і паралельно формується новий безцінний досвід надання якісної освіти в умовах війни» [В. Статівка, І. Захарова, 2023, с. 235]. І ми наголошуємо на тому, що в умовах воєнного стану формується безцінний досвід здійснення самоосвітньої діяльності, підвищення професійного рівня науково-педагогічних працівників, урізноманітнюються засоби самоосвіти.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в подальшому вивченні й розповсюдженні набутого досвіду.

Список використаних джерел

Антонова, О.Є. (2015). Професійне самовдосконалення майбутнього вчителя шляхом розвитку його здібностей та обдарувань. *Нові технології навчання*, 81, 8–13.

Армейська, Л.В. (2019). Професійна компетентність та неперервна самоосвіта: шляхи самореалізації й самовдосконалення педагогічних працівників. *Проблеми сучасної освіти*, 10, 5–14.

Буянов, П. (2020). Феномен освіти дорослих у сучасних умовах. «Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості в системі неперервної професійної освіти»: матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (с. 18–20). Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет.

Волкова, Н.П., Лебідь, О.В. (2022). Професійно-педагогічна комунікація викладачів закладів вищої освіти: виклики війни. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля: Серія Педагогіка і психологія*, 1(23), 132–142. doi: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-16

Гончаренко, С.У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.

Демченко, Ю. (2019). Самоосвітня компетентність – невід’ємна складова частина професійної компетентності (діяльності) майбутнього учителя. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 23 (1), 154–159. doi: 10.24919/2308-4863.1/23.166160

Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів від 21 серпня 2019 р. № 800. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>

Закон України «Про вищу освіту». Редакція від 24.03.2024. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Коваленко, В.В., Мар’єнко, М.В., Сухих, А.С. (2021). Самоосвіта та саморозвиток педагогічних працівників із застосуванням інструментів відкритої науки. *Освітній дискурс*, 37 (10), 28–38. doi: 10.33930/ed.2019.5007.37(10)-3

Корсікова, К.Г. (2020). Самоосвіта сучасного вчителя як безперервний процес удосконалення педагогічної майстерності. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень*: матеріали міжнародної наукової конференції, 20 березня, Херсон (с. 97–99). Херсон: МЦНД.

Лучанінова, О.П. (2023). Трансдисциплінарний підхід до підвищення кваліфікації викладачів вищої школи в умовах воєнного стану і повоєнного періоду. *Імідж сучасного педагога*, 5 (212), 54–62. doi: 10.33272/2522-9729-2023-5(212)-54-62

Маркусь, І. (2021). Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів технологій засобами мультимедійних технологій. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 94, 93–99. doi: 10.32999/ksu2413-1865/2021-94-13

Методичні рекомендації для професійного розвитку науково-педагогічних працівників. Наказ МОН України №1504 від 04.12.2020 р. Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/nra/deyaki-pitannya-profesijnogo-rozvitku-naukovo-pedagogichnih-pracivnikov>

Михайлова, Л.М. (Ред.). (2020). *Словник термінів і понять сучасної освіти*. Северодонецьк: Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Наливайко, Г.В. (2011). Особливості самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів у міжкурсовий період системи підвищення кваліфікації. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 8, 67–69.

Онаць, О., Топузов, М. (2019). Управління самоосвітою вчителя як пріоритетною формою саморозвитку професійної компетентності в опорному закладі освіти. *Вісник післядипломної освіти. «Серія «Педагогічні науки»*, 9 (38), 133–153. Відновлено з https://lib.iitta.gov.ua/718274/1/Bulletin_9_38_Pedagogika_Olena_Onats_Michael_Topuzov_UA.pdf. doi: 10.32405/2218-7650-9(38)-133-153

Проект Закону України «Про освіту дорослих». 12 січня 2023 р. Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-prijnyala-u-pershomu-chitanni-proyekt-zu-pro-osvitu-doroslih>

Рой, С. (2015). Самоосвітня компетентність майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу, її сутність та структура. *Наука і освіта*, 8, 125–129.

Самарук, Н. (2019). Структура та педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців. *Молодь і ринок*, 9 (176), 75–81. doi: 10.24919/2308-4634.2019.182235

Семенова, А.В. (Ред.). (2006). *Словник-довідник з професійної педагогіки*. Одеса: Пальміра.

Статівка, В., Захарова, І. (2023). Особливості управління навчальним процесом в умовах воєнного стану як складова професійної діяльності педагога. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (127). 219–238.

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження МОН від 23 лютого 2022 року №286-р. Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>

Хлебнікова, Т. (2020). Самоосвіта як засіб розвитку професійної компетентності педагога. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»* [Електронне фахове наукове видання], 8 (15). doi: 10.33296/2707-0255-8(15)-17

Шара, С. (2021). Самоосвіта викладача як запорука підвищення професійної педагогічної майстерності. *Витоки педагогічної майстерності*, 27, 235–239. doi: 10.33989/2075-146x.2021.27.247124

Шингоф, І. (2021). Культура професійного саморозвитку вчителя-філолога засобами інтеграції в післядипломній педагогічній освіті. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 14 (1), 133–146. doi: 10.31865/2414-9292.14.2021.236460

Яцик, Т.О., Степанюк В.В. (2022). *Словник коротких термінів з педагогіки*. Луцьк: ФОП Мажула Ю.М.

Tokarieva, A. Volkova, N. Chyzykova, I. Fayerman, O. (2023). Computer-mediated communication and gamification as principal characteristics of sustainable higher education. *Proceedings of the 2nd Myroslav I. Zhaldak Symposium on Advances in Educational Technology – AET* (Vol.1, p. 515–528). Kyiv. doi: 10.5220/0012065700003431

References

Antonova, O.Ye. *Profesiine samovdoskonalennia maibutnoho vchytelia shliakhom rozvytku yoho zdibnostei ta obdaruvan* [Professional self-improvement of the future teacher through the development of their abilities and talents]. *Novi tekhnologii navchannia* [New learning technologies], 2015, vol. 81, pp. 8–13. (In Ukrainian).

Armeiska, L.V. *Profesiina kompetentnist ta neperervna samoosvita: shliakhy samorealizatsii i samovdoskonalennia pedahohichnykh pratsivnykiv* [Development of pedagogical workers' professional competence and organization of their continuous self-education, self-realization and self-perfection]. *Problemy suchasnoi osvity* [Problems of modern education], 2019, vol. 10, pp. 5–14. (In Ukrainian).

Buyanov, P. (2020). Fenomen osvity doroslykh u suchasnykh umovakh [The phenomenon of adult education in modern conditions]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii "Psykhologo-pedahohichnyy suprovid fakhovoho zrostannya osobystosti v systemi neperervnoyi profesiynoyi osvity"* [Proc. Scien. and Pract. Conf. "Psychological and pedagogical support of the professional growth of the individual in the system of continuous professional education"]. Berdyansk, pp. 18–20. (In Ukrainian).

Cabinet of Ministers of Ukraine (2019). Resolution of the Cabinet of Ministers on "Some issues of professional development of pedagogical and research and pedagogical workers". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Demchenko, Yu. Self-education competence – indispensable component of professional competence (activity) of a would-be teacher. *Current Issues of the Humanities*, 2019, issue 23, no. 1, pp. 154–159. doi: 10.24919/2308-4863.1/23.166160 (In Ukrainian).

Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv, Lybid Publ., 373 p. (In Ukrainian).

Khlebnikova, T. Self-education as a means of development of the professional competence of a teacher. *Adaptive Management: Theory and Practice. Series Pedagogics*, 2020, vol. 8, no. 15. doi: 10.33296/2707-0255-8(15)-17 (In Ukrainian).

Korsikova, K.H. (2020). *Samoosvita suchasnoho vchytelia yak bezperervnyi protses udoskonalennia pedahohichnoi maisternosti* [Self-education of a modern teacher as a continuous process of improving pedagogical mastery]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii "Tekh-*

nolohii, instrumenty ta stratehii realizatsiyi realizatsiyi naukovykh doslidzhen” [Proc. Scien. and Pract. Conf. “Technologies, tools and strategies for the implementation of scientific research”]. Kherson, pp. 97–99. (In Ukrainian).

Kovalenko, V., Marienko, M., Sukhikh, A. Self-education and self-development of pedagogical workers with the application of open science tools. *Educational Discourse*, 2021, issue 37 (10), pp. 28–38. doi: 10.33930/ed.2019.5007.37(10)-3 (In Ukrainian).

Luchaninova, O. Transdisciplinary approach to advanced training of higher education teachers in martial law and the postwar period. *Image of the Modern Pedagogue*, 2023, no. 5 (212), pp. 54–62. doi: 10.33272/2522-9729-2023-5(212)-54-62 (In Ukrainian).

Markus, I.S. Pedagogical conditions of formation of professional competence of future teachers of technologies by means of multimedia technologies. Collection of scientific works “Pedagogical sciences”, 2021, no. 94, pp. 93–99. doi: 10.32999/ksu2413-1865/2021-94-13 (In Ukrainian).

Ministry of Education and Science of Ukraine (2020). Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine “Methodological recommendations for the professional development of scientific and pedagogical workers”. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-profesijnogo-rozvitku-naukovo-pedagogichnih-pracivnikiv> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Ministry of Education and Science of Ukraine (2022). Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine “Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032”. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Ministry of Education and Science of Ukraine (2023). Draft Law of Ukraine “On Adult Education”. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-prijnyala-u-pershomu-chitanni-proyekt-zu-pro-osvitu-doroslih> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Mykhailova, L.M. (Ed.). (2020). *Slovnyk terminiv poniat suchasnoi osvity* [Dictionary of terms and concepts of modern education]. Severodonetsk, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education Publ., 194 p. (In Ukrainian).

Nalyvaiko, G.V. *Osoblyvosti samoosvitnoi diialnosti vchyteliv pochatkovykh klasiv u mizhkursovyi period systemy pidvyshchennia kvalifikatsii* [Features of self-education activities of primary school teachers in the period between training courses]. *Pedagogy, Psychology, Medical-Biological Problems of Physical Training and Sports*, 2011, no. 8, pp. 67–69. (In Ukrainian).

Onats, O., Topuzov, M. Professional self-development form of professional competence in a supplementary educational institution. *Bulletin of Postgraduate Education: collection of scientific papers. Series “Educational Sciences”*, 2019, issue 9(38), pp. 133–153. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/718274/1/Bulletin_9_38_Pedagogika_Olena_Onats_Michael_Topuzov_UA.pdf (Accessed 10 April 2024). doi: 10.32405/2218-7650-9(38)-133-153 (In Ukrainian).

Roi, S. Self-educational competence of future teachers of humanities, its nature and structure. *Science and Education*, 2015, no. 8, pp. 125–129. (In Ukrainian).

Samaruk, N. Structure and pedagogical conditions of forming the self-educational competence of future specialists. *Youth & Market*, 2019, no. 9 (176), pp. 75–81. doi: 10.24919/2308-4634.2019.182235 (In Ukrainian).

Semenova, A.V. (Ed.). (2006). *Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky* [Dictionary-handbook on professional pedagogy]. Odesa, Palmyra Publ., 272 p. (In Ukrainian).

Shara, S. Teacher’s self-education as a guarantee of improving professional pedagogical skills. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti* [Origins of pedagogical mastery], 2021, no. 27, pp. 235–239. doi: 10.33989/2075-146x.2021.27.247124 (In Ukrainian).

Shynhof, I. Culture of professional self-development of a teacher-philologist by means of integration in postgraduate pedagogical education. *Professionalism of the Teacher: Theoretical and Methodological Aspects*, 2021, vol. 1, no. 14, pp. 133–146. doi: 10.31865/2414-9292.14.2021.236460 (In Ukrainian).

Stativka, V., Zakharova, I. *Osoblyvosti upravlinnia navchalnym protsesom v umovakh vaimennoho stanu yak skladova profesiinoi diialnosti pedahoha* [Peculiarities of managing the educational process in the conditions of martial law as a component of the teacher’s professional activity]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii* [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies], 2023, no. 3 (127), pp. 219–238. (In Ukrainian).

The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “On Higher Education”. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Volkova, N., Lebid, O. Professional and pedagogical communication of teachers of higher education institutions: challenges of war. Bulletin of Alfred Nobel University. Series: “Pedagogy and Psychology”, 2022, no. 1 (23), pp. 132–142. doi: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-16 (In Ukrainian).

Yatsyk, T.O., Stepaniuk V.V. (2022). *Slovnnyk korotkykh terminiv z pedahohiky* [Dictionary of short terms in pedagogy]. Lutsk, FOP Mazhula Yu.M. Publ., 50 p. (In Ukrainian).

Tokarieva, A. Volkova, N. Chyzyhkova, I. and Fayerman, O. Computer-mediated communication and gamification as principal characteristics of sustainable higher education. *Proceedings of the 2nd Myroslav I. Zhaldak Symposium on Advances in Educational Technology – AET*, 2023, vol.1, pp. 515–528. doi: 10.5220/0012065700003431

TEACHER’S SELF-EDUCATION UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW: FROM THE EXPERIENCE OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Volkova Nataliia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: npvolkova@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-1258-7251

Kozhushko Svitlana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: ana@duan.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-6383-5182

Onyshchenko Marianna, Senior Lecturer of the Department of the European and Oriental Languages and Translation, Alfred Nobel University, Dnipro

E-mail: onischenko.m@duan.edu.ua

ORCID: 0009-0008-2662-8118

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-2

Keywords: *self-education, self-educational activity, teacher, lecturer, professional competence, raising the professional level, means of self-education, conditions of martial law*

The article examines the problem of the teacher’s professional growth due to continuous self-education and personal development in the conditions of martial law.

The aim of the article is to outline the pathways of self-educational activities for teachers and the approaches to enhancing the professional level of educators, implemented at Alfred Nobel University under martial law conditions.

In the course of the research, methods of analogy, retrospective and semantic analysis, SWOT analysis, generalization, and specification of scientific principles and the regulatory framework related to teacher self-education were employed.

A SWOT analysis of interpretations of the concept of “self-education” was conducted, and it was found that self-education is a necessary component of professional activity which is determined by social order and is a factor in the personal and professional growth of a specialist. Emphasis is placed on self-education of the teacher as the leading form of improvement of pedagogical skill and professional competence, which consists in assimilation, renewal, dissemination and deepening of knowledge, generalization of experience through purposeful, systematic self-education activities aimed at self-development and self-improvement of the individual, satisfaction of personal interests and objective needs of the educational institution.

It was found that the conditions of the martial law in Ukraine and changes in educational orientations made corrections both in the content of teachers’ self-education and in the forms and types of their self-education activities. Some approaches to raising the professional level of a teacher, which were implemented at Alfred Nobel University under martial law conditions, namely acquiring competencies to preserve and restore mental health, providing psychological support to participants in the educational process, improving information competence, implementing effective ways to improve the quality of education in online learning, and mastering new learning/teaching methods, are considered. The content of the developed and implemented comprehensive program of care for human mental health, including a

marathon of online meetings with domestic specialists and lecturers from European countries, aimed at mastering the competencies to ensure one's own psychological health and improve the psycho-emotional state of higher education students in wartime conditions, is disclosed.

The expediency of particular directions of development has been substantiated including teachers' mastering various software, the ability to work on various educational platforms, and the use of interactive applications; cooperation and interaction with domestic and foreign higher education institutions in order to gain experience for the further implementation of the best European practices in the educational process; internships, participation in international projects, thanks to which teachers found and implemented effective ways to improve the quality of education in online learning, and mastered new methods of learning/teaching.

The feasibility of implementing special measures to support the self-educational activities of teachers under martial law conditions has been confirmed, with a focus on the targeted development of key professional competencies related to continuous professional self-development.

*The **conclusions** emphasise the need for purposeful self-education of the teacher, thanks to which a new invaluable experience of providing quality education in wartime conditions is formed.*

Одержано 20.02.2024.

УДК 159.9:316.64

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-3

І.В. ГАРКУША,

*PhD із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри інноваційних технологій з педагогіки,
психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

С.В. ДУБІНСЬКИЙ,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інноваційних технологій з педагогіки,
психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

РОЛЬ МАСМЕДІА У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ЖИТТЄВОМУ БЛАГОПОЛУЧЧІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

У статті здійснено теоретичний аналіз масмедіа як засобу масової комунікації, що є ключовим чинником соціалізації та життєвого благополуччя людства. З'ясовано, що комунікація в інтернет-просторі має бути спрямована на занурення людини у середовище мас-медіа та орієнтована на самореалізацію й інструменти споживання.

Зазначено, що масмедіа спричиняють певний вплив на психіку людини, масову свідомість, поведінку та думки і це позначається на процесі її соціалізації.

Здійснений аналіз наукових розвідок засвідчив, що рівень медіаграмотності в Україні зростає. В інформаційному просторі України домінують електронні засоби передачі інформації. Водночас наголошено, що інформація має здатність контролювати людину, впливати на її психіку, стимулювати її мислення, дії та вчинки.

Стверджується, що процес передачі інформації має цілеспрямований характер. Визначено, що масова комунікація не обмежується конкретними відео чи текстами засобами передачі інформації.

З'ясовано, що розвиток особистості є постійним процесом і триває навіть у складних та екстремальних умовах, що існують в Україні. Установлено, що саме криза є джерелом розвитку.

Показано, що масмедіа є корисним інструментом психосоціальної допомоги. Одним із найбільш важливих підходів до психосоціальної допомоги через масмедіа є поширення корисної інформації та навичок, які можуть допомогти людям із різними психічними станами, проблемами тощо. Підкреслено, що масмедіа здатні надавати інформацію про професійну допомогу, про наявність корисних ресурсів для підтримки психічного здоров'я тощо.

Акцентовано на тому, що масмедіа не можуть замінювати професійну психотерапію або консультування особливо у важких випадках.

Наголошено на тому, що масмедіа можуть мати як позитивний так і негативний вплив на психічне здоров'я людини, зокрема спричиняти стрес, тривогу та депресію. Водночас зауважено, що масмедіа мають більший вплив на психіку підлітків, ніж дорослих.

Виявлено та обґрунтовано, що позитивний вплив масмедіа полягає у таких виокремлених факторах: інформації та освіти, розваги та релаксація, спілкування та зв'язки, у той час негативний вплив зумовлений такими чинниками, як-от: маніпуляція та дезінформація, залежність та втрата приватності, втрата довіри до ЗМІ.

Ключові слова: масмедіа, свідомість, комунікатор, інформація, психосоціальна допомога, масова комунікація, медіаграмотність, медіакультура

Постановка проблеми. Дослідження ролі масмедіа є частиною вивчення людської комунікації, де можна виокремити різні типи на основі певних характеристик, насамперед, за рівнем соціальної масштабності спілкування. З цього погляду, масмедіа є засобами масової комунікації, які дозволяють спілкуватися соціальним структурам різного масштабу: організаціям, групам і окремим особистостям. Події сьогодення змушують людство все більше часу проводити саме в медіапросторі. Масмедіа не тільки інформує людей з різних питань, які стосуються суспільства, а й забезпечує простором, що здатен надавати допомогу в різних сферах життєдіяльності. Завдяки сучасним інтернет-технологіям, засоби масової інформації стають одним із ключових чинників впливу на соціалізацію та життєве благополуччя людства. Розвиток українських інтернет-технологій, показує нам різноманітність комунікативних процесів, психологічний розвиток та внутрішній світ користувачів масмедіа [О.О. Вовчик-Блакитна, Т.С. Гурлева, 2013, с. 60–73].

Аналіз останніх досліджень. В умовах сьогоденних подій, комунікація в інтернет-просторі має бути спрямована на занурення людини в середовище масмедіа і орієнтована на самореалізацію та інструменти корисного споживання. Дослідники інтернет-простору сходяться на його найважливішій ознаці, якою є всезагальна форма мережевої комунікації в суспільстві [О.О. Вовчик-Блакитна, Т.С. Гурлева, 2013, с. 60–73].

У працях науковців [Т. Ісакова, 2016, с. 90–97; В.К. Конач, 2015, с. 356–363; О.В. Лазоренко, О.О. Лазоренко, 1996; О. Сенченко, 2018, с. 31–35; Л.О. Євдоченко, 2010, с. 118–125; Ю.О. Горбань, 2013, с. 36–41] звертається увага на проблему, що пов'язана зі зростанням ролі інформаційних технологій у суспільстві, взаємодії засобів масової інформації та влади, а також впливу, який масмедіа мають на формування особистості.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу ролі масмедіа як ключового чинника соціалізації та життєвого благополуччя, виявлення його впливу на психіку людини, масову свідомість і поведінку. Стаття також спрямована на оцінку рівня медіаграмотності в Україні, дослідження як позитивних, так і негативних аспектів впливу масмедіа на психічне здоров'я, а також підкреслення важливості психосоціальної допомоги через масмедіа в умовах кризових ситуацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальною проблематикою є дієві наслідки масмедіа щодо споживачів. Передусім ми спостерігаємо вплив на психіку людини, масову свідомість, поведінку й думку громадськості, що, безперечно, має значення для функціонування суспільства. Вільне поширення та вільний обмін правдивою інформацією є важливим критерієм для формування особистої та громадської думки.

Німецький науковець Г. Штромайер підкреслював, що формування громадської думки в плюралістичних демократіях вимагає значної інформації, позицій і оцінок у медіа. Але це не має нічого спільного із засобами масової інформації, які формують громадську думку, а є внеском у цей процес ЗМІ [Г. Штромайер, 2008]. Сприяння відбувається так:

- а) оприлюднення інформації та різних поглядів;
- б) оцінювання інформації та різних поглядів.

За останні два роки рівень медіаграмотності в Україні зріс з 55% до 81%, згідно з результатами дослідження «Індекс медіаграмотності української аудиторії». Ці дані були представлені кандидатом соціологічних наук, доцентом та старшим науковим співробітником Інституту соціології НАН України Мартою Наумовою під час прес-конференції в Укрінформ.

М. Наумова зазначила, що з 2020 по 2022 рік загальний індекс медіаграмотності українців значно підвищився, і частка населення з вищим за середній рівень медіаграмотності зросла з 55 % до 81 %.

В інформаційному просторі України домінують електронні засоби масової інформації, хоча вони становлять лише 11,6 % від загальної кількості об'єктів поширення інформації, зареєстрованих в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України [Укрінформ, 2022].

Інформація має здатність контролювати людину, впливати на її психіку, стимулювати мислення, дії та вчинки. Засоби масової інформації можуть цілеспрямовано змінювати свідомість і поведінку значної кількості людей.

Інтернет-простір є мультикластерним засобом масової комунікації, що передбачає множинність різних конфігурацій спілкування. Інтернет змінює традиційну модель масових

комунікацій «джерело – повідомлення – одержувач», створюючи нові поєднання відомих у психології законів та ефектів інформаційного обміну.

Масова комунікація – це процес систематичного поширення соціально значущих повідомлень серед великої та різноманітної аудиторії з використанням різних технічних засобів, таких як: преса, радіо, телебачення, кіно, відео, інтернет і т. д. Вона характеризується одностороннім потоком інформації, яка передається від комунікатора до отримувачів.

Цей процес має цілеспрямований характер, оскільки повідомлення готуються заздалегідь та відправляються з метою досягнення певних цілей або впливу на аудиторію. Він організований і систематичний, забезпечується технічними засобами тиражування, які дозволяють широкому колу людей отримати доступ до інформації.

Важливо відзначити, що масова комунікація не обмежується конкретними текстами, відео або засобами передачі інформації. Вона є більш широким процесом, що передбачає організацію і передачу соціально значущих повідомлень у формі одностороннього комунікаційного потоку. Описаний підхід до розуміння масової комунікації базується на дослідженнях психологів та враховує важливі аспекти процесу передачі інформації між комунікатором та отримувачами.

Цілковито обґрунтованим є погляд І. Лубковича на зміст масової комунікації, оскільки науковець звертає увагу на важливу деталь: хоча потік інформації в масовій комунікації зазвичай є одностороннім, сам процес обміну інформацією між комунікатором і отримувачами є взаємним [І. Лубкович, 2013].

Як висновок, хоча комунікатор передає інформацію одній або багатьом аудиторіям, взаємодія між ним і отримувачами може відбуватися у формі відповідей, реакцій, обговорень, обміну думками й іншими способами. Це підкреслює, що масова комунікація, хоча має односторонній характер у передачі повідомлень, все ж допускає можливість взаємного обміну інформацією між сторонами. Зокрема, І. Лубкович вказує на важливість розрізнення одностороннього потоку інформації і взаємного обміну інформацією в межах масової комунікації.

Варто зазначити, що розвиток особистості є постійним процесом і триває навіть у найскладніших умовах, якими є сучасна ситуація в Україні. Відомо, що криза є джерелом розвитку, але реакція людини на труднощі може бути конструктивною, мобілізаційною після пережитої втрати та горя, але у певних випадках особам може бути необхідна допомога, особливо в ситуації, яка вимагає невідкладної й суттєвої підтримки.

Масмедіа можуть бути корисним інструментом психосоціальної допомоги, особливо у випадках, коли люди не можуть отримати доступ до професійних послуг через географічну віддаленість, фінансові обмеження або стигматизацію.

Одним із найбільш важливих підходів до психосоціальної допомоги через масмедіа є поширення корисної інформації та навичок, які можуть допомогти людям з різними психічними станами, проблемами чи життєвими складнощами. Ця інформація може бути надана через різні формати, включаючи статті, відео, подкасти та інші матеріали.

Масмедіа також можуть забезпечувати платформи для спілкування, підтримки та взаємодії між людьми з різними психічними станами або проблемами. Це може бути здійснено через форуми, спільноти в соціальних мережах, вебінари й інші формати.

Окрім того, масмедіа можуть надавати інформацію про професійну допомогу, де і як її можна отримати, які ресурси доступні для підтримки психічного здоров'я тощо. Проте, важливо зазначити, що масмедіа не є альтернативою професійної психотерапії або психологічного консультування, особливо у важких випадках. Це може бути винятково важливим у випадках, коли люди потребують індивідуального підходу до вирішення їх проблем.

Отже, масова комунікація є процесом поширення соціально значущих повідомлень серед великої та різноманітної аудиторії з використанням різних технічних засобів. Вона характеризується одностороннім потоком інформації, що передається від комунікатора до отримувачів. Проте важливо враховувати, що сам процес обміну інформацією між комунікатором і отримувачами може бути взаємним.

Масова комунікація є важливим інструментом в суспільстві, що забезпечує поширення інформації та підтримку аудиторії, але вона повинна доповнюватися професійною психологічною допомогою для надання індивідуального підходу та рішення складних проблем.

Однак, варто враховувати, що масмедіа також може мати негативний вплив на психічне здоров'я, зокрема, сприяти поширенню стереотипів, спричиняти стрес, тривогу й депресію. Тому використання масмедіа як інструменту психосоціальної допомоги має бути здійснене з обережністю й урахуванням потенційних ризиків.

Важливо, щоб через масмедіа надавалася адекватна та детальна інформація про психічне здоров'я та психосоціальну підтримку, враховувалися потреби різних груп населення. Інструментарій масмедіа має працювати на розширення свідомості щодо психічного здоров'я та віднайдення й застосування шляхів його збереження.

Вплив засобів масової інформації, так само як і масмедіа, є неоднозначним, оскільки ЗМІ мають як позитивні, так і негативні сторони. ЗМІ безумовно відіграють важливу роль у процесі соціалізації, проте для досягнення найкращих результатів необхідно залучити й інші соціальні інститути, такі як школа, гуртки, друзі, колеги та сім'я. Ці інститути допомагають розвивати в людини навички аналізу та фільтрації негативної інформації, розуміння наслідків її впливу, а також вміння обирати та сприймати лише пізнавальну або навчальну інформацію, яка не завдає шкоди психічному стану.

Однією з найбільших переваг ЗМІ є те, що люди сприймають інформацію, яка до них надходить, але не завжди мають можливість відповісти на неї. Це означає, що їх негативна реакція залишається з ними і може лише погіршувати їх емоційний стан. Аудиторія, яка сприймає цю інформацію, може перебувати в цей час на самоті або в сімейному колі чи компанії друзів, і учасники можуть висловлювати свої заперечення лише один одному. За поточної системи поінформування через ЗМІ, люди виконують лише пасивну роль об'єкта впливу.

Масмедіа спричиняють більший вплив на сприйняття підлітків, ніж на дорослих, унаслідок беззахисного стану їхньої психіки. Підлітки, які швидко розвиваються фізично й розумово, особливо вразливі та, зазвичай, виступають пасивними споживачами медіа. Вони часто будують свою поведінку й норми життя на основі того, що вони спостерігають на екрані та в реальному житті, перебуваючи під впливом стандартизованих моделей поведінки ж життєвих норм, які пропагуються засобами масової інформації.

Позитивний вплив масмедіа на особистість і суспільство полягає в таких факторах:

– *інформація та освіта*. Масмедіа надають усебічну інформацію про події, науку, технології, культуру, інші країни й культури, що розширює свідомість споживачів та їх світогляд, допомагає в розумінні проблем, з якими стикається світ, і знайти шляхи для їх вирішення, зорієнтуватися і сформувані пізнавальні інтереси, отримати професійні знання;

– *розваги та релаксація, які можуть бути корисними для здоров'я та добробуту людей*. Наприклад, фільми, музика, телевізійні шоу та інші форми розваг можуть допомогти людям зняти стрес і розслабитися, а також організувати змістове дозвілля;

– *спілкування та зв'язки*. Соціальні мережі й інші форми масмедіа можуть допомогти зберегти зв'язки з друзями та родичами, які перебувають на віддаленні, а також познайомитися з *новими людьми* з різних куточків світу, підвищити якість спілкування й комунікацій.

Водночас, принагідно слід відзначити й негативний вплив масмедіа на особистість та суспільство, що полягає в таких факторах:

– *маніпуляція особистістю та поширення дезінформації*, що свідомо здійснюється через масмедіа. Окремі структури цілеспрямовано поширюють неправдиву інформацію, фейкові новини і в такий спосіб маніпулюють думками громадськості. Це може призводити до спотворення фактів, сегментації, дискримінації і врешті-решт порушення довіри до ЗМІ.

– *негативний вплив на психіку, особливо в частині поширення негативно спрямованої й деструктивної інформації*, такої як насильство та жорстокість, що особливо шкідливо позначається на психіці дітей, підлітків та людей похилого віку. Окрім цього серед споживачів соціальних мереж спостерігається й інший ефект, який виникає через неадекватне реагування на інформацію. Лайки, постінг і репостінг, чати та спільноти спочатку можуть викликати піднесений настрій і навіть ейфорію, яка потім замінюється емоційним виснаженням;

– *залежність та втрата приватності*. Використання масмедіа може сприяти розвитку різних форм залежності від них, таких, як-от: інтернет-залежність, залежність від соціальних мереж, номофобія (страх залишитися без смартфона), фаббінг (потреба постійно за-

зирати у свій смартфон). Окрім того, поширення персональних даних через масмедіа може призвести до порушення приватності та безпеки індивіда.

Тож, масмедіа можуть також мати негативний вплив на особистість і суспільство. Наприклад, вони можуть сприяти поширенню стереотипів, насильства, агресії, вульгарності й іншого негативного контенту. Також вони *можуть викликати залежність* від соціальних медіа й інтернету, що може мати негативний вплив на здоров'я й добробут людей. За дослідженнями М. Маклюана та К. Фіорема [Q. Fiore, M. McLuhan, 1989; M.M. Kaplan, 1992; M. Marshall, 1989; M. Marshall, 1987; M. McLuhan, 2017], одна з ключових ідей полягає в тому, що медіа є не просто посередниками інформації, а мають власний вплив на спосіб, яким ми сприймаємо світ. Науковці наголошують на ролі *медіа як інструмента розширення* наших чуттєвих здатностей та зміні нашого сприйняття простору, часу і взаємозв'язків між людьми. Ця концепція стимулювала нові дослідження в галузі медіастудій, комунікації та культурології, відкриваючи нові шляхи розуміння впливу медіа на суспільство.

Також М. Маклюен підкреслював, що різні медіаформати мають властивості, які впливають на спосіб, яким ми сприймаємо повідомлення. Він висловив поняття «символічного мілкого мистецтва» (the medium is the message), що означає, що медіаформати мають *потужний вплив на нашу культуру та спосіб мислення*. Цей вираз підкреслює, що спосіб передачі інформації (медіаформат) є не менш важливим, ніж сама інформація. Форма медіа значно впливає на те, як сприймається й інтерпретується зміст, формуючи нашу культуру, цінності та спосіб мислення. Загальноприйняті уявлення про роль медіа та їх вплив на суспільство були переглянуті завдяки працям М. Маклюена. Його концепції допомогли відкрити нові шляхи дослідження в галузі медіастудій, комунікації та культурології. Його вплив виявляється в різних підходах до вивчення медіа, таких як критична теорія медіа, дослідження медіаекології та культурні студії.

Зважаючи на викладене вище висновковуємо, що масмедіа (телебачення, радіо, газети, журнали, інтернет-сайти та соціальні мережі) впливають на наше життя й суспільство з позитивного й негативного боків. Позитивний вплив масмедіа розуміємо на рівні їх здатності ефективно й різноаспектно поширювати інформацію та підвищувати рівень освіченості користувачів, надавати нові форми розваг і сприяти релаксації, а також полегшувати спілкування та встановлювати нові комунікативні зв'язки. З іншого боку, через масмедіа може відбуватися маніпулювання психікою й суспільною думкою, розповсюджуватися фейки й дезінформацію, що зумовлює деструктивний вплив на психіку й розвиває залежність від них.

Усвідомлюючи як позитивний, так і негативний вплив масмедіа, важливо розвивати медійну грамотність і критичне мислення серед громадськості. Це допоможе нам розуміти й аналізувати інформацію, яку ми споживаємо через масмедіа, та зробити свідомий вибір щодо міри, обсягу, контенту у їх використанні.

Медіаграмотність – це здатність активно або пасивно сприймати та використовувати медіаматеріали, включаючи їх критичне сприйняття та усвідомлену оцінку, розуміння методів, якими послугуються медіа, та їх впливу. Цей термін охоплює вміння читати, аналізувати, оцінювати та здійснювати комунікацію за допомогою різних медіаформ (наприклад, телебачення, преси, радіо тощо).

Існує також інше визначення медіаграмотності: це здатність розшифровувати, аналізувати, оцінювати та здійснювати комунікацію в різних формах. Медіаграмотність охоплює набір компетенцій, які дозволяють людям отримувати доступ до медіа, аналізувати, оцінювати та створювати повідомлення в різних видах медіа, жанрах і формах для особистого самовираження й реалізації своїх громадянських прав, забезпечуючи в такий спосіб фундаментальні свободи суспільства. Тоталітарні режими часто уповільнюють розвиток медіаосвіти або спотворюють її цілі.

Концепція медіаграмотності може допомогти відповісти на кілька важливих питань, зокрема: Як людина може отримати доступ до інформації, використовувати її та критично оцінювати, незалежно від того, чи надходить вона через канали онлайн або офлайн? Які сучасні етичні питання виникають у зв'язку з доступом до інформації та її використанням?

Сучасні засоби масової інформації й інформаційні технології можуть значно сприяти міжкультурному діалогу та встановленню рівності між людьми, зокрема через подолання

«цифрового розриву». По-перше, вони забезпечують платформу для обміну культурними цінностями й ідеями, дозволяючи людям із різних частин світу спілкуватися й ділитися досвідом. По-друге, доступ до інформаційних технологій сприяє вирівнюванню можливостей для отримання інформації, освіти та професійного розвитку, що є важливим кроком у напрямі досягнення соціальної рівності.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і системи масмедіа потребує цілеспрямованої підготовки людей для вмілого та безпечного користування ними. Майбутнє суспільство все більше буде залежати від таких технологій, як web-технології – на зміну технології Web 1.0 прийшла Web 2.0. Як зазначає один із розробників цієї концепції Т. О'Рейлі, відмінності нової технології полягають у тому, що публікацію змінює співавторство, фіксовані ресурси поступаються місцем живим журналам, таксономія змінюється на фолксономію [І.В. Гаркуша, В.І. Кайко, 2019. с. 40–50], хмарні обчислення, Big Data, смартфони, інтернет «розумних речей», штучний інтелект та інші гаджети.

Взаємодія з різними медіа (книги, преса, радіо, кіно, телебачення, інтернет) займає все більшу частку вільного часу громадян України, що зумовлює значний вплив медіа на всі верстви населення, особливо на дітей і молодь. Медіа мають потужний і суперечливий вплив на освіту молодого покоління, часто перетворюючись на провідний чинник його соціалізації та стихійного соціального навчання, стають засобом дистанційної освіти та джерелом неформальної освіти.

До цього додається недостатній захист дітей від медіаконтенту, який може завдати шкоди їхньому здоров'ю та розвитку, а також відсутність механізмів ефективної саморегуляції інформаційного ринку, що б запобігали поширенню неякісної медіапродукції, низькоморальних ідеологем і цінностей, та інших соціально шкідливих інформаційних впливів.

Медіакультура – це культура сприйняття і створення інформаційно-комунікаційних засобів соціальними групами й суспільством у цілому, включаючи знакові системи, технології комунікації, пошук, збирання, виробництво і передавання інформації.

Медіакультура розглядається як продукт і водночас умова взаємодії суб'єктів інформаційного простору. Відмінністю нашого соціально-психологічного підходу є те, що в якості суб'єктів розглядаються не лише медіавиробник і споживач, а й медіаосвітянин, який виступає модератором їхньої взаємодії. Це дозволяє вважати медіаосвіту невід'ємною частиною сучасних масових інформаційних процесів.

Медіаграмотність є важливою базовою компетентністю сучасного фахівця в галузі психосоціальної роботи. В умовах сучасного медіапростору, де масмедіа впливають на громадську думку та сприйняття соціальних проблем, розуміння медіапроцесів і навички ефективного взаємодії з медіа стають необхідними для фахівців психосоціальної роботи. Основними аспектами медіаграмотності для фахівців психосоціальної роботи визначаємо такі:

– *розуміння медіа-системи*: знання про різні типи масмедіа, їх функції та вплив на громадську думку. Розуміння медіаландшафту допомагає фахівцеві аналізувати та критично оцінювати інформацію, що надходить із масмедіа;

– *критичне мислення*: здатність критично оцінювати медійні повідомлення, визначати їх достовірність, заснованість на фактах та потенційні наслідки. Це дозволяє уникнути поширення недостовірної інформації та забезпечити точність та об'єктивність у роботі з клієнтами;

– *здатність аналізувати соціальні проблеми*: розуміти й аналізувати медійне висвітлення соціальних проблем, особливо тих, що стосуються психосоціальної сфери. Це допомагає зрозуміти вплив медіа на громадську свідомість і розробляти ефективні стратегії роботи з цими проблемами;

– *вміння спілкуватися з медіа*: навички ефективної комунікації з представниками медіа, здатність формулювати свої ідеї чітко й доступно, а також уміння працювати з журналістами, висловлювати свою думку та позицію з питань психосоціальної роботи;

– *самоствердження в медіапросторі*: ефективно використовувати медіаінструменти для підвищення своєї «видимості», сприяння своїм проектам та ініціативам, а також для просування позитивних змін у психосоціальній сфері.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Отже, медіаграмотність є важливою компетенцією, яка передбачає активне й критичне сприйняття та

використання медіа. Це включає здатність аналізувати, оцінювати й комунікувати з використанням різних форм медіа. Медіаграмотність також передбачає усвідомлення впливу медіа та розуміння етичних питань, пов'язаних із використанням інформації.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і засобів масової інформації вимагає підготовки особистості до вмілого та безпечного користування ними. Медіа мають значний вплив на суспільство, особливо на дітей і молодь, тому медіаграмотність стає необхідною для ефективної взаємодії з масмедіа й адекватної поведінки в інформаційному середовищі.

Медіакультура також відіграє важливу роль у сприйнятті та виробництві інформації соціальними групами й суспільством загалом. Вона охоплює знання про засоби комунікації, пошуку та передавання інформації, а також уміння ефективно взаємодіяти з мас-медіа й адекватно реагувати на інформацію.

У сучасному світі, де медіа відіграють суттєву роль у суспільстві та впливають значною мірою на соціальні проблеми, медіаграмотність стає важливою компетенцією для фахівців у галузі психосоціальної роботи. Вони повинні мати розуміння медіасистеми, вміти критично оцінювати медійні повідомлення й аналізувати їх.

Список використаної літератури

Вовчик-Блаkitна, О.О., Гурлева, Т.С. (2013). Сучасне мас-медійне середовище: вектор екологізації, 60–73. Відновлено з <http://www.apppychology.org.ua/data/jrn/v7/i45/8.pdf>

Гаркуша, І.В., Кайко, В.І. (2019). Психологічні аспекти та основні мотиви використання соціальних мереж. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 2 (18), 40–50. doi: 10.32342/2522-4115-2019-2-18-5

Горбань, Ю.О. (2013). Сучасні виклики інформаційного простору для демократичної держави. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*, 2, 36–41. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyptp_2013_2_8

Євдоченко, Л.О. (2010). Інформаційна безпека держави: еволюція підходів. *Теорія та практика державного управління*. 2, 118–125. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2010_2_20

Ісакова, Т. (2016). Мова ворожнечі як проблема інформаційного українського простору. *Стратегічні пріоритети. Серія: Політика*, 41 (4), 90–97. Відновлено з <http://irpi.org.ua/sites/default/files/isakova.pdf>

Конах, В.К. (2015). Сутність, головні підходи та принципи державного регулювання розвитком медіа-простору: наукове осмислення проблеми. *Гілея*, 99, 356–363. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_99_89

Лазоренко, О.В., Лазоренко, О.О. (1996). *Теорія політології: для тих, хто прагне успіху*. Київ: «Вища Школа».

Лубкович, І. (2013). Соціальна психологія масової комунікації: підруч. для студ. ф-тів та від-нь журналістики. Львів: ПАІС.

Сенченко, О. (2018). Застосування «м'якої сили» книги проти англійського народу в XIX столітті. *Вісник Книжкової палати*. 3, 31–35. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2018_3_9

Укрінформ. (2022). Презентація результатів дослідження «Індекс медіаграмотності української аудиторії». Відновлено з <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3695472-prezentacia-rezultativ-doslidzenna-indeks-mediagramotnosti-ukrainskoi-auditorii.html>

Штротмайер, Г. (2008). Політика і мас-медіа. Київ: Вид. дім «Киево-Могилянська академія». Відновлено з http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3E%3D%D0%A7620.4%284%D0%9D%D0%86%D0%9C%29%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=TIPVID&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20

Fiore, Q., McLuhan, M. (1989). *Medium is the message*. New York : Bantam Books. 160. Відновлено з https://designopendata.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/05/themediumisthemessage_marshallmcluhan_quentinfiore.pdf

Kaplan, M.M., Kaplan, M.M. (1992). Sclerotherapy for prophylaxis of hemorrhage from esophageal varices increased mortality. *ACP Journal Club*, 116 (3), 72. doi: 10.7326/acpjc-1992-116-3-072

Marshall, M. (1989). *The global village: transformations in world life and media in the 21st century*. New York : Oxford University Press. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/240438246_review_of_The_global_village_Transformations_in_world_life_and_media_in_the_21st_century_by_Marshall_McLuhan_and_Bruce_Powers_New_York_Oxford_1989_220_pages

Marshall, M. (1987). *Understanding media: the extensions of man*. London: Ark Paperbacks. Retrieved from <https://designopendata.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf>

McLuhan, M. (2017). *Gutenberg galaxy*. Toronto: University of Toronto Press. Retrieved from https://www.ocopy.net/wp-content/uploads/2017/10/mcluhan-marshall_the-gutenberg-galaxy-the-making-of-typographic-man.pdf

References

Fiore, Q., McLuhan, M. (1989). *Medium is the massage*. New York, Bantam Books, 160 p. Available at: https://designopendata.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/05/themediumisthemassage_marshallmcluhan_quentinfiore.pdf (Accessed 09 March 2024).

Gorban, Yu.O. Modern challenges of the information space for a democratic state. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnwa, pedahohiky ta psykholohii* [Current Issues of Public Administration, Pedagogy and Psychology], 2013, no. 2, pp. 36–41. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdytp_2013_2_8 (Accessed 09 March 2024). (In Ukrainian).

Harkusha, I.V., Kaiko, V.I. Psychological aspects and the main motives for the use of social networks. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 2019, no. 2 (18), pp. 40–50. doi: 10.32342/2522-4115-2019-2-18-5

Isakova, T. (2018). Hate speech as the problem of Ukrainian information space. *Strategic Priorities*, vol. 41, no. 4, pp. 90–97. Available at: <https://niss-priority.com/index.php/journal/article/view/121> (Accessed 09 March 2024). (In Ukrainian).

Kaplan, M.M., Kaplan, M.M. Sclerotherapy for prophylaxis of hemorrhage from esophageal varices increased mortality. *ACP Journal Club*, 1992, vol. 116, no. 3, E-72. doi: 10.7326/acjpc-1992-116-3-072

Konakh, V.K. Essence, main approaches and principles of the state regulation of the media space: scientific understanding of the problem. *Hileya*, vol. 99, pp. 356–363. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_99_89 (Accessed 09 March 2024). (In Ukrainian).

Lazorenko, O.V., Lazorenko, O.O. (1996). *Teoriya politolohiyi: dlya tykh, khto prahne uspikhu* [Theory of political science: for those who strive for success]. Kyiv, Vyshcha Shkola Publ., 179 p. (In Ukrainian).

Lubkovych, I. (2013). *Sotsialna psykholohiia masovoi komunikatsii* [Social psychology of mass communication]. Lviv, PAIS Publ., 147 p. (In Ukrainian).

Marshall, M. (1987). *Understanding media: the extensions of man*. London, Ark Paperbacks, 359 p. Available at: <https://designopendata.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf> (Accessed 09 March 2024).

Marshall, M. (1989). *The global village: transformations in world life and media in the 21st century*. New York, Oxford University Press, 220 p. Available at: https://www.researchgate.net/publication/240438246_review_of_The_global_village_Transformations_in_world_life_and_media_in_the_21st_century_by_Marshall_McLuhan_and_Bruce_Powers_New_York_Oxford_1989_220_pages (Accessed 09 March 2024).

Senchenko, O. *Zastosuvannia «miakoi syly» knyhy proty anhliiskoho narodu v XIX stolitti* [The book's use of «soft power» against the English people in the 19th century]. *Bulletin of the Book Chamber*, 2018, no. 3, pp. 31–35. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2018_3_9 (Accessed 09 March 2024). (In Ukrainian).

Shtromaiier, H. (2008). *Polityka i mas-media* [Politics and mass media]. Kyiv, "Kyiv-Mohyla Academy" Publ., 303 p. Available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3EU%3D%D0%A7620.4%284%D0%9D%D0%86%D0%9C%29%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=TIPVID&S21SRD=DO WN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20 (Accessed 09 March 2024). (In Ukrainian).

Ukrinform. (2022). *Prezentatsiia rezultativ doslidzhennia «Indeks mediahramotnosti ukrainskoi audytorii»* [Presentation of the results of the study “Index of Media Literacy of the Ukrainian Audience”]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3695472-prezentacia-rezultativ-doslidzhenna-indeks-mediagramotnosti-ukrainskoi-audytorii.html> (Accessed 09 March 2024). (In Ukrainian).

Vovchuk-Blakytina, O.O. Hurlieva, T.S. (2013). *Suchasne mas-mediine seredovyshe: vektor ekolohizatsii* [Modern mass-media environment: the guideline of ecologization], pp. 60–73. Available at: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i45/8.pdf> (Accessed 09 March 2024). (In Ukrainian).

Yevdochenko, L.O. *Informatsiina bezpeka derzhavy: evoliutsiia pidkhodiv* [State information security: evolution of approaches]. *Theory and Practice of Public Administration*, 2010, no. 2, pp. 118–125. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2010_2_20 (Accessed 09 March 2024). (In Ukrainian).

THE ROLE OF MASS MEDIA IN SOCIALISATION AND WELL-BEING: THEORETICAL ANALYSIS AND PSYCHOSOCIAL ASPECTS

Harkusha Inesa, PhD in Social Communications, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Innovative Technologies in Psychology, Pedagogy, and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: inessagarkusha@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2164-7968

Dubinskyi Serhii, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Innovative Technologies in Psychology, Pedagogy, and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: nsec.ep@duan.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-4032-3202

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-3

Keywords: *mass media, consciousness, communicator, information, psychosocial assistance, mass communication, media literacy, media culture*

The article undertakes a theoretical analysis of mass media as a means of mass communication, which is a vital factor in the socialisation and well-being of humanity.

The article aims to conduct a theoretical analysis of the role of mass media as a crucial factor in socialisation and well-being, to identify its impact on the human psyche, mass consciousness, and behaviour. The article also aims to assess the level of media literacy in Ukraine, investigate both the positive and negative aspects of the influence of mass media on mental health and emphasise the importance of psychosocial support through mass media in crisis situations.

The study uses theoretical methods (content analysis, comparative analysis, generalisation, and systematisation) as well as an analysis of empirical data on the level of media literacy in Ukrainian society.

It has been found that communication in the internet space should be aimed at immersing individuals in the media environment and oriented towards self-realisation and consumption tools.

It has been noted that mass media exert a certain influence on the human psyche, mass consciousness, behaviour, and thoughts, which affects the process of socialisation.

The conducted analysis of scientific research showed that the media literacy level among people in Ukraine is increasing. In Ukraine's information space, electronic means of information transmission dominate. At the same time, it has been emphasised that information can control individuals, affect their psyche, and stimulate their thinking, actions, and deeds.

It has been asserted that the process of information transmission is purposeful. It is determined that mass communication is not limited to specific videos or texts as tools of information transmission.

It has been found that personal development is an uninterrupted process and continues even in complex and extreme conditions that exist in Ukraine now. It has been established that the crisis is a source of a person's development.

It has been shown that mass media is a useful tool for psychosocial support. One of the most important approaches to psychosocial aid via mass media is the dissemination of helpful information and skills that can help people with various mental states, problems, etc. It has been emphasised that mass media can

provide information about professional aid, the availability of useful resources to support mental health, and whatever.

It has been found that mass media cannot replace professional psychotherapy or counselling, especially in severe cases.

It has been highlighted that mass media can have both positive and negative effects on mental health, particularly causing stress, anxiety, and depression. It also has been noted that mass media have a greater impact on the psyche of teenagers than adults.

It has been claimed that the positive impact of mass media includes their ability to effectively and diversely disseminate information, increase the level of users' education, provide new forms of entertainment and facilitate relaxation, as well as ease communication and establish new communicative connections. On the other hand, mass media can manipulate the psyche and public opinion, and spread fake news and disinformation, leading to a destructive impact on the psyche and developing dependence on them.

It has been concluded *that media have a significant influence on society, especially on children and youth, hence media literacy becomes essential for effective interaction with mass media and adequate behaviour in the information environment. In the modern world, where media play a crucial role in society and social issues, media literacy becomes an important competence for professionals in the field of psychosocial work. This professionally important quality encompasses understanding media systems, critical thinking, the ability to analyse social problems, readiness to communicate with media, and self-assertion in the media space.*

Одержано 20.01.2024.

UDC: 159.9:340

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-4

S.A. DRIBAS,

*Candidate of Psychological Sciences,
Senior Lecturer of the Department of General and Developmental Psychology,
Kryvyi Rih State Pedagogical University (Kryvyi Rih)*

K.A. SEMENOV,

*Candidate of Medical Sciences, Assistant Professor,
Assistant of the Department of Therapeutic Dentistry and FPE Dentistry of the Dnipro State
Medical University (Dnipro)*

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF THE FORMATION OF LEGAL AWARENESS OF STUDENTS OF HISTORICAL AND MEDICAL EDUCATION PROFILES

The aim of the article is to analyse the psychological aspects and determine the psychological factors, as well as to compare the predictor structure of legal awareness among students in historical and medical fields of study. The paper examines the crucial factors influencing the development of legal awareness in young people preparing for professional activities in the fields of medicine and history. Emphasis is placed on the psychological characteristics of students that shape their attitudes towards legal norms and historical context, and it explores how the educational process impacts their legal consciousness.

The article includes an analysis of scientific literature from the fields of psychology, history, and medicine. It presents the results of empirical research conducted among students in higher education institutions. The study highlights that the main criteria for the development of legal awareness among students in medical and historical fields of study are legal knowledge, level of legal literacy, attitude towards legal norms, stability of legal beliefs, value orientations, formation of legal attitudes, and the behavioural manifestation of compliance or non-compliance with legal norms. It is noted that to assess the degree of formation of legal awareness in students of medical and historical profiles, one can use the development levels of each of its components: substantive, motivational-value, reflexive-evaluative, and personal-content.

The research findings underscore the need to integrate psychological knowledge into the educational process for future specialists in the fields of history and medicine. Based on the analysis of diagnostic research results carried out among medical and historical profile students, it is concluded that the factors forming legal awareness in various groups of respondents have certain differences depending on the direction of their future professional activities. Medical students demonstrated strong internal socially significant motives, which may indicate their desire to contribute to society and help others. They also showed high self-motivation and orientation towards personal development, which is important for successfully mastering medical disciplines. Historical profile students manifested a more pronounced focus on tasks and working with material, as well as greater interest in communication and interaction with others. This may indicate their readiness for deep analysis of historical processes and events, as well as their desire to discuss and share knowledge with peers and experts in their field.

Overall, the research revealed that both groups of students have a high level of self-respect and a positive attitude towards themselves, which forms the basis for their professional and personal development and can be considered as factors in the formation of legal awareness among young people who are open to adopting and adhering to social norms and legal principles, which are integral to their academic and future professional lives.

Keywords: *legal awareness, components of legal awareness, attitude, psychological factors, formation of legal awareness, historical profile students, medical profile students.*

Дрібас С.А., Семенов К.А. Психологічні чинники формування правосвідомості у студентів історичного та медичного профілів навчання

Метою статті є аналіз психологічних аспектів та визначення психологічних чинників та порівняння предикторної структури правосвідомості у студентів історичного та медичного профілів навчання. У роботі розглянуто ключові фактори, що впливають на розвиток правової свідомості у молоді, яка готується до професійної діяльності в медицині та історичній сферах. Акцентовано на психологічних характеристиках студентів, що формують їхнє ставлення до правових норм та історичного контексту, а також досліджено, як навчальний процес впливає на їх правову свідомість.

Стаття містить аналіз наукової літератури з психології, історії та медицини. Розкрито результати емпіричних досліджень, проведених серед студентів закладів вищої освіти. У дослідженні наголошується, що основними критеріями розвитку правової свідомості студентів медичного та історичного профілю навчання є правові знання, рівень правової освіченості, ставлення до правових норм, стійкість правових переконань, ціннісні орієнтації, сформованість правових установок та виявлена в поведінці відповідність чи невідповідність правовим нормам. Закцентовано на тому, що для оцінки ступеня сформованості правової свідомості студентів медичного та історичного профілю можна використовувати рівні розвитку кожної з її компонентів: предметний, мотиваційно-ціннісний, рефлексивно-оцінювальний та особистісно-змістовний. Результати дослідження підкреслюють необхідність інтеграції психологічних знань в освітній процес майбутніх спеціалістів у галузях історії та медицини.

На основі аналізу результатів діагностичного дослідження, проведеного серед студентів медичного та історичного профілю робиться висновок про те, що чинники формування правової свідомості у різних групах респондентів мають певні відмінності залежно від напрямку їхньої майбутньої професійної діяльності. Студенти медичного профілю продемонстрували сильні внутрішні соціально значущі мотиви, що можуть свідчити про їх бажання зробити внесок у суспільство та допомагати іншим. Водночас вони виявили високу самомотивацію й орієнтацію на власний розвиток, що є важливим для успішного освоєння медичної дисципліни. Студенти історичного профілю продемонстрували більш виражену спрямованість на завдання та роботу з матеріалом, а також більшу зацікавленість у спілкуванні та взаємодії з іншими. Це може свідчити про їх готовність до глибокого аналізу історичних процесів і подій, а також про бажання обговорювати та ділитися знаннями з однолітками та фахівцями у своїй галузі.

Дослідження виявило, що обидві групи студентів мають високий рівень самоповаги та позитивне ставлення до себе, що є основою для їхнього професійного й особистісного розвитку і може вважатися чинниками формування правосвідомості молоді, яка є відкритою до засвоєння та дотримання соціальних норм і правових принципів, що є невід'ємною частиною їхнього академічного та майбутнього професійного життя.

Ключові слова: правосвідомість, компоненти правосвідомості, ставлення, психологічні чинники, формування правосвідомості, здобувачі освіти історичного профілю, здобувачі освіти медичного профілю.

Problem statement. The problem of legal awareness of young people in modern conditions of the development of Ukrainian society is the most relevant task. At the same time, the study of legal awareness among students of the historical education profile is in a certain way predictable and has a fairly good track record in science, which cannot be said about the students of the medical profile. And this occurs despite the fact that the legal factor is key to their professional training, as the formed legal awareness not only contributes to the understanding of legal norms and ethical standards, important for protecting the rights of patients and avoiding legal errors, but also forms the professional responsibility and ethical behavior of a medical student, emphasizing not only the rights, but also the responsibilities of medical specialists to the patients, colleagues and society as a whole. Taking into account the rapid development of the medical industry and the updating of legislation, the constant clarification of legal issues provides medical specialists with up-to-date knowledge necessary for high-quality patient care and adherence to the professional standards.

The peculiarity of the formation of legal awareness among students of historical and medical profiles lies in different approaches to the learning process. If for future historians it is critically important to understand the course of the historical development of law and analyze the influence of historical processes on the formation of legal institutions, then for the future medical workers the issue of legal awareness affects their general worldview and the process of positioning themselves as specialists in the Ukrainian medical system.

The relevance of this topic is determined by modern challenges, in particular, the need for general legal education of young people (not only those of profile specialties) to ensure compliance with human rights, development of democratic institutions, prevention of corruption and strengthening of the rule of law, which is especially relevant in wartime conditions. However, the issue of the predictor structure of psychological components that influence the process of forming legal awareness of modern youth remains insufficiently studied, which creates a demand for research on this topic precisely in the psychological plane [A.B. Коллі-Шамне, С.А. Дрибас, А.В. Гончаров, 2023].

Analysis of the latest research and publications. The issue of the development of legal awareness among students is widely covered in scientific works, but the general definitions of this problem often differ and do not have a unified approach. Modern researchers consider the formation of legal awareness among students, who study on historical and medical specialties, from different points of view and in several contexts: 1) philosophical (L. Makarenko [Л.О. Макаренко, 2018], I. Chalchynskiy [I. Чалчинський, 2010], et al.); 2) sociological (S. Kononenko [С.В. Кононенко, 2021a], P. Kravchenko [П.А. Кравченко, 2016], et al.); 3) structural and functional (A. Lutskiy [А.І. Луцький, 2016]).

In particular, Ya. Aronov analyzes the factors which complicate the process of developing legal awareness, paying attention to the separation of ideologies, social and political attitudes that is typical for modern culture. The attention is focused on the fact that such separation causes the destruction of deeply rooted stereotypes in the mind and behavior of a person, which can lead to significant neuropsychological shocks [Я. Аронов, 2018]. S. Kononenko emphasizes the complexity of legal awareness as a multi-layered phenomenon that interacts with both internal (mental) and external (social) factors. This causes the need to study its development through the prism of functional relationships that integrate all aspects of this issue into a single structure [С.В. Кононенко, 2021b].

Formulation of the purposes of the article. The purpose of the article is to determine psychological factors and compare the predictor structure of legal awareness among students of historical and medical education profiles.

Presentation of basic material. Summarizing the research of scientists in the field of legal awareness, it is possible to single out the main elements that contribute to its development in students of a historical profile, including knowledge of law, educational level in the legal field, attitude to legal principles, stability of legal beliefs, value orientations, formation of legal positions and behavior, which is in accordance with or against the law. Each of these aspects is important and acts as an indicator of the level (low, medium or high) of the development of legal awareness among students who plan to engage in legal activities [Л.О. Макаренко, 2018].

It is important to note that the personal behavior of students, which can be constructive or destructive in the context of current legal norms, plays a key role in determining the level of their legal awareness [П.А. Кравченко, 2016]. The study of this problem also involves the analysis of the influence of both internal and external factors, which includes the development of cognitive and emotional-volitional aspects, the influence of the social environment and the nature of the psychological influence on a person in a certain period of his or her life, which not only forms the peculiarities of legal awareness, but also affects the general development of the personality, including the choice of psychological strategies for its implementation [С.В. Кононенко, 2021a].

The determination of structural components of legal awareness allows us to distinguish the levels of its development: a high level, characterized by an active legal position and deep knowledge, an average level, where legal behavior depends on external circumstances, and a low level, which requires further research. Currently, the study of legal competence in the field of health care is underdeveloped and needs more attention in scientific works [С.В. Кононенко, 2021b].

When developing legal education programs for students of medical profile, it is important to take into account the evolution of their legal awareness from year to year and the characteristics of their group interaction. For example, at the initial stage of studying, the main focus should be on the assessment of the initial level of legal knowledge of students, which is the result of school education, inclusion of leaders in a group activity to form the respect for legal and moral principles, as well as on familiarization with the basics of the subject, rights and obligations of students in an educational institution.

In the second year of studying, the emphasis is placed on the further development of students' legal knowledge and experience, expansion of the leadership structure of academic groups to improve the moral and legal environment, and the involvement of students in more active participation in the work of student council and labor activities. At the later stages of studying, when students are preparing to join professional labor groups, the focus of legal education is kept on strengthening the leadership structure of groups, expanding activities aimed at moral and legal education, and developing ties with labor groups to ensure successful adaptation of students to future professional activity.

During the organization of the empirical part of the research, our goal was to analyze the level of development of the constituent components of the legal awareness of future historians and future medical workers. The levels of development of each of the components of legal awareness were determined as criteria for assessing the degree of its formation in students of these profiles, namely: substantive, motivational-value, reflexive-evaluative, and personal-content.

The experimental base of the study included two higher educational institutions of Ukraine. The selection of respondents consisted of 35 students of the historical profile and 32 students of the medical profile.

Three diagnostic methods were used in the empirical study: 1) "Motives for choosing a profession" by R. Ovcharov; 2) "Determination of personality orientation" by B. Bass; 3) "Self-attitude test-questionnaire" by V. Stolin, S. Pantelieiev.

At the first stage of the research, the task was to assess the motivational and value component of the formation of the legal awareness of young people. The technique "Motives for choosing a profession" by R. Ovcharov was used to analyze the dominant type of motivation in choosing a profession. With its help, we were able to determine the dominant types of motivation of youth in choosing a profession, namely: internal individually significant motives, internal socially significant motives, as well as external positive or negative motives.

Based on the presented statistics (Fig. 1), it was determined that the internal socially significant motives are dominant for students of medical education profile (30%), which may indicate a strong desire to have a positive impact on society and help others through their future profession. This type of motivation may include such factors as the desire to improve the health care system, the desire to save lives, or to improve the quality of health care in general.

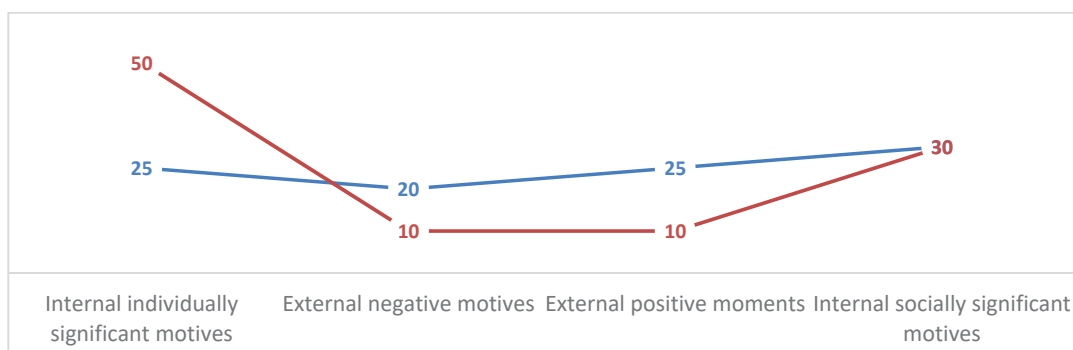

Fig. 1. Distribution of data based on the motives for choosing a profession in a group of students of medical and historical education profiles

The level of internal individually significant and external positive motives is the same (25 % each), which indicates a balance between personal interests and the desire to receive recognition from the outside. Internal individually significant motives may include interest in medicine as a science, the desire for self-development and self-realization. External positive motives can be caused by factors such as the prestige of the profession, expectations of the family, or social recognition. External negative motives have the lowest level (20 %), but are still present among students of medical education profile. This can be explained by the presence of motivation based

on fears of unemployment, pressure from family or society, or unwillingness to remain without a higher education degree altogether. These data can be useful for the development of strategies for motivation of medical students, as well as for planning educational policies and supporting students in their education and professional development.

The quantitative and qualitative evaluation of data obtained on the selection of students of the historical profile showed the existence of discrepancies in the statistical data between the selection of respondents of the medical education profile. In particular, among students of historical profile, internal individually significant motives are predominant in 50 % of the respondents, while 30 % of the students who are future historians prioritize internal socially significant motives.

In general, the analysis of the motivational profile of students of the two specialties involved in the study indicates a mature legal awareness of young people, their ability to make independent choices based on internal values and awareness of social responsibility.

At the second stage of the diagnostic study, B. Bass's "Determination of personality orientation" method was used (Fig. 2). The results of the analysis of statistical data on a selection of students of medical profile showed that medical students are more focused on themselves (this indicator is 55 %). This may reflect a high level of self-motivation and independence in medical students, which is key to successfully mastering a complex medical subject. At the same time, a strong focus on one's own needs and goals can sometimes limit opportunities for teamwork and collective interaction, which is also important in medical practice.

The focus on the work in this selection of respondents is 20 %. Students with such motivation can be more focused on specific tasks and achieving practical results in education and clinical practice. This reflects their ability to apply knowledge and skills in practice, but narrowing a focus on tasks can distract from the wider context of medical activity, including compassion and empathy for patients.

The focus on communication prevails in 25 % of the students, which means that a quarter of the student youth of the presented selection values interaction with colleagues and patients as much as possible. This type of motivation is very important in medicine, where communication and building of the interpersonal relationships are fundamental for the provision of high quality patient care and organization of effective teamwork.

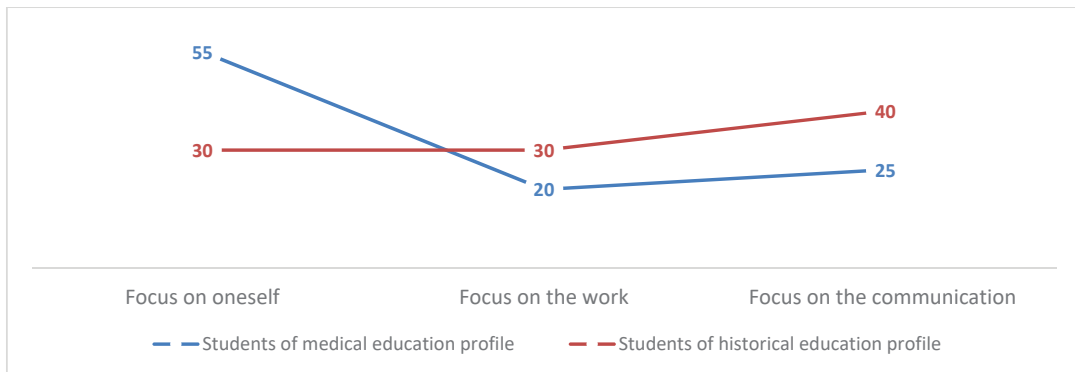

Fig. 2. Distribution of indicators of personality orientation of students of medical and historical education profiles

According to the presented data, the students of the historical profile have a moderate focus on themselves (30 %). Such young people are likely to find a balance between their individual needs and goals and external demands and expectations. A high number of "work orientation" (30 %) in this category indicates that the students of historical profile have a strong orientation to work with material, research, analytics, and the desire to achieve specific results in their academic sessions. They can show a high degree of dedication and have a tendency to deeply immerse themselves in topics related to historical events and processes.

A high level of focus on communication (40 %) may indicate that the students of historical profile value social interaction and exchange of ideas with peers, teachers, and other specialists. They may be inclined to work in groups, conduct discussions and public speaking, which is important for the development of skills necessary for future professional activities.

In general, students of medical profile may be more focused on personal goals and self-development, while students of historical profile are more focused on accomplishing tasks and assignments. Both groups demonstrate a high need for communication, which is important for professional development in any specialized area. In the context of the issue of legal awareness, it can be noted that students of medical profile, with a significant focus on themselves, can demonstrate a high level of self-motivation and independence, which can also indicate a developed ability to make independent decisions, which is an important aspect of the development of legal awareness. At the same time, students of historical profile show a balance between self-focus and orientation to tasks and communication, which may indicate a developed social awareness and openness to cooperation and understanding of historical and social contexts of legal principles. In general, these data emphasize the importance of an individual approach in the development of legal awareness of students of medical and historical education profiles.

The results of the diagnostic study according to the reflexive-evaluative criterion were received with the help of a self-attitude test-questionnaire (V. Stolin, S. Pantelieiev). A diagnostic study of the peculiarities of self-attitude among students who are future medical workers revealed a number of logical trends (Fig. 3). The majority of respondents (70 %) have a high level of self-respect, which indicates that they value themselves and feel the importance of their own personality. Such a high indicator may show healthy self-esteem and a positive self-perception. Only a small part of the respondents has average (20 %) and low (10 %) levels according to this criterion.

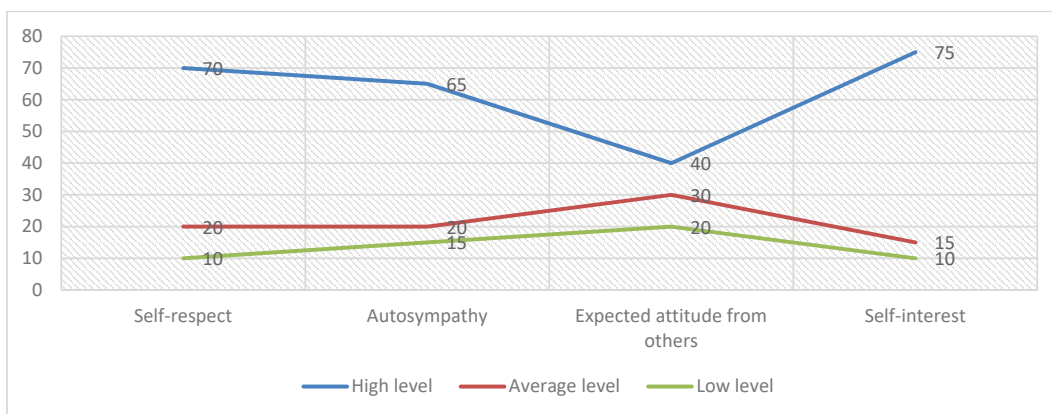

Fig. 3. Distribution of indicators of self-attitude among students of medical education profile

The majority of medical students (65 %) have a high level of auto sympathy, that is, a warm and friendly attitude towards themselves. This can promote a positive self-attitude and help with stressful situations that often occur in the medical field. According to the “expected attitude from others” indicator, 40 % of the respondents have a high level, which indicates that these individuals expect positive attitude from others, possibly due to high self-esteem or social status. 30 % of the respondents have an average level, and 20 % have a low level, which may indicate that their well-being is less dependent on the opinion of others.

The highest percentage in this selection of young people (75 %) is taken by self-interest, indicating a strong focus on one’s own needs and desires. Such a characteristic can be useful in medicine, where it is necessary to pay attention to one’s own well-being in order to be able to provide effective help to others. At the same time, 15 % of the respondents have an average level of self-interest, and 10% have a low level. In general, these characteristics can contribute to the development of legal awareness of medical students, as they reflect the ability of young people

to take responsibility for their own development and social interactions, which are key aspects in professional medical activity.

Overall, the statistics suggest that students of medical profile tend to have high levels of self-esteem and self-interest, which may be a positive trait for future professional activity in medicine, but it may also indicate the need to balance one's own interest with the needs of others, which is important for creating effective teamwork and providing high quality care to patients.

The quantitative and qualitative data analysis of a selection of students of historical profile (Fig. 4) showed that 50 % of the young people have a high level of self-respect, which indicates a strong positive self-esteem and inner confidence. Only 10 % of the students have a low level of self-respect, which may indicate a general positive climate in the history education environment. The highest indicator was recorded on the "autosympathy" scale (70 %), which can indicate satisfaction with oneself and one's activities.

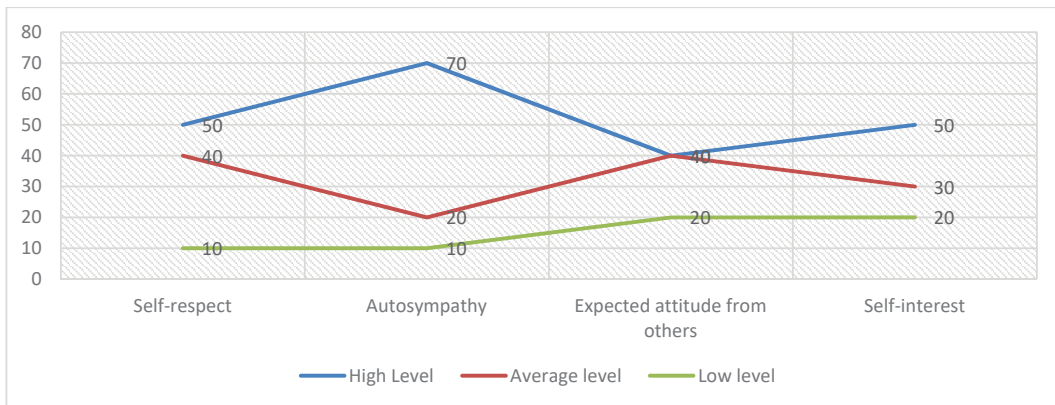

Fig. 4. Distribution of indicators of self-attitude among students of historical education profile

The distribution of students according to the category "expected attitude from others" is divided between high and medium levels (40 % each), with a share at a low level of 20 %. This may reflect students' realistic expectations of how others will treat them, with a small number of the students who may experience social insecurity or have problems with interpersonal relationships.

Half of the students have a high level of self-interest, which may indicate motivation to achieve personal success and development. Medium and low levels of self-interest (30 % and 20 %, respectively) may reflect more collectivist views or a focus on external goals unrelated to self-interest.

In general, the quantitative and qualitative data analysis indicates that students of history profile have a positive self-attitude with high levels of self-respect and autosympathy. They also have realistic expectations about the attitudes of others and express healthy self-interest, which can contribute to their personal development and academic success. Therefore, a high level of self-respect and autosympathy among students of historical profile indicates a mature inner confidence and positive self-perception, which are important elements for the development of a strong legal awareness. At the same time, realistic expectations regarding the attitude of others and healthy self-interest contribute to the formation of a responsible attitude to social norms and laws, which is also the basis of a law-abiding individual.

Conclusions. Based on the analysis of the results of a diagnostic study conducted among the students of medical and historical profile, it can be concluded that the factors of formation of legal awareness in different groups of respondents have certain differences depending on the direction of their education. The students of medical profile demonstrated strong internal socially significant motives, which may expose their desire to contribute to society and help others. At the same time, they showed high self-motivation and orientation towards their own development, which is important for successful mastering of the medical subject.

The students of historical profile, on the other hand, showed a more pronounced focus on tasks and working with the material, as well as a greater interest in communication and interaction with others. This may indicate their readiness for in-depth analysis of historical processes and events, as well as their desire to discuss and share knowledge with peers and specialists in their field.

In general, the study revealed that both groups of students have a high level of self-respect and a positive attitude towards themselves, which is the basis for their professional and personal development. These features can be considered as key factors in the formation of legal awareness of young people who are open to learning and observing social norms and legal principles, which is an integral part of their academic and future professional life. The obtained data can be used to increase the efficiency of the educational process, create motivation programs and a favorable environment for the development of legal awareness and professional growth of students.

Bibliography

Аронов, Я. (2018). Правова культура юриста. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*, 5 (17), 72–77.

Верлан-Кульшенко, О.О. (2013). Правова компетенція як вагомий чинник діяльності медичного працівника. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*, 21 (II), 1, 20–23.

Коллі-Шамне, А.В., Дрібас, С.А., Гончаров, А.В. (2023). Психологічні особливості правосвідомості у студентів юридичного та історичного профілів навчання. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 34 (73), 6, 32–38. doi: 10.32782/2709-3093/2023.6/06

Кононенко, С.В. (2021а). Методологічні підходи розроблення психолого-педагогічних аспектів розвитку правосвідомості майбутніх фахівців юридичного профілю. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 32 (71), 1, 147–151. doi: 10.32838/2709-3093/2021.1/25

Кононенко, С.В. (2021b). Психологічні компоненти розвитку правосвідомості майбутніх юристів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Психологія*, 3, 59–63. doi: 10.32782/psy-visnyk/2021.3.12

Кравченко, П.А. (2016). Активна роль правосвідомості в правовій регламентації людської діяльності. *Філософські обрії*, 36, 61–69. doi: 10.33989/2075-1443.2016.36.175086

Луцький, А.І. (2016). Вплив правової ідеології на правосвідомість юриста. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*, 2 (14), 10–16.

Макаренко, Л.О. (2018). Правосвідомість як необхідна складова частина реалізації правосуб'єктності. *Право і суспільство*, 5 (1), 22–28.

Нагорняк, С.В. (2018). Компоненти, критерії та показники формування правосвідомості студентів-правознавців. *Київський науково-педагогічний вісник*, 13 (13), 67–71.

Чалчинський, І. (2010). Проблеми становлення професійної правової культури в Україні. *Вісник Академії управління МВС*, 4 (16), 73–79.

References

Aronov, Ya. (2018). *Pravova kultura yurysta* [Legal culture of a lawyer]. *The Scientific and Informational Bulletin of Ivano-Frankivsk University of Law Named after King Danylo Halytskyi. Series Law*, 2018, no. 5 (17), pp. 72–77.

Chalchynskiy, I. *Problemy stanovlennia profesiinoi pravovoi kultury v Ukraini* [Problems of formation of professional legal culture in Ukraine]. *Visnyk Akademii upravlinnia MVS* [Bulletin of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs], 2010, no. 4 (16), pp. 73–79.

Kolly-Shamne, A.V., Dribas, S.A., Honcharov, A.V. Psychological features of the formation of legal awareness in students of legal and historical education profiles. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Psykholohiia* [Academic notes of

V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology], 2023, vol. 34 (73), no. 6, pp. 32–38. doi: 10.32782/2709-3093/2023.6/06 (In Ukrainian).

Kononenko, S.V. Methodological approaches to elaborating psychological and pedagogical aspects of shaping the legal consciousness of future legal professionals. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia* [Academic notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology], 2021, vol. 32 (71), no.1, pp. 147–151. doi: 10.32838/2709-3093/2021.1/25 (In Ukrainian).

Kononenko, S.V. Psychological components of the development of legal consciousness of future lawyers. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*, 2021, no. 3. pp. 59–63. doi: 10.32782/psy-visnyk/2021.3.12 (In Ukrainian).

Kravchenko, P.A. Active role of sense of justice in legal regulation of human activity. *Filosofski obrii* [Philosophical Horizons], 2016, no. 36, pp. 61–69. doi: 10.33989/2075-1443.2016.36.175086 (In Ukrainian).

Lutskyy, A.I. *Vplyv pravovoi ideolohii na pravosvidomist yurysta* [The impact of the legal ideology on a lawyer's justice]. *The Scientific and Informational Bulletin of Ivano-Frankivsk University of Law Named after King Danylo Halytskyi. Series Law*, 2016, no. 2 (14), pp. 10–16. (In Ukrainian).

Makarenko, L.O. *Pravosvidomist yak neobkhdna skladova chastyna realizatsii pravosubiektnosti* [Legal awareness as a necessary component of the realization of legal personality]. *Law and Society*, 2018, no. 5 (1), pp. 22–28. (In Ukrainian).

Nahorniak, S.V. *Komponenty, kryterii ta pokaznyky formuvannia pravosvidomosti studentiv pravoznavstv* [Components, criteria and indicators of formation of legal awareness of law students]. *Kyivskiy naukovo-pedahohichnyi visnyk* [Kyiv Scientific and Pedagogical Bulletin], 2018, no. 13(13), pp. 67–71. (In Ukrainian).

Verlan-Kulshenko, O.O. *Pravova kompetentsiia yk vahomyi chynnyk diialnosti medychnoho pratsivnyka* [Legal competence as an important factor of the medical officer activity]. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 2013, issue 21, part II, vol. 1, pp. 20–23.

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF THE FORMATION OF LEGAL AWARENESS OF STUDENTS OF HISTORICAL AND MEDICAL EDUCATION PROFILES

Dribas Svetlana, Candidate of Psychological Sciences, Senior Lecturer of the Department of General and Developmental Psychology, Kryvyi Rih State Pedagogical University (Kryvyi Rih).

E-mail: svetlankaprakhova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9633-2517

Semenov Konstantin, Candidate of Medical Sciences, Assistant Professor, Assistant of the Department of Therapeutic Dentistry and FPE Dentistry of Dnipro State Medical University (Dnipro).

E-mail: k.75semenov@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7094-9316

Keywords: legal awareness, components of legal awareness, attitude, psychological factors, formation of legal awareness, historical profile students, medical profile students.

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-4

Keywords: legal awareness, components of legal awareness, attitude, psychological factors, formation of legal awareness, historical profile students, medical profile students.

The purpose of the article is to determine psychological factors and compare the predictor structure of legal awareness among students of historical and medical education profiles.

The article is devoted to the analysis of psychological aspects of the formation of legal awareness among students who study in the medical and historical profiles of education. The paper examines the key factors affecting the development of legal awareness among young people who are preparing for professional activities in medicine and historical education. The emphasis is placed on the students' psychological characteristics which shape their attitude to legal norms and historical context, and it is also studied how the educational process affects their legal awareness. The article includes an analysis of scientific literature on psychology, history and medicine. The results of empirical research conducted among students of higher educational institutions are revealed. The study emphasizes that the main criteria for

the development of legal awareness of students of medical and historical education profiles are the legal knowledge, level of legal education, attitude to legal norms, stability of legal beliefs, value orientations, formation of legal attitudes and compliance or non-compliance with legal norms revealed in the behavior. It is noted that in order to assess the degree of formation of legal awareness of students of medical and historical education profiles, one can use the levels of development of each of its components: substantive, motivational-value, reflexive-evaluative, and personal-content. The results of the study highlight the need to integrate psychological knowledge into the educational process of future specialists in the fields of history and medicine. Based on the analysis of the results of a diagnostic study conducted among the students of medical and historical profiles, it can be concluded that the factors of formation of legal awareness in different groups of respondents have certain differences depending on the direction of their education. The students of medical profile demonstrated strong internal socially significant motives, which may expose their desire to contribute to society and help others. At the same time, they showed high self-motivation and orientation towards their own development, which is important for successful mastering of the medical subject.

The article will be useful for teaching medical and historical subjects, students of these specialties, as well as everyone who is interested in the issue of psychological features of the formation of legal awareness.

The problem of legal awareness of young people in modern conditions of the development of Ukrainian society is the most relevant task. At the same time, the study of legal awareness among students of the historical education profile is in a certain way predictable and has a fairly good track record in science, which cannot be said about the students of the medical profile. And this occurs despite the fact that the legal factor is key to their professional training, as the formed legal awareness not only contributes to the understanding of legal norms and ethical standards, important for protecting the rights of patients and avoiding legal errors, but also forms the professional responsibility and ethical behavior of a medical student, emphasizing not only the rights, but also the responsibilities of medical specialists to the patients, colleagues and society as a whole. Taking into account the rapid development of the medical industry and the updating of legislation, the constant clarification of legal issues provides medical specialists with up-to-date knowledge necessary for high-quality patient care and adherence to the professional standards.

The peculiarity of the formation of legal awareness among students of historical and medical profiles lies in different approaches to the learning process. Whereas for future historians it is critically important to understand the course of the historical development of law and analyze the influence of historical processes on the formation of legal institutions, for the future medical workers the issue of legal awareness affects their general worldview and the process of positioning themselves as specialists in the Ukrainian medical system.

The relevance of this topic is determined by modern challenges, in particular, the need for general legal education of young people (not only those of profile specialties) to ensure compliance with human rights, development of democratic institutions, prevention of corruption and strengthening of the rule of law, which is especially relevant in wartime conditions. However, the issue of the predictor structure of psychological components that influence the process of forming legal awareness of modern youth remains insufficiently studied, which creates a demand for research on this topic precisely in the psychological plane.

Conclusion. *In general, the study revealed that both groups of students have a high level of self-respect and a positive attitude towards themselves, which is the basis for their professional and personal development. These features can be considered as key factors in the formation of legal awareness of young people who are open to learning and observing social norms and legal principles, which is an integral part of their academic and future professional life. The obtained data can be used to enhance the efficiency of the educational process, create motivation programs and a favorable environment for the development of legal awareness and professional growth of students.*

Одержано 12.03.2024.

УДК 37.034:378.147

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-5

І.О. КРАСЮК,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва,
Криворізький державний педагогічний університет (м. Кривий Ріг)

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА – ОСНОВА ПРОДУКТИВНОСТІ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглянуто ресурсні можливості морально-етичного потенціалу майбутніх педагогів як запоруки продуктивності їх підготовки до творчої професійної діяльності; конкретизовано сутність, зміст, структуру, основні характеристики цього складного феномену, який трактується як інтегроване особистісне утворення, що об'єднує в собі в органічному взаємозв'язку професійні морально-етичні погляди, професійну спрямованість психічних процесів на взаємодію і спілкування, педагогічний оптимізм і демократизм, моральні зусилля й дії щодо вдосконалення морально-етичної сфери майбутнього педагога й забезпечення позитивних результатів у професійній сфері. Встановлено, що ці показники морально-етичного потенціалу особистості позитивно впливають на продуктивність професійної підготовки майбутніх педагогів у випадку, якщо вони досягають цілей у розвитку морально-етичних якостей і професійному вдосконаленні.

Цей потенціал має складну структуру, що охоплює взаємопов'язані компоненти, серед яких: мотиваційний – позитивне ставлення до людей і моральних норм, які регулюють їх поведінку в житті та діяльності; морально-орієнтаційний – знання моральних норм і етики поведінки стосовно правил, що прийняті в суспільстві, вимог до особистості професіонала та його дій і вчинків; етико-операційний – опанування морально-етичним досвідом у професійно-педагогічній сфері діяльності; вольовий – самоконтроль, управління власною поведінкою щодо дотримання морально-етичних норм у ході педагогічної діяльності; контрольо-оцінний – самооцінка власних дій у трансляції морально-етичних норм, поведінки та під час вирішення педагогічних проблем.

Розроблено й апробовано практикум «Секрети педагогічної етики», спрямований на формування зазначених компонентів морально-етичного потенціалу майбутніх педагогів, підтверджено його результативність.

За результатами дослідження зроблено висновок про те, що морально-етичний потенціал слугує ефективним засобом виконання професійних функцій, виявлення морально-етичної позиції, гуманності, етичних дій і вчинків, педагогічного такту й професійно-педагогічної етики вчителя. Його формування має розглядатися як стрижневе завдання професійно-педагогічної підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні педагоги, морально-етичний потенціал, особистісний ресурс, технології, формування морально-етичного потенціалу, педагогічні умови.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Ускладнення вимог до вчительської праці й особистості педагога, його морально-етичного потенціалу, рівня морально-інтелектуального й духовного розвитку актуалізує проблеми морально-етичного ґатунку, розроблення змісту, структурних компонентів, методичних основ використання цього складного особистісного утворення як важливого ресурсу забезпечення продуктивності підготовки педагогів до гуманної й особистісно орієнтованої професійно-педагогічної діяльності, формування толерантно-гуманної особистості. Нині актуалізованою є потреба в комплексному морально-професійному вихованні, що зацентро-

вує на єдності морально-етичного й загально-психологічного розвитку особистості майбутнього педагога. При цьому значущим чинником є не механічне об'єднання моралі й психіки, а цілісне формування моральної і психологічної сфер особистості. Показником такої єдності є морально-етичний потенціал, який інтегрує у своєму змісті моральні та психологічні властивості та якості професійної спрямованості. В умовах нестабільності, складної геополітичної й соціальної ситуації особливо важливим є посилення виховних аспектів морально-професійної підготовки майбутніх педагогів, формування їх морально-етичного потенціалу. Водночас, як показує огляд першоджерел, цей аспект не отримав необхідної уваги в педагогічній практиці, наслідком чого є неготовність випускників педагогічних університетів використовувати свій морально-етичний потенціал для продуктивного вирішення педагогічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен особистості перебуває у полі посиленої уваги філософів, соціологів, психологів і педагогів у від домодерної (становлення й розвиток знання про особистість), модерної (становлення концепцій) до постмодерної (розвиток концепцій) доби. Певний інтерес у цьому контексті становлять праці Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Максименка, В. Рибалки, С. Рубінштейна. У їх працях особистість розглядається як певне поєднання психічних властивостей: спрямованості, рис темпераменту й характеру, здібностей, особливостей психічних процесів [В.В. Рибалка, 2007].

Практичний інтерес стосовно розв'язання обраної проблеми становлять праці зарубіжних представників гуманістичної психології – Г. Айзенка, Р. Бернса, Р. Кеттела та інших, у яких розкривається сутність гуманістичного підходу до навчання та виховання особистості; а також дослідження таких представників класичної психології, як У. Джеймса, П. Жане, Ж. Піаже, які з часом визначили передумови виникнення особистісного підходу в педагогіці. Праці М.К. Клемент [М.С. Clement, 2018] і М.М. Кеннеді [М.М. Kennedy, 2016] акцентували увагу на використанні ресурсних можливостей освітнього процесу. Основні положення особистісного підходу розробляли Г. Балл, І. Зязюн, Г. Костюк, О. Пехота, В. Семиченко [Г.О. Балл, 2007]. Проблема якості професійної підготовки педагога обговорюються в межах питань теоретичних засад підготовки вчителя в системі безперервної педагогічної освіти (В. Андрущенко, І. Бех, Н. Гузій, Т. Довга, М. Євтух, Л. Кондрашова, В. Луговий, В. Моляко та ін.) [О.О. Лаврентьєва, 2019].

В умовах нарощування кризисних явищ, зокрема порушення урівноважених, гуманних стосунків між державами і людьми, піднесення й культивування грубої сили, агресії й насилля, актуалізується проблема збагачення морально-етичного потенціалу людей засобами освіти. Цільову функцію освіти вбачаємо в транслюванні загальнолюдських цінностей, збагаченні морально-етичного досвіду поведінки і спілкування між людьми, розвитку людини як соціального суб'єкту.

Аналіз стану наукової розробленості проблеми формування професійного образу сучасного педагога, а також оцінка ступеня сформованості його морально-етичного потенціалу як важливої ланки його педагогічного професіоналізму дає змогу зазначити, що поряд із певними успіхами щодо розв'язання окремих аспектів цієї проблеми досягнутий рівень не можна вважати задовільним.

Метою статті є обґрунтування морально-етичного потенціалу особистості як особистісного ресурсу забезпечення продуктивності професійної підготовки майбутніх педагогів до педагогічної діяльності і шляхів його формування в умовах університетської освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток і професійне становлення особистості має свої закономірності, характерні властивості та якості, які визначають ресурсні можливості майбутнього педагога. Психічна природа людини – це сукупність суспільних стосунків, які є функціями особистості, динамічними частинами її структури. Перенесення зовнішніх соціальних стосунків між людьми є основою становлення особистості [В.В. Рибалка, 2007].

Морально-етичний потенціал особистості розглядається сьогодні вченими як складна, нелінійна, відкрита й самоорганізована система:

а) складне утворення із багатоплановою та багаторівневою структурою якостей, властивостей, настанов, які надають можливість ефективно спілкуватися, взаємодіяти, позитивно впливаючи на продуктивність діяльності;

б) така, що створює морально-психологічний настрій, психологічний комфорт, є механізмом раціональної взаємодії, спілкування й успішної діяльності;

в) інтегративна властивість, що стимулює вияв морально-етичних цінностей, які виконують стабілізаційний ефект, а з іншого боку – динамічний момент у культивуванні морально-етичних можливостей особистості в реалізації її моральних настанов і поведінки;

г) якість, що забезпечує домінування певної системи ціннісних орієнтацій [С.В. Сапожников, 2023].

Морально-етичний потенціал особистості – це складне особистісне утворення, що об'єднує в органічному взаємозв'язку професійні морально-етичні погляди, професійну спрямованість психічних процесів на взаємодію і спілкування, педагогічний оптимізм і демократизм, моральні зусилля й дії в удосконаленні морально-етичної сфери майбутнього педагога й забезпеченні позитивних результатів у професійної праці.

Морально-етичний потенціал впливає на гуманістичну спрямованість світосприйняття, дій і вчинків особистості, її здатності до саморозвитку морально-етичної сфери. Його багатомірність слугує важливим ресурсом професійного становлення майбутнього педагога, який має резервні можливості задля забезпечення мотиваційно-творчої активності, морально-етичної спрямованості дій, розуміння внутрішнього світу учня / студента, системи його моральних цінностей, а також у готовності сприймати його як автономну, незалежну від інших реальність [М.М. Кондрашов, 2019].

Морально-етичний потенціал є механізмом моральної свідомості, устремління в майбутнє, вироблення ціннісних мотивів поведінки. Етичний бік цього складного утворення – це спрямованість на довіру, відкритість, готовність до діалогу, що дозволяє перетворювати негативний досвід на позитивний особистісний ресурс, усвідомити необхідність морально-ціннісного ставлення до світу, людей і самого себе. Його основою є морально-етичні дії, прийоми спілкування, встановлення контактів між людьми. Внутрішніми механізмами таких контактів є емоційне й інтелектуальне спів-переживання, спів-мислення, взаємодія, сформовані на підґрунті морально-етичних норм і правил поведінки [І.Д. Бех, 2018].

Морально-етичний потенціал майбутніх педагогів як особистісне утворення об'єднує адаптивні здібності, зокрема опанування морально-етичними основами, що регулюють стосунки між людьми, вміння діяти згідно з морально-етичними нормами й регулювати власну поведінку щодо них при вирішенні педагогічних проблем.

Морально-етичний потенціал як складне особистісне утворення має складну структуру, що об'єднує взаємопов'язані компоненти: *мотиваційний* – позитивне ставлення до людей і моральних норм, які регулюють їх поведінку в житті та діяльності; *морально-орієнтаційний* – знання моральних норм і етики поведінки стосовно прийнятих у суспільстві правил, вимог до особистості та її дій і вчинків; *етико-операційний* – опанування морально-етичним досвідом у професійно-педагогічній сфері діяльності; *вольовий* – самоконтроль, управління власної поведінкою у контексті дотримання морально-етичних норм у ході педагогічної діяльності; *контрольно-оцінний* – самооцінка власних дій згідно з морально-етичними нормами, поведінки та шляхів вирішення педагогічних проблем.

Морально-етичний потенціал – це динамічне явище, проте він залишається без суттєвих змін у разі, коли відсутня мета його розвитку, коли не етичні норми поведінки не закріплюються, не відбувається саморегуляція студента в освітньому процесі, не встановлюються гуманістичні стосунки в системі «викладач – студенти», не приділяється увага формуванню морально-етичної свідомості, мотивів, настанов, поведінки щодо збагачення морально-етичного багажу майбутніх педагогів.

Розвиток морально-етичного потенціалу майбутнього педагога – це процес поетапної інтеріоризації професійно-моральних основ і професійно-етичної поведінки та способів її досягнення відповідно до сучасних професійно-моральних ідеалів. Своєю чергою, усвідомлення основ морально-етичної поведінки і способів її досягнення створює у свідомості майбутнього педагога орієнтовну основу на кшталт професійно-етичного еталону-зразку. Педагог має знати не тільки зміст своєї предметної галузі, але й той розумовий і моральний ідеал, до якого він обов'язково наближує своїх вихованців [N.M. Kondrashov, et al., 2021].

На формування морально-етичного потенціалу майбутніх педагогів впливає низка факторів: *соціальний* (людина живе й діє за морально-етичними законами і правилами сус-

пільства), *практичний* (розв'язання всіх проблем на основі морально-етичних норм і правил), *теоретичний* (збагачення й оновлення морально-етичного багажу в контексті змін, що мають місце в суспільстві). Збагачення цього потенціалу реалізується через розвиток таких якостей особистості, як-от: відповідальність як моральну позицію і мотиви етичної поведінки; педагогічна вимогливість – лінія поведінки, яка не допускає догматизму, формалізму, деспотизму в професійних діях педагога; товарицькість і комунікабельність – адекватна форма впливу та врахування характеру відповідної реакції на вимоги викладача; чуйність до власної гідності – вміння блокувати прояв аморальних дій і вчинків; здатність до особистісного самовияву – вміння розкрити власний морально-етичний потенціал в практичній діяльності.

Морально-етичний аспект має бути визначальним у системі професійної підготовки майбутніх педагогів, що окреслює вектор освітнього процесу на розвиток морально-етичної цілеспрямованості, моральних принципів та ідеалів, активної моральної позиції, які слугують базою професійно-моральної свідомості особистості.

Морально-етичний потенціал продуктивно впливає на результати професійної підготовки майбутніх педагогів, коли студент виступає в процесі її організації й реалізації як цілісний суб'єкт. Розвиток цього складного особистісного утворення буде ефективним, якщо професійна підготовка реалізується на основі діяльнісного підходу до її організації. Цей підхід передбачає програму дій, спрямованих на формування моральної вихованості; опанування основами професійної етики та вміннями використовувати морально-етичні знання в контексті педагогічного професіоналізму; розвиток морально-етичного світогляду; педагогічної техніки; формування здатності до самооцінки й аналізу власних морально-етичних знань і поведінки відповідно до вимог педагогічної діяльності.

Розвиток і збагачення морально-етичного потенціалу майбутніх педагогів зумовлюється внесенням до змісту професійної підготовки проблем і дискусійних питань морально-етичного ґатунку. Відпрацювання на заняттях умінь контактувати, виявляти чуйність, сприймати іншого, опанування студентами прийомами особистісного контакту, принципами гуманного спілкування й взаємодії в системі «викладач – студенти» – усе це потребує цілеспрямованої, систематичної роботи, що уможливорюється за допомогою активних форм і методів навчання. При цьому важливо не допустити вилучення з освітнього процесу моральних норм, етичних принципів, духовності та взаємоповаги один до одного [В.П. Андрущенко, 2007].

Професійна підготовка, з-поміж інших важливих завдань, покликана створювати умови для того, щоб студенти опановували знаннями та вміннями урахувати в педагогічній діяльності морально-етичний та морально-психологічний виміри, з опорою на власну моральну безперечність, моральний авторитет, стиль роботи зі створення морально-психологічного клімату в освітньому процесі. Однією з причин труднощів практики морального виховання студентів є недостатня підготовка викладачів вищої школи до цього процесу. Поняття «морального обов'язку», «людської гідності та честі» має бути основою професійної підготовки майбутніх педагогів. З позиції психології сутність педагогічної діяльності викладача є організація «подієвої суспільності» зі студентами, допомоги їм у виробленні морально-етичної позиції суб'єкта власної життєдіяльності [С.В. Сапожников, 2023].

Зміст професійної підготовки має охоплювати педагогічну етику, яка розкриває теоретичні основи і роль в успішності професійних дій таких якостей, як: відповідальність, доброзичливість, чуйність, повага до всіх учасників освітнього процесу, готовність прийти на допомогу кожному, хто її потребує. Засвоєння основ професійної етики впливає на формування морально-етичної свідомості майбутніх педагогів, підґрунтям якої є моральні норми, оцінки та самооцінки, моральний контроль, увага до моральних норм і вимог суспільного життя й уміння прищеплювати ці норми іншим людям [«Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», 2000].

Продуктивність професійної підготовки зумовлена тим, наскільки викладач оперує морально-етичними знаннями і вміннями діяти за загальним планом, у загальному темпі, згідно з вимогами і правилами педагогічної етики, наскільки він є дисциплінованим і відповідальним у виконанні педагогічних функцій. При цьому важливим є наскільки сформована в майбутніх педагогів регулятивна функція морально-етичних знань. Ця регулятивна функ-

ція виявляється у різних сферах людських стосунків. Навчальні дисципліни, на жаль, не формують регуляційної функції знань в морально-етичній сфері. Знання виконують дві функції: «матеріалу», який піддається мисленнєвій переробці з метою поєднання нових знань, і «регулятора» мисленнєвих дій [М.М. Kennedy, 2016].

Задля закріплення регуляторної функції важливо акцентувати увагу на опануванні майбутніми педагогами такими вміннями: аналізувати морально-етичні ситуації, виявляти внутрішні залежності й зв'язки; уміння розмірковувати, обґрунтовувати, прогнозувати наслідки, інтегрувати й синтезувати інформацію; виявляти чуйність, оригінальність. З метою закріплення регуляторної функції морально-етичного знання в основу освітнього процесу доцільно покласти задачний підхід. Механізмом реалізації цього підходу є педагогічна задача, яка моделює ситуацію реальної педагогічної дійсності. У процесі пошуку виходу з цієї ситуації студенти набувають морально-етичний досвід, який є важливою ланкою педагогічного професіоналізму [М.М. Кондрашов, 2019].

У педагогічній діяльності серед форм організації професійної підготовки пріоритет надаємо активним формам і методам формування професійно-моральної спрямованості. Для студентів було організовано практикум «Секрети педагогічної етики». На його заняттях ми використовували дискусії на теми: «Що обумовлює успіх у роботі вчителя?»; «Культура педагогічного спілкування – в чому її прояв?»; «Важливість і вимогливість – чи сумісні ці якості в особистості вчителя?»; бесіди на теми: «Учитель і сучасна мораль»; «Ваше бачення морального обличчя сучасного вчителя»; диспути на теми: «Якими моральними якостями має опанувати вчитель?»; «Успішним вчителем народжуються чи стають?». Студентам було запропоновано підготувати презентації на тему: «Педагогічна техніка і її роль у формуванні етичної поведінки особистості». На завершальному занятті у формі конференції студенти презентували повідомлення з проблеми «Учитель і сучасна мораль». Студенти залучалися до різних видів діяльності (ігрової, проектної, тренінгової та ін.). Серед технологій використовувалися технології особистісно орієнтованого навчання, технологія співпраці, технології розвитку креативності (scamper), суть якої Б. Еберле трактував як модифікацію принципів інтеграції відповідей на питання до сформульованої задачі. Дослідник відмічав, що ці технології передбачають такі модифікації: Substitute – змінити що-небудь, наприклад, компоненти, матеріали, людей; Combine – комбінувати, наприклад, з іншими функціями, приладами; Adapt – додати що-небудь, наприклад, нові елементи, функції; Modify – модифікувати, наприклад, змінити розмір, форму, колір чи інший атрибут; Put – використовувати для чогось іншого, у іншій сфері; Eliminate – скоротити частини, спростити до головного; Reverse – поміняти місцями, перевернути, знайти використання в іншому [В. Eberle, 2008]. Використання різноманітних технологій «стимулюють у майбутніх педагогів довіру, взаємоповагу і педагогічну підтримку, відмову від авторитаризму в педагогічному процесі, віру у фізичні та духовні сили студента, підтримують його намагання в самоутвердженні [М.М. Кондрашов, 2019, с. 360].

Більш ефективними є технології морально-етичного виховання, у яких зацентровано на гуманних стосунках учасників освітнього процесу, розвитку моральних поглядів і етичних вчинків, збагаченні морально-етичного потенціалу особистості.

Після завершення апробації практикум «Секрети педагогічної етики» студентам було запропоновано відповісти на запитання: «Яких умінь, навичок, якостей особистості майбутнього педагога ви набули або / чи які вдосконалили?». Так, студенти першого курсу відзначили, що активні форми, методи, різні технології стимулюють розвиток «терпіння, витримки, уваги до аудиторії», «уміння спілкуватися», «чуйність і справедливості», «уміння уважно й доброзичливо ставитися до інших». Відповіді студентів других і третіх курсів були більш професійно зорієнтовані: «ці форми роботи і технології формують стриманість, педагогічний такт», «допомагають бути більш справедливими, об'єктивними, розуміти психіку людини», «розвивають психічну вимогливість та самовладання». Це підтвердило нашу думку про те, що морально-етичний потенціал майбутніх педагогів збагачується за допомогою раціональної організації професійної підготовки та впливає на її продуктивність.

Висновки. Морально-етичний потенціал як інструментальний особистісний резерв особистості є важливим ресурсом продуктивності професійної підготовки майбутніх педагогів у умовах університетської освіти. Він слугує ефективним засобом виконання професій-

них функцій, виявлення морально-етичної позиції, гуманності, етичних дій і вчинків, педагогічного такту й професійно-педагогічної етики. Формулювання мети і завдань морально-професійної спрямованості; власна ціннісна-смилова інтерпретація навчальної інформації, варіювання змістових елементів програмного матеріалу; використання особистісного потенціалу для активізації морально-етичної позиції в навчальній роботі – слугує основою продуктивності професійної підготовки.

Перспектива подальших розвідок безпосередньо полягає в розробленості таких аспектів проблеми: оновлення методики використання морально-етичного потенціалу студентів у забезпеченні успішності навчання; теоретичне обґрунтування різних видів технологій у його розвитку, форм і системи оцінювання й контролю рівнів сформованості цього складного особистісного утворення як важливого ресурсу позитивної динаміки рівня професіоналізму майбутніх педагогів.

Список використаної літератури

Андрущенко, В.П. (2007). Духовна сутність освіти України. *Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис*, 1, 5–10.

Балл, Г.О. (2007). *Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах)*. Рівне : Видавець Олег Зень.

Бех, І.Д. (2018). *Особистість на шляху до духовних цінностей*. Київ-Чернівці : «Букрек».

Кондрашов, М.М. (2019). Діалогічний підхід до навчання як засіб якісної підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки*, 5, 357–362. doi: 10.33251/2522-1477-2019-5-357-362

Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 2000. № 22.

Лаврентьєва, О.О. (2019). Теорія і методика професійного становлення конкурентоздатного фахівця в системі дуальної підготовки. *Фізико-математична освіта*, 2 (20), 2, 29–35. Відновлено з https://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/journals/2019-v2-20-2/2019_2-20-2_Lavrentieva_FMO.pdf

Рибалка, В.В. (2006). *Теорії особистості у вітчизняній психології*. Київ : ІПППО АПН України.

Сапожников, С.В. (2023). Духовно-моральний розвиток учнівської молоді в реаліях сьогодення. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*, 2 (26), 149–159. doi: 10.32342/2522-4115-2023-2-26-15

Clement, M.C. (2018). *What successful teachers do: a doze in things to ensure student learning*. Washington, DC : Rowman & Littlefield Publ.

Eberle, B. (2008). *Scamper: creative games and activities for imagination development*. New York : Routledge.

Kennedy, M.M. (2016). How does professional development improve teaching? *The Review of Educational Research*, 86 (4), 945–980. doi: 10.3102/0034654315626800

Kondrashov, N.N., Kondrashova, K.G., Chuvasov, M.O., Volkova, N.V., Slyusarenko, N.V. (2021). Technologization of preventive activities in the system of preparing future teachers. *Revista de Investigacion Apuntes Universitarios*, 11 (4), 183–202. doi: au.v11i4.766

References

Andrushchenko, V. *Dukhovna sutnist osvity Ukrainy* [The spiritual essence of Ukrainian education]. *Higher Education of Ukraine: Theoretical and scientific-methodical journal*, 2007, no. 1, pp. 5–10. (In Ukrainian).

Ball, H.O. (2007). *Oriientyry suchasnoho humanizmu (v suspilnii, osvutnii, psykholohichnii sferakh)* [Landmarks of modern humanism (in social, educational, psychological spheres)]. Rivne, Oleg Zen Publ., 172 p. (In Ukrainian).

Bekh, I.D. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosteï* [Personality on the path to spiritual values]. Kyiv-Chernivtsi, "Bukrek" Publ., 320 p.

Clement, M.C. (2018). *What successful teachers do: a doze in things to ensure student learning*. Washington, DC, Rowman & Littlefield Publ., 188 p.

Eberle, B. (2008). *Scamper: creative games and activities for imagination development*. New York, Routledge Publ., 96 p.

Kennedy, M.M. How does professional development improve teaching? *The Review of Educational Research*, 2016, vol. 86, issue 4, pp. 945–980. doi: 10.3102/0034654315626800

Kondrashov, N. Dialogical approach to learning as a means of qualitative preparation of future specialists for professional activity. *Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences*, 2019, no. 5, pp. 357–362. doi: 10.33251/2522-1477-2019-5-357-362 (In Ukrainian).

Kondrashov, N.N., Kondrashova, K.G., Chuvasov, M.O., Volkova, N.V., Slyusarenko, N.V. Technologization of preventive activities in the system of preparing future teachers. *Revista de Investigacion Apuntes Universitarios*, 2021, Vol. 11 (4), pp. 183–202. doi: au.v11i4.766

Kontseptsiia hromadianskoho vykhovannia osobystosti v umovakh rozvytku ukrainskoi derzhavnosti [The concept of civic nurture of the personality in the conditions of the development of Ukrainian statehood]. (2020). Available at: <https://osvita.khpg.org/index.php?id=976002302> (Accessed 03 March 2024). (In Ukrainian).

Lavrentieva, O. Theory and methods of the competitive specialist's professional formation within the dual system of preparation. *Physical and Mathematical Education*, 2019, issue 2(20), part 2, pp. 29–35. Available at: https://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/journals/2019-v2-20-2/2019_2-20-2_Lavrentieva_FMO.pdf (Accessed 03 March 2024). (In Ukrainian).

Rybalka, V.V. (2006). *Teorii osobystosti u vitchyzniani psycholohii* [Theories of personality in domestic psychology]. Kyiv, IPEEA APN of Ukraine Publ., 530 p. (In Ukrainian).

Sapozhnykov, S.V. Spiritual and moral development of student youth in today's realities. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*, 2023, no. 2(26), pp. 149–159. doi: 10.32342/2522-4115-2023-2-26-15

THE MORAL AND ETHICAL POTENTIAL OF A FUTURE TEACHER'S PERSONALITY – THE FOUNDATION FOR THE PRODUCTIVITY OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING

Krasiuk Iryna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Fine Arts, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih.

E-mail: polina2001irina@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6718-739X

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-5

Keywords: professional training, future teachers, moral and ethical potential, personal resource, technologies, formation of moral and ethical potential, pedagogical terms.

The article examines the resource capacity of future teachers' moral and ethical potential as a guarantee of the productivity of their training for creative professional activity.

The article aims to substantiate the moral and ethical potential of an individual's personality as a personal resource to ensure the productivity of future teachers' professional training for pedagogical activities and the ways of its formation in the conditions of university education.

The study operated **methods** of analysis, generalisation, and specification of theoretical positions and the results of empirical research on forming the moral and ethical potential of future teachers in university education conditions.

The essence, content, structure, and main characteristics of this complex phenomenon have been clarified and specified. The moral and ethical potential of a personality is defined as an integrated personal creation that organically combines professional moral and ethical views, the professional orientation of mental processes towards interaction and communication, pedagogical optimism and democracy, moral efforts, and actions aimed at improving the moral and ethical sphere of the future teacher and ensuring positive results in the professional branch.

It has been established that these indicators of the moral and ethical potential of a personality positively affect the productivity of future teachers' professional training if they achieve their goals in the process of developing moral and ethical qualities and professional improvement. This potential has a complex structure, encompassing interconnected components, including motivational one – a positive attitude towards people and moral norms regulating their behaviour in life and activity; moral-orientational one – knowledge of moral norms and ethics of behaviour concerning the rules accepted in society, requirements for the personality of a professional, and their actions and deeds; ethical-operational one – mastering

moral and ethical experience in the professional and pedagogical sphere of activity; volitional one – self-control, management of one’s behaviour concerning adherence to moral and ethical norms in the course of pedagogical activity; control-evaluative component – self-assessment of one’s actions in transmitting moral and ethical norms, behaviour, and during the resolution of pedagogical problems.

The practical course “Secrets of Pedagogical Ethics” has been developed and tested, aimed at forming these components of the future teachers’ moral and ethical potential. The effectiveness of active forms and methods of forming the professional-moral orientation of future teachers has been confirmed, including discussions, ethical conversations, debates, and presentations, as well as technologies of personality-oriented learning, cooperation technologies, and creativity development (SCAMPER).

*Based on the research results, it is **concluded** that moral and ethical potential serves as an effective means of performing professional functions, demonstrating moral and ethical positions, humanity, ethical actions and deeds, pedagogical tact, and professional pedagogical ethics of a teacher. Its formation should be considered as a core task of professional pedagogical training.*

Prospects for further research are seen directly in the development of the following aspects of the problem: updating the techniques for using the moral and ethical potential of students in ensuring the success of their professional training; theoretical substantiation of various types of technologies in the development of the moral and ethical potential of future teachers, forms, and systems for assessing and controlling the formation of this complex personal creation as an important resource for the positive dynamics of their professionalism level.

Одержано 29.01.2024.

УДК 159.923

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-6

К.В. МІТЧЕНКО,

здобувач ступеня доктора філософії,

*Криворізький державний педагогічний університет (м. Кривий Ріг);
старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської
діяльності, Дніпровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)*

ХАРАКТЕРИСТИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ ЯК SOFT-SKILL СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Метою статті є обґрунтування сутності, компонентного складу психічної зрілості, та комплексу soft skills як невід'ємної складової психічної зрілості особистості.

З'ясовано, що сучасна людина повинна вміти ставити під сумнів усталені думки й судження, вести компетентний і раціональний діалог, визначати суть проблем і шукати альтернативні рішення, а також завжди вміти відрізнити факти, які можна перевірити, від припущень і особистих суб'єктивних думок. Це, своєю чергою, повинно бути притаманне кожній зрілій особистості, оскільки кожен сучасний фахівець – це людина з широким спектром знань і здатністю швидко адаптуватися до нових ситуацій, ефективно взаємодіяти з колегами і вирішувати теоретичні та практичні завдання. Задля досягнення успіху на сучасному ринку праці важливо розвивати не лише професійні навички, а й спектр навичок, які нині називають «soft skills». Лише за умов поєднання цих якостей майбутні фахівці можуть бути конкурентоспроможними та просувати свою професійну кар'єру.

З метою проведення комплексного аналізу та надалі практичного застосування отриманих результатів авторського дослідження проаналізовано 76 (сімдесят шість) наукових публікацій, які стосувалися предмету наукової розвідки, а саме психологічної зрілості та soft skills сучасної особистості. Для проведення цього дослідження використано загальнонаукові теоретичні методи дослідження (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, пояснення і класифікація).

Визначено, що характеристики психологічної зрілості можна тлумачити як soft skills особистості крізь призму визначення понять «hard skills», «soft skills» та «meta skills», оскільки вони мають принципову різницю, проте є взаємозалежними. Узагальнено, що розвиток soft skills веде до підвищення рівня самоусвідомлення та саморозуміння, формування чітких життєвих цінностей та цілей, підвищення здатності до саморегуляції та адаптації, рівня задоволеності життям та є важливими факторами загального психічного благополуччя людини.

Ключові слова: *особистість, soft skills, психологічна зрілість, характеристики психологічної зрілості, саморозвиток, психічне благополуччя.*

Постановка проблеми. Сучасні дослідження й досвід лідерів у різних галузях праці свідчать про підвищення ролі soft skills у професіограмах та вимогах до кандидатів на посади при працевлаштуванні. Провідні компанії світу прагнуть мати у своїх командах не лише висококваліфікованих фахівців відповідної галузі, але й людей, які володіють soft skills, що, своєю чергою, сприяє покращенню позитивної емоційної цілісності в частині підвищення працездатності команди, ефективності навчання і взаємного розвитку, позитивного сприймання будь-яких викликів і розв'язання нагальних проблем підприємства, віднайденню шляху використання власної креативності, гнучкості, відповідальності й самостійності.

Проте значення soft skills виходить далеко за межі професійної діяльності, впливаючи на особистий розвиток і добробут людини. Так, з урахуванням викликів сьогодення, а саме

з початку широкомасштабної війни на території України, кожен із нас стикається з природними для цього часу катаклізмами й іншими екстремальними ситуаціями, де soft skills стають ключовими факторами в забезпеченні ефективного функціонування і збереженні фізичного й ментального здоров'я.

Наукові дослідження свідчать про те, що психологічна зрілість людини, яка описує комплекс характеристик, необхідних для успішного функціонування в суспільстві, тісно пов'язана з soft skills, оскільки вивчення психологічної зрілості може допомогти у кращому їх розумінні й самому розвитку, що є надзвичайно актуальним сьогодні.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням поняття «soft skills» займалась значна кількість як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, де серед найбільш ґрунтовних слід виокремити праці П. Вітмор, Е. Гайдученко, В. Давидова, Н. Жадько, Г. Клок, Л. Мандро, Н. Федорінко, Е. Хілгард, М. Чуркина та ін.

Аналіз джерельної бази свідчить, що формування soft skills виступають необхідною умовою для забезпечення конкурентоспроможності, успішного працевлаштування фахівців та є основним чинником побудови успішної кар'єри й самореалізації особистості. Формування й розвиток soft skills є необхідним на сучасному ринку праці, що динамічно розвивається, ключовим питанням у процесі підготовки конкурентоспроможних фахівців на всіх етапах. Це питання є надзвичайно важливим для фахівців різного віку та професій.

Формулювання цілей статті. Мета написання наукової статті полягає в обґрунтуванні сутності, компонентного складу психічної зрілості, де невід'ємною складовою є комплекс soft skills, які є необхідними для кожного індивіда, оскільки такі навички допомагають успішно взаємодіяти з іншими людьми та є важливим фактором успіху, незалежно від сфери професійної діяльності.

Завданнями авторського дослідження є теоретичний аналіз наявних публікацій, які описують психологічну зрілість, задля визначення основних (найчастіше згадуваних) характеристик психологічної зрілості. Для проведення цього дослідження автором використані загальнонаукові теоретичні *методи дослідження* (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, пояснення і класифікація).

Результатом дослідження є узагальнений опис характеристик психологічної зрілості та їх зв'язку з soft skills. Отримані результати можуть бути корисними для розвитку програм і методик формування soft skills психологічно зрілої особистості, підвищення ефективності та благополуччя суспільства, а також покращення їх психологічної стійкості в умовах складних життєвих ситуацій.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі зв'язку soft skills та характеристик психологічної зрілості, що сформувало нове розуміння таких феноменів з урахуванням практичного аспекту.

Виклад основного матеріалу. У розрізі нашого дослідження варто визначити поняття «hard skills», «soft skills» та «meta skills», оскільки вони мають принципову різницю, проте є взаємозалежними. За наявними визначеннями закордонних науковців «hard skills» (жорсткі навички) – це навички та знання, необхідні для певної посади чи роботи, які здобуваються в освітньому закладі (установі чи організації) та засвоюються на конкретному робочому місці. Іншими словами, професійні навички можуть бути об'єктивно оцінені й перевірені, які підтверджені документами про освіту й сертифікатами, що вказують на рівень складності конкретних знань. «Soft skills» (м'які навички) – це ситуативні навички, знання й риси особистості, які можна використовувати на будь-якій посаді і які розвиваються протягом життя під впливом виховання й життєвого досвіду. Ці навички необхідні в будь-якій сфері, але потребують більше часу і терпіння для набуття. До них науковці пропонують відносити: комунікабельність, емоційну стабільність, уміння працювати у стресових ситуаціях та адаптуватися до нового колективу й умов праці, навички бути неконфліктним, наявність критичного та креативного мислення, лідерських якостей, навички готовності до публічних виступів, надійність, гнучкість, відповідальність, вміння розставляти пріоритети, планувати робочий і вільний час, вміння адекватно сприймати критику та готовність до вдосконалення, володіння професійною етикою та інші [Л. Мандро, 2022]. «Meta skills» – це постійна здатність розвивати необхідні певні навички. Головні з них охоплюють постановку й досягнення цілей, емоційний інтелект (EQ), мотивацію, здатність приймати рішення в нестандартних ситуаціях, здатність до навчання, працездатність, здатність працюва-

ти на перспективу, вміння слухати, наявність емпатії, готовність до викликів, навички високої швидкості обробки інформації та вміння подібатися іншим [S. Mazo, 2021].

Дослідження Дж. Лармі та Т. Любард показали, що *soft skills* та *hard skills* є необхідними, а їх поєднання сприятиме досягненню поступального успіху особистості в професійному спектрі [J. Lamri, T. Lubart, 2023].

Аналізуючи наукові розвідки з окресленої тематики виникла гіпотеза розглянути характеристики психологічної зрілості особистості саме в розрізі *soft skills* поза професійною спрямованістю. Так, дослідженню зрілості особистості приділено немало уваги наукової спільноти, проведено значну кількість наукових розвідок, надано визначень, проте дискусії і визначення єдиної дефініції поняття зрілості, її складових збіднені і не визначають продуктивної аналітики.

Послугуючись роботами класиків варто наголосити, що бути зрілою особистістю це вміння прислухатись до себе та спиратись на себе (А. Маслоу), мати міцне почуття ідентичності, здатність до зближення з іншими, не порушуючи власної ідентичності (Е. Еріксон), активність у розв'язанні проблем, задоволенні своїх потреб, відповідальність у соціальних стосунках (З. Фройд). Це повноцінна особистість, яка залучена до процесу, творчої діяльності (К. Роджерс), головним новотворенням якої є її індивідуалізація (К.Г. Юнг).

Довідникові джерела описують зрілість як сукупний стан високого фізіологічного, інтелектуального, вольового, морального та соціального параметрів особистості людини. У сучасних дослідженнях визначення зрілості має багато трактувань. Ми опрацювали 76 (сімдесят шість) наукових публікацій (24 (двадцять чотири) закордонних та 52 (п'ятдесят) українських), щоб визначити як визначається зрілість у сучасному світі та які має характеристики.

Цікавою, на нашу думку, видається позиція Г. Саллівена щодо визначення дефініції зрілості, під якою слід розуміти не скільки біологічний вік людини, скільки її особистісний розвиток, готовність до прийняття рішень із погляду зрілої особистості. Тобто під поняттям «зрілість» слід розуміти здатність досягати, а не самі здобутки (досягнення). Водночас, ученими Університету Гельсінкі, Фінляндія під керівництвом К. Джефсона зрілість розуміється, як своєрідний шлях, а не пункт призначення [K. Josefsson, M. Jokela, C.R. Cloninger, et al., 2023]. Своєю чергою, С. Мазо (Університет Денісона, США) підкреслено, що зрілість – це процес, який триває все життя, постійно перебуваючи в динаміці [S. Mazo, 2022].

Разом із тим, вітчизняні науковці зрілість визначають, як екологічна категорія біполярного характеру, що виражається як локальний тип зрілості людини як індивіда, особистості й активного суб'єкта, так і глобальну зрілість, тобто досягнення стандарту цілого – певної стадії дорослості людини. Г. Меднікова відзначає, що індивідуальна психологічна зрілість є комплексним і ієрархічним утворенням, яке дає можливість індивідам мати високий ступінь самостійності, свідомості, моральних якостей, швидкого й точного розуміння навколишнього світу (предметного й соціального позиціювання взаємин) справжності взаємозв'язку з людьми, активністю і творчістю у перетворенні дійсності і власне себе, з метою отримання справжнього задоволення життям [Г.І. Меднікова, 2012, с. 186].

К. Абульханова-Славська, Т. Березіна зрілість описують як своєчасність особистості знаходити свій спосіб життя. О. Москаленко, своєю чергою, розглядає її як безпосередній процес і результат розвитку особистості, становлення її внутрішнього світу, яке неможливе без соціальної взаємодії на кожному етапі її формування [О.В. Москаленко, 2021].

Для більш детального вивчення поняття зрілості людини, вчені розділяють як складові (компоненти, різновиди) – особистісну, соціальну, емоційну, професійну та інші дефініції зрілості.

Наголошуємо, що всі види зрілості є цілісною підсистемою складної, інтегрованої загальної системи, зумовленої природними взаємозв'язками і відображають різні аспекти розвитку особистості, що гарантує творчу взаємодію з реальністю. Визначені види зрілості віддзеркалюють окремі аспекти соціальної взаємодії особистості й забезпечують їх різноманітність, які є способами самовираження та самореалізації зрілої особистості [С.В. Баранова, 2020].

На переконання Г. Дьоміна, особистісна зрілість визначається як *психологічне новоутворення* в період юнацького віку, яке виявляється самовизначенням через усвідомлення себе дорослим, готовністю до функціонування в світі дорослих і переоцінкою системи цінностей [Г.А. Дьоміна, 2006, с. 23]. С. Баранова вказує, що це *якісний стан системи*, який забезпечується управлінням і відповідною взаємодією із зовнішнім світом задля створення умов самореалізації особистості [С.В. Баранова, 2020].

З точки зору І. Шаповал, особистісна зрілість – це *інтегральна системна властивість особистості*, яка обумовлює здатність робити самостійний життєвий вибір на основі стійких внутрішніх критеріїв, зберігаючи свою цілісність та ефективність в умовах мінливих зовнішніх обставин і постійних впливів, а також спроможність здійснювати цілеспрямований вплив на середовище свого існування [І.М. Шаповал, 2021, с. 185].

Принагідно слід акцентувати, що О. Віговська під детермінацією особистісної зрілості має на увазі *алгоритм реалізації ціннісних орієнтацій людини*, формування яких залежить від взаємодії соціогенних потреб особистості з цінностями соціального оточення [О. Віговська, 2015, с. 138].

Г. Меднікова вказує, що особистісна зрілість – це *результат і ресурс особистісного розвитку*, зумовлений активністю особистості, її здатністю до самовизначення, саморегуляції, потребами в самореалізації та саморозвитку, прагненням до смислоутворення власної поведінки та вчинку й життя в цілому. На думку науковців, рівень особистісної зрілості визначається тим, наскільки людина є суб'єктом власного перетворення і саморозвитку [Г.І. Меднікова, 2012, с. 180].

Грунтовними є переконання Н. Кардунової, яка впевнена, що особистісна зрілість є важливою *характеристикою стану розвитку особистості*, про це свідчить висока особистісна конструктивна активність та особистісна функціональна продуктивність молоді людини [Н. Кардунова, 2019]. За О. Садчиковою особистісну зрілість слід розглядати як підсумок і ресурс особистісного розвитку людини [О.Г. Садчикова, 2020, с. 118].

У науковій спільноті досить поширеним є потрактування й подальше вивчення поняття «особистісно-професійна зрілість». Зокрема, В. Цина окреслює цей феномен на прикладі зрілості молодого вчителя як інтегративної особистісної якості, що відображає компоненти громадянської, життєвої, професійної, духовної, соціальної, психологічної та мотиваційної зрілості, зумовлюючи володіння предметними, базовими та ключовими компетентностями, які визначають сформованість особистості та її готовність до майбутньої професійної діяльності вчителя [В.І. Цина, 2014]. А. Черкашин у своєму дослідженні психологічних якостей правоохоронців узагальнює, що особистісна зрілість є *інтегративним, багатоконпонентним психічним утворенням*, яке визначає саморозвиток і самовизначення особистості у професійній та особистісній сфері життєдіяльності [А.І. Черкашин, 2017, с. 165].

Аналізуючи наявні українські й закордонні наукові роботи варто відзначити, що більшість авторів визначає особистісну, емоційну, інтелектуальну чи соціальну зрілість, описуючи особистісні якості як складові тих дефініцій зрілості, що стає предметом їх вивчення. Проаналізувавши, як було зазначено, 76 (сімдесят шість) наукових джерел із теми психологічної зрілості, визначено основні якості (рис. 1), які науковці на основі своїх досліджень відносять до складових аалізованого конструкту.

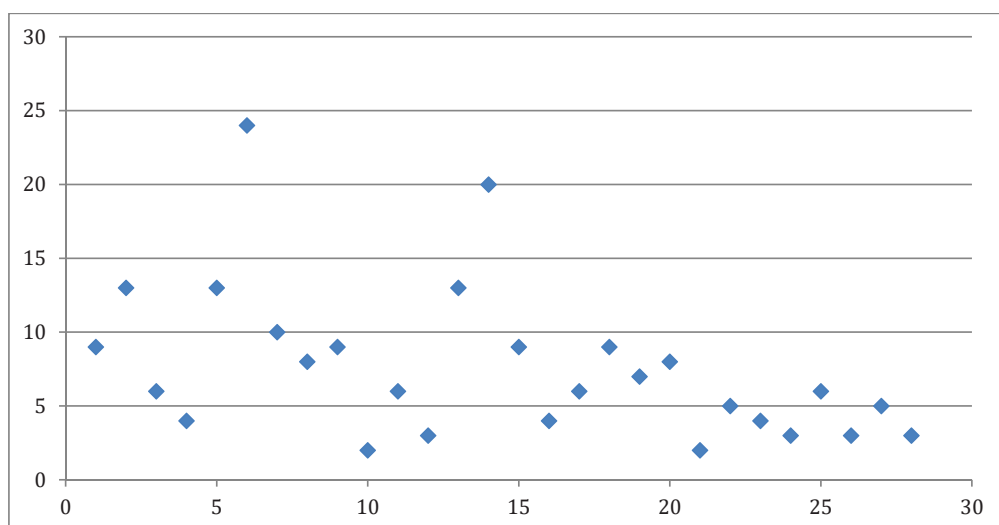

Рис. 1. Частота визначення в літературних джерелах якостей психологічної зрілості

Аналіз відбувався шляхом детальної фіксації якостей, описаних науковцями, сумуючи чергові згадки. Маємо таку вибірку: *відповідальність* (24), *контактність*, *конструктивна співпраця* (20), прийняття себе (13), уміння прийняття рішень (13), емоційна регуляція (13), самостійність (10), цілісність (9), активність (9), креативність (творча поведінка) (9), проактивність (9), ціннісні орієнтації (8), потенціал (самоактуалізація) (8), автономність (7), реалістичне сприйняття (6), цілеспрямованість (6), умотивованість (6), результативність (6), індивідуальність (автентичність) (5), толерантність (5), рефлексія (4), інтелект та гумор (4), самовизначеність (4), моральність (3), стресостійкість (3), упевненість в собі (3), емпатійність (3), самоповага (2), саморозвиток (2).

Узагальнюючи отримані результати, уважає за необхідне зазначити, що психологічна зрілість – це багатогранна характеристика особистості, яка містить у собі певні блоки, наведені у схемі рис. 2.

Рис 2. Психологічні характеристики психологічної зрілості

Важливо зазначити, що психологічна зрілість – це не статичний стан, а динамічний процес, який триває протягом усього життя. Рівень психологічної зрілості може варіюватися у різних людей, але вищеописані якості є ключовими задля розвитку зрілої особистості.

Відповідно їх розвиток сприяє підвищенню рівня самоусвідомлення та саморозуміння, формування чітких життєвих цінностей та цілей, підвищення здатності до саморегуляції й адаптації до мінливих умов сьогодення та підвищення рівня задоволеності життям. Отже, soft skills психологічно зрілої людини є важливими факторами, що впливають на її психічне благополуччя та відповідно загальне психічне здоров'я.

Висновки. Проведене дослідження, що ґрунтується на аналізі 76 (сімдесят шість) наукових публікацій, надає підстави стверджувати, що характеристики психологічної зрілості органічно корелюють із поняттям soft skills сучасної особистості. Цей зв'язок підкреслює багатогранність та динамічність обох концептів, роблячи їх невід'ємними складовими успішного функціонування індивіда в сучасному світі. Розвиваючи soft skills, людина не лише стає більш зрілою та здатною досягати успіху в особистому та професійному житті, але й робить значний крок на шляху до самопізнання, саморозвитку й самоактуалізації.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення методів та інструментів розвитку soft skills психологічно зрілої особистості, а також на вивчення впливу цих якостей на різні аспекти життя людини. Дослідження ґрунтується на аналізі наукових публікацій і потребує подальшого емпіричного підтвердження.

Список використаної літератури

- Баранова, С.В. (2020). *Особистісна зрілість та відповідальність: соціально-психологічний аспект*. Київ: Інтерконтиненталь-Україна.
- Віговська, О. (2015). Особистісна зрілість у суб'єктивному вимірі соціалізації. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*, 35, 130–141. doi: 10.24919/2312-8437.35.158962
- Думко, Н.В. (2020). Формування професійної зрілості курсантів поліції. *Інноваційна педагогіка*, 23 (1), 110–114.
- Дьоміна, Г.А. (2006). Психологічні особливості формування та активізації особистісної зрілості. *Практична психологія та соціальна робота*, 5, 24–31.
- Кордунова, Н. (2019). Особистісна зрілість як чинник розвитку особистості в юнацькому віці. Відновлено з <https://www.inforum.in.ua/conferences/19/46/320>
- Мандро, Л. (2022). «Soft skills» та «Meta skills» як основа фахового зростання соціальних працівників. *Наука і освіта*, 3, 31–35. doi: 10.24195/2414-4665-2022-3-6
- Меднікова Г.І. (2012). Особистісна зрілість: сутність та критерії. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*, 43 (2), 179–186. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2012_43%282%29_22
- Москаленко, О.В. (2021). До проблеми дослідження психологічної зрілості особистості. *Науковий огляд*, 4 (76), 46–58.
- Садчікова, О.Г. (2020). Теоретичні аспекти вивчення особистісної зрілості. *Габітус*, 17, 116–120. doi: 10.32843/2663-5208.2020.17.20
- Самоліук, Н.М. (2021). SOFT та HARD SKILLS на ринку праці: сутність та складові. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*, 4 (96), 275–294. doi: 10.31713/ve4202122
- Цина, В.І. (2014). Сутність, структура, особливості особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя. *Витоки педагогічної майстерності*, 14, 305–309.
- Черкашин, А.І. (2017). Дефініція «особистісно-професійна зрілість» у психологічних дослідженнях. *Право і безпека*, 3 (66), 159–164.
- Шаповал, І.М. (2021). Особистісна зрілість: структурно-функціональний аналіз. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки»*, 8, 179–186. doi: 10.30970/PS.2021.8.23
- Lamri, J., Lubart, T. (2023). Reconciling hard skills and soft skills in a common framework: the generic skills component approach. *Journal of Intelligence*, 11 (6), 107. doi: 10.3390/jintelligence11060107
- Josefsson, K., Jokela, M., Cloninger, C.R., et al. (2013). Maturity and change in personality: Developmental trends of temperament and character in adulthood. *Development and Psychopathology*, 25 (3), 713–727. doi: 10.1017/S0954579413000126
- Mazo, S. (2021). *Maturity and personality: what does it mean to be mature?: Thesis*. Student Scholarship, 81, 30 p. Retrieved from <https://digitalcommons.denison.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1087&context=studentscholarship>

References

- Baranova, S. (2020). *Osobystisna zrilist ta vidpovidalnist: sotsialno-psykholohichni aspekt* [Personal maturity and responsibility: socio-psychological aspect]. Kyiv, Intercontinental-Ukraine Publ., 364 p. (In Ukrainian).
- Cherkashin, A.I. Definition of “personal and professional maturity” within psychological research. *Law and Safety*, 2017, vol. 66, no. 3, pp. 159–164. (In Ukrainian).
- Domina, H.A. *Psykhologichni osoblyvosti formuvannia ta aktyvizatsii osobystisnoi zrilosti* [Psychological features of the formation and activation of personal maturity]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota [Practical Psychology and Social Work]*, 2006, no. 5, pp. 24–31. (In Ukrainian).
- Dumko, N.V. Formation of professional maturity of police students. *Innovative Pedagogy*, 2020, issue 23(1), pp. 110–114. (In Ukrainian).
- Josefsson, K., Jokela, M., Cloninger, C.R., et al. Maturity and change in personality: Developmental trends of temperament and character in adulthood. *Development and Psychopathology*, 2013, no. 25(3), pp. 713–727. doi: 10.1017/S0954579413000126

Kordunova, N. (2019). Osobystisna zrilist yak chynnyk rozvytku osobystosti v yunatskomu vitsi [Personal maturity as a factor of personality development in adolescence]. Available at: <https://www.inforum.in.ua/conferences/19/46/320> (Accessed 15 March 2024). (In Ukrainian).

Lamri, J., Lubart, T. Reconciling hard skills and soft skills in a common framework: the generic skills component approach. *Journal of Intelligence*, 2023, vol. 11, no. 6, pp. 107. doi: 10.3390/jintelligence11060107

Mandro, L. "Soft skills" and "Meta skills" as the basis of professional growth of social workers. *Science and Education*, 2022, issue 3, pp. 31–35. doi: 10.24195/2414-4665-2022-3-6 (In Ukrainian).

Mazo, S. (2021). *Maturity and personality: what does it mean to be mature?: Thesis*. Student Scholarship, 81, 30 p. Available at: <https://digitalcommons.denison.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1087&context=studentscholarship> (Accessed 10 March 2024).

Mednikova, H.I. (2012). Osobystisna zrilist: sutnist ta kryterii [Personal maturity: essence and criteria]. *Visnik HNPU imeni H.S. Skovorodi. Psykholohiia* [Bulletin of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology], 2012, no. 43 (2), pp. 179–186. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2012_43%282%29_22 (Accessed 15 March 2024). (In Ukrainian).

Moskalenko, O.V. To the problem of research of psychological maturity of personality. *Scientific Review*, 2021, vol. 4, no. 76, pp. 46–58. (In Ukrainian).

Sadchikova, O.H. Theoretical aspects of studying personal maturity. *Habitus*, 2020, issue 17, pp. 116–120. doi: 10.32843/2663-5208.2020.17.20 (In Ukrainian).

Samoliuk, N.M. (2021). SOFT and HARD skills in the labor market: essence and components. *Bulletin of National University of Water and Environmental Engineering*, 2021, vol. 4, no. 96, pp. 275–294. doi: 10.31713/ve4202122 (In Ukrainian).

Shapoval, I.M. Personality maturity: structural-functional analysis. *Visnyk of the Lviv University. Series Psychological science*, 2021, issue 8, pp. 179–186. doi: 10.30970/PS.2021.8.23 (In Ukrainian).

Tsyna, V.I. Sutnist, struktura, osoblyvosti osobystisno-profesiinoi zrilosti maibutnoho vchytelia [The essence, structure, features of personal and professional maturity of the future teacher]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti* [The Origins of Pedagogical Skill], 2014, vol. 14, pp. 305–309.

Vihovska, O. Personal maturity in the subjective dimension of socialization. *Problems of the humanitarian sciences. Psychology*, 2015, no. 35, pp. 130–141. doi: 10.24919/2312-8437.35.158962 (In Ukrainian).

CHARACTERISTICS OF PSYCHOLOGICAL MATURITY AS A SOFT-SKILL OF A MODERN PERSONALITY

Mitchenko Kateryna, PhD student, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih; Senior Lecturer at the Department of Humanitarian Disciplines and Psychology, Police Activity Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro.

E-mail: ps.k.mitchenko@gmail.com

ORCID ID: 00000-0003-0609-3423

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-6

Keywords: *personality, soft skills, psychological maturity, characteristics of psychological maturity, self-development, mental well-being.*

The aim of the article is to substantiate the essence and component structure of psychological maturity, and the set of soft skills as an integral part of an individual's psychological maturity.

For this research, the author employed general scientific theoretical research methods including analysis, synthesis, generalisation, induction, deduction, explanation, and classification.

The author has found that a modern person should be able to question established opinions and judgments, engage in competent and rational dialogue, determine the essence of problems and seek alternative solutions, and always be able to distinguish verifiable facts from assumptions and personal subjective

opinions. This, in turn, should be inherent in every mature personality, since all modern specialists are people with a wide range of knowledge and the ability to quickly adapt to new situations. As a result, they can effectively interact with colleagues and solve theoretical and practical problems. Today, the labour market requires their comprehensive development, so along with this, the ability to quickly respond to labour market demands, ensure continuous self-education, communication skills and a sense of responsibility for the results of their activities play an important role for each individual.

In general, to succeed in the modern labour market, it is important to develop not only professional skills but also a wide range of so called soft skills. Only when these qualities are combined can future professionals be competitive and advance their professional careers.

In order to carry out a comprehensive analysis and further practical application of the research results, the author analysed 76 scientific publications related to the subject of scientific research, namely psychological maturity and soft skills of a modern personality. It has been determined that the characteristics of psychological maturity can be interpreted as soft skills of a personality through the prism of the definition of "hard skills", "soft skills" and "meta skills", because they have a fundamental difference, but are interdependent. In general, the development of soft skills leads to an increase in self-awareness and self-understanding, the formation of clear life values and goals, an increase in the ability of self-regulation and adaptation, and a level of life satisfaction, and are important factors in a person's overall mental well-being.

Scientific research shows that psychological maturity, which describes a set of characteristics necessary for successful functioning in society, is closely related to soft skills, as the study of psychological maturity can help in better understanding and development of soft skills, which is extremely relevant today. Therefore, the purpose of this study is to theoretically analyse the available publications describing psychological maturity in order to identify the main (most frequently mentioned) characteristics of psychological maturity. To conduct this study, the author used general scientific theoretical methods of information research, namely analysis, synthesis, generalisation, induction, deduction, explanation and classification.

The author determines that modern research and the experience of leaders in various fields of work indicate an increase in the role of soft skills in occupational programs and requirements for candidates for employment, which in turn leads to an improvement in positive emotional integrity in terms of increasing the team's performance, the effectiveness of training and mutual development, a positive perception of any challenges and solving urgent problems of the enterprise, and the way to use one's own creativity, flexibility, responsibility and independence.

*The **results of the study** suggest that further research will be aimed at studying methods and tools for developing soft skills of a psychologically mature personality, as well as at studying the impact of these qualities on various aspects of human life. The study is based on the analysis of scientific publications and requires further empirical confirmation.*

Одержано 21.02.2024.

УДК 174: 335.332

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-7

В.М. СЕЛЮК,
доцент кафедри загальновійськових дисциплін,
Військового інституту телекомунікацій
та інформатизації імені Героїв Крут (м. Київ)

ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОФІЦЕРІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті проаналізовано різні погляди на проблему формування корпоративної культури. Метою статті є огляд наукових зарубіжних досліджень в контексті формування корпоративної культури у військових організаціях. З'ясовано, що зарубіжні дослідники ототожнюють поняття «корпоративна культура» та «організаційна культура». Більшість науковців вивчають організаційну культуру. Серед факторів, які визначають організаційну культуру, одним із найбільш впливових вважають лідерство. Формування корпоративної культури пов'язують із традиціями, які сформувалися в суспільстві та у військових підрозділах. Національні, історичні, релігійні, расові, соціальні, гендерні особливості можуть формувати свій набір правил і традицій, що стають основою для армійської корпоративної культури. Усталена корпоративна культура офіцерів сприяє вибору професії за прикладом батьків. Разом із тим, дослідники застерігають від утворення каст усередині військових організацій, оскільки це призводить до деградації армії. Важливими для формування дієвої корпоративної культури офіцерів є навчання у військових закладах, у яких закладається світоглядне ставлення до майбутньої діяльності.

Виявлено, що запропоновано кілька поширених класифікацій поняття «корпоративна культура». Водночас їх можна звести до двох основних моделей – гнучкої та ієрархічної. У ієрархічній моделі є визначені ролі кожного учасника, сфера їх відповідальності, способи взаємодії між ними. У гнучкій моделі головним вважається здатність до масштабування, адаптації та швидкої реакції на зміни зовнішніх умов. Також частина дослідників вказує на те, що такі зміни можуть мати як негативні наслідки для корпоративної культури, так і надавати нові можливості для її розвитку. Історичний досвід показує, що корпоративна культура офіцерів буде змінюватися й надалі. Зокрема, активне впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у військову справу уже трансформує як поле бою, так і стосунки всередині підрозділів.

Ключові слова: корпоративна культура, організаційна культура, офіцери, збройні сили, армія, управління персоналом, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Усередині будь-якої організації утворюється певний набір правил, які регулюють взаємини, спілкування і ділові стосунки між персоналом, керівництвом, стейкхолдерами. Військові підрозділи, зокрема й офіцерський корпус, не є винятком у цьому процесі. Важливість формування правильної й ефективної корпоративної культури у воєнний час є пріоритетною, оскільки від взаємодії між рядовим та офіцерським складом, довіри до прийнятих рішень, взаємоповаги залежить результат на полі бою. Поняття «корпоративна культура» й основні ідеї щодо її формування до наукового обігу ввели у західній науковій літературі. Окрім досліджень цього феномену в комерційних та державних установах, досить швидко розпочалося його вивчення у військових підрозділах. Зокрема, були виявлені певні особливості, які є унікальними для відповідних організацій та властиві офіцерському корпусу армій різних країн у різні історичні епохи. Українська армія має національні риси, що сформувалися під

упливом армій різних імперій і власних традицій. Вивчення цих особливостей і визначення напрямів їх удосконалення й подальшого реформування важливе з огляду на необхідність побудови потужного військового потенціалу Збройних сил України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування корпоративної культури майбутніх офіцерів знайшли відображення в низці праць науковців, які досліджують різні аспекти порушеної проблеми, як-от: [О.Л. Ходань, 2010] (формування корпоративної культури майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки), [Ю. Балашова, 2010] (перспективний аналіз формування корпоративної культури майбутніх офіцерів-прикордонників), [О. Діденко, 2012] (соціально-психологічні чинники розвитку організаційної (корпоративної) культури офіцера-прикордонника), [Л. Шемчук, 2014] (критерії, показники і рівні сформованості корпоративної культури майбутніх офіцерів органів внутрішніх справ), [О. Коба, Н. Кравченко, 2018] (формування корпоративної культури у майбутніх офіцерів) та ін.

Метою статті є огляд наукових зарубіжних досліджень у контексті формування корпоративної культури у військових організаціях. Серед проаналізованих джерел є і фундаментальні праці, і доробки сучасних авторів, що описують актуальний стан справ у збройних силах західних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. У закордонних наукових джерелах більшість авторів зосереджуються на аналізі поняття «організаційна культура». Помітно, що в західній науковій думці корпоративна й організаційна культура розглядаються як синонімічні поняття. Звісно, можна розмежовувати ці дефініції, зосереджуючись на організаційних та управлінських етапах при описові організаційної культури. Втім, незважаючи на те, що організаційна культура може вважатися складовою ширшого поняття «корпоративна культура», зазначимо, що для західних дослідників відмінності між ними не є надто важливими й помітними. Надалі аналізуватимемо дослідження, присвячені переважно опису феномену «організаційна культура», розуміючи, що результати, відповідно до контексту досліджень, можуть бути масштабовані на більш загальне поняття.

Також слід зауважити, що поняття «корпоративна культура» є складовою ширшого поняття «культура» [D. Winslow, 2000]. Як зазначає Т. Фурс [T. Furse, 2021], у військових організаціях уплив історичних передумов, національних традицій, які й описують культуру, на формування військової корпоративної культури є надзвичайно потужним. Саме в цьому контексті здійснено фундаментальне дослідження за редакцією Пітера Мансура (P.R. Mansoor) та Вільямсона Мюррея (W. Murray). У праці наведено велику кількість прикладів формування різних складових культури у військових організаціях. Наприклад, описано особливості організаційної культури військових формувань окремих штатів США в XIX столітті, Німеччини в період з 1871 р. до 1945 р., Індійської армії першої половини XX століття, Британської армії різних часових відтинків, Японської імперіалістичної армії, Радянської армії, армії Іраку та Сухопутних сил США. Також авторами глибоко проаналізовано особливості організаційної культури Повітряних і Морських сил США. Помітну увагу у роботі приділено вивченню стратегічної культури. Автори вважають, що стратегічна культура є етнічною й національною рушійною силою, похідною від комбінації факторів. Вона може бути національною або субнаціональною та базуватися на реальних чи уявних ознаках. Тому це передбачає взаємозв'язок між національною, субнаціональною й організаційною культурами. Організаційна й етнічна культури співіснують і будь-яка військова організація може мати кілька субкультур. Водночас стратегічна культура, оскільки сформована на етнічних і національних особливостях і зумовлена ними, передує і замінює організаційну культуру. Стратегічна культура впливає на організаційну культуру національної армії, причому етнічні й історичні фактори встановлюють параметри, в межах яких діють організаційна культура й індивідуальна ініціатива. Етнічна культура формує стратегічну культуру, яка, своєю чергою, взаємодіє з організаційною структурою, інституційною формою й індивідуальними стимулами для створення військової організаційної культури [P.R. Mansoor, W. Murray, 2019].

Підсумовуючи власні наукові розвідки, автори наголошують на важливості лідерства, оскільки воно визначає характеристики організаційної культури. Разом із тим, вони застерігають від утворення каст усередині військових організацій, оскільки це призводить до деградації. Справді, вибір керівників або підлеглих має вирішальне значення в умовах, коли

організаційна культура має залишитися стійкою під час зміни керівництва. Військові організації часто мають субкультури зі значним впливом на більші за обсягами структури. Також цікавою є думка авторів про те, що саме професійна військова освіта має вирішальне значення для підтримки організаційної культури [P.R. Mansoor, W. Murray, 2019]. Цих поглядів дотримуються також й інші дослідники проблеми формування корпоративної культури.

Д.Р. Денісон (D.R. Denison) та Дж.М. Спрайцер (G.M. Spreitzer) наводять кілька найбільш поширених класифікацій поняття «корпоративна культура». Водночас оприявлені класифікації можна звести до двох моделей, одна з яких описується чіткою ієрархією та визначенням ролей для кожного працівника, а інша – гнучким організаційним устроєм, за яким персонал використовує свої вміння залежно від потреб [D.R. Denison, G.M. Spreitzer, 1991].

Для ієрархічної моделі важливою є внутрішня структура організації. Основні характеристики, якими вона оперує є ефективність, однорідність, координація й оцінка, а, отже, визначається стабільністю, високим рівнем контролю і безперервністю та тяжіє до рівноваги й консолідації. При цьому ця модель зосереджується на процесах вимірювання, документування, управління інформаційними потоками. Ієрархічна модель передбачає розроблення чітких правил і регламентів і, відповідно, вищим є рівнем безпеки й порядку. Щодо персоналу, то чітке визначення ролей має своїм наслідком підвищення важливості лідерських якостей і значним впливом окремих працівників на робочі процеси, результат та організацію в цілому. Лідери в ієрархічній моделі, зазвичай, приділяють велику увагу технічним питанням і оцінюють ефективність організації за такими показниками, як-от: контроль, стабільність та ефективність.

На відміну від ієрархічної, гнучка модель тяжіє до масштабування, зростання та трансформації. Вона також зосереджується на конкурентній позиції всієї системи, спираючись на зміни й адаптацію. Відповідно, гнучкість і здатність до адаптації є визначальними характеристиками існування цієї моделі. Якщо для ієрархічної моделі важливою є внутрішня структура, то гнучка модель спрямована на зовнішнє середовище. Також важливими ознаками цієї моделі є здатність здобувати ресурси й креативність. Працівники в таких організаціях мотивуються професійним зростанням, стимулюванням, зокрема й фінансовим, креативністю й різноманітністю. Лідери виявляють підприємницькі риси, схильні до ризику, візюнерства, розробки стратегічного бачення розвитку організації; концентруються на пошукові додаткових ресурсів, здобутті легітимності, авторитету, намагаються ставати помітнішими для підлеглих, керівників, клієнтів тощо, шукають зовнішньої підтримки [D.R. Denison, G.M. Spreitzer, 1991].

Л. Вонг (L. Wong) і С. Дж. Геррас (S.J. Gerras) зазначають, що пояснення успіхів і невдач армії, як під час війни, так і під час мирного часу, традиційно зосереджувалися на ключових факторах, таких як: технологія, лідерські якості, персонал, навчання або їх комбінації. Вони пропонують доповнити цей перелік ще одним фактором, а саме концепцією організаційної культури. Під організаційною культурою дослідники розуміють систему спільних припущень, яку організація засвоює в процесі вирішення проблем, яка спрацювала достатньо добре, щоб уважатися дійсною, і яку, відповідно, викладають новим членам організації як правильний спосіб підходу до вирішення цих проблем [L. Wong, S.J. Gerras, 2019].

Низка робіт присвячена окремим характеристикам організаційної культури. Наприклад, С. Р. Лунінг (C.R. Luning) та ін. розглядають культуру організаційної стійкості з точки зору американських офіцерів [C.R. Luning, P.A. Attoh, T. Gong, J.T. Fox, 2022]. Аналіз результатів опитування американських офіцерів дозволив визначити найголовніші ознаки організаційної культури. Утім, за їх описом можна вважати, що більшість респондентів, а також автори дослідження мали на увазі саме корпоративну культуру:

1. Професійна гордість (вказали 86% респондентів).
2. Єдність команди (86%).
3. Наполегливість у досягненні цілі, рішучість (64%).
4. Важливість виконання завдання (100%).
5. Прихильність до загальнолюдських цінностей (57%).
6. Позитивне мислення у постановці завдань (50%).
7. Цілеспрямована практика (78%).

Далі автори роблять висновок, що в культурі організаційної стійкості підрозділ повинен мати сильну ієрархічну структуру цілей або завдань, а тому кожний військовий має керуватися своєю власною метою або завданнями, що сприяє досягненню мети підрозділу, який, своєю чергою, сприяє виконанню завдань командування. Також вказується, що елементи організаційного мислення й цілеспрямованої практики сприяють створенню моделі культури організаційної стійкості, за якою підрозділ виявляє здатність до навчання, продуктивного відновлення після невдач, а його члени виявляють єдність команди та пов'язані між собою відчуттям гордості за те, що вони роблять, і за свої досягнення як підрозділу та військового з'єднання [C.R. Luning, P.A. Attoh, T. Gong, J.T. Fox, 2022].

Динамічність організаційної культури й необхідність розвитку здатності відповідати на майбутні виклики підкреслено в дослідженні Дж. Сотерса (J. Soeters). Він аналізує основні елементи організаційної культури в армії, припускаючи, що військова організація надто диференційована, щоб говорити про одну військову культуру. Ці елементи описують життя спільноти, ієрархію та правила, дисципліну, неоднозначний характер військової організації. У дослідженні зазначено, що військові підрозділи можуть значно відрізнятися один від одного та відповідно мати свої різновиди організаційної культури. Це визначається національними, релігійними рисами, епохою, яка розглядається, видом збройних сил. Зокрема, сухопутні, повітряні, морські підрозділи, а також сили спеціальних операцій мають різну організаційну культуру. Історичний огляд та досвід вказує на те, що організаційні культури будуть змінюватися і надалі. З одного боку, це спричиняє певні загрози для розвитку збройних сил, а з іншого, – підвищує їх здатність до адаптації у змінних зовнішніх умовах. Надалі Дж. Сотерс акцентує на впливові військової організаційної культури на оперативну поведінку й ефективність дій [J. Soeters, 2018].

Розгляду ключових концепцій організаційної культури присвячено дослідження Ч.Б. Бресліна (C.B. Breslin). Зазначено, що військова культура може змінюватися під впливом різноманітних соціальних чинників та умов середовища, у якому вона існує. Військова організаційна культура має певний контекст, на неї можуть упливати також й інші чинники. Тому зміни в суспільстві призводять до змін і напруги всередині армії, що може стимулювати нове навчання й адаптацію її культури. Автори вбачають різні небезпеки для організаційної культури під впливом змін: з одного боку, армійська культура може розвинути надто сильно, що призведе до того, що війська стануть цивілізованими та менш готовими до вимог бою; з іншого боку, армія, яка зосереджена на власних нормах і цінностях, може втратити зв'язок із цінностями суспільства, яке вона захищає. У цій роботі Ч. Бреслін вивчав клімат організаційної культури армії за допомогою вимірювання та порівняння ставлення офіцерів до таких проблем, пов'язаних із культурою:

- традиційні цінності;
- стандарти дисципліни;
- організаційна чесність;
- лідерство;
- команда робота;
- мораль;
- взаємна довіра;
- кар'єрне зростання;
- персонал (human resources);
- підтримка сімейного балансу;
- заробітна плата та соціальна допомога;
- расові проблеми;
- військові операції (крім війни);
- соціальний статус.

Результати опитування, які були отримані в цьому дослідженні, показали необхідність змін у військовій культурі через внутрішні та зовнішні впливи. Дослідження завершується окресленням рекомендацій для армії, основною з яких є розвиток умінь адаптуватися до можливих змін [C.B. Breslin, 2000].

Наукове дослідження, яке здійснили Т.А. Бьорд (T.A. Byrd) та Т.Е. Маршалл (T.E. Marshall), заклало початок розгляду корпоративної культури в умовах інформаційного

суспільства. Саме в ньому було висловлено твердження про важливість навчання й адаптації до змінних умов для формування корпоративної культури не лише у військових формуваннях, а й у будь-яких організаціях [Т.А. Byrd, Т.Е. Marshall, 1996].

Зміна суспільних відносин, широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності людини впливає й на формування корпоративної культури у військових. Низка дослідників звертає увагу на проблематику, яка виникає в нових реаліях. Наприклад, В. Мюррей (W. Murray) застерігає від того, що військові організації мирного часу постулюють відповіді, а не запитання, і приймають припущення, які більше відповідають власним інтелектуальним зонам комфорту, ніж реальності [W. Murray, 2011]. Однією з причин він убачає надмірну «технологічну пиху», яка надає невинуватого відчуття безпеки та військової переваги. В. Мюррей підкреслює, що навіть за останні десятиліття американська армія кілька разів стикалася з проблемою невідповідності власного уявлення про реальний стан речей. Як бачимо, корпоративна культура в цьому випадку може формувати ті очікування і дії, які будуть шкідливими.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. Проаналізовані публікації в закордонних джерелах вказують на те, що більшість дослідників ототожнює поняття «організаційна культура» та «корпоративна культура» і переважно вживає перший термін із наведених. Чимало досліджень вказують на відмінності в корпоративній культурі різних країн і різних епох, а також родів військ. Відтак національні традиції та певні особливості, які притаманні національним арміям визначають ті правила, що й формують корпоративну культуру. Помітно, що значну увагу приділено аналізу загроз, які існують або можуть виникнути в майбутньому. При цьому автори пропонують власні рекомендації, які б запобігали розвитку негативних впливів. Головним чинником, який би сприяв підвищенню ефективності формування дієвої корпоративної культури, вважають навчання як у закладах вищої освіти під час підготовки майбутніх офіцерів, так і військові навчання й тренування під час проходження служби. Також більшість дослідників вказують на важливість адаптації до змінних умов зовнішнього середовища як офіцерів, так і їхньої корпоративної культури загалом.

Перспективами подальших досліджень в даному напрямі є аналіз методів і способів формування корпоративної культури офіцерів у різних країнах із різними військовими традиціями й політичними системами, а також здійснення порівняльного аналізу ефективності різних підходів до формування корпоративної культури офіцерів.

Список використаної літератури

Балашова, Ю. (2010). Формування корпоративної культури майбутніх офіцерів-прикордонників: перспективний аналіз. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*, 2. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_2_3

Діденко, О. (2012). Соціально-психологічні чинники розвитку організаційної (корпоративної) культури офіцера-прикордонника. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*, 5. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_35

Коба, О., Кравченко, Н. (2018). Формування корпоративної культури у майбутніх офіцерів. *Development trends in pedagogical and psychological sciences*, 428–446. Відновлено з <http://www.baltijapublishing.lv/download/pedpsy-science/21.pdf>

Ходань, О.Л. (2010). *Формування корпоративної культури майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький.

Шемчук, Л. (2014). Критерії, показники і рівні сформованості корпоративної культури майбутніх офіцерів органів внутрішніх справ. *Збірник наукових праць національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*, 1 (70), 185–198.

Breslin, C. B. (2000). *Organizational culture and the military*. Carlisle: US Army War College.

Byrd, T.A., Marshall, T.E. (1996). Corporate culture, related chief executive officer traits, and the development of executive information systems. *Computers in Human Behavior*, 12 (3), 449–464. doi: 10.1016/0747-5632(96)00018-0

- Denison, D.R., Spreitzer, G. M. (1991). Organizational culture and organizational development: A competing values approach. *Organizational Change and Development*, 5, 1–21.
- Furse, T. (2021). Peter R. Mansoor and Williamson Murray (eds), The culture of military organizations. *Journal of Contemporary History*, 56 (3), 821–823. doi: 10.1177/00220094211004359b
- Luning, C.R., Attoh, P.A., Gong, T., Fox, J.T. (2022). A culture of organizational grit from the perspective of U.S. military officers: A qualitative inquiry. *Armed Forces & Society*, 48 (3), 542–570. doi: 10.1177/0095327X20985197
- Mansoor, P.R., Murray, W. (Ed.). (2019). *The culture of military organizations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Murray, W. (2011). Clausewitz out, Computers in: military culture and technological hubris. *War, Strategy, and Military Effectiveness* (pp. 61–71). Cambridge: Cambridge University Press.
- Redmond, S.A., Wilcox, S.L. Campbell, S., Kim, A., Finney, K., Barr, K., Hassan, A.M. (2015). A brief introduction to the military workplace culture. *Work*, 50 (1), 9–20. doi: 10.3233/WOR-141987
- Soeters, J. (2018). Organizational cultures in the military. In G. Caforio, M. Nuciari (Ed.), *Handbook of the Sociology of the Military* (pp. 251–272). New York: Springer Cham. doi: 10.1007/978-3-319-71602-2_13
- Winslow, D. (2000). *Army culture*. Retrieved from <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA383899.pdf>
- Wong, L, Gerras, S.J. (2019). Culture and military organizations. In P.R. Mansoor, W. Murray (Ed.), *The culture of military organizations* (pp. 17–32). Cambridge: Cambridge University Press.

References

- Balashova, Yu. Formuvannia korporatyvnoi kultury maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv: perspektyvnyi analiz [Formation of corporate culture of future border guards: prospective analysis]. *Bulletin of the Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, 2010, issue 2. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_2_3 (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).
- Breslin, C. B. (2000). *Organizational culture and the military*. Carlisle, US Army War College Publ., 48 p.
- Byrd, T.A., Marshall, T.E. (1996). Corporate culture, related chief executive officer traits, and the development of executive information systems. *Computers in Human Behavior*, 1996, vol. 12, issue 3, pp. 449–464. doi: 10.1016/0747-5632(96)00018-0
- Denison, D.R., Spreitzer, G.M. (1991). Organizational culture and organizational development: A competing values approach. *Organizational Change and Development*, no. 5, pp. 1–21.
- Didenko, O. (2012). Sotsialno-psykholohichni chynnyky rozvytku orhanizatsiinoi (korporatyvnoi) kultury ofitsera-prykordonnyka [Socio-Psychological Factors of the Development of the Organizational (Corporate) Culture of the Border Guard Officer]. *Bulletin of the Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, issue 5. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_35 (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).
- Furse, T. Peter R. Mansoor and Williamson Murray (eds), The culture of military organizations. *Journal of Contemporary History*, 2021, vol. 56, issue 3, pp. 821–823. doi: 10.1177/00220094211004359b
- Khodan, O. L. (2010). *Formuvannia korporatyvnoi kultury maibutnikh ofitseriv u protsesi profesiinoi pidhotovky*. Avtoref. diss. kand. ped. nauk [The formation of corporate culture of future officers in the process of professional training. Abstract cand. ped. sci. diss.]. Khmelnytskyi, 21 p. (In Ukrainian).
- Koba, O., Kravchenko, N. Forming of corporate culture of future officers. *Development trends in pedagogical and psychological sciences*, 2018, pp. 428–446. Available at: <http://www.baltijapublishing.lv/download/pedpsy-science/21.pdf> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).
- Luning, C.R., Attoh, P.A., Gong, T., Fox, J.T. A culture of organizational grit from the perspective of U.S. military officers: A qualitative inquiry. *Armed Forces & Society*, 2022, vol. 48, issue 3, pp. 542–570. doi: 10.1177/0095327X20985197

Mansoor, P.R., Murray, W. (Ed.). (2019). *The culture of military organizations*. Cambridge, Cambridge University Press Publ., 472 p.

Murray, W. (2011). Clausewitz out, Computers in: military culture and technological hubris. *War, Strategy, and Military Effectiveness*. Cambridge, Cambridge University Press Publ., pp. 61–71.

Redmond, S.A., Wilcox, S.L. Campbell, S., Kim, A., Finney, K., Barr, K., Hassan, A.M. A brief introduction to the military workplace culture. *Work*, 2015, vol. 50, issue 1, pp. 9–20. doi: 10.3233/WOR-141987

Shemchuk, L. Kryterii, pokaznyky i rivni sformovanosti korporatyvnoi kultury maibutnikh ofitseriv orhaniv vnutrishnikh sprav [Criteria, indicators and levels of formation of corporate culture of future officers of internal affairs]. *Zbirnyk naukovykh prats natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho* [Collection of Scientific Works of the Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine], 2014, no. 1 (70), pp. 185–198.

Soeters, J. (2018). Organizational cultures in the military. G. Caforio, M. Nuciari (Ed.), *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Springer Cham Publ., pp. 251–272. doi: 10.1007/978-3-319-71602-2_13

Winslow, D. (2000). *Army culture*. Available at: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA383899.pdf> (Accessed 10 April 2024).

Wong, L, Gerras, S.J. (2019). Culture and military organizations. P.R. Mansoor, W. Murray (Ed.), *The culture of military organizations*. Cambridge: Cambridge University Press Publ., pp. 17–32.

FORMATION OF CORPORATE CULTURE OF OFFICERS: FOREIGN EXPERIENCE

Seliuk Volodymyr, Assistant Professor of the Department of Combined Military Disciplines, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technology, Kyiv.

E-mail: sven444@i.ua

ORCID ID: [0000-0002-8003-5734](https://orcid.org/0000-0002-8003-5734)

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-7

Keywords: *corporate culture, organizational culture, officers, Armed Forces, army, personnel management, foreign experience.*

*The article analyzes various perspectives on the formation of corporate culture. The **purpose of the article** is to review foreign scientific research in the context of the formation of corporate culture in military organizations. Among the analyzed sources are both fundamental works and works of modern authors describing the current state of affairs in the armed forces of Western countries. To achieve the defined goal and fulfill the tasks, theoretical **research methods** were applied – analysis, synthesis, generalization of scientific sources, in which the definitions of “corporate culture” and “organizational culture” were determined and the state of their formation in the armed forces of different countries was described.*

***The results of research.** It is observed that foreign researchers often conflate the concepts of “corporate culture” and “organizational culture”. The majority of scholars focus their studies on organizational culture, with leadership recognized as one of the most influential factors shaping it. Furthermore, the development of corporate culture is closely intertwined with societal and military unit traditions. National, historical, religious, racial, social, and gender characteristics contribute to the establishment of distinct sets of norms and traditions that serve as the foundation for the corporate culture within the armed forces. The entrenched corporate culture among officers influences their career choices, often mirroring those of their parents. However, researchers caution against the emergence of castes within military organizations, as this phenomenon can lead to the degradation of the armed forces. Emphasizing the significance of military training institutions, the article underscores their role in shaping an effective corporate culture among officers by instilling the foundational principles that guide their future activities and worldview. It has been observed that there are several common classifications of the concept of “corporate culture”. However, they can be condensed into two primary models: flexible and hierarchical. The hierarchical model delineates the roles of each participant, the extent of their responsibilities, and the modes of interaction among them. Conversely, the flexible model underscores the capacity for scalability, adaptation, and rapid response to changes in external conditions. Additionally, some researchers highlight that such changes may yield both negative repercussions for corporate culture and offer new opportunities for its development. Historical*

experience demonstrates that the corporate culture of officers is subject to ongoing evolution. Specifically, the widespread integration of modern information and communication technologies in military affairs is already reshaping both the battlefield and intra-unit relations. The analyzed publications in foreign sources indicate that most researchers identify the concepts of “organizational culture” and “corporate culture” and mostly use the first term. Many studies point to differences in the corporate culture of different countries and different eras, as well as military branches. Therefore, national traditions and certain features inherent in national armies determine the rules that shape corporate culture. It is noticeable that considerable attention is paid to the analysis of threats that exist or may arise in the future. At the same time, the authors offer their own recommendations that would prevent the development of negative effects.

Conclusions. *The main factor that would contribute to the increase in the effectiveness of the formation of an effective corporate culture is considered to be training in higher education institutions during the training of future officers as well as military training and training during service. Also, most researchers point to the importance of adapting to the changing conditions of the external environment, both for officers and for their corporate culture in general.*

Одержано 26.02.2024.

УДК 796.011.3

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-8

Л.В. ШУБА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри управління фізичною культурою та спортом,
Національного університету «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя)*

В.О. ШУБА,

*доцент, професор кафедри інноваційних технологій з педагогіки,
психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

В.В. ШУБА,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології,
Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту (м. Дніпро)*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ АЕРОБІКИ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті вивчаються питання впливу аеробіки та програм з фізичної культури, що включають аеробіку, на фізичне й ментальне здоров'я молодого покоління.

Установлено, що аеробіка є універсальною формою фізичної активності, яка може бути адаптована до потреб кожної людини незалежно від статі. Для максимальної користі від тренувань важливо враховувати індивідуальні фізіологічні особливості та цілі. Аеробіка активно інтегрується в програми з фізичного виховання в різних країнах, таких як: Велика Британія, Австралія, Сполучені Штати Америки, Китай, Філіппіни, Південна Корея. Інтеграція аеробіки в програму фізичного виховання сприяє розвитку дисципліни та самодисципліни, а також популяризації здорового й активного способу життя серед молодого покоління, надаючи інструменти для підтримки фізичної форми протягом усього життя. Регулярна фізична активність, включаючи аеробні вправи, здатна покращити когнітивні функції та концентрацію, що позитивно впливає на навчальні досягнення молоді. Характерними особливостями сучасної оздоровчої аеробіки є: доступність і простота виконання вправ; підвищена емоційність занять завдяки музичному супроводу та різноманітності рухів; висока ефективність оздоровчого впливу завдяки безперервності вправ, спрямованих на розвиток загальної витривалості, гнучкості та сили, а також покращення роботи серцево-судинної, дихальної систем та опорно-рухового апарату; високий рівень наукового обґрунтування тренувальних методик, постійний розвиток матеріально-технічної бази та розробка нових видів обладнання для занять аеробікою. Між тим, виявлено певні негативні наслідки, що можуть виникнути внаслідок неправильної організації занять аеробікою, серед них: ризик травм, перенавантаження серцево-судинної системи, необхідність дотримання правильної техніки й психологічний стрес.

Проведений порівняльний аналіз місця й значення аеробіки в системі фізичного виховання розвинених країн світу підкреслює важливість інтеграції фізичної активності в навчальну програму для загального здоров'я та добробуту підростаючого покоління.

Ключові слова: *ретроспективний аналіз, аеробіка, форми фізичної активності молоді, фізичне виховання в різних країнах світу, тренувальні методики, гендерні відмінності.*

Постановка проблеми та аналіз літературних джерел. Аеробіка – це форма фізичної активності, яка включає ритмічні вправи та спрямована на покращення серцево-судинної витривалості, загальної фізичної форми та здоров'я. Вправи аеробіки зазвичай виконуються під музику та можуть охоплювати такі елементи,

© Л.В. Шуба, В.О. Шуба, В.В. Шуба, 2024

як ходьба, біг, стрибки, танцювальні рухи та інші динамічні вправи [Н.Б. Борисенко, 2023; С.В. Синиця, Л.Є. Шестерова, Т.О. Синиця, 2021].

Аеробіка, як форма фізичних вправ, має цікаву історію, яка розпочалася в 1960-х роках. Уважається, що термін «аеробіка» був уведений доктором Кеннетом Купером, який у 1968 році опублікував книгу «Аеробіка». У ній він пояснив, як регулярні аеробні вправи можуть допомогти запобігти хворобам серця та поліпшити загальний стан здоров'я. Його підхід був особливо популярним серед військових, але швидко поширився і серед загальної популяції [Э.Т. Хоули, Б.Д. Френкс, 2004; О.М. Школа, І.М. Журавльова 2014; L.C. Dalleck, L. Kravitz, 2002].

У 1970-х роках Джек Соренсен розробила перші танцювальні аеробні вправи, нахненні книгою К. Купера. Ці вправи включали в себе хореографічні елементи та сприяли популяризації аеробіки в США. У той же час Джуді Шеппард Міссетт створила «Джазерсайз», поєднуючи аеробіку з танцем. У 1980-х роках популярність аеробіки зросла завдяки відеоурокам Джейн Фонди. Її тренування зробили аеробіку доступною для широкої аудиторії, дозволяючи займатися вдома. Цей період також ознаменувався появою різних видів аеробіки, таких як степ-аеробіка, розроблена Джин Міллер, що стала популярною завдяки своїй низькоінтенсивності та можливості адаптувати вправи для різних рівнів фізичної підготовки [С.В. Синиця, Л.Є. Шестерова, Т.О. Синиця, 2021; L.C. Dalleck, L. Kravitz, 2002].

Сьогодні аеробіка залишається популярною формою фітнесу, яка охоплює різноманітні стилі і методи тренувань, від класичних групових занять до сучасних інтерактивних онлайн-тренувань. Вона не тільки сприяє зміцненню серцево-судинної системи, але й допомагає підтримувати загальний тонус тіла та покращувати настрій [Н.Б. Борисенко, 2023; P. Ward, H. Lehwald, 2018].

Якість життя та рівень благополуччя переважно залежать від здатності особи жити повноцінно й активно, не обтяженим проблемами зі здоров'ям. Саме тому в наш час аеробні вправи набувають популярності, оскільки сприяють оздоровленню й загальному зміцненню організму. Ця тема нині є актуальна і своєчасна.

Мета дослідження – проаналізувати особливості використання аеробіки в різних країнах світу та виявити позитивні / негативні сторони використання обраної фізичної активності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аеробіка активно інтегрується в програми фізичного виховання в різних країнах. У Великій Британії внесення аеробіки та інших форм фізичних вправ до програми з фізичного виховання здійснюється відповідно до національних стандартів фізичної освіти. Національний навчальний план для Англії передбачає обов'язкове викладання фізичної культури для всіх до кінця ключового етапу, що зазвичай охоплює вік від 5 до 16 років. Навчальний план наголошує на широкому та збалансованому підході до фізичної освіти, метою якого є розвиток компетентності молоді в різних фізичних активностях, забезпечення активності протягом тривалого часу, залучення до змагальних видів спорту, заохочення до ведення здорового й активного способу життя. Це включає як традиційні командні види спорту, так і індивідуальні фітнес-активності, такі як: аеробіка, гімнастика та танці. Деякі школи, наприклад, The Warriner School, упроваджують у навчальний план з фізичної культури різні фітнес-активності, які інтегровані в регулярні уроки фізкультури та у позакласні програми задля підвищення фізичної грамотності учнів і сприяння формуванню в них мотивації до занять потягом усього життя [М.І. Гагарін, 2017; О.І. Шапран, 2020; D. Kirk, 2010; K. Robinson, L. Aronica, 2016].

У Австралії кілька шкіл практикують аеробіку як частину навчальної програми або позакласної діяльності. Наприклад, школа Gladstone West State School пропонує спортивну аеробіку як позакласну активність, яка поєднує танці, гімнастику та фітнес для розвитку координації, сили й командної роботи серед учнів від підготовчого класу до 6-го року навчання. Також школа Wallsend Public School має програму аеробіки для учнів 3-6-х класів, які беруть участь у національних змаганнях. Департамент освіти Квінсленда надав рекомендації щодо внесення групових і танцювальних фітнес-заходів, включаючи аеробіку, до змісту шкільних програм. Ці заходи розроблені з метою забезпечення безпеки й доступності для всіх учнів, у т. ч. тих, хто має інвалідність [Г.І. Слованська, 2011; О.І. Шапран, 2020].

У США багато шкіл / університетів запровадили аеробіку у свої програми фізичного виховання. Ці програми спрямовані на покращення фізичної форми, зміцнення серцево-судинного здоров'я та формування здорових звичок на все життя. Школи / університети часто включають різні види аеробних вправ, такі як танцювальна аеробіка, степ-аеробіка й інші ритмічні активності, щоб зацікавити та мотивувати учнів [М. Вачевський, 2014; О.А. Луценко, Л.А. Поливана, 2016; «American Association of State Colleges and Universities», 2024; W.J. Martin, 1995].

У Китаї відзначено позитивний вплив мікро-уроків аеробіки на учнів / студентів різного віку. Зокрема, використання мікро-уроків сприяє підвищенню інтересу до навчання, покращенню академічних результатів, збагаченню навчального контенту та вдосконаленню взаємодії між викладачами й учнями / студентами. Водночас, упровадження таких занять вимагає кращого технічного забезпечення й підготовки викладачів [М.І. Гагарін, 2017; І.М. Грищенко, 2015; О.І. Шапран, 2020].

У Філіппінах проводиться масштабний перегляд шкільної програми, що має на меті перегляд фізичного виховання та можливе використання нових видів діяльності, таких як аеробіка, щоб сприяти всебічному розвитку учнів. Однак система освіти стикається з викликами, такими як: недостатнє фінансування та необхідність у підвищенні кваліфікації вчителів [О.В. Мартинюк, 2018; Э.Т. Хоули, Б.Т. Френкс, 2004].

У Південній Кореї інтеграція аеробіки в шкільну / університетську програму є частиною ширших реформ у сфері фізичного виховання, спрямованих на покращення здоров'я та фізичної підготовки учнів / студентів. Нова національна навчальна програма, затверджена у 2020 році, передбачає більший акцент на різноманітних фізичних активностях, включаючи аеробіку, для досягнення цілей комплексного розвитку учнів / студентів. Ці зміни мають на меті сприяння формуванню здорового способу життя серед зростаючої молоді, а також покращення їх соціальних навичок і загальної успішності. Упровадження аеробіки допомагає учням / студентам підтримувати високу фізичну активність, що є важливим для їх фізичного та психічного здоров'я. Як висновок, у Південній Кореї аеробіка стає більш важливим складником фізичного виховання, відображаючи глобальні тенденції до підвищення уваги до здоров'я та добробуту [С.В. Синиця, Л.Є. Шестерова, Т.О. Синиця, 2021; О.І. Шапран, 2020; О.М. Школа, І.М. Журавльова, 2014].

Заняття аеробікою мають як позитивні, так і негативні сторони, які варто враховувати при плануванні фізичної активності.

До позитивних сторін належать:

1. Поліпшення серцево-судинного здоров'я – аеробні вправи допомагають зміцнити серце і поліпшити кровообіг, що знижує ризик серцевих захворювань і гіпертонії.

2. Покращення настрою і ментального здоров'я. Регулярні заняття аеробікою сприяють виділенню ендорфінів, що допомагає знижувати рівень стресу, тривожності й депресії. Наразі цей аспект є важливим для сучасної України.

3. Контроль ваги – сприяє спалюванню калорій, що допомагає підтримувати здорову вагу й запобігати ожирінню. Ожиріння є серйозною проблемою в сучасному світі, що впливає на всі вікові групи та країни. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), у 2022 році 2,5 мільярди дорослих були з надмірною вагою, з яких 890 мільйонів страждали на ожиріння. Крім того, 37 мільйонів дітей віком до 5 років мали надмірну вагу, а серед дітей і підлітків віком 5-19 років кількість тих, хто має надмірну вагу, становила 390 мільйонів [«Rehabilitation in Health Systems», 2022].

4. Покращення фізичної форми, підвищення витривалість і зміцнення м'язів.

5. Формування дисципліни. Регулярні тренування сприяють розвитку самодисципліни та позитивного ставлення до фізичних вправ з раннього віку. Участь у аеробних тренуваннях розвиває мотивацію до досягнення цілей. Постійне покращення результатів у тренуваннях стимулює до досягнення нових вершин, що переноситься на інші аспекти життя, де також потрібна самодисципліна.

6. Покращення когнітивних функцій. Фізичні вправи, зокрема аеробіка, сприяють покращенню пам'яті, концентрації та здатності до прийняття рішень, що допомагає краще організувати час і виконувати поставлені завдання.

7. Групові заняття аеробікою можуть сприяти соціалізації, допомагаючи знайти нових друзів і підтримку від однокласників. Соціалізація є головним процесом у житті кожної людини, через який вивчаються норми, цінності й ролі суспільства. Соціалізація розпочинається з народження і триває протягом усього життя, впливаючи на переконання, поведінку й ідентичність кожної людини [Н.Б. Борисенко, 2023; О.М. Школа, І.М. Журавльова, 2014; Р. Ward, Н. Lehwald, 2018].

Між тим, необхідно відмітити й негативні сторони:

1. Ризик травм. Аеробіка, особливо високої інтенсивності, може призвести до розтягнення м'язів, ушкодження суглобів або проблеми зі спиною. Деякі види аеробіки, як-от біг або степ-аеробіка, можуть створювати значне навантаження на суглоби, що ймовірно є проблематичним для людей з артритом або іншими захворюваннями суглобів.

2. Надмірні заняття аеробікою без достатнього відпочинку можуть призвести до перенавантаження серця, особливо у людей з серцевими проблемами.

3. Необхідність дотримання правильної техніки. Неправильне виконання вправ вірогідно призводить до травм і знижує ефективність тренувань. Важливо займатися під керівництвом досвідченого інструктора, особливо на початковому етапі.

4. Психологічний стрес. Деякі люди можуть відчувати психологічний тиск або невдоволення, якщо не здатні досягти бажаних результатів або підтримувати високий рівень інтенсивності тренувань [Э.Т. Хоули, Б.Д. Френкс, 2004; О.М. Школа, І.М. Журавльова, 2014; D. Kirk, 2010].

Загалом, аеробіка може бути дуже корисною для здоров'я, але важливо враховувати індивідуальні особливості й обмеження, щоб уникнути потенційних негативних наслідків.

Аеробіку практикують як чоловіки, так і жінки. Однак є деякі статеві відмінності в тренувальних програмах та інтенсивності, які можуть бути пов'язані з фізіологічними особливостями й індивідуальними цілями. Розглянемо більш детально стеві особливості виконання аеробіки:

1. Фізіологічні відмінності: м'язова маса – представники чоловічої статі мають більше м'язової маси і, зазвичай, більше фокусуються на силових аспектах тренувань, тоді як представниці жіночої статі можуть більше зосереджуватися на тонусі та витривалості; відсоток жиру: представниці жіночої статі найчастіше мають вищий відсоток жиру в тілі, і їхні тренувальні програми можуть передбачати більше вправ для струнності.

2. Програмування тренувань. Індивідуальні цілі: тренувальні програми можуть бути адаптовані до індивідуальних цілей кожного, незалежно від статі. Наприклад, деякі представниці жіночої статі можуть бажати збільшити м'язову масу, тоді як деякі представники чоловічої статі можуть зосереджуватися на витривалості; інтенсивність та види вправ: представники обох статей здатні виконувати ті ж самі види аеробних вправ (наприклад, біг, танцювальна аеробіка, велосипед), але з різною інтенсивністю й обсягом залежно від фізичної підготовки й індивідуальних потреб.

3. Специфічні програми й підходи: танцювальна аеробіка – популярна серед жіночої статі, оскільки поєднує фізичну активність з елементами танцю, що робить заняття більш захоплюючими; кардіо-тренування – включає біг, велотренажери, степ-аеробіку, і популярне серед обох статей для покращення витривалості та спалювання калорій; високоінтенсивні інтервальні тренування – популярні як серед чоловічої, так і жіночої статі завдяки своїй ефективності у спалюванні жиру й покращенні серцево-судинної витривалості [Н.В. Борисенко, 2023; С.В. Синиця, Л.Є. Шестерова, Т.О. Синиця, 2021; Э.Т. Хоули, Б.Д. Френкс, 2004].

Аналізуючи наведений вище матеріал відмічаємо що, інтеграція аеробіки може позитивно вплинути на загальний стан фізичного здоров'я учнів / студентів, у т. ч. забезпечити покращення фізичної форми, здоров'я серцево-судинної системи та знизити ризик розвитку хвороб незалежно від статі.

Висновки. Аеробіка є універсальною формою фізичної активності, яка може бути адаптованою до потреб кожної людини незалежно від статі. Важливо враховувати індивідуальні фізіологічні особливості й цілі, щоб отримати максимальну користь від тренувань. Інтеграція аеробіки в програму фізичного виховання сприяє розвитку дисципліни й самодисципліни, просуванню здорового й активного способу життя серед учнів / студентів, забезпечуючи їх інструментами для підтримки фізичної форми протягом всього життя. Регу-

лярна фізична активність, включаючи аеробні вправи, може покращити когнітивні функції й концентрацію, що своєю чергою забезпечує позитивний вплив на навчальні досягнення зростаючого покоління. Отже, аналіз аеробіки в системі фізичного виховання розвинених країн вказує на важливість інтеграції фізичної активності у навчальну програму для загального здоров'я та добробуту молодшої генерації.

Перспективи подальших досліджень. Вивчення впливу аеробіки на психологічне благополуччя у контексті зменшення стресу, підвищення настрою та покращення когнітивних функцій.

Список використаної літератури

Борисенко, Н.В. (2023). *Методичні рекомендації та завдання до організації самостійної роботи, проведення практичних занять з навчальної дисципліни «Фізичне виховання» (Фітнес-аеробіка) (для всіх освітніх програм Університету)*. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова.

Вачевський, М. (2014). Реформа освіти у США та оцінювання компетентностей викладачів навчальних закладів. *Молодь і ринок*, 9 (116), 9–13.

Гагарін, М.І. (Ред.). (2017). *Зарубіжна система вищої освіти: навч. посіб.* Умань: ВПЦ «Візаві».

Грищенко, І.М. (Ред.). (2015). *Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи: монографія*. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України.

Луценко, О.А., Поливана, Л.А. (2016). Основні ступені освітньої системи США. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*, 174, 164–175.

Мартинюк, О.В. (2018). Концепція освіти впродовж життя в умовах становлення креативної економіки. *Економічний розвиток: теорія, методологія, управління: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (с. 236–239)*. Prague: Nemoros s.r.o.

Синиця, С.В., Шестерова, Л.Є., Синиця, Т.О. (2021). *Оздоровча аеробіка. Спортивно-педагогічне вдосконалення*. Київ: Новий світ-2000.

Сисоева, С.О., Кристопчук, Т.Є. (2012). *Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навчальний посібник*. Рівне: Овід.

Слозанська, Г.І. (2011). Особливості розвитку соціальної освіти Австралії в період глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*, 22, 144–147. Відновлено з <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/6186>

Хоули, Э.Т., Френкс, Б.Д. (2004). *Руководство инструктора оздоровительного фитнеса*. Київ: Олімпійська література.

Шапран, О.І. (Ред.). (2020). *Вища освіта різних країн світу: монографія*. Переяслав: ФОП Домбровська Я. М.

Школа, О.М. Журавльова, І.М. (2014). *Теорія та методика навчання: аеробіка*. Харків: ФОП Бровін О.В.

American Association of State Colleges and Universities. (2024). Retrieved from <http://www.aascu.org/>

Kirk, D. (2010). *Physical Education Futures*. London: Routledge.

Dalleck, L.C., Kravitz, L. (2002). The History of Fitness. *IDEA Health Fitness Source*, 20(2), 26–33.

Martin, W.J. (1995). *The Global Information Society*. USA: Aslib Gower. doi: 10.4324/9781315239385

Robinson, K., Aronica, L. (2016). *Creative Schools: The Grassroots Revolution That's Transforming Education*. London: Penguin Publishing Group.

Ward, P., Lehwald, H. (2018). *Effective Physical Education Content and Instruction With Web Resource: An Evidence-Based and Teacher-Tested Approach*. Champaign IL: Human Kinetics.

Rehabilitation in health systems: guide for action. *World Health Organization*. (2019). Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/9789241515986>

References

- American Association of State Colleges and Universities. (2024). Available at: <http://www.aascu.org/> (Accessed 10 March 2024).
- Borysenko, N.V. (2023). *Metodychni rekomendatsii ta zavdannia do orhanizatsii samostinoi roboty, provedennia praktychnykh zaniat z navchalnoi dystsypliny «Fizychnye vykhovannia» (Fitnes-aerobika) (dlia vsikh osvityvnykh prohram Universytetu)* [Methodical recommendations and tasks for organizing independent work, conducting practical classes in the discipline «Physical Education» (Fitness Aerobics) (for all educational programs of the University)]. Kharkiv, O.M. Beke-tov NUUEKH Publ. 65 p. (In Ukrainian).
- Dalleck, L.C., Kravitz, L. (2002). The History of Fitness. *IDEA Health Fitness Source*, vol. 20(2), pp. 26–33.
- Haharin, M.I. (Ed.). (2017). *Zarubizhna systema vyshchoi osvity* [Foreign system of higher education]. Uman, VOC «Vizavi» Publ., 102 p. (In Ukrainian).
- Howley, E.T., Franks, B.D. (2004). *Health fitness instructor's handbook*. Kyiv, Olympic Literature Publ., 538 p. (In Russian).
- Hryshchenko, I.M. (Ed.). (2015). *Teoretyko-metodolohichne obhruntuvannia efektyvnykh finansovo-ekonomichnykh modelei rozvytku vyshchoi shkoly* [Theoretical and methodological justification of effective financial and economic models of higher education development]. Kyiv, Institute of Higher Education of the NAPS of Ukraine Publ., 236 p. (In Ukrainian).
- Kirk, D. (2010). *Physical Education Futures*. London, Routledge. Publ., 184 p.
- Lutsenko, O.A., Polivana, L.A. The main stages and requirements of the U.S. education system. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka* [Bulletin of Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture], 2016, vol. 174, pp. 164–175. (In Ukrainian).
- Martin, W.J. (1995). *The Global Information Society*. USA, Aslib Gower Publ., 256 p. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315239385>
- Martyniuk, O. V. (2018). Kontseptsiiia osvity vprodovzh zhyttia v umovakh stanovlennia kreatyvnoi ekonomiky [The concept of lifelong education in the conditions of the formation of a creative economy]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii "Ekonomichnyi rozvytok: teoriia, metodolohiia, upravlinnia"* [Proc. Scien. and Pract. Conf. "Economic development: theory, methodology, and management"]. Prague, pp. 236–239. (In Ukrainian).
- Rehabilitation in health systems: guide for action. *World Health Organization*. (2022). Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241515986> (Accessed 10 March 2024).
- Robinson, K., Aronica, L. (2016). *Creative Schools: The Grassroots Revolution That's Transforming Education*. London, Penguin Publishing Group, 320 p.
- Shapran, O.I. (Ed.). (2020). *Vyshcha osvita riznykh krain svitu* [Higher education in different countries of the world]. Pereyaslav, FOP Dombrovska Ya.M. Publ., 488 p. (In Ukrainian).
- Shkola, O.M. Zhuravlyova, I.M. (2014). *Teoriya ta metodyka navchannya: aerobika* [Theory and teaching methods: aerobics]. Kharkiv, FOP Brovin O.V. Publ., 255 p. (In Ukrainian).
- Sinytsia, S.V., Shesterova, L.E., Sinytsia, T.O. (2021). *Ozdorovcha aerobika. Sportyvno-pedahohichne vdoskonalennia* [Health aerobics. Sports and pedagogical improvement]. Kyiv, Novy svit-2000 Publ., 236 p. (In Ukrainian).
- Slozanska, G.I. Specificity of development of social education of Australia in the period of globalization. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, 2011, vol. 22, pp. 144–147. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/6186> (Accessed 10 March 2024). (In Ukrainian).
- Sysoeva, S.O., Krystopchuk, T.E. (2012). *Osvitni systemy krain Yevropeiskoho Soiuzu: zahalna kharakterystyka* [Educational systems of the European Union countries: general characteristics]. Rivne, Ovid Publ., 352 p. (In Ukrainian).
- Vachevskiy, M. Reforma osvity u SSHA ta otsiniuvannia kompetentnosti vykladachiv navchalnykh zakladiv [Education reform in the USA and the assessment of teacher competencies in educational institutions]. *Youth & market*, 2014, no 9 (116), pp. 9–13. (In Ukrainian).
- Ward, P., Lehwald, H. (2018). *Effective physical education content and instruction with web resource: an evidence-based and teacher-tested approach*. Champaign IL, Human Kinetics, 552 p.

FEATURES OF DEVELOPMENT AND APPLICATION OF AEROBICS IN THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION

Shuba Liudmyla, Associate Professor, PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Physical Culture and Sport Management, National University "Zaporizhzhia Polytechnic", Zaporizhzhia.

E-mail: mila.shuba@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8037-4218

Shuba Victor, Associate Professor, Professor of the Department of Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: viktik1955@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1060-505X

Shuba Victoria, PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sports, Dnipro.

E-mail: shubaV14@meta.ua

ORCID: 0000-0001-5042-3106

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-8

Keywords: *retrospective analysis, aerobics, forms of physical activity for youth, physical education in different countries, training methods, gender differences.*

The article examines the impact of aerobics and physical education programs including aerobics on the physical and mental health of the younger generation.

The purpose of the study is to analyse the peculiarities of using aerobics in different countries of the world and to identify the positive/negative aspects of physical activity.

The article employs methods of retrospective and comparative analysis of primary sources, as well as generalization and systematization of innovative points regarding the integration of aerobics into educational programs.

It has been stated that aerobics is a universal form of physical activity that can be adapted to the needs of each person, regardless of gender. Today, aerobics is a popular form of fitness that includes a variety of training styles and methods, from classic group classes to modern interactive online training. It not only helps to strengthen the cardiovascular system, but also enhances the general tone of the body and improves mood. To get the most out of training, it is important to consider individual physiological characteristics and goals. Aerobics has been increasingly integrated into physical education programs in various countries such as Great Britain, Australia, the United States of America, China, the Philippines, and South Korea. Integrating aerobics into a physical education program helps develop discipline and self-discipline, as well as promotes a healthy and active lifestyle among the growing generation, giving them the tools to stay fit throughout life. Regular physical activity, including aerobic exercise, can improve cognitive function and concentration, which has a positive effect on the academic achievement of young people. Positive aspects are as follows: improvement of cardiovascular health; improvement of mood and mental health; weight control due to assistance in burning calories, which helps maintain a healthy weight and prevent obesity; improving physical shape, increasing endurance and strengthening muscles; formation of discipline; improvement of cognitive functions; promoting socialization, helping to make new friends and gaining support from like-minded people in group aerobics. Meanwhile, certain negative consequences that may arise from improper organization of aerobics classes have been identified, including the risk of injury, overloading the cardiovascular system, the necessity of adhering to proper technique, and psychological stress. The characteristic features of modern health aerobics are: accessibility and ease of performing exercises; increased emotionality of classes due to musical accompaniment and different movements; high effectiveness of the health-improving effect due to the continuity of physical exercises aimed at the development of general endurance, flexibility and strength, as well as improving the work of the cardiovascular, respiratory systems and musculoskeletal system; a high level of scientific substantiation of training methods, constant development of the material and technical base and development of new types of equipment for aerobics. Quality of life and level of well-being mainly depend on a person's ability to live fully and actively, unencumbered by health problems. That is why, nowadays, aerobic exercises are becoming more and more popular, as they contribute to health and general strengthening of the body.

Conclusion. *A comparative analysis of the role and significance of aerobics in the physical education systems of developed countries highlights the importance of integrating physical activity into the curriculum for the overall health and well-being of the younger generation.*

Одержано 05.02.2024.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК: 378.147:004

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-9

Г.Ю. ВОШКОЛУП,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри інноваційних технологій в педагогіці,
психології та соціальній роботі
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено проблемі вивчення особливостей формування навчальної автономії студентів економічних спеціальностей засобами цифрових технологій. Завданнями статті є: охарактеризувати теоретичні засади сутності навчальної автономії як педагогічної категорії; визначити особливості формування навичок навчальної автономії у студентів; довести важливість формування навчальної автономії у студентів економічних спеціальностей; визначити можливості цифрових технологій у формуванні навчальної автономії у студентів економічних спеціальностей. Для досягнення поставленої мети використано наступні методи: літературний аналіз, узагальнення, порівняння, систематизація.

Здійснено критичний аналіз підходів до визначення сутності поняття «навчальна автономія» різними дослідниками. Установлено, що поняття «автономія учня / студента» було введено на початку 80-х рр. ХХ ст. А. Холеком, який визначав дану категорію як «здатність учня брати на себе відповідальність за власне навчання». Теоретичне дослідження поглядів різних дослідників засвідчило, що формування навчальної автономії студентів переважно пов'язане з процесом взаємовпливу мотивації до навчальної діяльності та успішності виконання навчальних завдань: мотивація до навчання завжди характеризується тим, наскільки студент уміє самостійно навчатися, демонструючи інтерес до навчання, а, своєю чергою, успішне навчання неможливе без мотивації, підкріпленої компетентністю саморегульованого навчання.

З'ясовано, що одним із ключових аспектів, який слід враховувати при визначенні самостійності навчання, є те, чи ми розглядаємо її як засіб досягнення мети (вивчення певного навчального модуля, предмета, науки) чи як самоціль (формування людей самостійними учнями). Ці два варіанти не виключають один одного, вони обидва можуть бути частиною наших поглядів на навчання в цілому. Сформовано чотири головні переваги формування навчальної автономії студентів: мотивація; гнучкість; тривалий вплив; збільшення залученості. Обґрунтовано навички, які повинні розвивати студенти у процесі автономного навчання: постановка цілей; оцінка прогресу; управління часом; самомотивація. Доведено важливість формування навчальної автономії у студентів економічних спеціальностей, оскільки незалежне та самостійне мислення представляє концепції, моделі та теорії, які студенти використовуватимуть для вирішення проблем реального світу, відточуючи свої когнітивні навички. Окреслено наступні переваги використання цифрових технологій у напрямі формування навчальної автономії студентів економічних спеціальностей. Такі технології роблять знання доступними, зрозумілими, забезпечують гнучкість і варіативність навчання; забезпечують взаємодію студентів із цифровим середовищем.

Ключові слова: автономія, навчальна автономія, самостійність, відповідальність, навчальна мотивація, ЗВО, економічні спеціальності, цифрові технології.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна система вищої освіти приділяє все більшу увагу особистому зростанню студентів і підготовці їх до життя в мінливих умовах, розвиває в них навички самостійності, саморозвитку, саморегульованого навчання, уміння самостійно оволодівати новими компетентностями, осмислювати складні питання, вирішувати поточні проблеми, брати на себе відповідальність за свої рішення. Усе це досягається за рахунок формування у студентів навчальної автономії, яка передбачає розвиток у них таких якостей, як самокерованість, автономність і відповідальність під час навчання.

Важливе значення формування навчальної автономії має і для студентів економічних спеціальностей, які в силу своєї майбутньої професії мають виховувати в собі управлінські навички, пов'язані з організованістю, плануванням, контролем певних господарських процесів у середовищі своєї професійної діяльності. У цьому напрямі їм не обійтися без самоорганізації й самоконтролю своєї діяльності, що становлять основу особистісно-професійної автономії. Формування цієї особистісної риси має відбуватися ще на етапі підготовки фахівців у ЗВО шляхом формування навичок навчальної автономії.

Важливого значення у формуванні навчальної автономії відіграють сьогодні цифрові технології, використання яких обумовлюється істотним прогресом не тільки в загальному суспільному розвитку, але і в розвитку вітчизняної системи вищої освіти.

Вищенаведене обумовлює актуальність дослідження психолого-педагогічних особливостей формування навчальної автономії студентів економічних спеціальностей засобами цифрових технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спектр наукових досліджень у частині проблеми формування навчальної автономії досить широкий та різноманітний. Зокрема, проблематика навчальної автономії активно досліджувалась такими західними науковцями, як: Л. Арсія, Дж. Браво, Г. Гарсон, Е. Інтріаго, Дж. Хольгін [J.C. Bravo, E.A. Intriago, J.V. Holguin, G.M. Garzon, L.O. Arcia, 2017], Ф. Бенсон [Ph. Benson, 2000], Л. Дікінсон [L. Dickinson, 1994], Ф. Кенді [Ph.C. Candy, 1990], Ч. Лім [C.P. Lim, 2001], Д. Танасулас [D. Thanasoulas, 2001], Х. Холек [H. Holec, 1981].

Використання цифрових технологій у формуванні навичок самостійності, адаптивності, комунікативності і т.п. у студентів ЗВО досліджували: Л. Герганов, І. Гончарова, Н. Кіяновська, Т. Коломоєць, Н. Рашевська, С. Семеріков, А. Ярмакі та ін. [Н.М. Кіяновська, Н.В. Рашевська, С.О. Семеріков, 2014].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте такий ґрунтовний підхід до вивчення даної проблематики не вичерпує усіх проблемних питань та відкриває додаткові перспективи наукового пошуку у напрямі вивчення психолого-педагогічних особливостей формування навчальної автономії у студентів економічних спеціальностей засобами цифрових технологій.

Формулювання цілей статті. Метою статті визначено виявлення психолого-педагогічних особливостей формування навчальної автономії студентів економічних спеціальностей засобами цифрових технологій.

Завданнями статті є: охарактеризувати теоретичні засади сутності навчальної автономії як педагогічної категорії; визначити особливості формування навичок навчальної автономії у студентів; довести важливість формування навчальної автономії у студентів економічних спеціальностей; визначити можливості цифрових технологій у формуванні навчальної автономії у студентів економічних спеціальностей.

Визначення методів дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи: літературний аналіз, узагальнення, порівняння, систематизація наукових джерел і практичного досвіду запровадження цифрових технологій у формуванні навчальної автономії студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз підходів до розуміння сутності навчальної автономії свідчить, що вперше про неї заговорили західні дослідники.

Поняття «автономія учня / студента» було введено на початку 80-х рр. XX ст. Анрі Холком, який у 1981 р. видав книгу, присвячену цьому питанню. Він визначав розглядувану категорію як здатність учня брати на себе відповідальність за власне навчання [H. Holec, 1981].

Дж. Браво та ін. розглядають навчальну автономію як відповідальність і здатність студентів до самостійного управління своїми навчальними стратегіями, що виражається мірою їх ставлення до навчання (до діяльності в цілому) та прагнення досягти навчальної мети. Вказані дослідники наголошують, що сама по собі навчальна мотивація може бути недостатньо ефективною без самодисципліни й автономних зусиль, які допомагають отримати бажані навчальні, а зрештою і професійні результати. Саме автономія відіграє важливу роль у процесі навчання, оскільки дозволяє студентам досягати своїх навчальних цілей у довгостроковій перспективі, базується на напруженій роботі і відповідальності [J.C. Bravo, E.A. Intriago, J.V. Holguin, G.M. Garzon, L.O. Arcia, 2017].

У цьому контексті Д. Танасулас зазначає, що задля підтримки учнів у отриманні більшого контролю над власним навчанням, важливо допомогти їм усвідомити та визначити стратегії, які вони вже використовують або потенційно можуть використовувати [D. Thanasoulas, 2000].

Своєю чергою, Л. Дікінсон наголошує, що навчальна автономія – це ситуація, в якій учень несе повну відповідальність за всі рішення, пов'язані з його (чи її) навчанням, і виконання цих рішень [L. Dickinson, 1994].

Ф. Бенсон вказує, що навчальна автономія – це визнання прав учнів у межах освітніх систем [Ph. Benson, 2000].

Одним із ключових аспектів, який варто враховувати при визначенні самостійності навчання, є те, чи ми розглядаємо її як засіб досягнення мети (вивчення певного навчального модуля, дисципліни, науки) чи як самоціль (формування самостійності як риси особистості). Ці два варіанти не виключають один одного, вони обидва можуть бути частиною наших поглядів на навчання в цілому.

Спочатку навчальна автономія стала досить популярною концепцією навчання іноземним мовам, унаслідок чого активно застосовується протягом останніх десятиліть, як у системі вищої освіти, так і в подальшому навчанні протягом усього життя. Основним засобом реалізації навчальної автономії почали виступати центри самостійного доступу до вивчення іноземних мов по всьому світу. Найбільш відомими з них на сьогодні вважаються: SALC (Університет міжнародних досліджень Канда, Японія), ASLLC (Педагогічний університет, Гонконг), SAC (Університет науки і техніки, Гонконг), ELSAC (Університет Окленда).

Згодом концепція навчальної автономії вийшла за межі вивчення іноземних мов та розповсюдилася на інші науки та галузі, ставши природною для організації електронного навчання.

За словами Ф.С. Канді існує понад 100 компетенцій, пов'язаних з автономією в навчанні. Дослідник стверджує, що автономні у навчанні учні характеризуються такими рисами, як-от: методичні / дисципліновані; логічні / аналітичні; рефлексивні / самосвідомі; вмотивовані / зацікавлені; гнучкі; взаємозалежні / міжособистісно компетентні; відповідальні / наполегливі; завзяті / творчі; креативні / мають позитивну самооцінку; незалежні / самодостатні; мають навички пошуку / відновлення інформації; обізнані / вправні у навчанні; вміють розробляти / використовувати критерії самооцінювання [Ph.C. Candy, 1991].

Як висновок, теоретичне дослідження поглядів різних дослідників свідчить, що формування навчальної автономії студентів переважно пов'язане з процесом взаємовпливу мотивації до навчальної діяльності й успішності виконання навчальних завдань: мотивація до навчання завжди характеризується тим, наскільки студент уміє самостійно навчатися, демонструючи інтерес до навчання, а, зі свого боку, успішне навчання неможливе без мотивації, підкріпленої компетентністю саморегульованого навчання. Іншими словами, навчальна автономія – це здатність студента бути самомотивованим і відповідальним за власне навчання.

На відміну від традиційного способу організації навчального процесу, навчальна автономія дає студентам можливість приймати власні рішення, що особливо важливе для формування в особистості навичок самостійності та відповідальності. Студенти мають доступ до всіх навчальних ресурсів і свободу в розробленні власної стратегії навчання.

Автономія учня є провідним елементом у світі електронного навчання. Команди L&D (Навчання і Розвитку) підприємства можуть надати співробітникам онлайн-курси для самостійного навчання або інші навчальні матеріали, вважаючи, що вони володіють навичками,

достатніми для взяття на себе відповідальності за власне навчання. Співробітники можуть отримати доступ до навчання через системи управління навчанням (LMS) і навчатися у своєму власному темпі [Н.М. Кіяновська, Н.В. Рашевська, С.О. Семеріков, 2014].

Уважаємо, що студенти, які оволодівають навичками автономного навчання, можуть у перспективі забезпечити собі:

- формування власної стратегії і тактики навчання;
- проведення самооцінювання результатів своєї навчальної діяльності;
- ефективне використання наявних електронних навчальних ресурсів;
- визначення можливостей подальшого навчання та саморозвитку.

Щоб досягти такого рівня самодисципліни, аналітичного мислення та самосвідомості в студентів, педагоги повинні навчати й розвивати в них самостійність якомога раніше, починаючи з перших курсів.

На основі узагальнення наявних на сьогодні наукових публікацій нами сформовано чотири основні переваги формування навчальної автономії студентів (рис. 1).

Уважаємо, що незалежні студенти є більш відповідальними. Як наслідок, вони, швидше за все, візьмуть ініціативу у свої руки та заповнять самотужки прогалини у власних знаннях (а не чекатимуть, поки педагоги їх виявлять). Це зменшує час на засвоєння нових знань та сприяє їх становленню як більш ефективних співробітників у майбутньому.

Щоб стати автономними у навчанні, студенти повинні розвинути навички, які дозволять їм самостійно вивчати складні концепції з мінімальною участю викладача чи інструктора. Охарактеризуємо ці навички більш детально.

Рис. 1. Переваги формування навчальної автономії студентів

1. Постановка цілей.

Щоб студенти стали більш самостійними, їм спочатку потрібно навчитися досягти цілі та завдання навчання. Згідно з дослідженнями цілої когорти науковців, самостійна постановка цілей тими, хто навчається, сприятиме досягненню значного академічного прогресу.

2. Оцінка прогресу.

Разом зі встановленням цілей, самооцінка допомагає студентам зрозуміти ступінь їх досягнення. Крім того, моніторинг прогресу забезпечує відстеження таких аспектів: сильні сторони студента та сфери їх удосконалення; навчальний матеріал, який студент повинен вивчити; будь-які прогалини у знаннях студентів, які треба заповнити чи скоригувати. Самооцінка дає студентам можливість постійно розмірковувати над тим, як вони навчаються, чого хочуть досягти та що їм потрібно задля цього зробити. Це спонукає їх брати відповідальність за власне навчання.

3. Управління часом.

Люди схильні недооцінювати, скільки часу потрібно на виконання завдання. Ось чому вироблені навички управління часом є вирішальними для самостійності студентів. Правильна оцінка часу є важливою, оскільки допомагає студентам реалістично передбачити час, необхідний для обробки нової інформації. Це запобігає відставанню від термінів або недотриманню визначених рамок часу.

4. Самомотивація.

Залишатися вмотивованим є одним із найбільших труднощів у навчанні в будь-якому середовищі. Автономне навчання заохочує студентів знаходити творчі способи залишатися вмотивованими. Постановка цілей і відстеження прогресу – є двома ефективними способами підвищити мотивацію.

Отже, якщо студент уже вміє висувати реалістичні й досяжні цілі, здійснювати самооцінювання й правильно розпоряджатися своїм часом, мотивація може вимагати менше зусиль, ніж очікувалося. Отже, саморегульоване навчання вимагає дисциплінованих, умотивованих і самокритичних студентів.

Нагальним вважаємо формування навчальної автономії для студентів економічних спеціальностей. Так, у дослідженні Ч.П. Lim, автономія студента була наголошена у вступному курсі з економіки із використанням ІКТ через самоконтроль студента, що має здійснюватися у власному темпі. Формування незалежного й самостійного мислення у авторському Вступі з економіки має відбуватися під час засвоєння концепцій, моделей та теорій, які студенти використовуватимуть для вирішення проблем реального світу, відточуючи свої когнітивні навички. Виходячи з результатів цього дослідження, розвиток у студентів рефлексивного мислення є неминучим у цьому підході до самостійного навчання студентів економічних спеціальностей [С. Р. Lim, 2003].

Надзвичайно важливо, щоб технологічно вдосконалене автономне навчання не було надто залежним від можливостей технологій як таких, а скоріше охоплювало автономію навчання, яка має на увазі взаємодію та співпрацю між студентами й педагогами у взаємозв'язку з використанням ними цифрових технологій.

У XXI ст. цифрові технології стали невидимою частиною повсякденного життя, від онлайн-банкінгу, соціальних медіа та сервісів потокового передавання, до освіти чи спеціальної діяльності, як-от електронна пошта, презентації PowerPoint і роздаткові матеріали у форматі PDF. Однак, коли мова заходить про такі цифрові технології, як віртуальне навчальне середовище (VLE), або створення чи використання цифрових медіаресурсів, або прийняття педагогічних підходів, асоційованих із цифровою освітою, все виявляється складнішим.

Цифрове навчання активно продовжує розвиватися в останні роки та пов'язане як із бажанням краще задовольняти потреби студентів, так і з демократизацією й широким поширенням нових технологій, як удома, так і на робочому місці. Більшість, якщо не всі студенти, мають можливість отримати доступ до комп'ютера, планшета і смартфона, що сприяє більш ширшому та швидкому упровадженню нових технологій для оптимізованого розвитку навчальних навичок.

Для дорослих багато освітнього контенту тепер доступні безпосередньо й повністю в Інтернеті з додатковим бонусом у вигляді фінансової підтримки. Тому за останні роки де-

сятки навчальних організацій, платформ та інших освітніх центрів розробили спеціальний навчальний контент, продовжуючи пропонувати очні курси в традиційній формі.

Ситуація з COVID-19, яка розпочалася з весни 2020 року із закриттям закладів освіти на кілька місяців, значно прискорила явище цифровізації навчання. Спочатку багато закладів були обмежені у використанні цифрових технологій, не маючи такого попередньо досвіду, але змогли скористатися наявними можливостями й поступово перейти до дистанційного навчання. Першими постраждали студенти та вчителі, яким довелося запровадити цифрового навчання, щоб не поставити під загрозу свій навчальний процес у складних умовах. Проте на сьогодні можна з впевненістю сказати, що якість цифрового навчання перебуває на новому рівні [Г.Ю. Вошколуп, 2023].

Загалом, місце й роль цифрових технологій в освітньому середовищі підготовки студентів економічних спеціальностей є предметом справжньої інституційної прихильності, оскільки цифрові інструменти пропонують безліч навчальних переваг. Можна розрізнити два можливі варіанти використання цифрових технологій як у аудиторії, так і поза нею: ігрове навчання і гейміфікація, які зазвичай асоціюються цікавим або розважальним; і використання цифрових технологій для практичних цілей, тобто формування професійних навичок.

З урахуванням проведеного теоретичного аналізу можемо окреслити наступні переваги використання цифрових технологій у формуванні навчальної автономії студентів економічних спеціальностей. Такі технології роблять знання доступними, зрозумілими; забезпечують гнучкість і варіативність навчання; взаємодію студентів із цифровим середовищем (рис. 2).

Рис. 2. Переваги використання цифрових технологій у формуванні навчальної автономії студентів економічних спеціальностей

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Нова методологія навчання, ґрунтована на формуванні навичок навчальної автономії, зосереджена на студентах, які розглядаються педагогами як активні елементи навчального процесу – «актори власних знань».

Навички навчальної автономії зумовлюють позитивні наслідки в сфері прийняття рішень, оскільки очікується, що студенти будуть спроможні аналізувати проблеми, думати, приймати рішення й діяти відповідно до поставлених цілей. На нашу думку, це особливо важливо для студентів економічних спеціальностей. Як і у випадку з розвитком творчості та критичного мислення, автономне навчання є важливою основою для підтримки демократії та сприяння соціальній справедливості. Студенти повинні самостійно вивчати проблеми, що постають перед ними, і приймати раціональні рішення, виходячи з оцінки власних інтересів та інтересів суспільства в цілому. Як позитивний результат, вони діють згідно з цими рішеннями, а не згідно з рішеннями, прийнятими іншими нібито для їхнього ж поступу. Сучасна молодь має набути навичок самостійного навчання, які нададуть їй змогу діяти відповідно до принципів соціальної справедливості й одночасно раціоналізму й ефективності.

Перспективою подальших досліджень визначено формування педагогічної моделі використання цифрових технологій у процесі формування навчальної автономії студентів економічних спеціальностей.

Список використаної літератури

Вошколуп, Г.Ю. (2023). Психологічні умови адаптації студентів до навчання у закордонних ЗВО. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*, 1 (25), 140–147. doi: 10.32342/2522-4115-2023-1-25-15

Кіяновська, Н.М., Рашевська, Н.В., Семеріков, С.О. (2014). *Теоретико-методичні засади використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні вищої математики студентів інженерних спеціальностей у Сполучених Штатах Америки*. Кривий Ріг : Видавничий відділ ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Benson, Ph. (2000). Autonomy as a learners' and teachers' right. *Learner Autonomy, Teacher Autonomy: Future Directions* (pp. 111–117). London : Longmans,.

Bravo, J.C., Intriago, E.A., Holguin, J.V., Garzon, G.M., Arcia, L.O. (2017). Motivation and autonomy in learning English as foreign language, *English Language Teaching*, 10 (2), 100–113. Retrieved from <https://ccsenet.org/journal/index.php/elt/article/view/65784>. doi: 10.5539/elt.v10n2p100

Candy, P.C. (1991). *Self-direction for lifelong learning*. San Francisco : Jossey-Bass.

Dickinson, L. (1994). Preparing learners: toolkit requirements for preparing / orienting learners. *Self-access and the adult language learner* (pp. 39–49). London : CILT.

Holec, H. (1981). *Autonomy and foreign language learning*. Oxford: Pergamon Press.

Lim, C.P. (2001). The art of using an economics hypermedia learning package. *Educational Media International*, 38 (2-3), 183–197. doi: 10.1080/09523980110042222.

Thanasoulas, D. (2000). What is learner autonomy and how can it be fostered? *The Internet TESL Journal*. Retrieved from <http://iteslj.org/Articles/Thanasoulas-Autonomy>.

References

Benson, Ph. (2000). Autonomy as a learners' and teachers' right. *Learner Autonomy, Teacher Autonomy: Future Directions*. London, Longmans, c. 111–117.

Bravo, J.C., Intriago, E.A., Holguin, J.V., Garzon, G.M., Arcia, L.O. (2017). Motivation and autonomy in learning English as foreign language, *English Language Teaching*, 10 (2), 100–113. doi: 10.5539/elt.v10n2p100

Candy, P.C. (1991). *Self-direction for lifelong learning*. San Francisco, Jossey-Bass, 567 p.

Dickinson, L. (1994). Preparing learners: toolkit requirements for preparing / orienting learners. *Self-access and the adult language learner*. London, CILT, pp. 39–49.

Holec, H. (1981). *Autonomy and foreign language learning*. Oxford, Pergamon Press, 65 p.

Kiianovska, N.M., Rashevskaya, N.V., Semerikov, S.O. (2014). *Teoretyko-metodychni zasady vykorystannia informatsiino-komunikatsiynykh tekhnolohii u navchanni vyshchoi matematyky*

studentiv inzhenernykh spetsialnestei u Spoluchenykh Shtatak Ameryky. [Theoretical and methodological bases of the use of information and communication technologies in teaching higher mathematics to engineering students in the United States of America]. Kryvyi Rih, SEI "Kryvyi Rih National University" Publ., vol. 5, issue 1(50), 320 p. (In Ukrainian).

Lim, C.P. The art of using an economics hypermedia learning package. *Educational Media International*, 2001, vol. 38(2–3), pp. 183–197. doi: 10.1080/09523980110042222

Thanasoulas, D. (2000). What is learner autonomy and how can it be fostered? *The Internet TESL Journal*. Available at: <http://iteslj.org/Articles/Thanasoulas-Autonomy> (Accessed 10 April 2024).

Voshkolup, H. Psychological conditions of students' adaptation to education in foreign high education institutions. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 2023, no. 1 (25), pp. 140–147. doi: 10.32342/2522-4115-2023-1-25-158–164 (In Ukrainian).

FORMATION OF EDUCATIONAL AUTONOMY OF STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALITIES BY MEANS OF DIGITAL TECHNOLOGIES

Voshkolup Hanna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associated Professor of Department of Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: sofiavoshkolup@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5255-1993

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-9

Keywords: *autonomy, educational autonomy, independence, responsibility, educational motivation, higher education, economic specialties, digital technologies.*

The article is devoted to the problem of studying the peculiarities of the formation of educational autonomy of students of economic specialties by means of digital technologies. The purpose of the article is to identify the psychological and pedagogical features of the formation of educational autonomy of students of economic specialties by means of digital technologies. The tasks of the article are as follows: to characterize the theoretical foundations of the essence of educational autonomy as a pedagogical category; to determine the peculiarities of the formation of students' learning autonomy skills; to prove the importance of the formation of educational autonomy among students of economic specialties; to determine the possibilities of digital technologies in the formation of educational autonomy among students of economic specialties. To achieve the goal, the following methods were used: literary analysis, generalization, comparison, systematization, etc.

The article contains the following research results. A critical analysis of approaches to defining the essence of the concept of "learner autonomy" by various researchers was carried out. It was established that the concept of "pupil / student autonomy" was introduced in the early 1980s by Henri Holec, who defined this category as "the student's ability to take responsibility for their own learning." A theoretical study of the views of various researchers proved that the formation of students' educational autonomy is mainly related to the process of mutual influence of motivation for educational activities and the success of completing educational tasks: motivation for learning is always characterized by the extent to which a student knows how to learn independently, demonstrating interest in learning, and, in turn, successful learning is impossible without motivation supported by the competence of self-regulated learning. In other words, learning autonomy is the student's ability to be self-motivated and responsible for their own learning. It was found that one of the key aspects that should be taken into account when determining the independence of learning is whether we consider it as a means of achieving a goal (studying a certain educational module, subject, science) or as an end in itself (forming people as independent learners). These two options are not mutually exclusive, as they can both be part of our views on learning as a whole.

Four main advantages of forming students' learning autonomy have been identified: motivation (students strive to achieve their educational goals, but for this to happen, teachers must first help students set realistic learning goals); flexibility (an autonomous approach to learning is more flexible for both students and teachers, who can take on more of a coaching role, while students take the driver's seat); lasting impact (learning to learn is an underrated skill, when students are in charge of their own learning, they learn what techniques and strategies work best for them); increasing involvement (using the autonomy of students, the teacher relies on their ability to solve problems, study the educational material and form their own opinion).

The skills that students should develop in the process of autonomous learning are substantiated: setting goals; assessment of progress; time management; and self-motivation.

Conclusions. *The importance of the formation of academic autonomy of students of economics specialities has been proven, as independent thinking presents concepts, models and theories that students will use to solve real-world problems, honing their cognitive skills. The following advantages of using digital technologies in the direction of the formation of educational autonomy of students of economic specialties are outlined: making knowledge accessible; making knowledge understandable; providing flexibility and variability of training; and ensuring students' interaction with the digital environment.*

Одержано 29.03.2024.

УДК 378:81'24

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-10

Н.М. ГАВРИЛЮК,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу,
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету (м. Вінниця)

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ГРУПОВОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УНІВЕРСИТЕТІ

У статті проаналізовано переваги та недоліки групової роботи студентів під час викладання іноземних мов в університеті, показано доцільність використання групової роботи в закладах вищої освіти. Процес викладання англійської мови в закладах вищої освіти має певні особливості, які пов'язані з різним початковим рівнем мовної підготовки першокурсників; кількістю годин на вивчення предмета; кількістю груп; відсутнім іноді ентузіазмом до вивчення іноземної мови. Підкреслимо, що групова робота відіграє важливу роль у навчальному процесі, а її запровадження в навчальний процес має бути одним із головних завдань для студентів філологічних спеціальностей. Практика довела, що якісну підготовку іноземних мов для філологічних спеціальностей можна проводити внаслідок упровадження сучасних освітніх технологій, таких як: професійна підготовка, проєктна методика, технологія закріплення та дистанційного навчання, інформаційно-комунікаційні технології, навчальна та контрольна робота. Дослідження виявило, що використання технології інтерактивного навчання передбачає пошук допомоги у спілкуванні, включаючи когнітивне спілкування та конструктивістські методи навчання іноземної мови. Факти довели, що використання інноваційних методів навчання англійської мови та мультимедійних методів навчання може підвищити мотивацію студентів до вивчення іноземних мов, забезпечити доступ до нових альтернативних джерел інформації, розвивати самостійну психологічну діяльність, комунікативні навички, міжкультурні та професійні здібності.

Для проведення дослідження серед студентів та викладачів щодо їхніх вражень та думок про переваги та недоліки групової роботи в контексті вивчення іноземних мов використано комбінацію методів дослідження, таких як: анкетування, інтерв'ю та фокус-групи.

Складено анкети, в яких були запитання про враження та думки про групову роботу в контексті вивчення іноземних мов, проведено фокус-групи зі студентами та окремо з викладачами для обговорення їхніх вражень та думок про групову роботу. Отримано більш глибоке розуміння різних поглядів та виявлено загальні тенденції.

Ключові слова: іношомовна освіта, групова робота, інноваційні технології навчання, сучасні методи навчання, вища школа.

Постановка проблеми. У сучасному світі знання іноземних мов є ключовим фактором успішної кар'єри та професійного розвитку. Викладання іноземних мов в університетах вимагає відповідного підходу, серед яких групова робота посідає важливе місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями, пов'язаними з організацією групової роботи студентів, переймалися багато дослідників сфери педагогіки, методики, психології [D.W. Johnson, R.T. Johnson, 2010; N.L. Kerr,

2013; R.M. Gillies, M. Boyle, 2010; N.M. Webb, 2009]. Усі дослідження розкривали питання впливу групової роботи на розвиток комунікативних навичок у вивченні іноземних мов; ефективність групової роботи в контексті вивчення іноземних мов за допомогою по-

рівняльного аналізу результатів студентів, які використовували групову роботу, і тих, хто працював індивідуально; сприйняття студентами групової роботи в контексті вивчення іноземних мов та їхні враження від цього методу навчання; роль групової роботи у розвитку міжкультурної компетентності в процесі вивчення іноземних мов; ефективність стратегій кооперативного навчання у поліпшенні засвоєння іноземних мов тощо.

Мета статті присвячена дослідженню переваг і недоліків використання групової роботи студентів під час викладання іноземних мов в університеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Групова робота в контексті вивчення іноземних мов може мати різні аспекти та впливати на навчання з різних точок зору. Можна виокремити такі позиції:

1. *Розвиток комунікативних навичок.* Групова робота дозволяє студентам активно взаємодіяти між собою, спілкуватися та обмінюватися ідеями іноземною мовою, що сприяє покращенню навичок усного та писемного спілкування, розвиває лексичний запас та граматичну точність.

2. *Стимулювання мотивації до навчання.* Працюючи в групі, студенти зазвичай відчувають більш високу навчальну мотивацію через спільну відповідальність і можливість отримати підтримку та похвалу від товаришів з групи.

3. *Розвиток соціокультурного контексту.* Групова робота дозволяє студентам вивчати іноземну мову в соціокультурному контексті, відтворюючи й опрацьовуючи ситуації реального спілкування та взаємодії з представниками іншої культури.

4. *Сприяння самостійному засвоєнню іноземної мови.* Спілкуючись з однолітками, обмінюючись матеріалами, отримуючи підтримку та надаючи взаємодопомогу, студенти одержують додаткові стимули у навчанні.

5. *Розвиток навичок групової роботи,* зокрема навичок співпраці, лідерства, адаптації до різних ролей у групі та вирішення конфліктних ситуацій.

Розглядаючи переваги та недоліки роботи в групі необхідно зосередити увагу на формах і методах окресленого виду роботи зі студентами в процесі опанування іноземною мовою. З-поміж них:

1. *Метод кооперативного навчання* (Cooperative Learning) передбачає розподіл учнів на невеликі групи, де кожен учень має певну роль або завдання. Наприклад, один учень може бути відповідальним за слухання, інший за говоріння, третій за письмо тощо. Метод кооперативного навчання сприяє засвоєнню інформації й розвитку мовленнєвих навичок студентів [D.W. Johnson, R.T. Johnson, 2010].

2. *Метод проєктної роботи* (Project-Based Learning). За цим методом учні працюють над проєктом, пов'язаним із вивченням іноземної мови, наприклад, над створенням рекламного відеоролика або мультимедійної презентації іноземною мовою. Дослідження [F.S. Ismail et al, 2021] показали, що проєктна робота сприяє активному залученню учнів, розвитку в них креативності та покращенню комунікативних навичок.

3. *Метод взаємного навчання* (Peer Teaching) вказує на те, що учні мають вчити один одного. Учень може виконувати роль учителя, який пояснює матеріал іншим членам групи. Дослідження [D.W. Johnson, R.T. Johnson, 2010] підтвердило факт того, що метод взаємного навчання забезпечує активну участь учнів у навчально-пізнавальній діяльності та вможливає ефективний розвиток навичок самостійного вивчення мови.

4. *Метод ролевої гри* (Role-Play) має на увазі виконання учнями ролей під час симуляції різноманітних ситуацій англійською мовою. Цей метод допомагає учням розвивати практичні комунікативні навички та відчувати себе більш упевнено під час реального спілкування. Дослідження [A.L. Smith, 2009] показало, що метод ролевої гри сприяє покращенню навичок мовлення та розуміння іноземної мови.

Наведені вище методи організації групової роботи конструктивно доповнюють індивідуальне навчання та сприяють оптимізації різних аспектів вивчення іноземних мов, що підтверджено численними дослідженнями в галузі навчання.

Інтерактивні технології й онлайн-ресурси відіграють важливу роль у груповій роботі під час вивчення іноземних мов, забезпечуючи ефективний і зацікавлений навчальний процес. Вони вможливають активну взаємодію між учнями, стимулюють розвиток мотивів у вивченні мови та здатні суттєво покращити мовні навички. Головними інструментами при цьому є такі, як-от:

1. *Віртуальні класи та платформи для відеоконференцій*, зокрема Zoom, Google Meet, або Microsoft Teams, що дозволяють створювати віртуальні класи, де студенти можуть спілкуватися, обмінюватися думками та вивчати мову разом.

2. *Електронні дошки*, такі як Padlet або Jamboard, є корисним інструментом для спільної роботи над завданнями та проєктами з мови. Вони дають змогу організовувати спільні мозкові штурми, ділитися ідеями та відгуками в реальному часі.

3. *Інтерактивні вправи та ігри*, створені або адаптовані за допомогою онлайн-платформ, наприклад, Kahoot, Quizlet або Duolingo можуть бути використані як в індивідуальній, так і груповій роботі.

4. *Онлайн спільне редагування документів та нетворкінг* через Google документи або Microsoft Office Online, дають можливість студентам спільно працювати над написанням текстів, вправ та проєктів з мови, обмінюючись коментарями та внесками в реальному часі.

5. *Мультимедійні ресурси*, у т. ч. відео та аудіоресурси, такі як TED Talks, YouTube канали з вивчення мов, аудіокурси та розмовні клуби онлайн, дозволяють студентам зануритися в мовне середовище, покращити вимову та розуміння мови.

Ці інтерактивні технології й онлайн-ресурси сприяють ефективній груповій роботі під час вивчення іноземних мов, забезпечуючи залучення студентів та покращення їхніх мовних навичок.

Для визначення переваг і недоліків групової роботи ми розробили зміст інтерв'ю з викладачами та студентами з метою збору їхніх вражень і думок щодо використання групової роботи в контексті викладання іноземних мов. Згодом було проаналізовано відгуки викладачів та студентів стосовно їх досвіду роботи в групах під час вивчення іноземних мов.

Для проведення дослідження серед студентів і викладачів ми використали комбінацію методів дослідження, таких як: анкетування, інтерв'ю та фокус-групи. Складено анкети, запитання яких стосувалися переваг і недоліків цього методу навчання, отримання ефекту від групової роботи, ступеня її впливу на мотивацію студентів тощо. Було проведено фокус-групи зі студентами та окремо з викладачами для обговорення їхніх вражень та думок щодо групової роботи. Це дозволило отримати більш глибоке розуміння різних поглядів і виявити загальні тенденції.

Після збору відповідей проведено аналіз даних, щоб визначити загальні тенденції, відмінності в думках студентів та викладачів, а також ключові пункти переваг та недоліків групової роботи. На основі аналізу даних складено звіт із висновками щодо вражень і думок студентів і викладачів про переваги й недоліки групової роботи в контексті вивчення іноземних мов.

Отже, серед переваг групової роботи слід відзначити такі:

1. *Розвиток соціальних навичок*. Групова робота сприяє розвитку соціальних навичок студентів, таких як: навички спілкування, співпраці, взаємодопомоги та взаєморозуміння. Думки науковців сходяться в тому, що студенти, які брали участь у спільній навчальній роботі, демонстрували більш розвинені соціальні навички порівняно з тими, які працювали індивідуально [R.M. Gillies, M. Boyle, 2010].

2. *Стимулювання активності в навчанні*. Установлено, що під час групової роботи здобувачі енергійно взаємодіють між собою й посідають активну позицію в процесі навчання, що сприяє поглибленому засвоєнню матеріалу. Можемо зробити висновок, що групова робота сприяє більш ґрунтовному засвоєнню матеріалу й активному залученню студентів у навчальний процес.

3. *Різноманітність поглядів*. Принагідно слід акцентувати, що в групах зазвичай представлені студенти з різними точками зору й досвідом, що збагачують дискусії та сприяють вирішенню проблем з різних ракурсів. Можемо зробити висновок, що групова робота сприяє більш креативному розв'язанню завдань.

Між тим, не можна обійти увагою й недоліки групової роботи, з-поміж них:

– Нерівномірний внесок в роботу кожним студентом. Деякі студенти можуть бути менш активними або незацікавленими у груповій роботі, що може призвести до нерівномірного розподілу обов'язків та відповідальності. Своєю чергою, цей незбалансований внесок може негативно позначитися на результатах діяльності групи.

– Конфлікти та розбіжності у процесі групової роботи. Різноманітність поглядів і думок може призвести до сутичок і суперечностей, відповідно, в подальшому ускладнити процес розв'язання завдань, а конфлікти – негативно вплинути на продуктивність навчальної діяльності.

– Залежність від інших, груповий конформізм, групова лінь. Студенти можуть стати залежними від інших членів групи у своїх думках на досліджувану проблему, свідомо не прагнути розвивати якості самостійності й активності у вирішенні проблем. На думку науковців, студенти, які працюють у групах, можуть виявити меншу самостійність у розв'язанні завдань порівняно з тими, які працюють індивідуально.

Доцільно розглянути практичні аспекти використання групової роботи у викладанні іноземних мов.

Організація групової роботи в студентській аудиторії може бути ефективною за умови правильної методології та використання підходів, які сприяють активній участі студентів. Існують перевірені часом методи й підходи до організації групової роботи. Розкриємо деякі з них.

– *Метод кооперативного навчання*. Дослідження науковців показали, що цей метод сприяє покращенню академічних досягнень та зростанню соціальних навичок учнів. Під час кооперативного навчання студенти мають можливість спільно вирішувати завдання, обговорювати проблеми й допомагати один одному, створюючи та послуговуючись спільними ресурсами.

– *Проектно орієнтований підхід*. Використання цього підходу у груповій роботі вможливує покращення критичного мислення та розвиває комунікативні навички студентів. Учні вирішують реальні проблеми та створюють суспільно й особистісно значущі продукти, що стимулює їхню активну участь у навчальному процесі.

– *Технологічний підхід*. Використання інтерактивних технологій під час групової роботи сприяє підвищенню мотивації студентів та залученості до навчального процесу. Використання онлайн-ресурсів, електронних дошок або спеціалізованих програм дозволяє студентам працювати разом, незалежно від місця перебування, у синхронному й асинхронному режимі.

Отже, організація групової роботи в студентській аудиторії може бути успішною за умови використання різноманітних методів та підходів, які сприяють активній участі студентів та створюють сприятливі умови для навчання та співпраці.

Результати дослідження науковців показали, що успішність групової роботи в студентській аудиторії значно залежить від ролі й позиції викладача. Викладач виступає як взірці для студентів, демонструючи правильні підходи до вивчення мови, спілкування та співпраці.

У груповій роботі під час вивчення іноземних мов викладач та студенти виконують різні ролі, кожна з яких має своє значення для успішного навчання. Викладачі-фасилітатори, які активно взаємодіють зі студентами, створюють найбільш сприятливу атмосферу для співпраці та взаємодопомоги. Викладач виступає як організатор і керівник групової роботи, сприяючи структурованому навчанню та вирішенню проблем. Студенти активно взаємодіють один з одним та з викладачем, обмінюючись ідеями та думками, виконуючи завдання та розв'язуючи проблеми. Науковці продемонстрували, що активна участь студентів у груповій роботі сприяє покращенню критичного мислення й розвитку комунікативних навичок.

Різні ролі викладача та студентів у груповій роботі в контексті вивчення іноземних мов мають важливе значення для створення сприятливого навчального середовища й досягнення успіху в навчанні.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Використання групової роботи під час викладання іноземних мов в університеті має свої переваги та недоліки. З одного боку, вона сприяє достатньо продуктивному розвитку комунікативних навичок, стимулює співпрацю та мотивацію студентів. З іншого боку, може з'явитися ризик соціального сліпого кермування, цілком імовірними є проблеми з розподілом обов'язків і виникнення конфліктів між учасниками групи. Тож, важливою є правильна організація й контроль над процесом групової роботи задля досягнення максимальної ефективності в навчанні іноземних мов.

Список використаної літератури

- Гаврилюк, Н.М. (2020). Генезис психолого-педагогічного поняття «професійна ідентичність». *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка та психологія»*, 1 (19), 18–24. doi: 10.32342/2522-4115-2020-1-19-2
- Gillies, R.M., Boyle, M. (2010). Teachers' reflections on cooperative learning: Issues of implementation. *Teaching and Teacher Education*, 26(4), 933–940.
- Ismail, F.S., Mohd Subha, N.A., Sudin, S., Ghazali, N.E., Mohd-Yusof, K. (2021). Implementation of project-based learning in system modelling and analysis course. *Asean Journal of Engineering Education*, 4(2), 26–32. doi: 10.11113/ajee2020.4n2.8
- Ivanytska, N., Dovhan, I., Tymoshchuk, N., Osaulchuk, O., Havryliuk, N. (2021). Assessment of Flipped Learning as an innovative method of teaching English: A case study. *Arab World English Journal*, 12 (4) 476–486. doi: 10.24093/awej/vol12no4.31
- Johnson, D.W., Johnson, R.T. (2010). Cooperative learning and Social Interdependence Theory. In *Theory and Research on Small Groups* (pp. 9–35). New York, NY: Springer. doi: 10.1007/b108066
- Kerr, N.L., Johnson, D.W. (2013). Group composition and cohesion in small groups: Does diversity make a difference? *Small Group Research*, 44 (2), 130–158.
- Slavin, R.E. (2015). Cooperative learning in elementary schools. *Education and Urban Society*, 47 (5), 542–557.
- Smith A.L. (2009). Role play in counselor education and supervision: Innovative ideas, gaps, and future directions. *Journal of Creativity in Mental Health*, 4 (2), 124–138.
- Webb, N.M. (2009). The teacher's role in promoting collaborative dialogue in the classroom. *British Journal of Educational Psychology*, 79 (1), 1–28.

References

- Havryliuk, N.M. The genesis of the psychological-pedagogical concept of “professional identity”. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: “Pedagogy and Psychology”*, 2020, no. 1(19), pp. 18–24. doi: 10.32342/2522-4115-2020-1-19-2 (In Ukrainian).
- Johnson, D.W., Johnson, R.T. (2010). Cooperative learning and Social Interdependence Theory. *Theory and Research on Small Groups*. New York, NY, Springer, pp. 9–35. doi: 10.1007/b108066
- Gillies, R.M., Boyle, M. Teachers' reflections on cooperative learning: Issues of implementation. *Teaching and Teacher Education*, 2010, vol. 26, issue 4, pp. 933-940.
- Ivanytska, N., Dovhan, I., Tymoshchuk, N., Osaulchuk, O., Havryliuk, N. Assessment of Flipped Learning as an innovative method of teaching English: A case study. *Arab World English Journal*, 2021, vol. 12, issue 4, pp. 476-486. doi: 10.24093/awej/vol12no4.31
- Kerr, N.L., Johnson, D.W. Group composition and cohesion in small groups: Does diversity make a difference? *Small Group Research*, 2013, no. 44 (2), pp. 130-158.
- Ismail, F.S., Mohd Subha, N.A., Sudin, S., Ghazali, N.E., Mohd-Yusof, K. Implementation of project-based learning in system modelling and analysis course. *Asean Journal of Engineering Education*, 2021, vol. 4, issue 2, pp. 26-32. doi: 10.11113/ajee2020.4n2.8
- Slavin, R.E. Cooperative learning in elementary schools. *Education and Urban Society*, 2015, no. 47(5), pp. 542-557.
- Smith, A.L. Role play in counsellor education and supervision: Innovative ideas, gaps, and future directions. *Journal of Creativity in Mental Health*, 2009, vol. 4, no. 2, pp. 124-138.
- Webb, N.M. The teacher's role in promoting collaborative dialogue in the classroom. *British Journal of Educational Psychology*, 2009, no. 79 (1), pp. 1-28.

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF STUDENTS' GROUP WORK IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES AT UNIVERSITY

Havryliuk Nataliia, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Translation, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics, Vinnytsia.

E-mail: ngavriluk774@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6031-7777

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-10

Keywords: *foreign language education, group work, innovative teaching technologies, modern teaching methods, higher school.*

The **aim of the article** is analysing the advantages and disadvantages of group work for students while teaching foreign languages at university, showing the feasibility of using group work in higher education.

Methods of analysis and systematization of primary sources, interviews, questionnaires, and focus groups were used during the consideration of the problem.

The process of teaching English in higher education has certain features that are associated with different initial levels of language training of freshmen; the number of hours to study the subject; the number of groups; and sometimes absent enthusiasm for learning a foreign language. We emphasize that group work plays an important role in the educational process, and its introduction into the educational process should be one of the main tasks for students of philological specialties. Practice has proved that high-quality training in foreign languages for philological specialties can be carried out through the introduction of modern educational technologies, such as: vocational training, project methodology, technology, such as: vocational training, project methodology, technology of fixing and distance learning, information and communication technologies, and educational and control work. The study found that the use of interactive learning technology involves seeking help in communication, including cognitive communication and constructivist methods of teaching a foreign language. The facts proved that the use of innovative methods of teaching English and multimedia teaching methods can enhance the motivation of students to study foreign languages, provide access to new alternative sources of information, develop independent psychological activity, and develop communication skills, intercultural and professional abilities.

Interactive technologies and online resources play an important role in group work while learning foreign languages, providing an effective and engaging learning process. They promote active interaction between students, stimulate involvement in language learning and improve language skills.

To determine the advantages and disadvantages of group work, we conducted interviews with teachers and students to collect their impressions and thoughts about group work in the context of teaching foreign languages. Subsequently, the reviews of teachers and students about their experience in groups during the study of foreign languages were analysed.

Questionnaires were compiled, which included questions about impressions and thoughts about group work in the context of studying foreign languages. The questions concerned the advantages and disadvantages of this training method, the efficiency from group work, the influence on motivation, etc. Focus groups were held with students and separately with teachers to discuss their impressions and thoughts about group work. This allowed us to gain a deeper understanding of different points of view and identify general trends.

In group work during the study of foreign languages, the teacher and students play different roles, each of which has its own importance for successful learning. We will discuss the role of the teacher-facilitator. The teacher acts as an organizer and leader of group work, promoting structured learning and problem solving. Students actively interact with each other and with the teacher, exchanging ideas and opinions, completing tasks and solving problems. Scientists have demonstrated that the active participation of students in group work contributes to the improvement of critical thinking and the development of communication skills.

The use of group work while teaching foreign languages at university has its advantages and disadvantages. On the one hand, it promotes the development of communication skills, and stimulates cooperation and motivation of students. On the other hand, there may be a risk of social blind steering, problems with the distribution of responsibilities and conflicts between group members.

It has been **concluded** that it is important to properly organize and control the process of group work to achieve maximum efficiency in teaching foreign languages.

Одержано 21.02.2024.

УДК 378.147:316.77

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-11

З.С. ДУБОВИЙ,

*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри вокально-хорової підготовки,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса)*

О.Й. ЛАКОМОВА,

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії та методики її навчання,
Криворізького державного педагогічного університету (м. Кривий Ріг)*

КОНТЕКСТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ВИБІРКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ» БАКАЛАВРАМИ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИШІВ (СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ГЕОГРАФІЯ» І «МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО»)

У статті розкрито основні засади контекстуального підходу у вивченні вибіркової дисципліни «Теорія масової комунікації» в педагогічних вишах. Установлено, що вивчення загальноуніверситетських вибіркової дисципліни апелює до міждисциплінарності в тематичній кореляції, з одного боку, розроблення системи ситуативних завдань, які сприяють удосконаленню фахової підготовки здобувачів за спеціальностями «Географія», «Музичне мистецтво».

Обґрунтовано, що контекстний підхід орієнтований на викладання матеріалу на основі методологічних засад, теоретичних галузевих знань, форм діяльності. Контекст у вивченні навчальних дисциплін полягає в перетворенні дидактичного матеріалу, де об'єктивні смисли і значення галузевих знань перетворюються на особистий досвід майбутнього педагога.

Інтегральна платформа дозволяє проектувати ситуативні завдання, у результаті розв'язання яких поєднуються навчальний і навчально-професійний досвід.

Ситуативні завдання, створені на основі контекстуального підходу до вивчення дисципліни «Теорія масової комунікації», побудовано з урахуванням фахової підготовки здобувачів вищих педагогічних закладів за окресленими спеціальностями («Географія», «Музичне мистецтво»).

Дидактично оброблена галузь масової комунікації як загальноуніверситетської дисципліни охоплює тематичні блоки «Основи масової комунікації», «Художньо-естетичні параметри масової комунікації», «Соціологічні та психологічні виміри масової комунікації», «Масова комунікація в умовах цифровізації суспільства».

Діахронний розгляд становлення масових комунікацій дозволяє встановити культурно-історичні чинники становлення шляхів трансляції каналів, спрямованих на контингент отримувачів того чи того знання. Звернення до діахронного розгляду масмедійної інформації значною мірою розширює уявлення про її сутність, процеси трансляції інформації в межах моделей масової комунікації.

Окреслено, що соціальні та психологічні аспекти масової комунікації визначають мовну поведінку професійних комунікаторів. Таку специфічну особливість узято за основу в розробленні ситуативних завдань для комунікаторів – майбутніх географів і музикантів. Підготовлені завдання за змістом корелювали з нормативними дисциплінами, вивчуваними на етапі професійної підготовки.

Доведено, що вивчення вибіркової дисципліни «Теорія масової комунікації» на основі контекстного підходу сприяє виробленню фахових компетентностей педагогів, які транслюють галузеву інформацію в умовах інформаційного освітнього середовища.

Ключові слова: *контекстуальний підхід, ситуативні завдання, вибіркова дисципліна, масова комунікація, художньо-естетична культура, медіакультура, культура професійного мовлення, здобувачі педагогічних вишів.*

© З.С. Дубовий, О.Й. Лакомова, 2024

Постановка проблеми. Динаміка в розвитку масової комунікації здійснює вплив не лише на те, у який спосіб продукуються тексти задля подальшого транслявання інформації учасникам процесу спілкування. Масова комунікація нині є потужним інструментом, який забезпечує активний обмін знаннями тієї чи тієї галузі, з одного боку; може стати інструментом впливу, формувати суспільну думку на основі різного виду маніпуляцій, – з іншого. У вивченні вибіркової загальноуніверситетської дисципліни «Теорія масової комунікації» майбутні педагоги оволодівають знаннями законів мови як суспільного явища (вияв контактної, інформаційної, пізнавальної функцій у спілкуванні й комунікації), усвідомлюючи специфіку професійної діяльності, використовують моделі масової комунікації, моделюють потоки галузевої інформації задля транслявання комунікантам, демонструють культуру споживання масової інформації, розмежовують параметри наукових, художніх (гуманітарний напрям) і медіатекстів при аналізі інформаційних потоків, стосовних предметної галузі. Контекстуальний підхід до вивчення вибіркової дисципліни «Теорія масової комунікації» бакалаврами педагогічних вишів (спеціальність «Географія», «Музичне мистецтво») спрямований на вироблення системи ситуативних завдань, що дозволяє подолати суперечність у професійній підготовці здобувачів вищої педагогічної освіти, яка полягає в надмірній інформаційній надмірності й необхідності об'єктивного наукового пошуку, активного навчального дискурсу в підготовці майбутніх педагогів.

Аналіз останніх досліджень. Науковці, досліджуючи поняття сутності масової комунікації, її історичного поступу, теорій масових комунікацій, детермінованих культурно-історичним і соціально-економічним розвитком цивілізації, на сучасному етапі вибудували струнку архітектоніку масової комунікації як процесу, визначили типи комунікантів, окреслили вплив науково-технологічних трансформацій на розвій стратегій у медіапросторі [В.В. Березенко, 2015, с. 56–58; Н.Б. Мантуло, с. 128–132; Г. Почепцов, 2014, с. 58–60; В.В. Різун, 2008, с. 202–204].

В умовах глобалізації, поширення масової культури, активізації комунікативної кампанії у сфері публік рилейшнз дослідники визначають дескриптори хибної / правдивої інформації, мистецької / масової культури в сучасному медіадискурсі [В. В. Березенко, Н.Д. Санакоєва, К.С. Лаковський, 2021, с. 56–59, В.В. Березовець, В.М. Манакін, 2015, с. 15–19; К. Родик, 2019, с. 235–238].

Вивчення теорії масової комунікації в освітньому дискурсі визначають педагоги як умову вироблення медіаграмотності майбутніх фахівців, застосування контекстуального підходу сприяє виробленню умінь опрацювати галузеву інформацію, транслявати її в медіапросторі як професійний комунікатор [Т.А. Карпенко, О.Й. Лаконова, Д.В. Шиян, 2023; І.В. Малафіїк, 2009, с. 29–35; М.М. Фіцула, 2006, с. 34–38].

Метою статті є обґрунтування ефективності застосування контекстуального підходу до вивчення вибіркової дисципліни «Теорія масової комунікації» бакалаврами педагогічних вишів (спеціальності «Географія» і «Музичне мистецтво»); розроблення ситуативних завдань, спрямованих на вироблення медіаграмотності, уміння кодифікувати, формувати інформаційні галузеві блоки задля трансляції в освітньому й медіапросторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контекстний підхід орієнтований на методологічні, теоретичні і прикладні знання про науки та дидактичний супровід є динамічним, оскільки залежить від освітніх запитів здобувачів та індивідуальної освітньої траєкторії, а також вироблення культури самостійного опрацювання галузевої інформації. У застосуванні контекстуального підходу ситуативні завдання надають змогу опанувати різні форми професійної діяльності, а інтегральна платформа побудови таких завдань вможливорює застосування досвіду пізнання тієї чи тієї суголосної дисципліни у вивченні вибіркової [Т.А. Карпенко, О.Й. Лаконова, Д.В. Шиян, 2023].

У вивченні навчальної дисципліни «Теорія масової комунікації», яка є вибірковою для бакалаврів – майбутніх учителів географії та учителів музичного мистецтва, важливим є врахування напряму предметної підготовки, з одного боку, врахування індивідуальної освітньої стратегії, з іншого. Вибіркова дисципліна, яку вивчають здобувачі різних спеціальностей, охоплює тематику, яка на лекційних заняттях розглядається в загальних дидактичних аспектах, наприклад, тематичний блок «Основи масової комунікації» розширює уяв-

лення здобувачів щодо сутності масових комунікацій, діахронний аспект розвитку комунікаційних процесів; теорії масових комунікацій; моделі масової комунікації.

Діахронний розгляд розвитку масової комунікації у структурі людської цивілізації уможлиблює дослідження через розроблення культурних і релігійних кодів, вивчення міри їх впливу на сучасну архітектоніку масової комунікації. Ситуативне завдання для бакалаврів – майбутніх учителів музичного мистецтва – рекомендовано побудувати на діахронних зіставленнях культурного коду, зокрема, семіотика української народної пісні «Щедрик» в обробленні композитора Миколи Леонтовича (1877-1921), яка набула світового визнання як культурно-історичне й художньо-естетичне надбання українського народу, засвідчує глибинний лінгвокультурний код.

Завдання. Ознайомитися з текстом української народної пісні «Щедрик». Розробити інтонаційний малюнок. Зіставити інтонаційний малюнок із композиторським вирішенням хору «Щедрик». Викласти лінгвокультурний код пісні «Щедрик» шляхом аналізу ключових слів. Обґрунтувати позицію, звернувшись до історії складання календарно-обрядових пісень в українській культурі. Дослідити, звернувшись до тлумачного словника української мови, які додаткові значення реалізують лексеми й усталені поєднання «щедрий вечір», «добрий господар» у сучасній міжкультурній комунікації.

Завдання. Дослідіть сучасні оброблення народних пісень. Яку інформацію, на вашу думку, транслюють музично-художні образи? Проаналізуйте матеріал й обґрунтуйте думку про співвідносність художньо-естетичного виміру творів народної культури (*vox populi*), їх інтерпретацій за критеріями культурних індустрій (системи сортування й комбінування, цифрові технології); оприявлення текстів на рівні індивідуальних і суспільних апеляцій у популярній культурі.

У межах професійного напрямку підготовки географів задля розроблення культурно-історичного коду рекомендовано запропонувати спостереження над структурно-семантичними особливостями гідронімів (назви водних об'єктів) і топонімів (назви територіальних об'єктів).

Завдання. Ознайомтеся з фрагментами художніх текстів, які містять назви географічних об'єктів (гідроніми *Десна, Дніпро, Дністер, Дунай, Рось, Тиса, Черемош* та ін.; міста *Богуслав, Борислав, Житомир, Київ* та ін.). Викладіть узаємозв'язок історичної й соціальної пам'яті у формуванні менталітету нації; окресліть шляхи масовокомунікаційного впливу у використанні символів.

Особливістю розроблення культурно-історичного коду під час розв'язання студентами пропонованого ситуативного завдання буде занурення в історію виникнення назв, виокремлення інформації, яку транслює та чи та назва. Географи, здійснюючи етимологічний аналіз географічних об'єктів, визначають міру інформаційності, які містять номінації, класифікують, яким каналом комунікації транслювано цей вид інформації; прогнозують шляхи, через які можна транслювати інформацію в сучасному полікультурному просторі. Прикладом може слугувати обговорення зміни назв (перейменування) міст і вулиць відповідно до переліку топоніміки міст. Географи обґрунтовують мотивацію перейменування, ілюструючи прикладами; виявляють семіотичний склад мовних одиниць.

Робота з символами в сучасному медіапросторі може бути представленою через повернення уваги в Україні до екологічних проблем шляхом поєднання в медіаповідомленні («Мирний атом»; «Атом і природа», «Чорнобильська Мадонна») прецедентних назв *Десна, Прип'ять, Чорнобиль*.

Завдання. Подати аналітичну довідку, яка б містила інформацію про екологічний стан річок Дніпро, Дністер, Десна через агресивне промислове втручання. Додатково простежити через роботу з діаграмою міру інтенсивності в забрудненні (хімічний склад) гідросфери України.

Здійснити аналітику, що охоплювала б дані про кількість очисних споруд, порівняти динаміку у збільшенні їх кількості й міри ефективності (наприклад, до 2000 р.) в Україні діяло понад 10 000 (десять тисяч) очисних споруд). Описати на рівні повідомлення освітнього напрямку про функційність очисних споруд та їх роль у розв'язанні екологічної проблеми гідробасейну України.

На етапі обговорення результатів дослідження викладач може промодельовувати далі навчальний і дослідницький пошук бакалаврів через апеляцію до соціальної реклами.

Завдання. Як може географ привернути увагу до екологічних проблем гідросфери України в медійному просторі (наприклад, розроблення схеми, підготовка фоторепортажу, науково-популярного / культурно-історичного нарису; інтерв'ювання в рамках промислово-економічного дискурсу).

Звернення до екологічних проблем гідросфери України безпосередньо стосується якості питної води. Географи на карті позначають найбільш забруднені сегменти гідро простору, вказують причини забруднення (промислові викиди), вивчають ситуацію правового регулювання дотримання умов якості питної води.

Проблемне питання для географів пропонували таке: з'ясувати предмет політичних та економічних спекуляцій у сучасних масмедіа стосовно запасів прісних вод і забезпечення водопостачання населенню. Надати матеріали для медіанарису в новинах з метою формування громадської думки щодо а) екологічного стану гідросфери; б) джерел забруднення гідросфери; в) шляхів подолання суперечності між розвитком промисловості й забруднення водного простору України / регіонів.

Завдання. Які б відеозаписи ви надали як географ у розробленні соціальної реклами, спрямованої на вироблення екологічної відповідальності населення (не засмічення побутовим сміттям вулиць, екологічна пильність щодо тих, хто порушує правила екологічної поведінки, розроблення опитування онлайн громадськості задля виявлення рівня усвідомлення екологічної проблеми засмічення побутовими відходами).

У межах громадської ініціативи майбутні учителі географії й учителі музичного мистецтва розробляють сценарій міського конкурсу для молоді «Космічний корабель «Земля», метою якого є звернення уваги громадськості до екологічного стану довкілля. Проект передбачав такі секції: 1) фоторепортажі / окремі фото; 2) розроблення гасел; 3) створення виставки паралельного проєктування (проєктування тривимірних об'єктів (сміття) на площину); 4) розроблення дизайну місць відпочинку на прибудинкових територіях.

Майбутні вчителі музичного мистецтва, моделюючи формат соціальної реклами, добирають музичний супровід або презентують авторську композицію; створюють відео- й аудіонарис наслідків агресивного промислового втручання; формують теку цитат українських і зарубіжних публіцистів, письменників, громадських діячів, які сприйматимуться прецедентними в медіапросторі.

У вивченні прикладних моделей комунікації майбутні педагоги ознайомлюються з особливостями моделювання рекламної, ділової, релігійної, освітньої комунікації. Ситуативні завдання для географів рекомендовано розробляти з урахуванням суміжних дисциплін. Міждисциплінарне подання вможлиблює не лише використання досвіду вивчення іншої дисципліни, але також уведення завдань проблемного характеру, розв'язання яких потребує актуалізації знань із різних дисциплін. Здобувачі у розв'язанні таких завдань успішно застосовують алгоритми, спільні для аналізу, класифікації, виокремлення тих чи тих рис об'єкта, явища, процесу.

Завдання. Дібрати інформацію про географічні об'єкти в Україні, до яких ви рекомендували б прокласти логістичний маршрут задля туристичної подорожі співвітчизників й іноземних туристів.

Обґрунтувати доцільність туристичного маршруту, підготувати рекламний текст інформативного змісту (до 100 слів) для оприлюднення на сайті турагенства (урахувати канали інформування для різних категорій населення). До тексту укласти фото колаж (до 10 фотоілюстрацій); варіативним може бути віртуалізація туристичного маршруту із застосуванням анімаційних / кінематографічних засобів.

У виконанні цього завдання методично ефективним буде спільне виконання як проєкту майбутніх учителів географії й учителів музичного мистецтва. Зокрема, музиканти добирають музичний супровід, обґрунтовують, яку стратегію медіакомунікації пропонують.

Завдання. Розробити анкету задля з'ясування рівня сформованості екологічної культури населення міста / регіону.

Географи актуалізують знання з економічної й соціальної географії; звертаючись до вітчизняного й зарубіжного досвіду, визначають шляхи подолання суперечності в необхід-

ності подальшого промислового прогресу й екологічного дисбалансу в результаті промислової діяльності. За результатами обговорення дійшли таких оптимальних шляхів вирішення екологічної проблеми в промисловому регіоні, як-от:

- віднайдення шляхів утілення практично-перетворювальної діяльності задля забезпечення базових потреб регіону і країни загалом, збереження екобалансу;
- прогнозування можливих негативних наслідків ресурсно-споживчої діяльності, розроблення стратегії їх подолання;
- відповідно до вітчизняних і міжнародних екологічних стандартів розроблення правової платформи задля їх послідовного втілення;
- залучення фахівців інженерних спеціальностей задля розроблення й послідовного впровадження інноваційних цифрових технологій задля досягнення раціонального використання корисних копалин;
- розроблення проєктів екологічного спрямування з метою формування екологічної культури громадськості, уводити до змісту проєктів освітній компонент задля висвітлення об'єктивної інформації про сутність екологічних проблем;
- укладання текстів освітнього напрямку задля оприлюднення в медіапросторі з метою формування екологічного мислення молоді.

Розглядаючи поняття мас, вивчаючи зміст масового впливу на рівень художнього сприйняття, викладач наголошує на розмежуванні аксіологічних й естетичних координат твору мистецтва і твору медіа. Герменевтика твору музичного мистецтва апелює до встановлення художньо-естетичних координат; спостереження над мовною матерією твору виокремлюється насамперед морально-етичний дискурс, оскільки ціннісні орієнтації набувають статусу внутрішньої потреби за умови здійснення власного екзистенційного пошуку, вироблення емоційного інтелекту, окреслення поведінкових патернів особистісного визначення життєвого шляху [Г. Почепцов, 2014].

У вивченні гуманітарної дисципліни дидактичний супровід має апелювати до основних засад художньо-естетичного й екзистенційного пошуку, оскільки вплив інформаційних технологій, полісемантичної інформації, оприявленої в гіперпросторі, може мати маніпулятивний, обмежувальний, спрощений характер, що призводить до негативного впливу на ментальність.

Масова культура реконструює реальність, що призводить до вільної інтерпретації вихідного тексту мистецтва, музично-художнього образу, має місце створення штучного образу у віртуальній дійсності. Такий образ може суттєво різнитися від визначених аксіологічних й естетичних координат залежно від художнього напрямку й жанристички, оскільки у масовій культурі образотворення корелює із запитами мас, що суттєво знижує вимогу до докладання значних зусиль задля герменевтики знакового й семантичного коду, закладеного до змісту класичного художнього образу [Н.Б. Мантуло, 2012].

Завдання. Укласти таблицю аксіологічних характеристик музичних творів, визначити критерії, за якими твір можна віднести до твору мистецтва, а який становить продукт масової культури.

Здійснюючи герменевтичний аналіз продукту масової культури і твору мистецтва, здобувачі доходять висновку про те, що робота з віднайдення смислів, аксіологічних та художньо-естетичних рішень є складною працею, що передбачає напруження мисленевих зусиль й актуалізацію чуттєво-естетичного досвіду, тоді як продукт масової культури презентує спрощений за змістом і формою образ, що призводить до певної міри девальвації здібностей мас аналізувати інформацію, самостійно шукати відповіді на екзистенційні питання, у пошукові проблем людства тощо через художні образи. Сучасне інформаційне суспільство в подальшому поступі провідною визначає роль інформації, водночас варто зауважувати деструктивний вплив спрощеної художньої форми (за критерієм широкого розуміння і такої, що не потребує зусиль у її герменевтиці) в медіапросторі.

Трансляція галузевої інформації в освітньому й медіапросторі різниться за змістом, який формують залежно від підготовленості аудиторії, освітньої, інформаційно-ознайомлювальної, прагматичної настанов. Закономірно, у вивченні вибіркової дисципліни «Теорія масової комунікації» належну увагу приділено розгляду типів кому-

нікантів у масовій комунікації, розмежування понять «професійного» і «непрофесійного мовців». Здобувачі педагогічних вишів розглядають на прикладах відмінності професійного і непрофесійного мовлення, класифікують фактологічні, мовні й логічні помилки у викладі галузевого текстового матеріалу (освітній / медіадискурс), визначають стильову відповідність, доречність обраної стильової оповіді, жанрову специфіку.

Успішна комунікація професійного мовця [М. Яцимирська, 2020, с. 179–182] безпосередньо пов'язана з рівнем термінологічної грамотності, оскільки трансльована галузева інформація має відповідати низці критеріїв, як-от: науковість, фактологічність, термінологічна точність. Ситуативні завдання з вироблення культури наукової мови майбутніх педагогів сприятимуть подальшій їх успішності при продукуванні текстів, у ситуації виконання соціальної ролі комуніканта.

Завдання. Укласти авторський словник (обсягом до 25 термінів), тематику обрати самостійно (за вибором). Подати етимологічний календар, синонімічний ланцюжок за такою моделлю: іншомовний термін – український термін; синоніми відповідно до контекстуального вживання.

Завдання. Доберіть у медіапросторі текст реклами (комерційної, релігійної, соціальної, політичної – за вибором). Відредагуйте текст, скласифікуйте фактологічні, мовні й логічні помилки. Визначте прагматику рекламного тексту. У комерційній і політичній рекламах визначте, які маніпуляції застосовано.

Робота з фаховим текстом, продукування фахового повідомлення в медіапросторі шляхом оброблення й аналізу галузевої інформації визначає культуру спілкування майбутнього спеціаліста.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. У вивченні загальноуніверситетської вибіркової дисципліни «Теорія масової комунікації» бакалаври педагогічних вишів за спеціальностями «Географія», «Музичне мистецтво» за контекстного підходу набувають знань про теорії й канали комунікації, умінь продукувати власні тексти залежно від простору поширення (освітній / медіапростір); ознайомлюються з правилами побудови тексту залежно від соціальної ситуації, соціальної ролі й типу комунікантів.

Практика застосування ситуативних завдань засвідчила, що вивчення питання семіотики масової комунікації доцільно розглядати на рівні моделювання культурних кодів (географічні назви, музичні й художні твори містять культурно-історичну інформацію, яка актуалізована в освітньому дискурсі на етапі трансляції галузевих знань). Ситуативні завдання, метою яких є трансляція галузевої інформації на рівні професійного комунікатора (вияв культури мови), апелюють до проведення прес-конференцій як різновиду комунікації, побудови власного іміджу фахівця. Позитивним є досвід роботи здобувачів із рекламним матеріалом з урахуванням професійного напрямку підготовки.

Список використаної літератури

Березенко, В.В., Санакоєва, Н.Д., Лаковський, К.С. (2021). *Реклама в умовах діджиталізації: українські реалії*. Запоріжжя: Запорізь. нац. ун-т.

Бутиріна, М.В. (2020). Популяризація науки в Україні: мас-медійні тренди. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*, 17. Відновлено з <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/16524>

Карпенко, Т.А., Лакомова, О.Й., Шиян, Д.В. (2023). Методика організації контекстного навчання майбутніх учителів географії. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*, 2 (26), 60–69. doi: 10.32342/2522-4115-2023-2-26-7

Малафійк, І.В. (2009). *Дидактика*. Київ: Кондор.

Манакін, В.М. (Ред.). (2015). *PR як сфера наукового знання*. Запоріжжя: ЗНУ.

Мантуло, Н.Б. (Ред.). (2012). *Паблік рилейшнз: текст і комунікація*. Запоріжжя: Класичний приватний університет.

Партико, З.В. (2018). *Теорія масової інформації та комунікації*. Львів: Видавнича фірма «Афіша». Відновлено з <http://journal.univ.kiev.ua/index.php?act=book.index&book=160>

Почепцов, Г. (2014). *Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакommунікації*. Київ: Спадщина-Інтеграл.

Різун, В.В. (2008). *Теорія масової комунікації*. Київ : ВЦ «Просвіта».

Родик, К. (2019). *Сізіф ХХ. Книжка vs. політика*. Київ : Балтія-Друк.

Уханова, Н.С. (2022). Проблеми протидії негативним інформаційним впливам та захисту інформаційної безпеки людини суспільства. Київ-Одеса: Фенікс. 120 Відновлено з <https://ippi.org.ua/problemi-protidii-negativnim-informatsiinim-vplyvam-ta-zakhistu-informatsiinoi-bezpeki-lyudini-i-sus>

Фіцула, М.М. (2006). *Педагогіка вищої школи*. Київ: Академвидав.

Яцимирська, М. (2020). Українська ортологія на інтернет-платформі. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 47, 179–188. doi: 10.30970/vjo.2020.47.10517

References

Berezenko, V.V., Sanakoieva, N.D., Lakovskyi, K.S. (2021). *Reklama v umovakh didzhitalizatsii: ukrainski realii* [Advertising in conditions of digitization: Ukrainian realities]. Zaporizhia, ZNU Publ., 176 p. (In Ukrainian).

Butyrina, M. (2020). Popularization of Science in Ukraine: Mass Media Trends. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Social Communications*, no. 17. Available at: <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/16524> (Accessed 3 March 2024). (In Ukrainian).

Karpenko, T., Lakomova, O., Shyian, D. (2023). Methods for organization of contextual training of future geography teachers. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*, no. 2 (26), pp. 60–69. doi: 10.32342/2522-4115-2023-2-26-7 (In Ukrainian).

Malafiiik, I.V. (2009). *Dydaktyka* [Didactics]. Kyiv, Condor Publ., 398 p. (In Ukrainian).

Manakin, V.M. (Ed.) (2015). *PR yak sfera naukovooho znannya* [PR as a field of academic knowledge]. Zaporizhzhya, ZNU Publ., 139 p. (In Ukrainian).

Mantulo, N.B. (Ed.) (2012). *Pablik ryleishnz: tekst i komunikatsiia* [Public relations: text and communication]. Zaporizhzhia, Classical Private University Publ., Zaporizhzhya: Klyasychnyy pryvatnyy universytet, 272 p. (In Ukrainian).

Partyko, Z.V. (2018). *Teoriia masovoi informatsii ta komunikatsii* [Theory of mass information and communication]. Lviv, Afisha Publ., 160 p. Available at: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=book.index&book=160> (Accessed 3 March 2024). (In Ukrainian).

Pochepstov, H. (2014). *Vid Facebooky i hlamuru do Wikileaks: mediakommunikatsii* [From Facebook and Glamour to Wikileaks: Media Communications]. Kyiv, Heritage-Integral Publ., 462 p. (In Ukrainian).

Rizun, V.V. (2008). *Teoriia masovoi komunikatsii* [Theory of mass communication]. Kyiv, "Prosvita" Publ., 260 p. (In Ukrainian).

Rodyk, K. (2019). *Sizif KHKH. Knyzhka vs. Polityka* [Sisyphus XX. Book vs. policy]. Kyiv, Baltiia-Druk Publ., 252 p. (In Ukrainian).

Ukhanova, N.S. (2022). *Problemy protydii nehatyvnyim informatsiinym vplyvam ta zakhystu informatsiynoi bezpeky liudyny suspilstva* [Problems of counteracting negative informational influences and protecting the informational security of a person in society]. Kyiv-Odesa, Phoenix Publ., 120 p. Available at: <https://ippi.org.ua/problemi-protidii-negativnim-informatsiinim-vplyvam-ta-zakhistu-informatsiinoi-bezpeki-lyudini-i-sus> (Accessed 3 March 2024). (In Ukrainian).

Fitsula, M.M. (2006). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of High School]. Kyiv, Akademvydav Publ., 230 p. (In Ukrainian).

Yatsymirska, M. Ukrainian orthology on the internet platform. *Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*, 2020, issue 47. P. 179–188. doi: 10.30970/vjo.2020.47.10517 (In Ukrainian).

CONTEXTUAL APPROACH TO TEACHING THE ELECTIVE DISCIPLINE “THEORY OF MASS COMMUNICATION” TO BACHELORS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES (SPECIALITIES “GEOGRAPHY” AND “MUSICAL ART”)

Duboviy Zakhar, Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer of the Department of Vocal and Choral Training, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky”, Odessa.

E-mail: zdubovoi@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5989-7946

Lakomova Olena, Candidate of Geography Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Geography and Methods of Teaching, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih.

E-mail: lakomova.k.r@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7798-2263

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-11

Keywords: *contextual approach, situational tasks, selective discipline, mass communication, artistic and aesthetic culture, media culture, culture of professional speech, graduates of pedagogical universities.*

The article covers the main principles of the contextual approach in studying the elective course “Theory of Mass Communication” in pedagogical universities.

The aim of the article is to substantiate the effectiveness of applying the contextual approach to teaching the elective course “Theory of Mass Communication” to undergraduate students in pedagogical universities (specialties “Geography” and “Music Art”); to develop situational tasks aimed at fostering media literacy, the ability to codify, and the creation of informational sectoral blocks for dissemination in educational and media spaces.

In the research, **methods** of content analysis, specification, problem-posing, as well as task-based and contextual approaches were used.

It has been found that the study of university-wide elective courses appeals to interdisciplinarity in thematic correlation. On the one hand, it involves developing a system of situational tasks that contribute to improving the professional training of students in the specialties “Geography” and “Music Art”.

It has been substantiated that the contextual approach is oriented towards teaching material based on methodological foundations, theoretical sectoral knowledge, and forms of activity. The context in the study of academic disciplines involves transforming didactic material, where the objective meanings and significance of sectoral knowledge are transformed into the personal experience of the future teacher.

The integral platform allows for the design of situational tasks, the resolution of which combines educational and educational-professional experience.

Situational tasks, based on the contextual approach to teaching the course “Theory of Mass Communication”, are built considering the professional training of students in higher pedagogical institutions in the specified specialties (“Geography” and “Music Art”).

The didactically processed field of mass communication as a university-wide discipline encompasses thematic blocks such as “Basics of Mass Communication”, “Artistic and Aesthetic Parameters of Mass Communication”, “Sociological and Psychological Dimensions of Mass Communication”, and “Mass Communication in the Conditions of Digital Society”.

A diachronic consideration of the development of mass communications allows for identifying the cultural and historical factors that shape the transmission paths of channels aimed at the recipients of certain knowledge. Addressing the diachronic consideration of mass media information significantly expands the understanding of its essence and the processes of information transmission within mass communication models.

It has been outlined that the social and psychological aspects of mass communication determine the language behaviour of professional communicators. This specific feature was taken as the basis in developing situational tasks for communicators – future geographers and musicians. The prepared tasks were correlated with the normative disciplines studied at the stage of professional training.

It has been **concluded** that studying the elective course “Theory of Mass Communication” based on the contextual approach contributes to the development of professional competencies of teachers who transmit sectoral information in the conditions of the informational educational environment. It has been proved that the study of semiotics of mass communication should be considered at the level of modelling cultural codes (since geographical names, musical and artistic works contain cultural and historical information, which is actualized in educational discourse at the stage of transmitting sectoral knowledge). Situational tasks, aimed at transmitting sectoral information at the level of a professional communicator (manifestation of language culture), should appeal to conducting press conferences as a type of communication, building one’s professional image. The experience of students working with advertising material considering the professional training direction is positive.

Одержано 19.01.2024.

УДК 378.147:379.85

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-12

С.П. КОЖУШКО,

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

Л.Г. БОЙКО

*доцент кафедри менеджменту,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

ПРОЄКТНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Ефективність туристичного та готельного бізнесу залежить від комплексу факторів, зокрема професійної компетентності співробітників, яка відображає здатність і готовність використовувати наявні знання, вміння, навички на практиці, формуючи модель фахівця, здатного розв'язувати завдання в обраній сфері діяльності та демонструвати її високу ефективність. Майбутній фахівець у галузі туризму, окрім професійної компетентності, неодмінно має володіти і полікультурною комунікативною компетентністю, що реалізується в конкретному способі здійснення продуктивної діяльності та формується протягом навчання в ЗВО, у тому числі й у процесі проєктної діяльності. Передбачається, що проєктна діяльність є одночасно і метою, і методом навчання, яка створює умови для розвитку здібностей, що лежать в основі компетентності, серед яких здатність до творчого мислення, рефлексії, цілеутворення, прогнозування, вибору ефективного рішення, створення робочої команди, досягнення результату й оцінка його ефективності.

У статті розглянуто проєктну технологію як засіб формування полікультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у галузі туризму. Констатовано, що цілеспрямовано організована робота над проєктом у ході вивчення мовного матеріалу, допоможе сформувати та вдосконалити конкретні мовні навички, які в сукупності сприятимуть розвитку полікультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Наведено можливості використання проєктної технології під час навчання професійно-орієнтованої іноземної мови студентів за спеціальністю 242 «Туризм».

Здійснено аналіз основних особливостей проєктного навчання, зазначено етапи роботи над проєктом, висвітлено досвід застосування методу проєктів у процесі формування полікультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у галузі туризму.

Визначено, що використання методу проєктів на заняттях з іноземної мови у сфері професійних комунікацій сприяє формуванню в студентів необхідних компетенцій як сукупності знань, умінь та навичок, що забезпечують їх готовність вирішувати конкретні проблеми в полікультурному середовищі.

На основі концептуального аналізу педагогічної літератури, власного педагогічного досвіду, систематизації теоретичних підходів та методів, що існують в освітньому процесі вищої школи, окреслено основні переваги використання проєктної технології. Зазначається, що правильно організована робота над проєктом на заняттях з професійно орієнтованої іноземної мови не лише формує полікультурну комунікативну компетентність, але й дозволяє паралельно формувати професійні, соціальні компетенції, у результаті чого досягається ще одна мета навчання в ЗВО – формування проєктної компетенції.

Ключові слова: туризм, готельно-ресторанна справа, проєктні технології, полікультурна комунікативна компетентність, майбутні фахівці в галузі туризму, змішане навчання.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інноваційні зміни в процесі розвитку сучасного суспільства спричиняють суттєвий вплив на систему освіти, актуалізуючи необхідність модернізації та конструювання нового освітнього середовища ЗВО, професійної освіти студентів, яка була б орієнтована на розвиток і вдосконалення рівня сформованості полікультурної комунікативної компетентності з урахуванням міжнародних освітніх стандартів та відповідно до ціннісних пріоритетів особистості.

Найважливішими завданнями освітнього процесу є формування компетентностей і досягнення програмних результатів навчання шляхом компетентнісного підходу [Т.І. Юсіпіва, Г.І. М'ясоїд, 2021, с. 308].

На сучасному етапі розвитку системи вищої освіти особливу увагу приділено методам, що дозволяють значно активізувати навчання, надати йому дослідницького характеру, передати студентам ініціативу в процесі навчального пізнання. Одна з ключових ролей у цьому напрямі відводиться проєктній парадигмі як основі інноваційних процесів в освіті.

Серед вимог, які висуваються державним освітнім стандартом до освітнього результату підготовки фахівця в галузі туризму, домінують результати, що становлять основу проєктної діяльності: спроможність до міждисциплінарних обґрунтувань проєктних рішень; здатність системно й самостійно мислити, виявляти її ефективно вирішувати виробничі завдання з використанням проєктних алгоритмів; ставити завдання проєктування туристичного продукту відповідно до нормативних вимог; здатність до використання інноваційних та інформаційних технологій створення туристичного продукту; проєктування програм і турів, турпакетів, екскурсійних програм та інших продуктів туристичної діяльності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки проблема формування компетентності є предметом дослідження багатьох науковців і практиків. Дефініційному аналізу та висвітленню теоретичних аспектів поняття «полікультурна компетентність» присвячено чимала кількість наукових розвідок: О. Березюк («Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі»), Т. Чаркіна («Теоретичні аспекти формування полікультурних компетенцій в сучасному освітньому просторі»), Л. Воротняк («Педагогічна технологія формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах»), Л. Мелько («Полікультурна компетентність студентів як фактор інтеграції»), І. Забіяка, С. Лобанова («Міжкультурна комунікативна компетентність майбутніх фахівців технічного та гуманітарного профілю у контексті глобалізації освітнього простору»), Д. Попова («Педагогічні аспекти формування полікультурної компетентності як складової професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму»), І. Гончарова («Формування полікультурної компетентності студентів туристичних спеціальностей»), О. Щеглова («Розвиток полікультурної компетентності майбутніх спеціалістів»), Т. Гурьянова («Формування полікультурної компетентності студентів вузів: на матеріалі навчання іноземній мові») та ін.

У контексті розв'язання конкретних питань метод проєктів на сьогодні визначається як один із ефективних інструментів у процесі формування комунікативних, інтелектуальних, творчих здібностей здобувачів, що сприяє розвитку навичок співробітництва. Це підтверджується наявністю вагомого наукового доробку (Г. Білявський, В. Беспалько, П. Бондарев, В. Гузеєв, Т. Качеровська, Н. Пахомова, О. Пехота, Є. Полат, О. Пометун, Л. Пироженко, О. Рибіна, Г. Селевко, С. Сисоєва, та ін.). Окреслений метод в узагальненому вигляді визначається дослідниками як педагогічна технологія, що охоплює сукупність дослідницьких проблемних методів творчого спрямування.

Водночас, аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, у яких порушено питання використання проєктних технологій навчання в процесі підготовки майбутніх фахівців, дає змогу констатувати, що фактично недостатньо дослідженими залишаються питання розкриття ролі проєктних технологій у процесі формування полікультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у галузі туризму в умовах змішаного навчання.

Мета статті полягає в дослідженні й теоретичному обґрунтуванні ролі проєктних технологій як засобу формування полікультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у галузі туризму в умовах змішаного навчання.

Виклад основного матеріалу. Значний вплив на освітній процес початку XXI століття мало впровадження електронних форм навчання. Інформаційно-комунікаційні технології

буквально пронизали освітній простір як в інформаційному (навчально-методичні матеріали), так і комунікаційному (психологічні особливості спілкування викладача та студента за відсутності безпосереднього спілкування) планах [N. Volkova, T. Poyasok, S. Symonenko, Y. Yermak, H. Varina, A. Rackovych, 2022].

У зв'язку з широким упровадженням систем дистанційного навчання й появою онлайн курсів (e-learning), які дозволяють самостійно опанувати певний обсяг інформації та виконувати вправи відповідно до поданого матеріалу (граматичні, лексичні вправи, а також вправи на прослуховування), виникає необхідність у такій системі навчання, яка б задовольнила потреби в безпосередньому спілкуванні викладача зі студентом і студента з однокурсниками з метою розвитку комунікативних умінь. Саме такою є система змішаного навчання (blended learning), що вдало поєднує онлайн-навчання з присутністю викладача в аудиторному форматі [А. Щеглова, 2016, с. 142].

Відтак в умовах змішаного навчання постає потреба в пошуку інноваційних технологій формування конкурентоспроможного, кваліфікованого й компетентного фахівця.

Компетентність має інтегративний характер і є показником професійної готовності до тієї чи тієї діяльності. Готовність фахівця за напрямом підготовки 242 «Туризм» визначається здатністю здійснювати, поряд з іншими видами діяльності, проєктну діяльність, розуміти роль і значення цієї діяльності для ефективного вирішення завдань, що стоять перед туристичною сферою.

Прикметно, що успішність професійної діяльності фахівця туристичної галузі суттєво залежить від рівня його полікультурної комунікативної компетентності, яка забезпечує уміння здобувати інформацію для розв'язання певної проблеми, аналізувати її, висувати гіпотези щодо вирішення проблеми, робити необхідні узагальнення, встановлювати статистичні закономірності, робити аргументовані висновки, застосовувати отримані результати для виявлення і розв'язання нових проблем.

З огляду на окреслене вище, доречними видаються нам погляди І. М'язової, яка наголошує, що опанування англійської мови як іноземної вимагає не лише компетентності володіння нею, але й культурної компетентності, а саме здатності розуміти поведінку з позицій представників культури та відповідну поведінку з представниками інших культур [І.Ю. М'язова, 2006].

Під час формування полікультурної комунікативної компетенції майбутніх фахівців у галузі туризму необхідно використовувати інтенсивну методіку, яка поєднувала б у собі навчання як мовним і комунікативним аспектам, так і питанням, пов'язаним з культурою та лінгвістичним знанням. На наш погляд, такий комплекс завдань може бути вирішений саме за допомогою проєктної технології.

Метод проєктів передбачає розвиток як пізнавальних, так і творчих навичок здобувачів, відповідальності за рахунок необхідності впоратися із завданням, поставленим у межах проєкту, вирішити будь-яку проблему. За останні кілька років особливе місце в освітньому дискурсі посідає тематика модернізації освітнього процесу, що передбачає впровадження форматів освоєння проєктних навичок.

Основна причина популярності проєктної технології пояснюється тим, що проєктне завдання («проблема»), яку належить виконати, пов'язує процес оволодіння мовою, що вивчається, і процес оволодіння знанням з предмета, в контексті якого відбувається робота над проєктом. Окрім цього, у здобувачів з'являється можливість використовувати набуті знання та вміння на практиці.

Актуальність розгляду питання використання проєктної технології в освітньому процесі обумовлена тим фактом, що цей метод допомагає сформувати так званий проєктувальний стиль мислення, який поєднує в єдину систему теоретичні та практичні складові діяльності особистості, що дозволяє розкрити, розвинути, реалізувати її творчий потенціал.

У науковій літературі до сьогодні не існує єдиного визначення конструкту «проєкт». Авторі вкладають у його трактування різноманітний зміст і смислове навантаження.

Як спосіб розвитку творчості, самостійності, прагнення до ідеально перспективного перетворення світу за допомогою креативних дій і операцій у процесі створення конкретного продукту трактує проєкт дослідниця Л. Хоружа [Л. Хоружа, 2006].

С. Гончаренко визначає метод проєктів як процес організації навчання, в ході якого набуваються знання та навички під час планування та виконання практичних завдань [С. Гончаренко, 2008].

У межах нашого дослідження цілком слушною видається характеристика методу проєктів, подана С. Сисоевою, яка розглядає його як педагогічну технологію, що відображає реалізацію особистісно зорієнтованого підходу в освіті та сприяє формуванню вміння людини постіндустріального суспільства адаптуватися до швидких змін умов життя [С. Сисоева, 2005].

Проєктом М. Холм називає навчання, орієнтоване на здобувача, що відбувається протягом тривалого часу, в ході якого вони обирають, планують, досліджують і розробляють продукт, презентацію або уявлення, що відповідають реальному запиту чи справжньому виклику [М. Holm, 2011, р. 1].

Своєю чергою, Т. Маркхем визначає проєктне навчання як систематичний метод, який залучає студентів до здобуття знань і навичок через розширений процес, структурований навколо складних, автентичних питань і ретельно розроблених продуктів і завдань [Т. Markham, J. Larmer, J. Ravitz, 2003, р. 4].

У своєму дослідженні М. Головань, даючи визначення методу проєктів як сукупності навчально-пізнавальних прийомів, що дозволяють розв'язати ту або іншу проблему в результаті самостійних дій студента з обов'язковою презентацією отриманих результатів, додає, що цей метод покликаний стимулювати інтерес студентів до певних проблем, розв'язання яких передбачає володіння певним обсягом знань, умінь і навичок через проєктну діяльність. У такий спосіб метод проєктів реалізує баланс між академічними знаннями і прагматичними вміннями за умови дотримання відповідного їх співвідношення залежно від етапу навчання [М.С. Головань, 2006, с. 236].

Незважаючи на наявність достатньої кількості визначень, ми склали власну дефініцію: проєктна технологія – це спосіб організації навчання, заснований на колективній або індивідуальній самостійній роботі студентів, що здійснюється під керівництвом викладача (фасилітатора) і спрямований на вирішення певної проблеми за допомогою виконання завдання-проєкту.

Мета реалізації проєктного навчання – знайти шляхи розвитку самостійного творчого-активного мислення, навчити студентів не лише запам'ятовувати та відтворювати знання, але й самостійно їх отримувати й бути готовим застосовувати їх на практиці.

Використання методу проєктів на заняттях з іноземної мови у сфері професійних комунікацій сприяє формуванню у студентів необхідних компетенцій як сукупності знань, умінь та навичок, що забезпечують їхню готовність вирішувати конкретні проблеми в полікультурному середовищі. І у зв'язку з цим метод проєктів розглядається нами як педагогічна технологія розвитку творчих здібностей студентів, як спосіб формування полікультурної професійно-комунікативної компетентності, яка включає знайомство з національно-культурними особливостями мовної поведінки носіїв мови, знання їх звичаїв, традицій тощо і проявляється в бажанні та вмінні вступати в спілкування з людьми інших культур, у здібності орієнтуватися та керувати ситуацією в умовах полікультурного спілкування.

Важливим методологічним завданням під час навчання професійно-орієнтованої іноземної мови є перенесення сформованих навичок у різні види мовної діяльності: від навчальної ситуації спілкування до реальної.

Творча діяльність відкриває великі можливості проєктів у межах підготовки студентів туристичного профілю: туристичні програми та маршрути, екскурсійні послуги, готельний бізнес та ресторани, інтерактивні медіатехнології тощо. Під час підготовки проєктів у контексті програми навчання іноземної мови у сфері професійної та полікультурної комунікації пропонуємо такі теми, як: розвиток нових напрямів у туризмі, складання туристичних маршрутів, перспективи розвитку регіону як туристичного кластера, особливості розвитку транспортних систем у нашій країні та за кордоном, планування та підготовка туристичного пакету послуг, планування та розвиток готельного комплексу, розробка та впровадження перспективних готельних послуг, вдосконалення системи обслуговування тощо.

Практика доводить, що застосування проєктної технології дозволяє вирішувати дидактичні завдання і, відповідно, перетворювати заняття на дискусійний дослідницький клуб,

який вирішує цікаві, доступні, практично значущі для студентів завдання з урахуванням особливостей іншомовної культури.

У процесі роботи над проектами студенти отримують можливість використання нового мовного матеріалу, комбінування його з раніше засвоєним; перенесення знань, навичок та умінь у новий контекст їх використання. У такий спосіб збільшується інтенсивність набуття іншомовного досвіду, впевненість у процесі реалізації мовних дій та вдосконалення комунікативних умінь – ведення дискусії, обґрунтування власної точки зору, лаконічного викладу своїх думок.

Проектна діяльність передбачає діяльність, самостійно заплановану студентами, які займаються пошуком вирішення проблеми, особистісно-значущої для них, органічно вплітаючи професійне спілкування в інтелектуальний контекст діяльності. Проблема, яку пропонуємо студентам, формулюється так, щоб орієнтувати їх на залучення фактів із суміжних галузей знань і різноманітних джерел інформації. Складання проектів сприяє розвитку міжпредметних зв'язків у процесі навчання іноземної мови, інтеграції знань із суміжних дисциплін та акцентує на практичних видах діяльності.

Досліджуючи питання підготовки майбутніх фахівців з туризмознавства до проектної професійної діяльності, А. Тимейчук наголошує на тому, що технологія проектного навчання не є заміником класичної системи, а розглядається як компонент процесу навчання в системі компетентнісно-спрямованої освіти. Створення і виконання навчальних проектів становить цілеспрямовану, соціально значиму, педагогічно доцільну, практично реалізовану інноваційну діяльність викладача щодо проектування й забезпечення функціонування освітньо-розвивального середовища, в якому здійснюватиметься проектна діяльність студентів.

Дослідниця констатує, що спрямованість навчальних проектів на професійну діяльність та творчу самореалізацію студентів забезпечує розвиток їхніх інтелектуальних можливостей, вольових якостей, творчих здібностей, професійних компетенцій, оскільки здійснюється з метою розв'язання певних проблем шляхом раціонального поєднання теоретичних знань з їх практичним застосуванням [А.М. Тимейчук, 2018].

Метою застосування проектного навчання є активізація процесу пошуку, отримання й закріплення нової інформації з використанням додаткових джерел, закріплення практичних навичок роботи з нормативними документами, інформаційними технологіями; розвиток проектно-дослідних умінь і здібностей, прояв креативності та випереджальної клієнтоорієнтованості при створенні макетів проекту за допомогою комп'ютерних технологій; розвиток системного, логічного та творчого мислення.

Результатом застосування проектного підходу навчання має бути підготовка фахівця, здатного ефективно використовувати в проектній діяльності наявні у нього теоретичні та практичні знання, вміння та здібності відповідно до змісту освітньо-професійної програми «Туризм».

Проектне навчання є педагогічною технологією, яка передбачає сукупність науково-дослідних, інформаційних, практикоорієнтованих, пошукових, творчих завдань за рахунок моделювання навчального процесу та використання сучасних освітніх технологій.

У контексті формування полікультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у галузі туризму проектну діяльність розглядаємо як елемент професійної компетентності фахівців з туризму. Вона заснована на вміннях і навичках, орієнтованих на економічний ефект і соціально значущий результат. Компетентність у галузі проектної діяльності охоплює:

- володіння теоретичними основами проектування, готовність до застосування основних методів проектування у туризмі;
- здатність використовувати поглиблені знання правових та етичних норм при розробці та здійсненні широкомасштабних та соціально значущих проектів туристичної індустрії, оцінки результатів професійної діяльності;
- вміння розробляти нові туристичні проекти, що відповідають вимогам туристичної індустрії, виявляти пріоритетні напрями в проектуванні, вести необхідну нормативно-технічну документацію;
- спроможність до розроблення стратегій розвитку туристичної сфери на державному, регіональному, локальному рівнях і здатність до розроблення проектів відповідно до цих рівнів;

- здібність до оцінки інноваційно-технологічних ризиків у туристичній індустрії;
- здатність обробляти та інтерпретувати дані з використанням базових знань математики та інформатики, необхідні для здійснення проектної діяльності в туризмі;
- уміння самостійно знаходити та використовувати різні джерела інформації щодо проекту туристичного продукту;
- готовність до реалізації проектів у туристичній індустрії.

У процесі формування полікультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у галузі туризму проектну діяльність реалізуємо відповідно до певних етапів (рис. 1).

Рис. 1. Етапи проектної діяльності

Під час розроблення проекту акцентуємо увагу здобувачів на основних аспектах:

- обґрунтування економічної та соціальної значущості проекту, пов'язане з визначенням проблеми, яка ускладнює розвиток галузі гостинності в полікультурному середовищі, її причин та наслідків, формулювання актуальності, мети та завдань нової послуги;
- визначення змісту проекту, що полягає у вивченні сучасних трендів та складу туристичного продукту в нашій країні та за її межами, визначенні завдань, які необхідно вирішити, заходів, що сприяють досягненню цілей, призначенні відповідальних виконавців та визначенні ресурсів, необхідних для реалізації ідеї;

– розрахунок фінансової успішності та можливих ризиків, тобто оцінка ринкової адекватності туристичного продукту, його конкурентоспроможності в полікультурному просторі; загальним принципом оцінки є порівняльний аналіз витрат стосовно виробничого ефекту інновації;

– інформаційно-програмне забезпечення та просування туристичної послуги спрямоване на створення розроблення концепції продукту, його дизайну, способів просування тощо.

У ході роботи над проектом використовуємо кейси з метою розуміння ситуації, опису ресурсів, виявлення проблем і розроблення проекту відповідно до виявленої проблеми. Наведемо алгоритм роботи з кейсом (рис. 2).

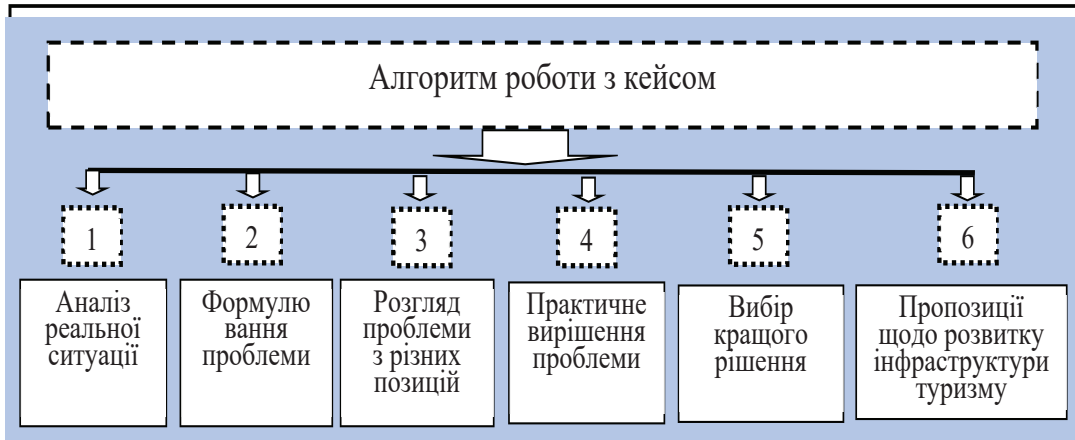

Рис. 2. Алгоритм роботи з кейсом

Тема: «Туристичний потенціал території».

Мета: дати оцінку умов реалізації соціально-культурних проектів у результаті аналізу туристичного потенціалу досліджуваної території.

Завдання: визначити характеристики системного аналізу території, здійснити проблемне структурування; провести аналіз ресурсних компонентів (природні, енергетичні ресурси, ландшафтні рекреаційні тощо).

Результати, отримані в ході вирішення кейсів, застосовуються для здійснення проектів, спрямованих на розвиток туризму та його інфраструктури, розроблення локальних історико-культурних та природних туристичних маршрутів. Кейс дозволяє обґрунтувати мету й завдання розроблення соціально-культурних проектів, спрямованих на задоволення туристичних потреб соціуму.

Можливість застосування цього методу з метою формування полікультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у галузі туризму в умовах змішаного навчання зумовлена його функціональністю, оскільки цей метод надає можливість активізації самостійної та пізнавальної діяльності.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Створення якісного та інноваційного продукту, який буде конкурентоспроможним на міжнародному та українському ринках, є завданням професійної туристичної спільноти, а завдання ЗВО – забезпечити реалізацію цієї потреби через висококваліфікованих випускників, здатних і готових до діяльності в туристичній галузі, що вимагає використання нових підходів до забезпечення проектних рішень у процесі реалізації туристичних та готельних послуг.

Проектна діяльність дозволяє не лише навчати студентів мови, розвиваючи полікультурну комунікативну компетентність, а й сприяє набуттю ними академічних навичок, формуванню інтегративного досвіду проектної діяльності в процесі вивчення низки навчальних дисциплін.

Список використаної літератури

Головань, М.С. (2006). Метод проектів як засіб формування інформатичної компетентності майбутніх економістів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти. Збірник наукових праць*, 14-15, 234–242.

Гончаренко, С. (2008). *Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям*. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця».

М'язова, І.Ю. (2006). Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація». *Філософські проблеми гуманітарних наук*, 8, 108–113.

Сисоева, С. (2005). Особистісно зорієнтовані технології: метод проектів. *Підручник для директора*, 9-10, 25–31.

Тимейчук, А.М. (2018). *Підготовка майбутніх магістрів з туризмознавства до професійної діяльності* (Дис. канд. пед. наук). Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця.

Хоружа, Л. (2006). Проектна культура вчителя: етичний компонент. *Шлях освіти*, 2, 11–15.

Щеглова, А.О. (2016). Місце проектного методу для формування і розвитку іншомовної комунікативної компетентності студентів в умовах змішаного навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 53 (3), 142–149. doi: 10.33407/itlt.v53i3.1381

Юсипіва, Т.І., М'ясоїд, Г.І. (2021). Метод проектів як засіб формування компетентностей майбутніх фахівців Готельно-ресторанної справи у процесі навчання екології. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 2 (22), 308–314. doi: 10.32342/2522-4115-2021-2-22-34

Holm, M. (2011). Project-based instruction: a review of the literature on effectiveness in Prekindergarten through 12th grade classrooms. *InSight: Rivier Academic Journal*, 7 (2), 1–13. Retrieved from <https://www.rivier.edu/journal/roaj-fall2011/j575-project-based-instruction-holm.pdf>

Markham, T., Larmer, J., Ravitz, J. (2003). *Project-based learning handbook: a guide to standards-focused project-based learning for middle and high school teachers*. Novato, CA : Buck Institute for Education.

Volkova, N., Poyasok, T., Symonenko, S., Yermak, Y., Varina, H., Rackovych, A. (2022). Psychological and pedagogical features: the use of digital technology in a blended learning environment. *Revista Tempos E Espaços Em Educação*, 15(34), e17232. doi: 10.20952/revtee.v15i34.17232

References

Holm, M. Project-based instruction: a review of the literature on effectiveness in Prekindergarten through 12th grade classrooms. *InSight: Rivier Academic Journal*, 2011, vol. 7, no. 2, pp. 1–13. Available at: <https://www.rivier.edu/journal/roaj-fall2011/j575-project-based-instruction-holm.pdf> (Accessed 10 March 2024).

Holovan, M.S. (2006). Metod proektiv yak zasib formuvannia informatychnoi kompetentnosti maibutnix ekonomistiv [Method of projects as a means of forming informative competence of future economists]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity* [Problems of engineering and pedagogical education], 2006, no. 14–15, pp. 234-242. (In Ukrainian).

Honcharenko, S.U. (2008). *Pedahohichni doslidzhennia. Metodolohichni porady molodym naukovtsiam* [Pedagogical research. Methodological advice for young scientists]. Kyiv-Vinnytsia, DOV «Vinnytsya» Publ., 278 p. (In Ukrainian).

Khoruzha, L. Proektna kultura vchytelia: etychnyi komponent [Teacher project culture: ethical component]. *Shliakh Osvity* [The Path of Education], 2006, no. 2, pp. 11–15. (In Ukrainian).

Markham, T., Larmer, J., Ravitz, J. (2003). *Project-based learning handbook: a guide to standards-focused project-based learning for middle and high school teachers*. Novato, CA, Buck Institute for Education, 179 p.

Miazova, I.Iu. Osoblyvosti tлумachennia poniattia «mizhkulturna komunikatsiia» [Peculiarities of interpretation of the concept of “intercultural communication”]. *Filosofski*

problemy humanitarnykh nauk [Philosophical Problems of Humanitarian Sciences], 2006, no. 8, pp. 108–113. (In Ukrainian).

Shcheglova, A.O. The importance of project-based method for formation and improving of foreign communicative competence in blended learning. *Information Technologies and Modern Tools*, 2016, vol. 53, no. 3, pp. 142–149. doi: 10.33407/itlt.v53i3.1381 (In Ukrainian).

Sysoyeva, S. Osobystisno zorientovani tekhnolohii: metod proektiv [Personality-oriented technologies of education: method of projects]. *Pidruchnyk dlia dyrektora* [A textbook for the director], 2005, no. 9–10, pp. 25–31. (In Ukrainian).

Tymeychuk, A.M. (2018). *Pidhotovka maibutnikh mahistriv z turyzmoznavstva do proektnoi profesiinoi diialnosti*. Dys. kand. ped nauk [Preparation of the future masters of tourism studies for the project professional activity. Cand. of ped. sc. diss.]. Vinnytsia, 263 p. (In Ukrainian).

Volkova, N., Poyasok, T., Symonenko, S., Yermak, Y., Varina, H., Rackovych, A. Psychological and pedagogical features: the use of digital technology in a blended learning environment. *Revista Tempos E Espaços Em Educação*, 2022, vol. 15(34), e17232. doi: 10.20952/revtee.v15i34.17232

Yusypiva, T., Miasoid, H. Project method as a means of formation of competencies of future professionals in hotel and restaurant business in the process of ecology studies. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: "Pedagogy and Psychology"*, 2021 no. 2(22), pp. 308–314. doi: 10.32342/2522-4115-2021-2-22-34 (In Ukrainian).

PROJECT-BASED LEARNING TECHNOLOGIES AS A MEANS OF FORMATION OF MULTICULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF TOURISM IN THE CONDITIONS OF BLENDED LEARNING

Kozhushko Svitlana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Alfred Nobel University, Dnipro

E-mail: lana@duan.edu.ua.

ORCID ID: 0000-0002-6383-5182

Boiko Liubov, Associate Professor of the Department of Management, Alfred Nobel University, Dnipro

E-mail: dh.abit@duan.edu.ua

ORCID ID: 0000-0001-6703-9792

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-12

Keywords: *tourism, hotel and restaurant business, project technologies, multicultural communicative competence, future specialists in the field of tourism, blended learning.*

The **aim of the article** is to investigate and theoretically substantiate the role of project-based technologies as a means of developing multicultural communicative competence in future tourism professionals within the context of blended learning.

The effectiveness of tourism and hotel business depends on a set of factors. Among them is the professional competence of employees which reflects the ability and willingness of specialists to use their knowledge and practical skills in practice, and thus forming the model of a practitioner capable of solving problems in the chosen field of activity and demonstrating their high efficiency. In addition to professional competence, a future specialist in the field of tourism must have intercultural communication competence which reveals itself through the specific way of carrying out productive activity, and is formed during the period of training at higher education institution as a part of the process of project activity.

It is assumed that project activity is treated as the goal and method of learning which creates conditions for the development of skills underlying the competence. Among the skills are: creative thinking, reflection, goal setting, forecasting, choosing effective solutions, creating working teams, achieving results and evaluation of their effectiveness.

The article considers the project technology as a means of the formation of multicultural communicative competence of future specialists in the field of tourism.

It is stated that expedient and properly organized work on the project during the study of language material will help to form and improve specific language skills, which will lead to the development of multicultural communicative competence.

The article focuses on the implementation of principles of project technology into the process of teaching foreign languages to students of speciality 242 "Tourism and Recreation".

The paper presents the analysis of the main features of project-based learning as well as the stages of work project. It also reflects the experience of application of project method in the process of the formation of multicultural communicative competence of future specialists in the field of tourism.

It is proved that the use of project method in foreign language classes in the sphere of professional communication contributes to the development of students' competencies as a set of knowledge, skills and abilities that ensure their readiness to solve specific problems in a multicultural environment.

The main advantages of implementation of project technology were defined based on the conceptual analysis of pedagogical literature, own pedagogical experience, systematization of theoretical approaches and methods existing in the educational environment of higher school. It is noted that properly organized work on the project at classes on professionally oriented foreign language not only forms multicultural communicative competence, but also allows forming professional, social competences in parallel. As a result, one more goal of training in higher education institution is achieved, namely the formation of students' project competence.

***It has been concluded** that project-based activities not only enable students to learn the language, thereby developing multicultural communicative competence, but also contribute to the acquisition of academic skills and the formation of integrative project-based experience in the process of studying a range of academic disciplines.*

Одержано 29.01.2024.

УДК 378:001.8

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-13

І.В. ОЛІЙНИК,

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

НАВЧАЛЬНА АВТОНОМІЯ ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ АСПІРАНТУРИ

Тенденція особистісно орієнтованої освіти в ЗВО висуває нові вимоги до стандартів в межах досягнення професійних компетенцій. Це призводить до популяризації такої технології як навчальна автономія, яка потребує аналізу з погляду її використання в освітньому просторі ЗВО.

Актуальність цього дослідження обумовлюється необхідністю формування у майбутніх докторів філософії навичок самостійно планувати навчальну та дослідницьку діяльність в умовах аспірантури. В основі розв'язання цього завдання лежать навички реалізації стратегій цілепокладання, проектування та рефлексії.

У межах сучасних освітніх тенденцій постає можливим аналіз навчальної автономії як ефективного способу навчання майбутніх докторів філософії з метою забезпечення успішної реалізації майбутньої професійної та науково-дослідницької діяльності.

Метою дослідження є розгляд поняття «навчальна автономія» як ефективного способу підвищення свідомості майбутніх докторів філософії у процесі формування дослідницької компетентності в умовах аспірантури.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі завдання: розглянути навчальну автономію як ефективний спосіб навчання та розвитку особистості майбутніх докторів філософії; здійснити аналіз наукової літератури з означеного питання та провести паралель між дефініціями «автономне навчання», «самостійна робота»; визначити головні переваги навчальної автономії у межах формування дослідницької компетентності.

Для досягнення вищезазначених завдань були застосовані такі теоретичні методи дослідження, як-от: метод дедукції, контент-аналіз, формалізація, метод узагальнення й систематизації результатів наявних досліджень з означеного питання.

За результатами дослідження виявлено, що поняття «навчальна автономія» є актуальним у контексті сучасної освіти. Встановлено, що в педагогічному дискурсі відсутнє одностороннє прийняття визначення розглядуваного терміну, у статті розглянуто різні варіанти його тлумачення, запропоновані зарубіжними та вітчизняними науковцями.

На основі проведеного аналізу визначень запропоновано власне бачення поняття «навчальна автономія» з акцентом на особливу важливість її розвитку у майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури для успішного й ефективного формування дослідницької компетентності.

У статті охарактеризовано основні дескриптори, що входять до складу навчальної автономії. На основі практичного досвіду визначено методи підвищення навчальної автономії й основні стратегії автономної навчальної діяльності майбутніх докторів філософії.

Ключові слова: *аспірантура, майбутні доктори філософії, дослідницька компетентність, автономне навчання, навчальна автономія, самостійна робота, самостійна навчальна діяльність.*

Постановка проблеми. Сучасні виклики в системі професійної освіти визначили підвищену увагу до результатів навчання аспірантів, питань розроблення й реалізації нових підходів до їх підготовки, і, як результат, упровадження нових освітніх технологій, розширення педагогічних можливостей, що надаються їм у межах їхнього професійно-особистісного розвитку.

Одним із найважливіших завдань формування в майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності є розвиток у них уміння самостійно контролювати й оцінювати результати своєї навчальної й науково-дослідницької роботи. Відомим постає факт, що без уміння здійснювати самоконтроль, без свідомої оцінки власних дій, без навичок регулювання діяльності неможливо домогтися всебічного розвитку особистості молодого фахівця.

Актуальність цієї проблематики полягає в тому, що традиційний формат навчання в аспірантурі, який ставив за мету підготовку висококваліфікованих наукових кадрів для системи вищої освіти, в останні роки перебуває в процесі модернізації.

Ідея безперервної освіти є ключовою в усьому світі. Серед вимог, що висувуються до фахівців, зацентровано на готовності постійно підвищувати свою кваліфікацію шляхом самоосвіти, здатності самостійно критично мислити, приймати незалежні рішення та брати на себе відповідальність за них. Саме ці вимоги обґрунтовують важливість навчальної автономії в освіті.

Автономне навчання й самоконтроль є необхідними елементами освітнього процесу аспірантів, оскільки вони сприяють глибокому й міцному оволодінню знаннями та більш ефективному формуванню компетенцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі термін «навчальна автономія» інтерпретують по-різному, оскільки дослідники вкладають у нього власне розуміння шляхів оптимізації пізнавальної активності здобувачів. Як синонімічні та взаємозамінні використовуються терміни «самостійна навчальна діяльність», «самостійна робота», «пізнавальна самостійність», «самонавчання», «самоосвіта», «компетенція / компетентність у самоосвіті / самовдосконаленні», «автономна навчальна діяльність» тощо.

Генеza проблеми автономного навчання в зарубіжній педагогічній теорії і практиці була предметом досліджень чималої когорти науковців.

Так, зокрема О. Колодій, А. Майборода, О. Сушко, розглядали роль самостійної роботи в процесі фахової підготовки; науковці І. Друзь, Т. Картель, В. Корнешук, Н. Уйсімбаєва визначали її як умову професійного становлення та важливий фактор неперервної професійної підготовки фахівців; дослідники В. Туряниця та В. Туряниця тлумачили досліджуваній конструкт як вид творчої діяльності, фактор модернізації навчального процесу та підвищення якості вищої освіти; колектив авторів (Л. Горб, І. Дігтяр, А. Зубаха, О. Лігоненко, О. Стороженко, І. Чорна, І. Шумейко) описували процес організації самостійної роботи студентів в умовах особистісно орієнтованого навчання; вчений М. Гарунов звертався до дидактичних основ організації самостійної роботи.

Значний науковий доробок з означеного питання дає підстави стверджувати, що конструкту «автономне навчання» присвячено значну кількість наукових розвідок. Однак нерозкритим на сьогодні залишається питання навчальної автономії у процесі формування дослідницької компетентності.

Метою статті є здійснення аналізу наукової літератури з метою визначення основних підходів до трактування поняття «навчальна автономія» та виявлення його значимості в процесі формування дослідницької компетентності в майбутніх докторів філософії.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вимоги актуалізують необхідність перегляду освітніх стратегій та зміни технологій, методів і засобів навчання на такі, що сприяють розвитку у майбутніх докторів філософії внутрішніх мотивів до пізнання, підвищенню рівня усвідомленості своєї практичної діяльності, що, своєю чергою, детермінує посилення акцентів на індивідуалізацію навчального процесу.

Стрімкі зміни в усіх сферах життєдіяльності особистості, зумовлені різними чинниками, спричиняють постійне підвищення вимог до майбутніх науково-педагогічних працівників. У зв'язку з цим перед системою вищої професійної освіти постає складне завдання у підготовці кваліфікованих фахівців. Для цього необхідно сформуванню низку важливих компетенцій, однією з яких є готовність до освіти протягом усього життя. Для її формування необхідно розвивати навчальну автономію як готовність і здатність майбутніх докторів філософії взяти на себе організацію й управління своєю науково-дослідницькою діяльністю.

Дослідники Н. Волкова, Н. Зінуква, К. Власенко, Т. Коробейнікова наголошують на актуалізації потреби у висококваліфікованих конкурентоздатних науково-педагогічних кадрах, які характеризуються цілісним високим професіоналізмом і культурою особистості,

креативністю, нестандартним мисленням, готовністю гнучко реагувати на змінні умови та спроможні творчо вирішувати професійні завдання, фахівцям, яким притаманне нове педагогічне мислення, інтуїція, здатність до імпровізації [N. Volkova, N. Zinukova, K. Vlasenko, T. Korobeinikova, 2020].

Адекватно реагуючи на запити суспільства, система вищої освіти як стратегічну мету висуває сьогодні на перше місце підготовку високоосвіченого фахівця, який не тільки володіє великим обсягом необхідної інформації, а й має готовність до безперервної самоосвіти, вміє вирішувати проблеми, що виникають у різних аспектах життєдіяльності.

Дослідники І. Семрадова і С. Губачкова у своїй роботі зазначають, що діяльність викладача характеризується сукупністю компетенцій у межах його спеціалізації і досліджень, у сфері викладання, особистісно-професійними якостями, готовністю до самоосвіти та здатності робити свій внесок у навчання й особистісний розвиток студентів [I. Semradova, S. Hubackova, 2014].

Виходячи з цього, пріоритетним напрямом навчання в аспірантурі сьогодні є така організація освітнього процесу, де кожен аспірант міг би стати суб'єктом власного розвитку, а одним із актуальних завдань підготовки майбутніх докторів філософії є розвиток способів здобуття та переробки інформації шляхом здійснення науково-дослідницької діяльності в межах компетентнісного підходу. Важливість науково-дослідницької діяльності аспірантів зумовлена ще й тим, що в ході цього процесу можливе всебічне дослідження моделей професійної діяльності і цей аспект підготовки майбутнього фахівця є основою для повноцінного формування в нього дослідницької компетентності.

Компетентнісний підхід в освіті передбачає оволодіння навчальними компетенціями, що дозволяють діяти в нових, невизначених, проблемних ситуаціях і знаходити вирішення проблем, що виникають. Інакше кажучи, компетентнісний підхід є посиленням прикладного, практичного характеру освіти: замість акценту на отримання здобувачами знань, на перший план виходить уміння ними користуватися, основною цінністю при цьому стає не засвоєння теоретичних знань, а оволодіння майбутніми докторами філософії компетенціями, які б сприяли формуванню здатності визначати мету, приймати обґрунтовані рішення, готовності діяти в типових і нестандартних ситуаціях. Найважливішою ознакою компетентнісного підходу є сформована в здобувача здатність до самонавчання протягом життя. Усе це надає можливість забезпечити перехід від механічного запам'ятовування знань до активних і особистісно значущих дій щодо їх засвоєння, а отже, і до послідовного розвитку особистості.

При розкритті змісту терміну «автономія», спостерігається його неоднозначне трактування, оскільки часто помилково його вважають синонімічним стосовно самостійної навчальної роботи (self-instruction). У низці досліджень, присвячених проблемі автономії, обговорюються такі питання: чи варто розглядати автономію здобувачів як поведінкову властивість; чи характеризується вона відповідальністю за управління навчальним процесом; чи є автономія явищем психологічного порядку з політичним підтекстом чи політичним правом із психологічним підтекстом; чи залежить розвиток автономії здобувача від автономії викладача тощо [P. Benson, 2011].

Навчальну автономію здобувача Т. Караєва визначає як особистісну внутрішню незалежність, готовність і здатність самостійно приймати рішення під час виконання продуктивної навчальної діяльності, планувати, оцінювати, корегувати, вдосконалювати свої дії, нести відповідальність за їх результати в контексті професійного становлення [Т.В. Караєва, 2011].

Досліджуючи розвиток навчальної автономії, О. Мархева наголошує, що ця якість визначає ступінь готовності випускника до самоосвітньої діяльності протягом життя і має стати, таким чином, одним із центральних аспектів професійної підготовки в ЗВО. Автономність є складовою кваліфікаційних рівнів у Національній та Європейській рамках кваліфікацій поряд із знаннями, уміннями і комунікацією та визначається як уміння самостійно діяти у межах своїх професійних повноважень [О.Є. Мархева, 2018, с. 222].

Вивчаючи досвід Л. Дікінсона, було з'ясовано, що в працях дослідника превалює порівняльний аналіз дефініцій «автономія» та «самоуправління» (self-direction), «індивідуалізація навчання» (individualize destruction), «самостійне навчання в ресурсних центрах» (self-

access instruction). Даючи визначення поняттю «автономія», науковець зазначає, що його головний зміст полягає у вмінні здобувача взяти на себе відповідальність за процес навчання та спланувати його розподіл, який базується на ступені залученості [L. Dickinson, 1987, p. 89].

Термін «автономне навчання» (autonomous learning) зародився в дискусіях щодо формування незалежного мислення та вмінь, необхідних людині задля самостійного навчання протягом усього життя. Дослідник М. Ноулз був переконаний, що розвиток вміння навчатися самостійно є провідною умовою виживання кожного окремого індивіда, зокрема, і всієї людської раси загалом, оскільки воно є важливою людською компетенцією [M. Knowles, 1975].

Німецькі дослідники П. Біммель та У. Рампільон під навчальною автономією розуміють такий процес навчання, в якому здобувачі самостійно приймають рішення у сфері вибору способів навчальної діяльності, форм роботи, встановлення строків її виконання, способів контролю й оцінювання своєї роботи, перенесення її результатів у нові навчальні контексти [P. Bimmel, U. Rampillion, 2000, p. 33].

Науковець У. Литлвуд розглядає автономію у трьох вимірах: 1) автономія як суб'єкт пізнання (autonomy as a learner); 2) автономія як суб'єкт комунікації (autonomy as a communicator); 3) автономія як риса особистості (autonomy as a person). Прикметним є те, що на думку дослідника змістом навчальної автономії є розвиток мотивації, впевненості, а також знань та вмінь для самостійного навчання, спілкування та розвитку самостійності особистості [D. Littlewood, 1997, p. 79-92], що, на наш погляд, є важливою передумовою формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії.

На основі узагальнення теоретичного аналізу наукової літератури з означеної проблеми нами сформульовано власне визначення досліджуваної дефініції. *Навчальна автономія* – це інтегративне, динамічне утворення особистості, що полягає в орієнтації на особистий та професійний розвиток, спрямований на створення освітнього продукту, конструктивну та творчу взаємодію аспіранта з освітнім середовищем та суб'єктами освітньої діяльності й містить такі характеристики: самостійне цілепокладання; вибір усвідомлених моделей; розвинена рефлексія як механізм адаптації особистості до постійно змінних умов; здатність самостійно визначати мету діяльності, планувати свої дії; обирати способи навчально-дослідницької діяльності, а також нести повну відповідальність за її результати з перенесенням їх у новий навчальний контекст.

Однак аналіз досліджень засвідчив, що конструкти «навчальна автономія» та «самостійна робота» не є синонімічними й ідентичними, скоріше вони є взаємодоповнюючими елементами в системі освіти здобувачів. Самостійна робота, на наш погляд, виступає «пусковим механізмом» формування навчальної автономії, у той час як остання є узагальненим результатом набутих умінь самостійного функціонування в процесі навчання в аспірантурі й характеризується високим рівнем мотивації, здібністю до самоуправління й аналізу результатів навчальної діяльності з подальшим плануванням майбутніх перспектив самостійної діяльності.

Розмежовуючи поняття «самостійна робота» та «навчальна автономія», ми розглядаємо самостійну роботу початковим етапом автономного навчання, а формування й розвиток навчальної автономії – головним завданням освітнього процесу в цілому.

Ключовим орієнтиром, що визначає організацію та зміст підготовки кадрів в аспірантурі, є компетентнісно-активний підхід, в основі якого, з одного боку, є компетентнісно орієнтована траєкторія професійної підготовки майбутнього фахівця відповідно до вимог державних освітніх стандартів вищої освіти, з іншого боку, – стратегії організації процесу формування та розвитку компетенцій, що детермінують ступінь готовності фахівців до виконання різних видів діяльності в межах обраної професії.

У межах навчальної автономії важливим процесом постає самостійна робота, оскільки вона є головним зв'язним елементом, що дозволяє майбутнім докторам філософії набувати навичок автономії та формує мотивацію до активної пізнавальної діяльності.

В основі автономного навчання перебувають ідеї усвідомленої поведінки та рефлексія навчальних ситуацій, спрямовані на саморозвиток науково-педагогічних кадрів. Для того, щоб компенсувати дефіцит аудиторного часу та значно підвищити навчальну мотивацію,

варто формувати в майбутніх докторів філософії навчальні стратегії, які дозволяють їм здобувати освіту автономно.

Основними завданнями самостійної роботи аспірантів є:

- систематизація, закріплення, поглиблення та розширення отриманих теоретичних знань і практичних умінь;
- формування інтересу до пізнавальної діяльності й навичок самостійної роботи в професійній сфері;
- оволодіння практичними навичками роботи з науковою літературою;
- розвиток пізнавальних здібностей та активності аспірантів: творчої ініціативи, самостійності, відповідальності й організованості;
- оволодіння практичними навичками застосування інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності;
- розвиток критичного та творчого мислення, здібності приймати самостійне рішення, знаходити вихід з нестандартної ситуації;
- оптимізація методів навчання, активне використання інформаційних технологій, що дозволяють аспіранту в зручний для нього час засвоювати навчальний матеріал;
- розвиток дослідницьких умінь;
- формування самостійності професійного мислення: здатності до професійного саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації.

Розглянемо основні дескриптори, що входять до складу навчальної автономії майбутніх докторів філософії:

– *здатність до цілепокладання* (вміння визначати власні потреби та мотиви в процесі набуття нового знання, самостійно розробляти індивідуальну навчальну та дослідницьку траєкторію: визначати мету та завдання своєї діяльності, планувати послідовність дій щодо досягнення поставленої мети);

– *навички цільового виконання* (володіння навчальними стратегіями при створенні власного освітнього продукту, самостійний вибір навчального матеріалу та способу розв'язання навчальних завдань, здатність встановлювати взаємозв'язок нового знання з уже наявними, осмислене, свідоме, цілеспрямоване, довільне здійснення операцій з подальшою їх автоматизацією);

– *здатність до саморефлексії* (аналіз власних дій, здатність до оцінки та корекції виконаного завдання, відстеження й регулювання навчальних дій; здібність до переструктурування й реорганізації знань);

– *інтелектуальна самостійність* (інтелектуальна активність, здібність до ініціації навчальної діяльності, адаптивність до різних навчальних ситуацій, готовність вносити зміни до навчального процесу, свобода до творчого перетворення, яка має не репродуктивний, а творчий характер діяльності, відрізняється оригінальністю, неповторністю; здатність вибудувати індивідуальну навчальну траєкторію, незалежність суджень, відповідальність за власні вчинки та дії, критичне мислення);

– *взаємодія та співробітництво* в процесі вирішення завдань з іншими суб'єктами освітнього середовища (позитивний емоційний настрій, конструктивна взаємодія, прояв толерантного і поважного ставлення до всіх учасників освітнього процесу, сформованість ціннісних орієнтацій);

– *навички самоврядування* (регулювання власної діяльності, розподіл ресурсів, уміння брати на себе відповідальність за прийняті рішення, самовладання й упевненість у собі, володіння стратегіями здійснення емоційного самоконтролю; здатність усвідомлювати зміни, що відбуваються, наявність здатності до рефлексії власних навчальних дій, дій інших учасників освітнього процесу);

– *усвідомлене та ефективне самостійне управління навчальною діяльністю* (аналіз та оцінка реальних потреб у своїй навчальній діяльності, постановка цілей, вибір засобів, часу, місця та способу здійснення, прогнозування результатів, визначення кінцевого продукту та критеріїв його оцінки, самоконтроль, самокорекція й самооцінка результату).

На основі аналізу наукової літератури з означеного питання нами визначено основні методи, що підвищують активність і автономність аспірантів в освітньому процесі (табл. 1).

Методи підвищення навчальної автономії

Метод	Зміст методу
Метод проблемного викладу	акцент на завданні проблемного характеру перед поясненням матеріалу → привертання уваги аспірантів до системи доказів, розкриття різних точок зору та підходів, що дозволяє сформулювати спосіб вирішення проблеми
Частково-пошуковий метод	організація пошуку вирішення пізнавальних завдань під керівництвом викладача або за допомогою евристичних програм і вказівок
Дослідницький метод	після постановки проблем та завдань, короткого інструктажу майбутні доктори філософії автономно вивчають наукову літературу й джерела, проводять спостереження та здійснюють інші дії пошукового характеру
Проектний метод	сприяє формуванню вмій визначати цілі та завдання, а також способи їх розв'язання в умовах автономної діяльності; планувати її зміст, розподіляти час і ресурси, прогнозувати можливі зміни й результати цієї діяльності

Навчальна автономія як особистісна характеристика визначається двома факторами: по-перше, сукупністю засобів – знань, умінь і навчальних дій, якими володіє той, хто навчається; по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів та умов здійснення. В основі навчальної автономії перебуває певний набір навчальних дій (стратегій), які виступають як основний засіб її формування.

У зарубіжній дидактиці детально розроблено концептуальні положення теорії формування навчальних стратегій [P. Benson, 2011; P. Bimmel, U. Rampillion, 2000; M. Knowles, 1975].

У нашому розумінні навчальні стратегії – дії та операції, якими усвідомлено та цілеспрямовано послуговуються здобувачі з метою оптимізації процесів отримання та зберігання інформації, а також процесів використання накопиченої інформації. Навчальні стратегії залежать від психологічних особливостей та якостей особистості здобувачів, від характерних для них когнітивних стилів.

Процес формування навчальних стратегій характеризується поетапністю та послідовністю. Розглянемо стратегії автономної навчальної діяльності майбутніх докторів філософії.

Першу групу становлять *основні (прямі) стратегії*, пов'язані безпосередньо з навчальним матеріалом, серед них:

- стратегії засвоєння навчального матеріалу: угруповання, структурування матеріалу, створення логічних зв'язків, використання образів, асоціацій тощо;
- навчально-інформаційні стратегії: пошук і виокремлення, організація, узагальнення інформації тощо;
- когнітивні стратегії: використання прийомів дедуктивного й індуктивного висновку, порівняльного аналізу тощо;
- компенсаторні стратегії: використання невербальних засобів для передачі інформації, символів тощо;
- творчі: довільне застосування отриманих знань та умінь на практиці;
- спеціальні: у контексті навчання в аспірантурі ідеться про володіння навичками науково-дослідницької діяльності.

Друга група містить *допоміжні (непрямі) стратегії*, що не пов'язані безпосередньо з навчальним матеріалом:

- метакогнітивні: визначення цілей та завдань власної навчальної діяльності, планування, самоконтроль та самооцінка, організація роботи, оцінка результатів навчальної діяльності тощо;
- соціально-емоційні: вміння здійснювати емоційний самоконтроль, взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу: прояв кооперації та співробітництва, співпереживання тощо.

Розвиток автономії є тривалим процесом, а її успішне впровадження в освітній процес значною мірою залежить від усіх учасників. Автономія розвивається поступово і вимагає самостійного способу мислення та ефективного самоменеджменту. Ми розглядаємо розвиток навчальної автономії студентів як одну з цілей навчання в аспірантурі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Майбутній фахівець має бути не лише компетентною людиною в обраному виді діяльності, усвідомлювати шляхи та способи її вдосконалення, а й уміти відбирати / створювати, застосовувати адекватно поставленим цілям такі допоміжні засоби, використання яких слугуватиме розвитку його можливостей та здібностей, максимальному задоволенню освітніх та пізнавальних інтересів.

Розвиток таких особистісних якостей як самостійність та автономність є необхідною умовою здійснення самостійної діяльності, запорукою успішності та безперервності процесу професійного становлення майбутнього фахівця. Визначення однією з головних цілей освіти формування особистості, здатної до самонавчання, самокорекції, саморозвитку та самовдосконалення вимагає перегляду позицій учасників освітньої діяльності відповідно до особистісно орієнтованої парадигми навчання.

Аналіз теоретичних підходів до проблеми навчальної автономії дозволив визначити досліджуване поняття з позицій теорії автономного / самоврядного навчання як здатність приймати самостійні рішення на всіх етапах освітньо-професійної діяльності відповідно до кінцевої мети вивчення і нести відповідальність за їх виконання та результат. Навчальна автономія є здатністю, якою потрібно оволодівати через свідоме ставлення до процесу навчання.

Список використаної літератури

Караева, Т.В. (2011). Автономія навчальної діяльності студентів. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського*, 3-4, 126–131.

Мархева, О.Є. (2018). Розвиток навчальної автономії майбутніх перекладачів у процесі їхньої самостійної навчальної діяльності (досвід університетів Німеччини та Австрії). *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 2 (16), 221–225. doi: 10.32342/2522-4115-2018-16-33

Benson, P. (2011). *Teaching and researching autonomy in language learning*. London, Routledge Publ. doi: 10.4324/9781315833767

Bimmel, P., Rampillion, U. (2000). *Lernerautonomie und Lernstrategien*. München: Klett Sprachen GmbH.

Dickinson, L. (1987). *Self-instruction in language learning*. Cambridge: Cambridge University Press.

Holec, H. (1990). Qu'est-ce qu'apprendre a apprendre. *Melanges pedagogiques* (pp. 75-87). Retrieved from <https://www.atilf.fr/wp-content/uploads/publications/MelangesCrapel/file-20-6-2.pdf>

Knowles, M. (1975). *Self-Directed Learning*. Chicago: Follet.

Littlewood, D. (1997). Self-access: Why do we want it and what can it do? In P. Benson, P. Voller (Ed.), *Autonomy and independence in language learning* (pp. 79–92). London; New York: Longman. P. 79–92.

Semradova, I., Hubackova, S. (2004). Responsibilities and competences of a university teacher. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 159, 437–441. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.12.403

Volkova, N., Zinukova, N., Vlasenko, K., Korobeinikova, T. (2020). Soft skills, their development and mastering among post graduate students. *SHS Web of Conferences*, 75, 04002. doi: 10.1051/shsconf/20207504002

References

Benson, P. (2011). *Teaching and researching autonomy in language learning*. London, Routledge Publ., 296 p. doi: 10.4324/9781315833767

Bimmel, P., Rampillion, U. (2000). *Lernerautonomie und Lernstrategien*. München, Klett Sprachen GmbH, 208 p.

Dickinson, L. (1987). *Self-instruction in language learning*. Cambridge, Cambridge University Press, 200 p.

Holec, H. (1990). Qu'est-ce qu'apprendre à apprendre. *Melanges pedagogiques*, pp. 75-87. Available at <https://www.atilf.fr/wp-content/uploads/publications/MelangesCrapel/file-20-6-2.pdf> (Accessed 3 March 2024).

Karayeva, T.V. Autonomy of students' learning activities. *Scientific Bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky*, 2011, no. 3-4, pp. 126–131. (In Ukrainian).

Knowles, M. (1975). *Self-Directed Learning*. Chicago, Follet, 159 p.

Littlewood, D. (1997). Self-access: Why do we want it and what can it do? P. Benson, P. Voller (Ed.), *Autonomy and independence in language learning*. London; New York, Longman, pp. 79–92.

Markheva, O.Ie. Development of learning autonomy of future translators in the process of their self-maintained educational activities (based on experiences of German and Austrian universities). *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: "Pedagogy and Psychology"*, 2018, no. 2 (16), pp. 221–225. doi: 10.32342/2522-4115-2018-16-33 (In Ukrainian).

Semradova, I., Hubackova, S. Responsibilities and competences of a university teacher. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2004, vol. 159, pp. 437–441. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.12.403

Volkova, N., Zinukova, N., Vlasenko, K., Korobeinikova, T. Soft skills, their development and mastering among post graduate students. *SHS Web of Conferences*, 2020, vol. 75, AN-04002. doi: 10.1051/shsconf/20207504002

EDUCATIONAL AUTONOMY AS AN IMPORTANT PREREQUISITE FOR THE FORMATION OF FUTURE PHDS' RESEARCH COMPETENCE IN THE CONDITIONS OF POSTGRADUATE STUDIES

Oliinyk Iryna, PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro

E-mail: iv_oliynik@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-1749-1518

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-13

Key words: *postgraduate studies, future doctors of philosophy (PhD Candidates), research competence, autonomous study, learning autonomy, independent work, independent study activities.*

The trend of student-centred education in higher education institutions imposes new requirements on standards within the achievement of professional competencies. This leads to the popularisation of such a technology as learning autonomy, which requires analysis from the perspective of its application in the educational space of higher education institutions.

The relevance of this research is determined by the necessity to develop skills in future Doctors of Philosophy (PhD candidates) to independently plan their learning and research activities within the conditions of postgraduate studies. The resolution of this task is based on the skills of implementing goal-setting, project planning, and reflection strategies.

On the basis of current educational trends, it becomes possible to analyse learning autonomy as an effective way of teaching future PhD candidates to ensure the successful implementation of their future professional and research activities.

The purpose of this research is to examine the concept of "learning autonomy" as an effective method of increasing the awareness of future PhD candidates in the process of developing research competence in terms of postgraduate studies.

To achieve this goal, the following tasks were formulated: to consider learning autonomy as an effective method of teaching and personal development of future PhD candidates; to analyse the scientific literature on the stated issue and draw parallels between the definitions of "autonomous learning" and "independent work"; to identify the main advantages of learning autonomy in the context of developing research competence.

To achieve the aforementioned tasks, the following theoretical research methods were applied: the method of deduction, content analysis, formalisation, method of generalisation, and systematisation of the results of the existing studies on the stated issue.

Study results. *The results of the study revealed that the concept of “learning autonomy” is relevant in the context of modern education. Noting the absence of a unanimously accepted definition of this term in pedagogy, the article examines various interpretations proposed by both foreign and domestic researchers.*

On the basis of the conducted analysis of definitions, the article incorporates our own understanding of the concept of “learning autonomy”, emphasising its special importance for future PhD candidates within the conditions of postgraduate studies for the successful and effective development of research competence.

The article characterises the main descriptors that comprise learning autonomy, namely: the ability to set goals, target-oriented execution skills, the ability to self-reflect, intellectual independence, interaction and cooperation, self-governance skills, conscious, and effective independent management of learning activities.

Relying on practical experience, methods for enhancing learning autonomy have been identified including problem-based teaching, and partially search, research and project methods. The leading strategies of autonomous learning activities for future PhD candidates were identified as follows: primary and auxiliary ones. The primary strategies include learning material acquisition strategies, educational-informational, cognitive, compensatory, creative, and specialised strategies. Auxiliary strategies encompass metacognitive and socio-emotional strategies.

*It has been **concluded** that the development of such personal qualities as independence and autonomy is a necessary condition for carrying out independent activities, ensuring the success and continuity of the process of professional development of future specialists within the conditions of postgraduate studies, and the development of their research competence.*

Одержано 24.01.2024.

УДК 37.041:377

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-14

О.М. ПИСЬМЕННА,
здобувач ступеня доктора філософії,
Криворізького державного педагогічного університету (м. Кривий Ріг)

ОРГАНІЗАЦІЯ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

У статті здійснюється огляд сучасних тенденцій в організації самоосвітньої діяльності студентів медичних коледжів, моделей змішаного навчання, його головних складників, що забезпечують самоосвіту майбутніх фахівців сестринської справи.

Установлено, що самоосвітня діяльність є різновидом навчально-пізнавальної діяльності, завдяки самоосвіті медичні працівники здатні ефективніше вирішувати складні клінічні випадки та забезпечувати високий рівень медичної допомоги своїм пацієнтам, у т. ч. засобами цифрових технологій.

Змішане навчання визначене як комбінація традиційного контактного (очного) навчання та комп'ютерно-опосередкованого чи онлайн-навчання. Стверджується, що запровадження змішаного навчання потребує розробки відповідного педагогічного дизайну й педагогічних інновацій, що забезпечують використання адекватних методів навчання та оцінки при ретельно спланованому змісті та продуманій структурі навчальних курсів.

Систему змішаного навчання представлено у вигляді інтеграції контактних очних занять в аудиторії та клінічних умов, самостійної роботи студентів та онлайн-навчання. Описано специфіку самоосвітньої діяльності студентів медичних коледжів із використанням таких моделей змішаного навчання, як ротаційна, лабораторна, самостійного змішаного навчання, модель гнучкого навчання, збагаченого віртуального навчання, «перевернутого класу» й персоналізованого навчання. У кожній із моделей як стержень виокремлено електронний освітній ресурс.

Визначено, що змішане навчання ґрунтується на гнучкому комбінуванні навчання в аудиторії (контактні години) із заняттями онлайн (асинхронно чи синхронно). З-поміж інструментарію змішаного навчання для організації самоосвітньої діяльності студентів медичних коледжів виокремлено та описано: онлайн лекції, практичні заняття у режимі вебінарів, проектну та групову роботу в мережі, системи управління навчанням, зокрема LMS Moodle, лабораторні роботи за змішаним форматом, технології віртуальної та доповненої реальності, поєднання формальної та неформальної освіти, комплекси з самотестування, консультації у режимі вебінарів, технології штучного інтелекту, спеціалізовані медичні додатки.

Зроблено висновок щодо доцільності запровадження змішаного навчання в практику підготовки студентів медичних коледжів та в організацію їх самоосвітньої діяльності. Це сприятиме підвищенню якості навчання, ефективності використання ресурсів закладу освіти, зростанню рівня професійної майстерності й професійної мобільності викладачів, та, урешті-решт, надає додаткові конкурентні переваги закладу освіти на ринку освітніх послуг.

Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня діяльність, студенти медичних коледжів, дистанційне навчання, змішане навчання, моделі змішаного навчання, технології змішаного навчання.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження розвитку самоосвітньої діяльності студентів зумовлена сучасними тенденціями модернізації системи освіти, спрямованими на формування індивідуальної освітньої траєкторії з урахуванням можливостей і потреб кожного студента. Виокремлення з усього різноманіття компонентів навчального процесу закладу освіти саме тих, які найефективніше впливають на рі-

вень організації самоосвітньої діяльності, є досить складним педагогічним завданням, успішність у вирішенні якого залежить від створених педагогічних умов, що вможливають реалізацію когнітивного, особистісного й предметного досвіду студента.

Сучасний рівень розвитку цифрових технологій, прагнення системи освіти до запровадження інновацій диктують необхідність трансформації навчального процесу й оптимізації управління часом, відведеного на самостійну навчальну діяльність та самоосвіту майбутніх фахівців. Одним із найбільш ефективних підходів до управління самоосвітньою діяльністю студентів, професійна спеціалізація яких передбачає велику питому вагу практичних функцій, є системи змішаного навчання, що реалізуються через застосування електронних освітніх ресурсів шляхом поєднання традиційних та цифрових освітніх технологій.

Підтвердженням актуальності цієї теми є низка суперечностей, що свідчать про необхідність раціоналізації підходів у організації змішаного навчання студентів медичних коледжів та оптимізації їх самоосвітньої діяльності за цих умов. Зокрема, між об'єктивно існуючою необхідністю в підготовці фахівців сестринської справи, затребуваних у цифровому суспільстві, висококваліфікованих кадрів, які володіють комплексом необхідних компетентностей, що дозволяють оновлювати знання впродовж усього професійного життя, та практикою їх професійної підготовки, за якої використовувані традиційні форми взаємодії викладачів зі студентами залишається провідним, але не найефективнішим, методом засвоєння знань.

Аналіз останніх публікацій. Під час пандемії COVID-19 практично всі заклади освіти перейшли в онлайн-режим із використанням різних цифрових платформ (Zoom, Microsoft Teams, Canvas, LMS Moodle та ін.). Очевидно, що найбільш підготовленими до навчання в екстремальних обставинах виявилися ті з них, які вже вели активну роботу зі створення та просування онлайн-курсів та програм. Згідно з доповіддю Європейської асоціації міжнародної освіти (EAIE), 58% європейських університетів почали розробляти стратегічні плани у відповідь на виклики пандемії ще з 2020 р. [«A year of COVID-19», 2021]. Такі ж тенденції характерні й для інших країн [S.H. Abasova, 2023]. Для України в умовах воєнного стану технології дистанційного й змішаного навчання не тільки не втратили своєї актуальності, а й, навпаки, розвиваються та широко впроваджуються в освітні програми, оскільки дозволяють забезпечити безпеку життя учасників освітнього процесу й водночас зберегти якість надання освітніх послуг.

Принципово слід акцентувати на специфіці медичної освіти, де більшість професійних компетентностей майбутніх методичних працівників нерозривно пов'язані з очними формами навчання та потребують особистої присутності. Це, передусім, практичні маніпуляції, клінічна практика й комунікативні види навчально-професійної взаємодії [K. Hnezdilova, R. Barjadze, 2022]. У зв'язку з цим медична академічна й професійна спільнота виправданно критикує надмірне захоплення дистанційними освітніми технологіями. Водночас, міркування безпеки студентів і викладачів, потреби в підготовці кваліфікованого медичного персоналу для потреб цифрового суспільства зумовлюють пошук доцільних шляхів поєднання традиційних і дистанційних технологій [M.H. Skikevych, L.I. Voloshyna, K.P. Lokes, V.M. Navryliev, 2023].

Практика засвідчує низку прикладів удалого застосування інноваційних підходів до організації навчання медичних працівників у таких обставинах. Зокрема, Християнським медичним коледжем Веллорі (Індія) створено освітньо-професійну програму «Стипендія з медицини для лікарень вторинного рівня» (FSHM – Fellowship in Secondary Hospital Medicine). Ця програма охоплює дистанційні модулі навчання, очні сесії, проектну діяльність і можливість для спілкування в різних форматах, щоб забезпечити доступ до освіти для лікарів, які працюють у віддалених регіонах [R. Vyas, A. Zacharah, I. Swamidasan, P. Doris, I. Harris, 2014]. У сучасних умовах подібні практики поширені на переважну більшість закладів медичної освіти всіх рівнів [H.I. Бельченко, А.І. Остертаг, 2023; Г.В. Король, 2020; L. Serediuk, 2023].

Отже, у постпандемічний період по всьому світу посилилася автономія закладів освіти й найбільш успішними стали ті, які змогли швидко й гнучко прореагувати на виклики цифрового суспільства, потреби у безпеці викладачів і студентів, а також у створенні гнучких індивідуальних освітніх траєкторій. В організації освітнього процесу сьогодні відходять від широкого використання паперових носіїв (друковані видання, нотатки, засоби наочнос-

ті, роздатковий матеріал, інструкції до лабораторних та практичних занять тощо), неухильно здійснюється перехід на електронний документообіг, зменшується безпосередня взаємодія кожного студента з викладачем, а акцент зміщується на самостійну й самоосвітню діяльність майбутніх фахівців [К. Hnezdilova, R. Barjadze, 2022].

На думку дослідників, суспільство поступово трансформує загальноосвітню парадигму і зміщує фокус з керованої ззовні освітньої діяльності на внутрішню вмотивовану самоосвітню [І.І. Сидоренко, 2006]. Ці питання особливо гостро постають для медичних професій, сфера діяльності яких вимагає постійного самонавчання, саморозвитку й самоосвіти. Завдяки самоосвіті медичні працівники здатні ефективніше вирішувати складні клінічні випадки та забезпечувати високий рівень медичної допомоги своїм пацієнтам, у т. ч. засобами цифрових технологій [І.М. Мельничук, 2018].

Незважаючи на те, що проблема використання цифрових технологій є досить активованою в наукових колах, питання ефективної організації самоосвітньої діяльності студентів в умовах змішаного навчання перебуває у динамічному розвитку та постійно трансформується залежно від тенденцій у галузі інформатизації освіти. Тож, потребують розгляду й дослідження питання організації й активізації самоосвітньої діяльності студентів медичних коледжів із застосуванням технологій змішаного навчання, педагогічні умови, що вможливають розвиток тих пізнавальних потреб, умінь і навичок, які забезпечують організацію самоосвітньої діяльності за допомогою технологій змішаного навчання.

Метою статті є огляд сучасних тенденцій в організації самоосвітньої діяльності студентів медичних коледжів, моделей змішаного навчання, його головних складників, що забезпечують самоосвіту майбутніх фахівців сестринської справи.

Виклад основного матеріалу. Під час переходу до інформаційного суспільства й цифрової трансформації економіки значно актуалізується проблема самоосвітньої діяльності, оскільки реалії особистісного й професійного життя вимагають від людини, її інтелектуального й освітнього потенціалу, відповідності новим викликам і обставинам. Потребу в самоосвіті в сучасному суспільстві розглядають без перебільшення як важливий критерій суспільного прогресу.

Довідкові джерела подають такі визначення поняттю «самоосвіта»: «самостійний спосіб отримання знань в певній галузі науки, мистецтва, техніки, політичного життя, культури, ремесла; освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі» [О.І. Шапран, 2016, с. 367]; «самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних персональних значущих освітніх та культурних цілей, як-от: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищенні професійної кваліфікації тощо» [Л.М. Михайлова, 2020, с. 62].

Самоосвіту вважають невід'ємною частиною систематичного навчання в закладах освіти, сприяє поглибленню, розширенню й більш міцному засвоєнню знань. Між тим, цей феномен характерний для будь-яких сфер діяльності й періодів життя, оскільки в загальному розумінні це систематична навчальна діяльність суб'єкта, побудована на самостійному вивченні будь-якого питання або проблеми з періодичним консультуванням у спеціаліста. Ефективність самоосвіти залежить від інтелектуальної розвиненості, а також від настанови на навчальну діяльність, ставлення до пізнавального процесу, від вольових та інших якостей суб'єкта [І.І. Сидоренко, 2006].

Зі свого боку, *самоосвітня діяльність* є різновидом навчально-пізнавальної діяльності, що мотивується внутрішнім прагненням до самовдосконалення й забезпечується використанням спеціальних методів для пошуку й засвоєння соціального досвіду. Головними критеріями цієї діяльності є самостійність та ініціативність суб'єкта в пошуку й опануванні соціального досвіду, стійкий пізнавальний інтерес, а також особиста значущість, яка зазвичай пов'язана з можливістю застосувати набуті знання на практиці [І.А. Мартинюк, 2018].

Для фахівців сучасного глобалізованого й інформатизованого суспільства самоосвітня діяльність має особливе значення, оскільки за її результатами отримується новий соціальний досвід (нові знання, уміння, навички) та досягається загальний саморозвиток (нові особистісні якості, погляди, переконання), що є критично важливим для ефективного виконання професійних обов'язків [І.А. Мартинюк, 2018].

Як показує огляд першоджерел, належна організація самоосвітньої діяльності студентів медичних коледжів, насамперед, вимагає активізації пізнавальних потреб студентів у самостійному набутті додаткових знань, необхідних майбутньому медичному працівникові для реалізації його професійних функцій. Задля цього в студентів необхідно формувати:

- усвідомлені потреби в отриманні додаткових знань у сфері сестринської справи, що забезпечать можливість підвищення професійної компетентності;
- уміння мобілізувати, актуалізувати знання, способи діяльності з числа вже засвоєних, відібрати з них необхідні для виконання завдань під час самоосвіти;
- готовність гідно реагувати на кожен професійну ситуацію та у разі необхідності поповнювати свої знання шляхом самоосвіти;
- уміння і навички науково-дослідної діяльності в професійній сфері;
- навички самостійної роботи (працювати з навчальною книгою, з лабораторним і клінічним обладнанням, роботи нотатки, реферувати, працювати з інформацією та даними);
- процеси САМО – самоконтроль, самовмотивування, самоорганізація, саморефлексія, самокорекція тощо [К. Hnezdilova, R. Barjadze, 2022].

У сучасних умовах самоосвітня діяльність студента виходить за межі навчальної аудиторії й поширюється на інформаційний освітній простір закладу, бібліотечні зали, конференції, професійні об'єднання та різноманітні Інтернет-ресурси. Саме змішане навчання дозволяє поєднати традиційні та дистанційні освітні технології за допомогою використання цифрових ресурсів задля забезпечення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців і пропонує широкий спектр можливостей для організації самоосвітньої діяльності.

При наявному різноманітті й широті підходів до розуміння терміну «змішане навчання» в сучасній освіті більшість функціональних на сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної думки визначень можна поділити на дві характерні групи. Першу групу складають визначення, в яких акцентується на комбінації традиційного контактного (очного) навчання та комп'ютерно-опосередкованого чи онлайн-навчання. Друга група подає трактування, в яких наголошується не тільки на наведених вище характеристиках, але й на педагогічному дизайні та педагогічних інноваціях, що забезпечують використання адекватних методів навчання й оцінки при ретельно спланованому змісті та продуманій структурі навчального курсу [В.М. Кухаренко, 2016].

Отже, можна говорити про три головні компоненти змішаної моделі навчання, що використовуються в сучасній освіті медичних працівників:

а) контактні очні заняття в аудиторії, в клінічних умовах (традиційна форма організації навчання при безпосередній взаємодії викладача зі студентом);

б) самостійна робота студентів (очна або дистанційна форми, що включає індивідуальну та групову роботу студентів, зокрема у виконанні практичних і лабораторних завдань, підготовки до занять, нетворкінгу – пошуку й аналіз інформації в Інтернеті);

в) онлайн-навчання (спільна робота викладачів та студентів онлайн, з використанням, наприклад, інтернет-конференції, вебінарів, систем управління навчанням (LMS), систем управління навчальним контентом (GoogleClassroom, Canvas) і комунікаторів (Skype, Zoom, Google Meeting, Microsoft Teem тощо) [4].

Отже, змішане навчання є системою, що поєднує в собі найбільш ефективні аспекти й переваги навчання в аудиторії й інтерактивного онлайн-навчання із застосуванням цифрових технологій. Це будь-яка комбінація форм організації навчання, окрім тих моделей, у яких повністю відсутня безпосередня особистісна взаємодія між педагогом і студентами. Змішане навчання дозволяє якісно модернізувати освітній процес і вивести спільну діяльність студента та викладача на пріоритетний рівень, персоналізувати освітню траєкторію кожного студента з урахуванням його пізнавальних потреб.

У змішаних моделях трансляція навчального матеріалу та взаємодія з викладачем може відбуватися в обох середовищах – фізичному та віртуальному, як в межах навчальних занять, так і асинхронно під час позааудиторної роботи.

Як базові сьогодні рекомендується використовувати групові форми роботи, до яких, насамперед, належать такі моделі змішаного навчання, як Ротаційна модель (Rotation model), Лабораторна модель (Lab model), Самостійне змішане навчання (Individual rotation), Модель гнучкого навчання (Flex model), Збагачене віртуальне навчання (Enriched virtual

model), Модель «перевернутого класу» (Flipped classroom model), «Персоналізоване навчання» (Personalized Learning). Розглянемо коротко їх можливості в організації самоосвітньої діяльності студентів медичних коледжів [Г. Овсяннікова, 2023].

Ротаційна модель передбачає, що студенти переміщуються між різними навчальними станціями або чергують методи й форми навчання – заняття в класі, онлайн-навчання, групові проекти й індивідуальну роботу за певним графіком. Майбутні фахівці сестринської справи можуть використовувати цю модель для чергування між теоретичними онлайн-курсами, практичними лабораторними заняттями та клінічною практикою.

Серед моделей групи «Ротація» виокремлюють форми «Автономна група» й «Зміна робочих зон». Навчальні групи формуються серед студентів однієї спеціальності чи курсу; усередині однієї спеціальності з набором курсів та індивідуальним планом; з-поміж студентів однієї спеціальності різних закладів освіти. Кожен із підходів дозволяє полегшити складання розкладу при роботі за індивідуальними навчальними планами та забезпечити розмаїття освітніх траєкторій. Наприклад, предмети загальноосвітньої підготовки можуть проходити для студентів одночасно в одній групі, а предмети за фахом – у малих групах, що підтримується створенням навчальним контентом на Інтернет-ресурсах. При цьому кількість ресурсів у системі має бути надмірною й достатньо різноманітною для адекватного залучення студентів до засвоєння знань і організації їх самоосвітньої діяльності за фахом.

Запровадження ротаційної моделі потребує: вивчення характеристик студентів у загальних та індивідуальних групах; вибір відповідної змішаної форми або форми для наявного контингенту з урахуванням їх функцій; підготовка необхідного навчально-методичного забезпечення; реалізація штатних компонентів співробітників (набір персоналу, надання кабінету й навчальних матеріалів); підготовка технологічного оснащення; організація точного консультування; створення системи контролю результатів навчання.

Модель «*Персоналізоване навчання*» має на увазі розв'язання професійно чи особистісно значущого завдання за власним вибором студента, а також участь у неформальній освіті. Педагоги, використовуючи цю модель організації самоосвітньої діяльності студентів, визначають ресурси, на яких базується навчання, здійснюють за необхідністю педагогічну підтримку студента у їх засвоєнні. Доцільність цієї моделі полягає в тому, що студенти навчаються орієнтуватися в потоці нової інформації та знаходити в ній те, що стане в нагоді у розв'язанні складніших професійних завдань у майбутньому. До переваг цього формату слід віднести те, що конкретний вид пізнавальної активності прив'язаний до певного місця та часу, що значно конкретизує для студентів цілі й завдання самоосвіти, а для викладачів полегшує облік і контроль формальної та неформальної освіти здобувачів.

Лабораторна модель передбачає більшу частину навчання в лабораторних умовах під керівництвом інструктора з додатковими ресурсами для самоосвіти. Ця модель досить актуальна для медсестринської справи, де практичні навички, такі як догляд за пацієнтами, маніпуляції тощо, можна відпрацьовувати у спеціально обладнаних лабораторіях закладу чи клініки та віртуальних лабораторіях через симуляції.

У моделі «*Самостійне змішане навчання*» студенти самостійно вибирають темп і послідовність проходження навчальних модулів. Вони можуть переміщатися між онлайн-ресурсами, класними заняттями та іншими видами навчання відповідно до своїх потреб і розкладу. Для майбутніх фахівців сестринської справи це може бути корисним у плануванні часу для вивчення теоретичних матеріалів онлайн і практичних занять у клінічних умовах.

Для моделі *гнучкого навчання* характерне те, що переважна частина навчання студентів проходить в онлайн-форматі, при цьому викладачі надають додаткову підтримку й консультації за потреби. У системі сучасної медичної освіти ця модель дозволяє медсестрам гнучко поєднувати роботу, навчання й самоосвітню діяльність, отримуючи теоретичні знання онлайн та звертаючись до інструкторів для роз'яснень і підтримки тих чи проблемних питань.

За моделлю *збагаченого віртуального навчання* студенти переважно навчаються дистанційно, але періодично приходять до закладу освіти для очних занять або практичних сесій та проходять практику в клінічних умовах.

Модель «*перевернутого класу*» вважається однією з перших моделей змішаного навчання. У ній студенти попередньо самостійно вивчають вдома новий матеріал за допомо-

гою онлайн-ресурсів (подкастів, відео- та мультимедійних матеріалів тощо), а класні заняття використовуються для обговорення та практичного застосування вивченого матеріалу, а також для відпрацювання практичних навичок із використанням симуляцій.

Наведені моделі змішаного навчання дозволяють майбутнім медичним працівникам ефективно поєднувати теоретичне навчання з практичними заняттями, забезпечуючи всебічну підготовку до професійної діяльності.

У кожній із моделей як стрижень убачається електронний освітній ресурс. Для системи змішаного навчання він розглядається не як допоміжний інструментарій традиційного навчального процесу, а такий, у межах якого можна успішно поєднати традиційні й дистанційні форми навчання, запровадити безкомп'ютерні й цифрові технології. За оцінками фахівців, найбільш оптимальним співвідношенням часток використання цифрових та традиційних освітніх технологій у медичній освіті є на рівні: 70% цифрового інструментарію та 30% традиційної взаємодії викладачів зі студентами. Очікується зміщення цих пропорцій у бік комп'ютерно зорієнтованих технологій, у т. ч. симуляторів, віртуальних лабораторій, технологій доповненої реальності, комп'ютерного контролю, систем управління навчанням, масових освітніх онлайн курсів (MOOC) [Н. Наливайко, О. Наливайко, 2021].

Змішане навчання ґрунтується на гнучкому комбінуванні (у різних пропорціях залежно від характеру дисципліни) навчання в аудиторії (контактні години) із заняттями онлайн (асинхронно чи синхронно). З-поміж інструментарію змішаного навчання для організації самоосвітньої діяльності студентів медичних коледжів доцільно застосувати:

1. Лекційні заняття онлайн із використанням онлайн-трансляцій, стримінгу, онлайн-вебінарів, якісних відеозаписів лекцій або мультимедійних лекцій у комбінації з технологіями самотестування.

2. Практичні заняття у режимі вебінарів. Сучасні онлайн комунікатори дозволяють поспілкуватися спільним робочим столом, демонструвати відео й мультимедіа, організувати роботу в малих групах, проводити опитування й тестування учасників вебінару, що для багатьох навчальних дисциплін може повністю замінити традиційне практичне заняття. Звісно, що для розрахунків і запису формул вони не такою мірою придатні, але демонстрація екрану, на якому проводять роботу зі спільною дошкою онлайн (Miro, Microsoft Whiteboard, Jamboard, Explain Everything, Ziteboard, AWW App), дозволяє за наявності графічного планшету з успіхом вирішити цю проблему.

3. Проектну та групову роботу в мережі на основі використання хмарних технологій або відкритих інструментів і сервісів (блоги, вікі, інтернет-закладки, послуги з розміщення фото, відео, вебквести пізнавальної і навчальної тематики, симулятори та ін.). Переваги мережевої організації самоосвітньої діяльності полягають у зручності, гнучкості та прозорості участі кожного, наочності результату роботи на будь-якому етапі виконання, можливості зберегти результат і використовувати його для подальшої роботи.

4. Системи управління навчанням, зокрема LMS Moodle, що забезпечує: взаємодію студентів між собою та з викладачем через форуми та чати; передача інформації й даних у електронному вигляді за допомогою файлів, архівів, веб-сторінок, лекцій, презентацій; перевірка знань шляхом тестування; робота з глосарієм дисципліни; організація самостійної роботи над певною темою; спільна навчально-дослідницька робота студентів за певною темою з використанням вбудованих механізмів Wiki, семінарів, форумів тощо.

5. Лабораторні роботи за змішаним форматом. Наприклад, виконання попередньо завдань онлайн у віртуальній лабораторії або тестування на актуальні знання з теми можуть слугувати допуском до реальної лабораторної роботи, що дозволить скоротити час перебування студента в лабораторії й ефективніше використовувати лабораторний фонд.

6. Технології віртуальної (VR) й доповненої реальності (AR), які є потужними інструментами для самоосвіти студентів медичних коледжів. Їх доцільно використовувати для симуляції реальних клінічних випадків і медичних процедур, що дозволить студентам практикувати свої навички у безпечному середовищі і без шкоди пацієнтам. Наприклад, вони можуть виконувати певні медичні втручання на віртуальних пацієнтах, що допомагає зменшити стрес і ризики при реальних процедурах. Ще одним напрямом є віртуальні анатомічні моделі, які сприяють вивченню анатомії й окремих медичних процедур більш інтерактивно. Слід підкреслити, що ринок програмного забезпечення постійно пропонує нові за-

стосунки для самоосвіти фахівців різних спеціальностей, у т. ч. медичних, що дозволяє студентам дистанційно або в аудиторії поєднувати реальну та віртуальну навчальну практику.

7. Поєднання формальної та неформальної освіти. Застосування відкритих освітніх ресурсів, зокрема відеоклекцій, інтернет-каналів, соціальних мереж, тематичних хмарних сховищ значно розширює можливості для самоосвіти студентів медичних коледжів. Сьогодні чимало постачальників MOOC (Дія. Цифрова освіта; Prometheus, Coursera, Edera) пропонують курси, тематика яких дотична до розвитку «жорстких» та «м'яких» навичок майбутніх фахівців сестринської справи, а також такі, які формують здатність застосовувати ті чи ті цифрові технології задля вирішення особистих і професійних проблем. Існує також можливість, за наявності спеціальної угоди з MOOC, зовнішнього супроводу самостійної й самоосвітньої діяльності студентів.

8. Використання комплексу самотестування для оцінки результатів навчання з дисципліни й самоосвіти забезпечує повністю автономну самоосвітню діяльність студентів.

9. Консультації в режимі вебінарів, форумів, електронного листування, чату за спеціальним розкладом чи за домовленістю може стати повноцінною заміною аудиторних консультацій з низки дисциплін.

10. Штучний інтелект для підтримки самоосвітньої діяльності студентів медичних коледжів. Зокрема, платформи, які використовують штучний інтелект, можуть аналізувати навчальні потреби кожного студента та адаптувати навчальний матеріал відповідно до їхнього рівня знань та прогресу. Це дозволяє студентам медичних коледжів отримувати персоналізовані рекомендації для саморозвитку. Штучний інтелект здатен надавати студентам цілодобову підтримку через віртуальних репетиторів і чат-ботів. Вони спроможні відповідати на питання, пояснювати матеріали й надавати додаткові ресурси для глибшого розуміння предмета, що особливо корисно для самостійного навчання, коли немає можливості звернутися до викладача. Інструменти штучного інтелекту можуть аналізувати результати тестів та виконаних завдань, надаючи студентам детальний зворотній зв'язок щодо їхніх сильних і слабких сторін. Це допомагає їм зрозуміти, на які аспекти варто звернути більше уваги та як покращити свої знання та навички. Наприклад, Coursera та Khan Academy використовують штучний інтелект для адаптації курсів відповідно до потреб кожного студента. IBM Watson надає віртуальні репетиторські послуги для студентів медичних спеціальностей, відповідаючи на питання й допомагаючи з навчальними завданнями. SimX пропонує медичні симуляції з використанням технологій віртуальної реальності та штучного інтелекту, що дозволяє студентам практикуватися в реалістичних сценаріях.

11. Застосування для самоосвіти й самостійної роботи спеціалізованих медичних додатків, як наприклад, додатки KPOK Плюс і K-Тест для підготовки студентів медичних коледжів до іспитів KPOK; Osmosis – освітня платформа з відеоуроками та флеш-картками, Medscape і QxMD Read – додатки для доступу до медичних новин, статей та бази даних ліків; Complete Anatomy – інтерактивний додаток для вивчення анатомії; Eprocrates – інформатор про ліки, взаємодії препаратів і довідник клінічних рекомендацій; Human Anatomy Atlas – тривимірні моделі анатомії людини; VisualDx – інструмент для діагностики та ідентифікації захворювань; Figure 1 – соціальна мережа для обміну клінічними випадками.

Висновки. Отже, необхідність запровадження змішаного навчання в практику підготовки студентів медичних коледжів, окрім міркувань, пов'язаних із безпекою учасників освітнього процесу, зумовлена низкою системних переваг цієї моделі. Це, передусім, підвищення якості навчання за рахунок перенесення центру ваги з традиційних форм організації навчального процесу на керовану викладачем самостійну роботу й самоосвітню діяльність студента, що відбувається за допомогою цифрових технологій, які, зі свого боку, забезпечують чіткість, прозорість, контрольованість, миттєвий зворотній зв'язок і середовище для відпрацювання професійно важливих умінь і навичок. Застосування технологій змішаного навчання підвищує ефективність використання ресурсів закладу освіти унаслідок суттєвої економії аудиторного й лабораторного фонду та витрат на його обслуговування, за рахунок оптимізації процесу підготовки навчально-методичних матеріалів й навчального контенту. Змішане навчання підвищує рівень професійної майстерності й професійної мобільності викладачів, у яких з'являється додатковий часовий ресурс на орга-

нізацію самостійної роботи студента, методичну й наукову роботу. Нарешті, упровадження сучасних освітніх моделей навчання, орієнтація закладу освіти на потреби студентів підвищує його привабливість і надає додаткові конкурентні переваги на ринку освітніх послуг.

Перспективами подальших досліджень є визначення змісту педагогічного дизайну змішаних моделей навчання студентів медичних коледжів.

Список використаної літератури

Бельченко, Н.І., Остертаг, А.І. (2023). Досвід впровадження технологій змішаного навчання у фаховому коледжі «Універсум». *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»*. Переяслав, 91, 25–28.

Король, Г.В. (2020). Організація якісного змішаного навчання в медичному коледжі – запорука професійної підготовки майбутніх спеціалістів. *Актуальні проблеми методології вищої медичної (фармацевтичної) освіти: сучасні виклики та нові можливості: матеріали Всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції, присвяченої 90-річчю Черкаської медичної академії, м. Черкаси, 15 жовтня 2020 р.* (с. 182–185). Черкаси.

Кухаренко, В.М. (Ред.). (2016). *Теорія та практика змішаного навчання: монографія*. Харків: «Міськдрук».

Мельничук, І.М. (2018). Формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців сестринської справи як педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота», 2 (43), 168–172. doi: 10.24144/2524-0609.2018.43.168-172*

Михайлова, Л.М. (Ред.). (2020). *Словник термінів і понять сучасної освіти*. Северодонецьк: Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Наливайко, Н., Наливайко, О. (2021). Змішане навчання в медичних закладах вищої освіти. *Освітологічний дискурс, 32(1), 101–111. doi: 10.28925/2312-5829.2021.1.7*

Овсяннікова, Г. (2023). Особливості організації змішаного навчання здобувачів вищої медичної освіти у військовий час. *Перспективи та інновації науки, 15 (33), 378–387. doi: 10.52058/2786-4952-2023-15(33)-378-387*

Сидоренко, І.І. (2006). *Проблеми самоосвіти особистості у вітчизняній педагогічній пресі другої половини XIX – початку XX століття* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків.

Сікевич, М.Г., Волощина, Л.І., Локес, К.П., Гаврильєв, В.М. (2023). Перспективи дистанційної освіти у медицині. *Український стоматологічний альманах, 4, 102–107. doi: 10.31718/2409-0255.4.2023.17*

Шапран, О.І. (Ред.). (2016). *Сучасний психолого-педагогічний словник*. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М.

A year of COVID-19: Resources and emerging practices. (2021). *European Association for International Education (EAIE)*. Retrieved from <https://www.eaie.org/resource/covid-19-resources-emerging-practices.html>

Abasova, S.H. (2023). ICT techniques in higher education: Azerbaijan experience in pandemic. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія», 1 (25), 174–183. doi: 10.32342/2522-4115-2023-1-25-19*

Hnezdilova, K., Barjadze, R. (2022). Opportunities of a personal learning environment for performing self-education activities of the future pharmacy employee. *ScienceRise: Pedagogical Education, 4 (49), 17–23. doi: 10.15587/2519-4984.2022.261052*

Serediuk, L. (2023). Features of distance learning in medical education – Systematic review. *International Science Journal of Education & Linguistics, 2 (3), 51–66. doi: 10.46299/j.isjel.20230203.06*

Shivangi, D. (2020). Online Learning: a panacea in the time of COVID-19. *Crisis Journal of Educational Technology System, 49 (1), 5–22.*

Vyas, R, Zacharah, A, Swamidasan, I, Doris, P, Harris, I. (2014). Blended distance education program for junior doctors working in rural hospitals in India. *Rural Remote Health, 14, 2420.*

References

A year of COVID-19: Resources and emerging practices. (2021). *European Association for International Education (EAIE)*. Available at: <https://www.eaie.org/resource/covid-19-resources-emerging-practices.html> (Accessed 10 September 2022).

Abasova, S.H. ICT techniques in higher education: Azerbaijan experience in pandemic. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: "Pedagogy and Psychology"*, 2023, no. 1 (25), pp. 174–183. doi: 10.32342/2522-4115-2023-1-25-19

Bielchenko, N.I., Ostertah, A.I. (2023). Dosvid vprovadzhennia tekhnolohii zmishanoho navchannia u fakhovomu koledzhi «Universum» [Experience in the implementation of blended learning technologies at the "Universum" vocational college]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii "Vitchyzniana nauka na zlami epokh: problemy ta perspektyvy rozvytku"* [Proc. Scien. and Pract. Conf. "Domestic science at the turn of the ages: problems and development prospects"]. Pereiaslav, issue 91, pp. 25–28. (In Ukrainian).

Hnezdilova, K., Barjadze, R. Opportunities of a personal learning environment for performing self-education activities of the future pharmacy employee. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2022, no. 4(49), pp. 17–23. doi: 10.15587/2519-4984.2022.261052

Korol, H.V. (2020). Orhanizatsiia yakisnoho zmishanoho navchannia v medychnomu koledzhi – zaporuka profesiynoi pidhotovky maibutnikh spetsialistiv [The organization of high-quality blended learning in the medical college as a key to the professional training of future specialists]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii "Aktualni problemy metodolohii vyshchoi medychnoi (farmatsevtichnoi) osvity: suchasni vyklyky ta novi mozhyvosti"* [Proc. Scien. and Pract. Conf. "Current issues in the methodology of higher medical (pharmaceutical) education: modern challenges and new opportunities"]. Cherkasy, Cherkasy Medical Academy Publ., pp. 182–185. (In Ukrainian).

Kukhareno, V.M. (Ed.). (2016). *Teoriia ta praktyka zmishanoho navchannia* [Theory and practice of blended learning: monograph]. Kharkiv, «Miskdruk» Publ., 284 p. (In Ukrainian).

Melnychuk, I. Formation of self-educational competence of future nursing specialists as a pedagogical problem. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social Work"*, 2018, no. 2 (43), pp. 168–172. doi: 10.24144/2524-0609.2018.43.168-172 (In Ukrainian).

Mykhailova, L.M. (Ed.). (2020). *Slovyk terminiv i poniat suchasnoi osvity* [Dictionary of terms and concepts of modern education]. Severodonetsk, Luhansk Regional Institute of Post-graduate Pedagogical Education Publ., 194 p. (In Ukrainian).

Nalyvaiko, N., Nalyvaiko, O. Blended learning in medical institutions of higher education. *Educological Discourse*, 2021, vol. 32, no. 1, pp. 101–111, doi: 10.28925/2312-5829.2021.1.7 (In Ukrainian).

Ovsiannikova, H. Features of the organization of mixed education of higher medical education acquired in wartime. *Prospects and Innovations of Science*, 2023, no. 15(33), pp. 378–387. doi: 10.52058/2786-4952-2023-15(33)-378-387 (In Ukrainian).

Serediuk, L. Features of distance learning in medical education – Systematic review. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 2023, vol. 2, no. 3, pp. 51–66. doi: 10.46299/j.isjel.20230203.06

Shapran, O.I. (Ed.). (2016). *Suchasnyi psykhologo-pedahohichnyi slovnyk* [Modern psychological and pedagogical dictionary]. Pereiaslav-Khmelnyskyi, Dombrovska Y.M. Publ., 473 p. (In Ukrainian).

Shivangi, D. Online Learning: a panacea in the time of COVID-19. *Crisis Journal of Educational Technology System*, 2020, no. 49 (1), pp. 5–22.

Skikevych, M.H., Voloshyna, L.I., Lokes, K.P., Havryliev, V.M. (2023). Features of distance learning in medicine. *Ukrainian Dental Almanac*, 2023, no. 4, pp. 102–107. doi: 10.31718/2409-0255.4.2023.17 (In Ukrainian).

Sydorenko, I.I. (2006). *Problemy samoosvity osobystosti u vitchyzniani pedahohichnii presi druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia. Avtoref. diss. kand. ped. nauk* [Problems of self-education of the individual in the domestic pedagogical press of the late 19th and early 20th centuries. Abstract cand. ped. sci. diss.]. Kharkiv, 21 p. (In Ukrainian).

Vyas, R, Zacharah, A, Swamidasan, I, Doris, P, Harris, I. (2014). Blended distance education program for junior doctors working in rural hospitals in India. *Rural Remote Health*, vol. 14, AN: 2420.

ORGANIZING SELF-EDUCATION ACTIVITIES FOR MEDICAL COLLEGE STUDENTS IN THE CONTEXT OF BLENDED LEARNING

Pysmenna Oleksandra, PhD student, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih.

E-mail: kharenko1995@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7025-0684

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-14

Keywords: *self-education, self-education activities, medical college students, distance learning, blended learning, blended learning models, blended learning technologies.*

The **article aims** to review current trends in the organization of self-education activities for medical college students, models of blended learning, and its main components that ensure the self-education of future nursing specialists.

The **research methods** are terminological and comparative analysis, generalization, specification, and modelling.

Based on the analysis of primary sources, it has been established that self-education activities are a type of educational and cognitive activity motivated by an internal drive for self-improvement and facilitated by the use of specific methods for seeking and assimilating social experience. It has been emphasized that through self-education, medical professionals are better able to handle complex clinical cases and provide high-quality medical care to their patients, including via the use of digital technologies.

Blended learning is defined as a combination of traditional face-to-face (contact) learning and computer-mediated or online learning. It has been pointed out that the implementation of blended learning requires the development of appropriate pedagogical design and innovations that ensure the application of adequate teaching and assessment methods with carefully planned content and structured academic courses.

The blended learning system is presented as an integration of face-to-face classroom and clinical sessions, independent student work, and online learning. It has been noted that in blended models, the supply of educational material and interaction with the teacher can occur in both physical and virtual environments, during both classroom sessions and asynchronously during extracurricular activities.

The specifics of self-education activities for medical college students using some models such as rotational, laboratory, independent blended learning, flexible learning, enriched virtual learning, flipped classroom, and personalized learning have been described. In each model, the core element is identified as the electronic educational resource. In the blended learning system such a resource is viewed not as an auxiliary tool of the traditional educational process but as the one that successfully combines traditional and distance learning forms, incorporating both non-digital and digital technologies.

It has been determined that blended learning is based on the flexible combination of in-class learning (contact hours) with online sessions (asynchronously or synchronously). Among the tools for blended learning used in organizing self-education activities for medical college students, the following have been highlighted and described: online lectures, practical sessions in webinar mode, project and group work online, learning management systems such as LMS Moodle, laboratory work in a blended format, virtual and augmented reality technologies, a combination of formal and nonformal education, self-testing complexes, webinar consultations, artificial intelligence technologies, and specialized medical applications.

It has been **concluded** regarding the feasibility of implementing blended learning in the training of medical college students and the organization of their self-education activities. This will enhance the quality of education, and the efficiency of resource utilization of educational institutions, increase the level of professional expertise and mobility of teachers, and ultimately provide additional competitive advantages to the educational institution in the educational services market.

Одержано 11.03.2024.

УДК 371.134:378:51

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-15

Т.М. СУКАЧ,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач математики Відокремленого структурного підрозділу
«Київський фаховий коледж комп'ютерних технологій та економіки
Національного авіаційного університету» (м. Київ)*

А.С. ЧУЙКОВ,

*кандидат фізико-математичних наук,
заступник директора з навчально-методичної роботи Відокремленого структурного
підрозділу «Київський фаховий коледж комп'ютерних технологій та економіки
Національного авіаційного університету» (м. Київ)*

Т.В. БІРЮКОВА,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри біологічної фізики та медичної інформатики
Буковинського державного медичного університету (м. Чернівці)*

ПРИКЛАДНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ЗДОБУВАЧАМИ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано необхідність практичної, професійної спрямованості вивчення курсу вищої математики студентами закладу фахової передвищої освіти. Сучасні вимоги до розвитку та реформування вищої школи потребують підвищення професійної компетентності випускника-бакалавра кожної галузі знань, вміння творчо підходити до розв'язання виникаючих професійних завдань. Тому для викладачів вищої математики постає завдання переорієнтувати викладання навчальної дисципліни із застосуванням задач професійної спрямованості. Мета статті полягає у висвітленні шляхів реалізації професійної спрямованості змісту математичних дисциплін у навчанні здобувачів фахової передвищої освіти різних спеціальностей.

Сучасна математика застосовується у вивченні економічних, гуманітарних, біологічних, фізичних, технічних та інших явищ. Це відбувається за допомогою побудови математичної моделі, яка враховує всі суттєві зв'язки всередині досліджуваних явищ. Під математичним моделюванням розуміють метод дослідження процесів або явищ шляхом побудови їхніх математичних моделей і вивчення цих процесів. Прикладне спрямування розв'язання задач студентами різних спеціальностей, зорієнтоване на майбутню професійну діяльність, є ефективним засобом підвищення мотивації до навчання, формування математичних та професійних компетентностей.

Результати дослідження висвітлені авторами у вигляді прикладів розв'язання практичних задач із різних розділів вищої математики для здобувачів освіти економічних і технічних спеціальностей. Прикладний характер наведених задач має на меті поєднання вивчення вищої математики зі спеціальною підготовкою майбутніх бакалаврів та надання їм можливості набути досвіду розв'язання виробничих задач, підвищити свою професійну компетентність, що дуже важливо в часи жорсткої конкуренції на ринку праці.

З'ясовано, що практичні навички та вміння застосовувати математичний апарат при розв'язанні прикладних, професійно-орієнтованих задач підвищують умотивованість навчання здобувачів вищої й передвищої освіти, допомагають їм при вивченні інших курсів фахових дисциплін, написанні курсових та дипломних проектів, сприяють максимальному використанню математичних методів навчального курсу вищої математики в майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: професійна спрямованість, прикладні задачі, вища математика, професійна компетентність, студент фахового коледжу, математична модель, вища та передвища освіти, математична компетентність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розбудова держави, розвиток різних галузей економіки потребують суттєвих змін у підготовці здобувачів вищої, передвищої освіти, а саме: формування професійних компетентностей майбутнього фахівця, здатного до ефективної роботи в своїй галузі, саморозвитку та неперервного навчання, до самостійного збору інформації, обробки та аналізу даних, оцінювання інформації, упровадження нових технологій.

У зв'язку зі стрімким розвитком науки і техніки підготовка компетентних, конкурентноспроможних, висококваліфікованих фахівців потребує високого рівня вмінь застосовувати математичний апарат в професійній діяльності. Математика є основою вивчення фізики, техніки, загальнотехнічних і спеціальних дисциплін. Математична освіта в наш час спричиняє суттєвий вплив на формування професійних якостей сучасного фахівця, здатного орієнтуватися в напрямках розвитку сучасної науки та методах пізнання навколишнього світу, прогнозувати вплив виробничої діяльності людини на суспільство й довкілля.

Необхідність якісної підготовки фахових молодших бакалаврів, здатних адаптуватися в різних сферах професійної діяльності, результативно використовувати здобуті знання з вищої математики, математичний апарат в обраній спеціальності потребує від викладачів пошуку шляхів поєднання фундаментальної математичної освіти з умінням розв'язання конкретних професійних завдань. Розроблення методичного забезпечення із застосуванням практичних, професійно-орієнтованих задач із різних розділів – важливий і ефективний засіб реалізації прикладної спрямованості вивчення дисципліни.

Сучасні вимоги до розвитку й реформування вищої школи потребують підвищення професійної компетентності випускника-бакалавра кожної галузі знань, уміння творчо підходити до розв'язання професійних завдань. Тому для викладачів вищої математики постає задача переорієнтувати викладання навчальної дисципліни із застосуванням розв'язання задач професійної спрямованості.

Навчальна діяльність студенти повинна моделювати їхню майбутню професійну діяльність [Н.А. Прокопенко, 2009, с. 95].

Важливим засобом реалізації прикладної спрямованості вивчення вищої математики, на наш погляд, є використання прикладних задач.

Розв'язання задач прикладного характеру стимулює, вмотивовує студентів до вивчення предмета, підвищує зацікавленість у застосуванні набутих знань в майбутньому; підтверджує значущість набутих математичних компетентностей у професійній діяльності, подальшому саморозвитку особистості [Т.В. Бірюкова, Т.М. Сукач, І.М. Яровий, 2020, с. 143]. Для викладачів математики вишу, коледжу, які працюють зі студентами різних спеціальностей, напрямів, найбільш суттєвим є набуття студентами математичних умінь застосовувати математичний апарат у подальшому, в професійній діяльності в умовах жорсткої конкуренції на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Аналіз літературних джерел засвідчує, що проблему формування математичних компетентностей здобувачів передвищої, вищої освіти досліджували у різних аспектах вітчизняні дослідники: Г. Берегова, В. Барковський, Н. Барковська, М. Бугір, В. Гладунський, Л. Коваленко, Г. Кашканова, І. Ляшенко, О. Ляшенко, Л. Межейникова, О. Фомкіна та інші, якими представлені не тільки методологічні, а й дидактичні напрацювання в цьому напрямі. Із проекцією в практичну площину, авторами наведені задачі за професійним спрямуванням для окремих спеціальностей, задачі прикладного й практичного змісту.

Під навчальними задачами з професійним змістом дослідники розуміють прикладні задачі, що відображають специфіку майбутньої професійної діяльності студентів.

Реалізація професійної спрямованості математики, як вважає Фомкіна, і застосування її засобів у сфері виробництва, економіки, фінансів, менеджменту відбувається шляхом упровадження в навчальний процес математичних задач з економічним змістом [О.Г. Фомкіна, 2000, с. 12].

Ефективність і якість підготовки здобувачів вищої освіти істотно залежать від навчально-методичної бази викладання дисциплін. Важливими надбаннями в застосуванні математичного апарату до розв'язання практичних задач економічного змісту є наукові праці В. Барковського, Н. Барковської, М. Бугір, І. Ляшенко, О. Ляшенко, В. Михайленко, Н. Федоренко для підготовки бакалаврів економічного профілю.

Значну роль прикладних задач із застосуванням диференціального, інтегрального числення розглянуто у працях Л. Соколенко, О. Сухорукової, В. Швеця та ін.

У науково-методичній літературі поняття прикладної задачі потрактовується по-різному, хоча водночас не суперечать одне одному (Г. Бевз, Р. Возняк, Ю. Колягін, К. Маланюк, М. Якутова). У своїй практиці притримуємось твердження, що прикладна задача – це задача, яка виникає за межами математики, але розв'язується математичними методами (М. Терешин, З. Слєпкань). Найбільшу значущість в сучасному реформуванні вищої та передвищої освіти, на наш погляд, мають сюжетні задачі, пов'язані з професійною діяльністю майбутніх фахівців.

Сучасна якісна економічна, технічна, інженерна освіта неможлива без фундаментальної математичної підготовки. Як «...метод пізнання навколишньої дійсності, засіб вирішення життєво важливих практичних та професійних задач, математика є основою інженерної освіти, мовою інженерних досліджень і в діяльності інженера повинна допомагати вирішувати професійні задачі» [І.М. Главатських, 2010, с. 3].

Реалізація прикладної спрямованості вивчення математики шкільного курсу широко розглянута в роботах науковців-методистів (Г. Бевз, Г. Возняк, Б. Гнеденко, О. Дубінчук, А. Колмогоров, Ю. Колягін, О. Маркушевич, З. Слєпкань, Ш. Тесленко, В. Фірсов, В. Швець та ін. [Л.О. Соколенко, В.Г. Філон, В.О. Швець, 2010, с. 5]), але зовсім недостатньо приділено уваги прикладній, професійній спрямованості вивчення вищої математики у фаховій вищій і передвищій освіті. Недостатня професійна спрямованість курсу вищої математики приводить до недооцінювання її в майбутній професійній діяльності, що не вмотивовує здобувачів освіти до оволодіння математичними дослідженнями реальних процесів, розрахунках, інтерпретації отриманих результатів. Тому існує потреба для кожної спеціальності в розробленні методичного забезпечення вивчення різних розділів вищої математики, «формування системи прикладних задач; створення навчально-методичного забезпечення усіх ланок навчального процесу, вивчення доцільності використання нових інформаційно-комунікаційних технологій; системного підходу до формування вміння використовувати метод математичного моделювання» [І.М. Главатських, 2010, с. 4]. Основне завдання викладача полягає в тому, щоб студенти оволоділи не тільки теоретичним матеріалом з різних розділів математики, а й розуміли, для чого вивчається вища математика, а здобуті знання застосовували в практичній діяльності. Тому особливої важливості набувають мотивація до навчання, практична значущість набутих знань. Саме прикладна спрямованість сприяє формуванню наукового світогляду і свідчить про роль математики в сучасному виробництві, економіці й науці [Р.М. Дідковський, О.М. Кондратьєва, Н.В. Олексієнко, 2016, с. 14.]. Актуальними є питання щодо застосування математичного апарату, який вивчається в системі передвищої та вищої освіти, до розв'язання прикладних задач, що, зі свого боку, демонструє їх практичне застосування.

Сучасна математика застосовується у вивченні різних галузей науки, підприємства, сферах побуту, в різних галузях знань через побудову й аналіз моделі явища, яке вивчається. Математичні моделі реального процесу або об'єкта можуть бути подані у вигляді формул, рівнянь, графіків тощо.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Особливість вивчення вищої математики у закладі фахової передвищої освіти полягає в тому, що рівень математичної підготовки є одним з надважливих факторів, які впливають на майбутню професійну діяльність, оскільки формують здатність логічно мислити, будувати математичні моделі економічних ситуацій, обґрунтовувати вибір методів розв'язання теоретичних, практичних задач професійної спрямованості, інтерпретувати отримані результати, що є складовими інтегральної професійної компетентності випускника коледжу [С.В. Лісова, 2011, с. 34–35].

Формулювання цілей статті. Зважаючи на вищезазначене, важливим є вивчення впливу розв'язання прикладних, практичних, професійно орієнтованих задач на рівень математичної підготовленості студентів коледжу, на підвищення ступеня вмотивованості навчання, на здатність застосовувати математичний апарат у практичних ситуаціях, на підвищення рівня самостійності у складанні математичних моделей прикладних задач, інтерпретації їх розв'язків. У зв'язку з цим викладачам необхідно розробляти, підбирати різноманітні дидактичні матеріали до вивчення тем студентами різних спеціальностей з орієнтацією на різні напрями їх професійної підготовки.

Мета статті – висвітлення шляхів реалізації професійної спрямованості змісту математичних дисциплін у навчанні здобувачів фахової передвищої освіти різних спеціальностей.

Вклад основного матеріалу дослідження. Головними завданнями вивчення в коледжі студентами математичних дисциплін є набуття знань, умінь, навичок, які допоможуть здобувачу передвищої освіти повною мірою реалізувати себе в професійній діяльності, стати компетентним, кваліфікованим спеціалістом на ринку праці.

Для викладачів математики коледжу, вишу, які працюють зі студентами різних спеціальностей, найбільш важливим і суттєвим є формування практично-ціннісних вимірів, що передбачають опанування застосуваннями математики – здатність застосовувати математику (демонструвати здатність використовувати математику для розв’язування завдань, які є актуальними і практично значущими для особистості, соціуму, людства відповідно до цінностей суспільства сталого розвитку).

Сучасний математичний апарат використовується під час вивчення економічних, гуманітарних, біологічних, фізичних, технічних та інших явищ [Берегова, Русинко, Смага, 2018, с. 141]. Це відбувається за допомогою побудови математичної моделі, яка враховує всі суттєві зв’язки всередині явища.

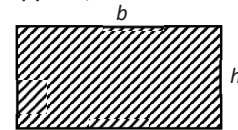
Під математичним моделюванням будемо розуміти метод дослідження процесів або явищ шляхом побудови їхніх математичних моделей і вивчення цих процесів.

Прикладне спрямування розв’язання задач студентами різних спеціальностей, зорієнтоване на майбутню професійну діяльність, є ефективним засобом підвищення мотивації навчання, дієвим інструментом формування математичних і професійних компетентностей.

Розглянемо на прикладах можливість застосування математичного апарату для розв’язання задач прикладної спрямованості студентами коледжу КФКТЕ НАУ спеціальності 172 «Телекомунікації та радіотехніка», 133 «Галузеве машинобудування», 186 «Видавництво та поліграфія».

Принагідно слід акцентувати на тому, що при розв’язанні задач прикладної, професійної спрямованості широко застосовується диференціальне числення функції однієї змінної.

Приклад 1. Для перевезення сипучого вантажу використовують закриті жолоби прямокутного перерізу. Визначити, якими повинні бути розміри закритого жолобу, щоб при заданому значенні його периметра площа поперечного перерізу жолобу була найбільшою.

Розв’язання. Периметр жолобу $P = 2b + 2h$ (1), а площа його поперечного перерізу $S = b \cdot h$ (2).

1) Знайдемо h із рівняння (1) та підставимо значення $h = \frac{P - 2b}{2}$ у вираз (2), отримаємо $S = \frac{b(P - 2b)}{2} = \frac{P}{2}b - b^2$.

2) Дослідимо функцію $S(b)$ на екстремум:

$$S' = \frac{P}{2} - 2b; \quad S'(b) = 0,$$

в точці $b = \frac{P}{4}$ – максимум, причому

$$h_{\max} = \frac{P - 2b_{\max}}{2} = \frac{P}{4} = b_{\max}.$$

3) Таким чином, жолоб повинен мати квадратний переріз, а його площа

$$S_{\max} = \frac{P^2}{16}.$$

Якщо $P = 2$ м, отримаємо

$$b_{\max} = \frac{P}{4} = 0,5 \quad (м), \quad S_{\max} = 0,25(м^2).$$

Приклад 2. З метою рівномірного подавання води у шахту будують запасні резервуари для зберігання води, які мають форму циліндра без верхньої кришки. Якими повинні бути розміри резервуара заданої місткості $V = 500$ м³, щоб на його виготовлення була витрачена найменша кількість залізобетону (товщину стінок не враховувати).

Розв'язання. Об'єм резервуара та площу його поверхні можна обчислити за допомогою формул

$$V = \pi R^2 H, \quad S = \pi R^2 + 2RH.$$

Враховуючи, що $H = \frac{V}{2R^2}$, отримаємо

$$S(R) = \pi R^2 + \frac{2V}{R}.$$

Досліджуючи функцію $S(R)$ на екстремум, знайдемо:

$$S'(R) = \pi R - \frac{2V}{R^2}$$

Розв'язавши рівняння $S'(R) = 0$, дістанемо:

$$R_{\min} = \sqrt[3]{\frac{V}{\pi}},$$

$$S_{\min} = \pi R_{\min}^2 + \frac{2V}{R_{\min}}$$

$$H_{\min} = \frac{V}{2R_{\min}^2} = \frac{V}{\pi \cdot \sqrt[3]{\frac{V^2}{\pi^2}}} = \sqrt[3]{\frac{V}{\pi}} = R_{\min}$$

Таким чином, висота резервуара повинна бути вдвічі менша, ніж діаметр основи. Якщо

$$V = 500 \text{ м}^3, \text{ то } R_{\min} = H_{\min} = \sqrt[3]{\frac{500}{\pi}} \approx 5,4 \text{ м.}$$

Приклад 3. Нехай валовий продукт деякої держави змінюється з часом t за формулою $\Pi = 100 + t$ (мільярдів гривень),

а кількість населення змінюється за законом

$$P = 100 + 3t \text{ (мільйонів).}$$

Знайти швидкість зміни частини валового продукту держави, що припадає на кожного громадянина.

Розв'язання. Позначимо через $y(t)$ частину валового продукту держави, що припадає на кожного громадянина.

$$y(t) = \frac{P}{P} = \frac{100+t}{100+3t} \text{ (тисяч гривень на одну особу).}$$

Беручи до уваги механічний зміст похідної та правило диференціювання частки, знаходимо шукану швидкість:

$$y'(t) = \frac{(100+t)' \cdot (100+3t) - (100+3t)' \cdot (100+t)}{(100+3t)^2} =$$
$$= \frac{100+3t-300-3t}{(100+3t)^2} = \frac{-200}{(100+3t)^2} < 0.$$

Отже, частина валового продукту держави, що припадає на кожного громадянина, з часом зменшується.

Відомо, що похідна $f'(x_0)$ характеризує швидкість зміни функції $y = f(x)$ у точці x_0 у напрямі осі Ox .

Приклад 4. У тонкому неоднорідному стрижні завдовжки 25 см маса (μ грамах) визначається за формулою, $m = 6l^2 - 5l + 10$ де l – відстань (см) від початку стрижня до заданої точки. Знайти густину стрижня на відстані 6 см від початку стрижня. Густина тіла є похідна його маси: $\rho(l) = m'(l)$.

Розв'язання.

Густина тіла є похідною від його маси: $\rho(l) = m'(l)$

$$\rho(l) = m'(l) = 12l - 5$$

$$\rho(6) = 72 - 5 = 67 \quad (\text{г/см}^3).$$

Приклад 5. Кількість теплоти $Q(t)$, яка потрібна для нагрівання тіла масою 1 кг від 0°C до температури t (за Цельсієм), виражається формулою $Q(t) = 0,295t + 2,041 \cdot 10^{-3} \cdot t^2 - 5 \cdot 10^{-7} \cdot t^3$. Знайти, як залежність теплоємності тіла від температури.

Розв'язання.

Теплоємність є похідною від кількості теплоти, підведеної до тіла, по температурі даного тіла: $C(t) = Q'(t)$.

$$C(t) = Q'(t) = 0,295 + 4,082 \cdot 10^{-3} \cdot t - 15 \cdot 10^{-7} \cdot t^2.$$

Приклад 6. Кількість електрики, що протікає через провідник, задається формулою

$$q(t) = t + \frac{25}{t}. \text{ У який момент часу струм в ланцюзі дорівнює нулеві?}$$

Розв'язання.

Сила струму є похідною заряду за часом:

$$I = q'(t) = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{\Delta q}{\Delta t},$$

де q – позитивний заряд, що переноситься через переріз провідника.

$$I(t) = q'(t) = 1 - \frac{25}{t^2} = 0. \text{ Отже: } t = 5. \text{ (} t = -5 \text{ не задовольняє умові задачі).}$$

Приклад 7. Кількість електрики, що протікає через провідник, задається формулою $q(t) = 6t^2 + 4t - 5$. Знайти силу струму в момент часу $t = 4$ с.

Розв'язання.

$$I(t) = q'(t) = (6t^2 + 4t - 5)' = 12t + 4 = 52 \quad (\text{А}).$$

Приклад 8. Тіло, маса якого 5 кг, рухається прямолінійно за законом $S = 4 - 3t + t^2$, де S вимірюється у метрах, а t – секундах. Знайти кінетичну енергію тіла через 8 секунд після початку руху.

Розв'язання. $V(t) = S'(t) = (4 - 3t + t^2)' = 2t - 3$.

$$V(8) = 13 \quad (\text{м/с}).$$

$$\text{Тоді } E = \frac{mv^2}{2} = \frac{5 \cdot 13^2}{2} = 422,5 \quad (\text{Дж}).$$

Приклад 9. Тіло, яке випущене вертикально вгору зі швидкістю $v_0 = 70$ м/с, рухається за законом $h(t) = v_0 t - \frac{gt^2}{2}$

Знайти найбільшу висоту, на яку підніметься тіло, якщо $g = 10$ м/с².

Розв'язання.

$$h'(t) = v_0 - gt = 70 - 10t = 0, \quad t = 7.$$

За $t = 7$ с тіло набуває найбільшої висоти. Отже:

$$h(7) = 70 \cdot 7 - \frac{10 \cdot 7^2}{2} = 490 - 245 = 245 \quad (\text{м})$$

Приклад 10. Точка рухається за законом $S(t) = -\frac{1}{3}t^3 + 2,5t^2 + 6t$. Знайти швидкість в момент часу $t = 4$ с; час до зупинки від початку руху точки.

Розв'язання.

Якщо відомий закон руху $S = S(t)$, то швидкість руху у момент t_0 є похідною за часом: $V(t_0) = S'(t_0)$.

$$v(t) = S'(t) = -t^2 + 5t + 6;$$

$$v(4) = -16 + 20 + 6 = 10 \quad (\text{м/с}).$$

$$v(t) = 0; \quad -t^2 + 5t + 6 = 0; \quad t^2 - 5t - 6 = 0.$$

Точка зупиниться через:

$$t_1 = 6 \text{ секунд} \quad (t_2 = -1 \text{ не задовольняє умові задачі}).$$

Приклад 11. Тіло, маса якого 30 кг, рухається прямолінійно за законом $S = 6t^2 + 3t$. Знайти силу, що діє на тіло, у момент часу $t = 4$ с.

Розв'язання. $v(t) = S'(t) = 12t + 3$ (м/с.)

З механічної точки зору друга похідна від шляху за часом є прискоренням руху: $a(t) = S''(t) = V'(t)$.

$$a(t) = v'(t) = 12 \text{ (м/с}^2\text{)}$$

За другим законом Ньютона $F = ma = 30 \cdot 12 = 360 \text{ (Н)}$ (Н)

Наведені приклади не вичерпують всі можливості практичного застосування диференціального числення в різних галузях знань, широке використання має також інтегральне числення, кратні інтеграли.

Приклад 12. Нехай $f(x) = x^2 + 10x$ – навантаження на електростанцію; x – години, що відлічуються від початку доби. Обчислити середні витрати електроенергії за 2 доби.

За формулою $S_{\text{вит}} = \int_0^{Q_0} f(Q) dQ$ маємо:

$$\begin{aligned} S_{\text{вит.елек.ен}} &= \int_0^{2.24} (x^2 + 10x) dx = \int_0^{48} (x^2 + 10x) dx = \left(\frac{x^3}{3} + 5x^2 \right) \Big|_0^{48} = \\ &= \frac{48^3}{3} + 5 \cdot 48^2 = 16 \cdot 48^2 + 5 \cdot 48^2 = 21 \cdot 48^2 = 46704 \end{aligned}$$

Приклад 13. Витрати виробництва $K(x)$ визначаються формулою

$$K(x) = 3x^3 + 4x + 1,$$

де x – кількість вироблених одиниць продукції.

Знайти середнє значення витрат виробництва, якщо його обсяг змінюється від 0 до 3 умовних одиниць; указати обсяг продукції, за якого витрати набувають середнього значення.

Середнє значення μ функції $K(t)$ можна обчислити так:

$$\mu = \frac{\int_0^3 (3x^2 + 4x + 1) dx}{3 - 0} = \frac{1}{3} \int_0^3 (3x^2 + 4x + 1) dx = \frac{1}{3} \left(\frac{3x^3}{3} + 2x^2 + x \right) \Big|_0^3 = 16$$

Водночас з огляду на неперервність $K(t)$ значення μ досягається в деякій точці x_0 , тобто $K(x_0) = \mu$, або $3x^3 + 4x + 1 = 16$. Це рівняння має корені

$$(x_0)_1 = -3, (x_0)_2 = \frac{5}{3}.$$

Отже, обсяг продукції, за якого витрати набувають середнього значення, дорівнює $\frac{5}{3}$.

Окрім обчислення об'єму циліндричного тіла, площі плоскої фігури, маси пластини, багато інших фізичних та геометричних характеристик виражається через подвійні, потрійні інтеграли. Прикладами застосування теорії кратних інтегралів в практичних задачах можуть бути завдання на обчислення маси пластини, статичних моментів, центру маси, моментів інерції пластини.

Приклад 14. Пластина обмежена лініями $x = (y - 1)2$, $y = x - 1$. Обчислити масу цієї пластини, якщо її густина розподілена за законом $\mu = y$.

Розв'язання.

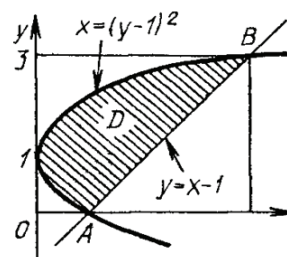
Побудуємо область D , яку займає пластина та визначимо точки перетину: $A(0,0)$, $B(4,3)$.

Обчислюємо масу за формулою

$$m = \iint_D \gamma(x, y) dx dy$$

$$m = \iint_D y dx dy = \int_0^3 dy \int_{(y-1)^2}^{y+1} y dx = \int_0^3 y(y+1 - (y-1)^2) dy =$$

$$= \int_0^3 (3y^2 - y^3) dy = \left(y^3 - \frac{y^4}{4} \right) \Big|_0^3 = \frac{27}{4}$$

У розрахункових роботах з математичної статистики прикладна сюжетна задача підвищує інтерес до вивчення вищої математики, показує значущість володіння математичним апаратом для отримання результатів дослідження.

Приклад 15. Розподіл однотипних підприємств за вартістю основних фондів X (млн. грн) та собівартістю одиниці продукції Y (грн) дано у таблиці:

y	x					n_y
	5,5-10,5	10,5-15,5	15,5-20,5	20,5-25,5	25,5-30,5	
1,125-1,375				2	6	8
1,375-1,625			4	7	4	15
1,625-1,875	1	1	7	5		14
1,875-2,125	2	4	1			7
2,125-2,375	3	3				6
n_x	6	8	12	14	10	50

За відповідним рівнянням регресії оцінити середнє значення собівартості одиниці продукції тих підприємств, вартість основних фондів яких складає 18 млн. грн., та порівняти його з відповідним груповим середнім.

Розв'язання.

1) Перейдемо до дискретних розподілів, тобто за значення змінних X та Y приймемо середини відповідних інтервалів.

y	X					n_y
	8	13	18	23	28	
1,25				2	6	8
1,5			4	7	4	15
1,75	1	1	7	5		14
2	2	4	1			7
2,25	3	3				6
n_x	6	8	12	14	10	50

2) Для обчислення вибіркового коефіцієнта кореляції потрібно обчислити вираз ,
 $\sum n_{uv} uv$ для чого складемо кореляційну таблицю в умовних варіантах

	<i>u</i>							
<i>v</i>	-2	-1	0	1	2	n_v	$\sum n_{uv} \cdot v$	$u \cdot v$
-2				$_{-4}2^2$	$_{-2}6^2$	8	14	-28
-1			$_{-4}4^0$	$_{-7}7^7$	$_{-4}4^8$	15	15	-15
0	$_01^{-2}$	$_01^{-1}$	$_07^0$	$_05^5$		14	-2	0
1	$_22^{-4}$	$_44^{-4}$	$_11^0$			7	-8	-8
2	$_63^{-6}$	$_63^{-3}$				6	-9	-18
n_u	6	8	12	14	10	50		
$\sum n_{uv} \cdot v$	8	10	-3	-11	-16			
$u \cdot v$	-16	-10	0	-11	-32			-69

3) Обчислюємо \bar{u} й \bar{v} :

$$\bar{u} = \frac{\sum n_u \cdot u}{n} = \frac{-2 \cdot 6 + (-1) \cdot 8 + 0 \cdot 12 + 1 \cdot 14 + 2 \cdot 10}{50} = \frac{14}{50} = 0,28$$

$$\bar{v} = \frac{\sum n_v \cdot v}{n} = \frac{-2 \cdot 8 + (-1) \cdot 15 + 0 \cdot 14 + 1 \cdot 7 + 2 \cdot 6}{50} = \frac{-12}{50} = -0,24$$

4) Обчислюємо допоміжні величини \bar{u}^2 й \bar{v}^2 :

$$\bar{u}^2 = \frac{\sum n_u \cdot u^2}{n} = \frac{4 \cdot 6 + 1 \cdot 8 + 0 \cdot 12 + 1 \cdot 14 + 4 \cdot 10}{50} = \frac{86}{50} = 1,72$$

$$\bar{v}^2 = \frac{\sum n_v \cdot v^2}{n} = \frac{4 \cdot 8 + 1 \cdot 15 + 0 \cdot 14 + 1 \cdot 7 + 4 \cdot 6}{50} = \frac{78}{50} = 1,56$$

5) Обчислимо σ_u й σ_v :

$$\sigma_u = \sqrt{\bar{u}^2 - \bar{u}^2} = \sqrt{1,72 - 0,28^2} = \sqrt{1,6416} = 1,2812$$

$$\sigma_v = \sqrt{\bar{v}^2 - \bar{v}^2} = \sqrt{1,56 - (-0,24)^2} = \sqrt{1,5024} = 1,2257$$

6) Шуканий вибірковий коефіцієнт кореляції:

$$r_B = \frac{\sum n_{uv} \cdot u \cdot v - n \cdot \bar{u} \cdot \bar{v}}{n \cdot \sigma_u \cdot \sigma_v} = \frac{-69 - 50 \cdot 0,28 \cdot (-0,24)}{50 \cdot 1,2812 \cdot 1,2257} = \frac{-65,64}{78,51} = -0,836$$

7) Вибіркове рівняння прямої лінії регресії Y на X має вигляд:

$$\bar{y}_x - \bar{y} = r_a \cdot \frac{\sigma_y}{\sigma_x} (x - \bar{x})$$

Обчислимо \bar{x} , \bar{y} , σ_x , σ_y ($h_1 = 5$, $h_2 = 0,25$, $c_1 = 18$, $c_2 = 1,75$):

$$\bar{x} = \bar{u} \cdot h_1 + c_1 = 0,28 \cdot 5 + 18 = 19,4$$

$$\bar{y} = \bar{v} \cdot h_2 + c_2 = -0,24 \cdot 0,25 + 1,75 = 1,69$$

$$\sigma_x = \sigma_u \cdot h_1 = 1,2812 \cdot 5 = 6,406$$

$$\sigma_y = \sigma_v \cdot h_2 = 1,2257 \cdot 0,25 = 0,306$$

8) Рівняння прямої лінії регресії Y на X :

$$\bar{y}_x - \bar{y} = r_e \cdot \frac{\sigma_y}{\sigma_x} (x - \bar{x})$$

$$\bar{y}_x - 1,69 = -0,836 \cdot \frac{0,306}{6,406} \cdot (x - 19,4)$$

$$\bar{y}_x = 1,69 - 0,04 \cdot (x - 19,4)$$

$$\bar{y}_x = -0,04x + 0,776 + 1,69$$

$$\bar{y}_x = -0,04x + 2,466$$

9) Рівняння прямої лінії регресії X на Y :

$$\bar{x}_y - \bar{x} = r_e \cdot \frac{\sigma_x}{\sigma_y} (y - \bar{y})$$

$$\bar{x}_y - 19,4 = -0,836 \cdot \frac{6,406}{0,306} \cdot (y - 1,69)$$

$$\bar{x}_y - 19,4 = -0,836 \cdot 20,93 \cdot (y - 1,69)$$

$$\bar{x}_y - 19,4 = -17,5 \cdot (y - 1,69)$$

$$\bar{x}_y = -17,5y + 29,575 + 19,4$$

$$\bar{x}_y = -17,5y + 48,9$$

10) За відповідним рівнянням регресії оцінити середнє значення собівартості одиниці продукції тих підприємств, вартість основних фондів яких складає 18 млн. грн., та порівняти його з відповідним груповим середнім.

$$\bar{y}_x = 0,04x + 2,47$$

$$\bar{y}_{18} = -0,04 \cdot 18 + 2,47$$

$$\bar{y}_{18} = 1,75$$

Якщо скористатися безпосередньо таблицею, то

$$\bar{y}_{18} = \frac{1,5 \cdot 4 + 1,75 \cdot 7 + 2 \cdot 1}{12} = 1,68$$

Як видно, узгодження розрахункового і спостережуваного умовних середніх – задовільне.

Прикладний характер наведених задач має на меті поєднати вивчення вищої математики зі спеціальною підготовкою майбутніх бакалаврів та надати їм можливість набутти досвіду розв'язання виробничих задач, підвищити свою професійну компетентність, що є важливим в умовах жорсткої конкуренції на ринку праці.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Практичні навички та вміння застосовувати математичний апарат при розв'язанні прикладних, професійно-орієнтованих задач підвищують вмотивованість навчання здобувачів вищої, передвищої освіти, допомагають засвоювати фахові дисципліни, здійснювати курсове та дипломне проектування, сприяють максимальному використанню математичних методів навчального курсу вищої математики в майбутній професійній діяльності.

Перед викладачами постає завдання пошуку нових форм навчання здобувачів передвищої освіти, розробки методичних і дидактичних матеріалів щодо посилення прикладної спрямованості вивчення різних розділів вищої математики згідно з професійними інтересами здобувачів вищої та передвищої освіти.

Одержані результати відкривають перспективи для подальших досліджень у таких напрямках: розробка методики формувань умінь розв'язувати прикладні задачі студентами різних спеціальностей, посилення інтеграційних зв'язків між фундаментальними та професійно орієнтованими дисциплінами.

Уважаємо, що викладачам закладів вищої освіти України необхідно вивчати ті динамічні процеси, які відбуваються в розвитку окремих галузей промисловості, сільського господарства, медицини, екології, освіти для того, щоб розробити та впроваджувати в освітній процес завдання професійної спрямованості для студентів певних галузей знань, що і буде сприяти розвитку відповідних компетентностей здобувача вищої освіти згідно з дескрипторами Національної рамки кваліфікацій.

Список використаної літератури

Берегова, Г.І., Русинко, М.К., Смага, Л.М. (2018). Технологія мислення економічно-активного спеціаліста (логіко-математичний аспект). *Інтеграція України у європейський та світовий фінансовий простір: збірник тез XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 18 травня 2018 року* (с. 141–143). Львів : Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи».

Бірюкова, Т.В., Сукач, Т.М., Яровий І.М. (2020). Застосування диференціальних рівнянь у формуванні професійних компетентностей у здобувачів вищої та передвищої освіти. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія», 2 (20)*, 141–150. doi: 10.32342/2522-4115-2020-2-20-16

Главатських, І.М. (2010). *Професійна спрямованість математичної підготовки майбутніх інженерів-педагогів*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ.

Дідковський, Р.М., Кондратьєва, О.М., Олексієнко, Н.В. (2016). Професійно-орієнтовані задачі в курсі вищої математики. *Вісник Черкаського університету. Серія: «Педагогічні науки», 17, 11–19*.

Королюк, О., Прус А. (2021). Прикладна спрямованість курсу вищої математики для нематематичних спеціальностей. *Актуальні проблеми математики та методики її навчання у вищій школі: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (17-18 грудня 2020 р.)* (с. 63–66). Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова.

Лісова, С.В. (2011). Компетентнісний підхід у вищій освіті: зарубіжний досвід. *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід* (с. 34–53). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

Прокопенко, Н.А. (2009). Цілі та зміст навчання векторної алгебри у системі інженерної освіти. *Didactics of Mathematics: Problems and Investigations*, 32, 95–100.

Соколенко, Л.О., Філон, Л.Г., Швець, В.О. (2010). *Прикладні задачі природничого характеру в курсі алгебри і початків аналізу: Практикум*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова.

Фомкіна, О.Г. (2000). *Методична система проведення практичних занять з математики зі студентами економічних спеціальностей (на базі кооперативного інституту)*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ.

References

Berehova, H. I., Rusynko, M. K., Smaha, L.M. (2018). Tekhnolohiia myslennia ekonomichno-aktyvnoho spetsialista (lohiko-matematychnyi aspekt) [Thinking technology of an economically active specialist (logical and mathematical aspect)] *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii "Intehratsiia Ukrainy u yevropeyskyi ta svitovyi finansovyi prostir"* [Proc. Scien. and Pract. Conf. "Integration of Ukraine into the European and world financial space"]. Lviv, Lviv Educational and Scientific Institute of the University of Banking "University of Banking" Publ., pp. 141–143. (In Ukrainian).

Biriukova, T.V., Sukach, T.M., Yarovyi, I.M. Application of the determined integral in the formation of the professional competences of the higher and pre-higher education students. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: Pedagogy and Psychology*, 2020, no. 2 (20), pp. 141–150. doi: 10.32342/2522-4115-2020-2-20-16 (In Ukrainian).

Didkovsky, R., Kondratieva, O., Oleksienko, N. Profesiino-orientovani zadachi v kursy vyshchoi matematyky [Profession-oriented tasks in the course of higher mathematics]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: "Pedagogichni nauky"* [Bulletin of Cherkasy University. Series: "Pedagogical Sciences"], 2016, no. 17, pp. 11–19. (In Ukrainian).

Fomkina, O.H. (2000). *Metodychna systema provedennia praktychnykh zaniat z matematyky zi studentamy ekonomichnykh spetsialnostei (na bazi kooperatyvnoho instytutu)*. Avtoref. diss. kand. ped. nauk. [Methodical system of conducting practical classes in mathematics with students of economic specialties (on the basis of a cooperative institute). Abstract cand. ped. sci. diss.]. Kyiv, 20 p. (In Ukrainian).

Glavatskikh, I.M. (2010). *Profesiina spriamovanist matematychnoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv*. Avtoref. diss. kand. ped. nauk. [Professional orientation of the mathematics training of the future engineers-teachers. Abstract cand. ped. sci. diss.]. Kyiv, 24 p. (In Ukrainian).

Koroliuk, O., Prus A. (2021). *Prykladna spriamovanist kursu vyshchoi matematyky dlia nematematychnykh spetsialnostei*. [Applied orientation of the higher mathematics course for non-mathematical majors]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii "Aktualni problemy matematyky ta metodyky yii navchannia u vyshchii shkoli"* [Proc. Scien. and Pract. Conf. "Current issues of mathematics and methods of its teaching in higher education"]. Kyiv, M.P. Drahomanov NPU Publ., pp. 63–66. (In Ukrainian).

Lisova, S.V. (2011). Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii osviti: zarubizhnyi dosvid [Competency approach in higher education: foreign experience]. *Profesiina pedagogichna osvita: kompetentnisnyi pidkhid* [Professional pedagogical education: competence approach]. Zhytomyr, I. Franko ZhDU Publ., pp.34–53. (In Ukrainian).

Prokopenko, N.A. *Tsili ta zmist navchannia vektornoj alhebry u systemi inzhenernoi osvity* [The goals and content of teaching vector algebra in the system of engineering education]. *Didactics of Mathematics: Problems and Investigations*, 2009, issue 32, pp. 95–100. (In Ukrainian).

Sokolenko, L.O., Filon,, L.H., Shvets, V.O. (2010). *Prykladni zadachi pryrodnychoho kharakteru v kursy alhebry i pochatkiv analizu: praktykum*. [Applied problems of a natural science's type in the course of algebra and the basics of analysis: a practical guide] Kyiv, M.P. Drahomanova NPU Publ, 128 p. (In Ukrainian).

APPLIED DIRECTION OF THE STUDY OF HIGHER MATHEMATICS BY STUDENTS OF PROFESSIONAL PRE-HIGHER EDUCATION

Sukach Tatiana, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, teacher of mathematics of the Separate Structural Unit "Kyiv Professional College of Computer Technologies and Economics of the National Aviation University", Kyiv.

E-mail: sukach1@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1053-9002

Chuikov Artem, PhD in Physical and Mathematical Sciences, deputy director for educational and methodological work of the Separate Structural Unit "Kyiv Vocational College of Computer Technologies and Economics of the National Aviation University", Kyiv.

E-mail: chyikov.artem@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-0945-0396

Biriukova Tetiana, PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Biological Physics and Medical Informatics, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi.

E-mail: tanokbir@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-4112-7246

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-15

Keywords: *professional orientation, applied problems, higher mathematics, professional competence, vocational college student, mathematical model, higher and pre-higher education, mathematical competence.*

The article substantiates the need for a practical, professional focus of studying the course of higher mathematics by students of professional pre-higher education institution.

The aim of the article is to highlight the ways of implementing the professional orientation of the content of mathematical disciplines in the education of students in various specialties of vocational higher education.

Modern requirements for the development and reform of higher education require an increase in the professional competence of a bachelor's graduate in each field of knowledge, the ability to creatively approach and find the solution to emerging professional tasks. Therefore, teachers of higher mathematics have the task of reorienting the teaching of the academic discipline with the use of professional problem solving. The purpose of the article is to highlight the ways of implementing the professional orientation of the content of mathematical disciplines in the training of students of professional pre-higher education in various specialties of the college.

In connection with the rapid development of science and technology, the training of competent, competitive, and highly qualified specialists requires a high level of skills in applying mathematical apparatus in professional activities. Mathematics is the basis of studying physics, technology, general technical and special disciplines. At present, mathematical education has a significant impact on the formation of professional qualities of a modern specialist who is able to navigate the directions of development of modern science and methods of learning about the world around them, predict the impact of human production on society and the environment.

Modern mathematics is used in the study of economic, humanitarian, biological, physical, technical and other phenomena. This is done by building a mathematical model. It takes into account all essential connections within the phenomenon. Under mathematical modelling we will understand the method of researching processes or phenomena by building their mathematical models and researching these processes. The applied direction of solving problems by students of various specialties is oriented towards future professional activity. This is an effective means of increasing learning motivation, and developing mathematical and professional competences.

The results of the research are examples of practical problems of various sections of higher mathematics for students of economic and technical specialties. The applied nature of the given problems aims to combine the study of higher mathematics with special training of future bachelors and to give them the opportunity to gain experience in solving production problems, and to increase their professional competence. This is very important in times of fierce competition in the labour market.

Conclusion. *Practical skills and the ability to use the mathematical apparatus when solving applied, profession-oriented problems increase the motivation of students of higher and pre-higher education, and aid students to study other courses of professional disciplines, and do coursework and diploma projects, which will contribute to the maximum use of mathematical methods in the educational course of higher education mathematicians in the future professional activity.*

The obtained results open up prospects for further research in the following directions: development of methods of formation of skills to solve applied problems by students of various specialties, as well as strengthening integration links between fundamental and profession-oriented courses.

Одержано 12.01.2024.

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

UDC 378.147:811.111

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-16

N.M. BLYNOVA,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
Alfred Nobel University (Dnipro)*

S.I. MEDYNSKA,

*Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages, PhD student,
Alfred Nobel University (Dnipro)*

A.O. VOLOBOIEVA,

*Lecturer of the Department of Foreign Languages,
Alfred Nobel University (Dnipro)*

DIDACTIC POTENTIAL OF YOUTUBE CHANNELS FOR ENHANCED ENGLISH LANGUAGE LEARNING IN NON-LINGUISTIC PROGRAMS

Modern teachers of foreign languages, working in non-philological specializations, face the challenge of diversifying didactic materials. The emergence of Web 2.0, technological advancements, and the information age present a plethora of opportunities to facilitate engaging, efficient, and high-quality English language learning for both educators and students.

***The purpose of the article** is to provide an in-depth analysis of English-language YouTube vlogs encompassing a diverse range of topics, intended for learners of various demographics, including age, gender, socioeconomic background, and English proficiency level. The study explores the potential of integrating these YouTube channels into classroom and independent learning activities for students enrolled in non-philological programs.*

***Methodology:** the research employed a multi-pronged approach. An analysis of existing literature on the research topic provided insights into the current state of mobile learning research, both domestically and internationally. A descriptive method enabled the researchers to synthesize the experiences gained during the exploratory phase. Finally, the synthesis of the gathered data facilitated the formulation and execution of the research concept.*

The study investigates the didactic potential of eleven YouTube channels for fostering English language learning (as a second foreign language) among students in non-philological programs. A selection of English-language vlogs has been analysed, encompassing categories such as everyday life (The Cottage Fairy), education (Lindie Botes, Ruri Ohama, RealLife English), culinary arts (Delish), popular science, (Geography Now, Smarter Every Day, Vsauce, Thomas Frank, Matt D'Avella), and culture and arts (Chris Stuckmann). These vlogs cater to a broad audience, varying in terms of age, English proficiency level, thematic focus, subscriber count, viewership statistics, and uploaded video content. The analysis revealed that the proposed materials can be seamlessly integrated into the learning process for first-year students categorized as elementary, pre-intermediate, and intermediate learners.

A unifying characteristic across the examined YouTube channels is the “edutainment” concept. This approach emphasises the achievement of educational objectives by combining a gamified learning experience with the instructional content itself.

The sheer variety of English language learning vlogs empowers learners to select topics that align with their personal interests, preferred language complexity, and desired level of visual engagement. Additionally, the content offers valuable knowledge for overall development. For educators, the primary advantage of YouTube channels lies in their ability to illustrate key lesson topics with engaging video

content delivered by native speakers or individuals who, like the students themselves, have learned English and can offer practical advice.

Visual content ranks among the most effective pedagogical tools. Strategically chosen YouTube vlogs can significantly enhance students' vocabulary development, facilitate the acquisition of idioms and colloquial speech patterns, improve pronunciation, strengthen linguistic competencies, and refine listening and speaking skills. Furthermore, the broad thematic range of the content contributes to an expanded worldview. Students gain exposure to diverse cultural aspects of other countries, acquire new knowledge about the world, develop effective time management skills, and glean a wealth of valuable and engaging information.

Keywords: YouTube Channel, teaching foreign language, the English language, competence, didactic material, didactic potential, grammatical material, lexical material.

Блинова Н.М., Мединська С.І., Волобоева А.О. Дидактичний потенціал каналів YouTube для розширеного вивчення англійської мови на немовних програмах.

Сучасний викладач іноземних мов, що працює на нефілологічних спеціальностях, стикається з необхідністю урізноманітнення дидактичного матеріалу. Web 2.0, розвиток технологій та інформаційна епоха як така відкривають широкі можливості для викладачів та здобувачів у вивченні англійської мови цікаво, оперативно, якісно.

Метою статті є аналіз англомовних YouTube влогів на різну тематику, призначених для вивчення англійської мови відвідувачами різного віку, статі, соціального та матеріального стану, рівня володіння англійською, можливість використання каналів YouTube в аудиторній та самостійній роботі здобувачів нефілологічних спеціальностей.

Методи дослідження: аналіз джерел з теми дослідження дозволив зрозуміти стан розробленості теми, основні напрями вітчизняних та закордонних досліджень мобільного навчання; описовий дав можливість узагальнити досвід, отриманий у ході проведення розвідки; метод синтезу отриманих даних сприяв укладанню концепції дослідження та її втіленню.

Розглядається дидактичний потенціал 11 каналів YouTube при вивченні англійської мови як другої іноземної здобувачами нефілологічних спеціальностей. Проаналізовано низку англомовних влогів, які можна класифікувати як побутові (The Cottage Fairy), навчальні (Lindie Botes, Ruri Ohama, RealLife English), кулінарні (Delish), науково-популярні, (Geography Now, Smarter Every Day, Vsauce, Thomas Frank, Matt D'Avella), культурно-мистецькі (Chris Stuckmann). Ці влоги розраховані на найрізноманітнішого глядача (за віком, рівнем володіння англійської, тематикою, кількістю підписників, переглядів, викладених відео). Було визначено, що пропонувані матеріали можна логічно і природно ввести в навчальний процес здобувачів перших курсу рівнів elementary, pre-intermediate, intermediate.

Спільною рисою розглянутих каналів YouTube можна вважати концепцію «edutainment», за якої навчальні цілі досягаються шляхом поєднання ігрової форми та освітньої складової матеріалу, що розглядається.

Влоги для тих, хто вивчає англійську, вкрай різноманітні, завдяки чому кожен може вибрати близьку йому тематику, рівень складності мови, яскравість та привабливість картинки та корисність контенту для загального розвитку. Для викладача користь каналів YouTube полягає, перш за все, у можливості проілюструвати основну тему, що вивчається під час аудиторного заняття, відповідним цікавим відео контентом від носія мови або від людини, яка так само, як і студенти, вивчала англійську і може надати корисні поради.

Візуальний контент є одним з найбільш дієвих засобів навчання. Завдяки доцільно підібраним YouTube влогам здобувачі можуть значно розширити лексичний запас, засвоїти ідіоми та фразеологізми, притаманні розмовному мовленню, покращити вимову, поглибити лінгвістичні компетентності, покращити навички аудіювання і мовлення. Важливим чинником є збільшення кругозору, адже завдяки широкому тематичному розмаїттю контенту студент знайомиться з різними аспектами культури інших країн, дізнається нову інформацію про світ, навчається оптимально організувати свій час та отримувати багато важливих і цікавих знань.

Ключові слова: YouTube, методика викладання іноземних мов, англійська мова, компетентність, дидактичний матеріал, дидактичний потенціал, граматичний матеріал, лексичний матеріал.

Problem statement. When considering the acquisition of a foreign language by students of non-linguistic programs, it is crucial to have knowledge not only of “institutional English”, but also an awareness of the existence of regional dialects of English. This understanding is essential in order to effectively communicate with individuals from various parts of the globe. The contributions made by English-speaking authors from

different regions of the world can be immensely valuable in familiarizing oneself with the diverse variations of English. By watching vlogs, individuals have the opportunity to comfortably learn a foreign language without exerting excessive effort, while also enjoying content that aligns with their personal interests. It is evident that English-speaking vloggers cover a wide range of topics, leaving no subject untouched.

Analysis of latest research and publications. YouTube channels have been a focal point of interest for both national and international researchers. Several studies have delved into this topic. For instance, O.V. Chorna, in her research on the utilization of online learning tools for German language acquisition, highlights that integration of ICT enhances educational opportunities and broadens the scope of the educational domain. She emphasizes that publicly accessible resources like e-mail, blogs, forums, online applications, and video hosting platforms can be applied to build open learning environments and facilitate education [O.V. Chorna et al., 2019].

H. Arndt and R. Woore conducted a study comparing the effectiveness of vocabulary acquisition through English-language written blogs and video blogs. The findings revealed that learners experienced similar levels of incidental vocabulary learning from both reading blog posts and watching video blogs. Additionally, the study suggested that different types of vocabulary knowledge were acquired from each medium. Specifically, written blog entries were found to enhance orthographic knowledge more than video blogs. Moreover, there was some preliminary evidence indicating that video blogs facilitated better retention of the target words' grammatical functions and improved recognition and recall of their meanings [H.L. Arndt, R. Woore, 2018].

In their study, K.O. Portugal, S.D. Arruda and M.M. Dias analysed YouTube as a platform for informal learning. They highlighted the fact that a considerable number of users dedicate their time on YouTube to watch videos that have the potential to be educational. The researchers view YouTube as "a specific case of a general learning venue, which consists in a learner, some knowledge and a source of knowledge, along with their relationships" [K.O. Portugal, S.D. Arruda, M.M. Dias, 2018]. This perspective underscores the significance of YouTube as a medium for acquiring knowledge and expanding one's learning experiences.

Souhila Bennaceur and Lydia Allali, in their study on YouTube channels as a teaching material for Master One (M1) level students, underscore the significance of their research by investigating the impact of Educational YouTube channels on the development of learning self-confidence among Master One (M1) students. Additionally, they seek to understand the attitudes of Master One (M1) learners towards the utilization of this platform. Lastly, the study aims to analyse the role of educational YouTube channels in enhancing students' learning self-confidence [S. Bennaceur, L. Allali, 2021].

S. Vodneva, T. Klets, O. Malysheva, N. Presnyakova, and M. Starovoitova researched the potential use of digital technologies in the educational setting. The authors stated that digital technologies can serve as a comprehensive tool for teaching foreign languages in higher education institutions. They emphasised the importance of seamlessly integrating traditional teaching methods with information and communication technologies, as well as ensuring the methodical organization of the educational process. The findings from the pedagogical experiment demonstrated the effectiveness of applying information and communication technologies to enhance students' learning outcomes, boost motivation for foreign language acquisition, and create a conducive environment for developing students' speaking skills, independent learning abilities, and self-regulation [S. Vodneva et al., 2021].

Identification of previously unaddressed components within the overarching issue. Expanding the range of instructional resources is a pressing concern for contemporary foreign language educators who instruct students in non-linguistic programs.

The purpose of the article is to provide an in-depth analysis of English-language YouTube vlogs encompassing a diverse range of topics, intended for learners of various demographics, including age, gender, socioeconomic background, and English proficiency level. The study explores the potential of integrating these YouTube channels into classroom and independent learning activities for students enrolled in non-philological programs.

Methodology: the research employed a multi-pronged approach. An analysis of existing literature on the research topic provided insights into the current state of mobile learning research, both domestically and internationally. A descriptive method enabled the researchers

to synthesize the experiences gained during the exploratory phase. Finally, the synthesis of the gathered data facilitated the formulation and execution of the research concept.

The current state of technological advancement in the online realm, coupled with the information age we currently reside in, presents ample opportunities for enhancing the methods of teaching English and expanding the range of educational tools that facilitate more effective, efficient, and engaging foreign language learning. While the didactic potential of English-language guides and mobile applications for language acquisition has already garnered attention from researchers of this problem [O. Kurylova, N. Blynova, V. Pavlenko, 2023; Н.М. Блинова, Н.Е. Полишко, 2021, 2022], the exploration of English-language vlogs on YouTube remains an area that requires further investigation. This is because video channels on this platform offer an extensive array of content, which not only aids in the optimal comprehension of foreign language materials but also enables learners to acquire valuable skills and abilities demonstrated by the vlog hosts.

Presentation of the main research material. For our research, vlogs were chosen based on criteria including thematic focus and content, level of English proficiency required for comprehension, the specific style of the author/host, and the overall usefulness of the content for viewers learning English. A total of eleven YouTube channels were reviewed.

The Cottage Fairy vlog offers a unique and engaging approach to English language learning through its visually compelling storytelling format. Each video presents a self-contained narrative divided into three distinct parts, culminating in a thoughtful conclusion and a moral lesson. The vlog's creators skilfully blend captivating storytelling, evocative musical accompaniment, and a visually immersive backdrop to transport viewers to a specific time and place.

The vlog is created by Paola, who resides in a secluded rural area in a small cottage, and she discusses commonplace occurrences in her immediate environment.

The Cottage Fairy channel has 1.49 million subscribers and 180 videos at the time of research. The information about the channel states: "Salutations! Welcome to my little country cottage. Here I share little artistic vignettes from my world living as an artist in rural Washington State. Etsy shop" (<https://www.youtube.com/TheCottageFairy>).

The videos from this channel create an immersive experience that transports viewers to Victorian Britain. The content creator discusses the necessary steps for leading a fulfilling life, provides a detailed tour of her home, and emphasizes the importance of finding inner peace and aligning oneself with the world around them as a means of escaping the fast-paced nature of modern society. Several of these videos have garnered immense popularity, with titles such as "How I take care of myself living alone" amassing 4.3 million views, "The Beauty of an Ordinary Life" accumulating 3.9 million views, and "What I Learned from Living in a Rural Cottage" receiving 2.9 million views. Other notable videos include "A Quiet Day Spent Alone – Inspiration for Simple Living" with 1.7 million views, "Tour My Completed Cottage" with 1.5 million views, "How I make a living – according to my country cottage" with 1.3 million views, "I got married! – a little countryside farm wedding" with 1.3 million views, "My Life is Changing (and so is this channel)" with 1.1 million views, and "Choosing the Country Life – a bit about me" with 1 million views.

The videos are an excellent resource for acquiring new vocabulary and expressions commonly used to discuss daily routines and ordinary activities.

The Geography Now vlog serves as a platform where individuals from various countries and cities come together to share insights about their respective regions. In essence, it provides a genuine portrayal of the world, as locals discuss their homelands first hand, offering an authentic perspective on the unique characteristics of each place.

Geography Now, a YouTube vlog with over 3.29 million subscribers worldwide, offers a captivating exploration of geography through its extensive library of 713 videos. The authors of the channel note: "Welcome to Geography Now! This is the first and only YouTube Channel that actively attempts to cover profiles on every single country of the world. We are going to do them alphabetically so be patient if you are waiting for one that's down the road. CONTACT US if you are from a country that is coming up!" (<https://www.youtube.com/GeographyNow>).

Nevertheless, not all viewers may find the channel appealing due to the rapid speech of the video participants, the abundance of artistic elements in the broadcast, and the presence of rather harsh jokes. The videos are characterized by high levels of energy, with the hosts displaying

unrestrained gestures, facial expressions, and a wide range of language techniques. The creative team behind the vlog has clearly put in a lot of effort. The channel provides content on:

- Oceania (Tonga, Solomon Islands, Palau, Papua New Guinea, Samoa, Kiribati, Marshall Islands, Micronesia, Nauru, New Zealand, Australia, and Fiji);
- South America (Bolivia, Argentina, Peru, Brazil, Chile, Colombia, Ecuador, Guyana, Suriname, Uruguay, and Venezuela);
- North and Central America (Belize, Barbados, the Bahamas, Antigua and Barbuda, Canada, Cuba, the Dominican Republic, Costa Rica, Salvador, and Grenada);
- Central and Western Asia (Bahrain, Azerbaijan, Armenia, Afghanistan, Georgia, Iran, Iraq, Israel, Jordan, Kazakhstan, Kuwait, and Kyrgyzstan);
- European countries (Albania, Andorra, Austria, Bulgaria, Herzegovina, Belarus, Belgium, Croatia, Cyprus, and the Czech Republic);
- African countries (Algeria, Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Cameroon, Cape Verde, the Central African Republic, Chad, Congo, and Comoros).

A number of videos received millions of views, e.g. about Congo (1.3 million), Algeria, Belarus (1.9 million each), Bulgaria (2.4 million), Austria (2.3 million), Armenia, Azerbaijan (2.1 million each), Brazil (2.5 million), Belgium (2.6 million), Chile (3 million), and Croatia (3.5 million).

The vlog covers a wide range of topics, but it is the materials about Israel, Canada, and Afghanistan that particularly capture the attention of the audience. These three countries have garnered significant interest, with Israel leading the pack at 6.3 million views, followed by Canada at 3.9 million, and Afghanistan at 3.7 million.

Each 15-minute video is packed with valuable information, making it a great resource for those interested in studying different countries. We believe that students who have a strong command of English, at a level no lower than B2, will be able to fully appreciate the content of this vlog.

Destin, an engineer, serves as the host of **Smarter Every Day**. The show's motto, "Explore the world through science", encapsulates its purpose. Each video not only presents visually stunning imagery but also offers a concise scientific explanation of the phenomena being discussed. This resource offers a wide range of vocabulary to describe objects in the world around us. The host, who is also the blog's author, delves into detailed explanations of how various mechanisms operate.

As of now, the Smarter Every Day channel has garnered a total of 11.4 million subscribers and has uploaded 374 videos. The creator of the channel highlights: "I explore the world using science. That's pretty much all there is to it. Watch 2 videos. If you learn something AWESOME, please subscribe if you feel like I earned it." (<https://www.youtube.com/smartereveryday>). The channel was established on April 4, 2006, and has accumulated a total view count of 1,180,337,757. The extensive viewership and subscription numbers suggest that the vlog offers a substantial amount of content. The videos are organized into thematic playlists for easy navigation and exploration:

- Everything About Eclipses (11 videos);
- Manufacturing Series (11 videos);
- Prince Rupert's Drop Deep Dive (8 videos);
- Farming Deep Dive (7 videos);
- Photography (9 videos);
- US Coast Guard Deep Dive (5 videos);
- Baseball Cannon (4 videos);
- Smarter Every Day Privacy Series (1 videos);
- Landing to the Moon (10 videos);
- Nuclear Submarine Deep Dive (9 videos);
- Social Media Misinformation (6 videos);
- Great Barrier Reef (8 videos), etc.

At the time of the study, there were a total of 22 playlists available on the channel. Nevertheless, this represents only a fraction of the content that Destin has created. In addition to this channel, he also manages a second one called "Smarter Every Day 2", which boasts an impressive 655 thousand followers.

The videos that have garnered the most views cover a wide range of topics. These views are in the millions. For instance, the video "Tattooing Close Up" has accumulated 86 million views

over a span of 9 years, while “How Houdini Died” has reached 32 million views. Furthermore, both “AK-47 at 27,450 frames per second” and “The Backwards Brain Bicycle” have each amassed 30 million views.

Lindie Botes, a South African presenter, has acquired a profound understanding of the English language since her early education. With a genuine desire to assist fellow beginners, she generously imparts her own experiences, accomplishments, and innovative ideas. The primary emphasis of her channel lies in fostering conversational skills, thereby providing a valuable platform for learners to practice and enhance their communication abilities.

The channel was registered in Singapore on September 11, 2013. 332 thousand viewers subscribed to the vlog. It is possible to view 425 videos there, and the videos have received 32,220,679 views. The author emphasizes: “Hi! I’m Lindie. I make videos about language learning and healthy mindsets. Subscribe for videos of my learning methods, app reviews, progress updates and more.” (<https://www.youtube.com/LindieBotes>)

Since the author is a polyglot, it is not surprising that the content is divided according to the languages that Lindie studied, namely: Spanish, English, Thai, Hungarian, Japanese and Korean.

The videos in English discuss the tools that proved most beneficial for Lindie in her language learning journey. They also provide guidance on learning a foreign language from the comfort of one’s home, effectively managing time for language learning, common mistakes made by self-learners, the ideal mindset for efficient and proficient language acquisition, strategies for learning a language without an English-speaking environment, and tips for native English speakers seeking to enhance their language skills.

The videos that have garnered the most attention is those that focus on the topic of learning a foreign language without the assistance of a native speaker, with a total of 224,000 views. Additionally, videos discussing the methods of learning multiple languages simultaneously have gained significant traction, accumulating 426,000 views. Furthermore, videos addressing the dilemma of selecting a language for learning purposes have also attracted a considerable audience, accumulating 314,000 views. The vlog’s content is captivating, as it offers valuable insights into the intricacies of language acquisition.

The presenter employs a simplistic language style, making the information easily comprehensible to viewers. Moreover, the advice provided in these videos regarding the nuances of learning foreign languages is both appropriate and logical, ensuring that viewers receive practical guidance in their language learning journey.

Chris Stuckmann’s vlog will interest those who like computer games, movies and anime (<https://www.youtube.com/ChrisStuckmann>).

Chris Stuckman’s channel was registered on January 6, 2011. Today, the vlog has 2.04 million subscribers who can watch 1768 videos. The total number of views is 751,660,211.

The channel’s creator is a qualified reviewer of Rotten Tomatoes, the renowned English film platform. Through meticulously crafted presentations in his videos, he discusses films, fan theories, and much more. Given the widespread popularity of learning a foreign language, it comes as no surprise that the channel has garnered a sizable following. For English learners, the channel serves as an excellent resource to enhance vocabulary, refine pronunciation, immerse in the language’s culture, and gain insights into movies, games, and cartoons.

The content is divided into the following categories:

- Special videos (clips dedicated to the acquisition of a million subscribers by the channel, stories about the specifics of the film critic’s work, the author’s life story and his development as a professional film critic, stories about his DVD collection, personal rating of scary movies);

- Video games (reviews of games about Spider-Man, Star Wars, Legends of Zelda, Resident Evil are provided);

- Analysed films (“Once Upon a Time in Hollywood”, “2001: A Space Odyssey”, “Blade Runner”, “It Comes at Night”, various parts of the “Star Wars” saga, etc.);

- Anime reviews;

- Fun reviews of popular movies;

- Special editions for Halloween.

The number of views for videos can greatly differ. The Battle for Earth movie review received the highest number of views, reaching 2.1 million. It was followed by videos discussing the issues

with action movies, which garnered 3.7 million views, and videos addressing the problems with horror films, which accumulated 3.4 million views.

Overall, the content provided is captivating, enjoyable, and educational. As the author analyses popular culture content, individuals seeking to enhance their English proficiency will find it accessible and enriching. They will have the opportunity to learn valuable insights, amusing perspectives, and expert opinions from a professional critic.

Delish, a cooking-focused vlog in English, caters to the culinary enthusiasts. When acquiring a foreign language, culinary art becomes one of the most sought-after subjects. The proficiency in effectively communicating in food establishments relies on a diverse vocabulary encompassing dish names, recipes, culinary techniques, as well as practical knowledge such as dining etiquette in foreign countries, selecting high-quality ingredients, and budget-friendly food choices. Additionally, Delish also explores intriguing aspects of the culinary industry.

The channel was incorporated in the United States on December 10, 2014. The number of subscribers today is 1.23 million. It is possible to watch 3,502 videos, and the number of views at the time of research was 313,134,016.

The authors note: "Not much of a cook? That's ok – because Delish isn't 'just' recipes. We equally celebrate those who love to cook and those who just really love to eat. Wherever you fall on that spectrum, you'll find your people here. Delish is made up of our awesome test kitchen staff and hosts: catch Justin and Brooke walking you through classic recipes that have been tested dozens of times while watching Adriana eating her way through America's most famous adventure theme parks. Feeling nostalgic for restaurants from your childhood? Julia tries every chain restaurant's menu (we're talking, like... every menu item) and tells you which is really worth it. Watch Jackie tour the nation's top stadiums while Rome shows how farm ingredients make it to your table in Farm to Table" (<https://www.youtube.com/delish>).

The channel features multiple individuals demonstrating simple cooking techniques, critiquing nearby eateries and food franchises, discussing the preferred meals of notable figures, such as royalty, and providing tips on preparing large quantities of food without breaking the bank. The content is presented in a highly casual style, characterized by expressive facial expressions, lively gestures, vibrant cinematography, and mouth-watering footage of dishes – all aimed at engaging viewers who enjoy this informal approach to interaction between creators and viewers. The videos are both informative and entertaining, offering a colourful and engaging viewing experience. The number of views varies from a few million (5.1 million for the video "I made 8 dinners for two people from 25 dollars") to several thousand (5.1 thousand views of "How people are made").

"Our World is Amazing," proclaims Michael Stevens, the creator of the YouTube channel Vsauce. Established in the summer of 2010 and registered on July 30, 2007, Vsauce has amassed a remarkable 21 million subscribers and boasts a library of 509 videos that have been viewed a staggering 3,694,048,469 times (<https://www.youtube.com/vsauce1>).

Michael Stevens is characterized as "an expert in bringing science into everyday life", a very charismatic presenter who conducts episodes in a provocative manner, using, for example, such expressions as "You are a piece of meat located around a central hole" (video "How many holes in the human body?"). Some of the topics may seem complicated, or, on the contrary, very simplistic. Michael encourages the viewers to show curiosity, ask questions, and be eager to hear comprehensive answers. The content is grouped under several headings:

- Mind Field (3 seasons);
- Knowledge;
- Space;
- Human behaviour;
- Earth.

Thematic videos are very successful, for example, the videos "The Power of Suggestion" (89 million views), "The Banach – Tarski Paradox" (43 million), "Isolation", "What will we miss?" (32 million each), and "How Earth Moves" (28 million views). Videos last 15-20 minutes.

The popular science format aligns perfectly with the concept of "edutainment," which in our view contributes to the significant number of views. Additionally, the charisma of the host, interesting material, and original presentation play a significant role. For those learning English,

the vlog's appeal lies in its wide range of topics, providing the opportunity to learn about various phenomena and consequently acquire vocabulary across many themes.

Ruri Ohama is a Japanese-Turkish vlogger who has carved a niche in the realm of business English education. Her YouTube channel, established on December 2, 2017, in the United Arab Emirates, has amassed a loyal following of 1.27 million subscribers. Despite a relatively modest video count of 149, Ohama's content has garnered an impressive 56,427,529 views, a testament to her engaging and effective teaching style (<https://www.youtube.com/RuriOhama>).

The channel is almost entirely in English. The host shares her experience of studying a foreign language with the audience. Therefore, those who want to follow the same path can familiarise with Ruri's experience.

The video leaders are as follows: "How I Learned English by Myself for Free without Studying" (2.6 million views), "Why You Understand English, but can't Speak Fluently" (6.3 million views), and "For Those Who Feel Like Giving Up – My Story" (428 thousand views). Videos last 12-17 minutes. The author not only furnishes instances of using the English language, but also extends psychological assistance to individuals who have encountered challenges during the process of acquiring English proficiency.

Thomas Frank provides the following channel information: "I make videos that help you be more productive – whether you're in high school, college, university, or the real world. That includes study tips to help you learn faster and ace your exams, advice on destroying procrastination, reading and note-taking strategies, and more. You can't prove that I don't fight bears in my spare time. The duties: I currently upload 3 or 4 videos a month. A weekly podcast Sometimes I interview people, sometimes my friend Martin co-hosts the show with me. Lots of blog posts 10 years' worth, in fact – many of which I wrote when I was a college student" (<https://www.youtube.com/Thomasfrank>).

Registered in the United States on December 3, 2006, the channel has 2.97 million fans, 278 videos, and 178,254,459 views.

The material is organized according to a number of headings:

- Notion Tutorials and Templates (tutorials, templates, and other tips about Notion – my favourite productivity app);
- How to work from home;
- Effective studying and learning;
- Master your money;
- Productivity, Habits, and Defeating Procrastination (Build strong habits, eliminate procrastination and distractions, and learn how to focus on your work more effectively. This playlist is dedicated to videos based on productivity-related subjects);
- Earning A's – Improving Test and Exam Grades (Tips on how to study for final exams, tests, and quizzes. Learn how to beat test anxiety, stop making stupid mistakes and errors, and prepare and revise effectively);
- Apps, Websites, Tools, and Other Resources for Students (Videos pointing you to all sorts of resources you might find helpful – apps, sites, gear, textbook deals, whatever).

The videos with the biggest quantity of views are as follows: "5 Rules (and One Secret Weapon) for Acing Multiple Choice" (4.3 million views), "How to Make Yourself Study When You Have Zero Motivation" (3.7 million views), "7 Things Organized People Do That You (Probably) Don't" (3.1 million views), and "10 Books Every Student Should Read" (1.7 million views).

The author embodies the qualities of diligence, organization, and enthusiasm, serving as a role model for others. Through his teachings, he enlightens viewers on effective time management, enhancing memory function, and developing personalised memorisation systems that contribute to a more efficient organisation of their lives. His channel offers practical study strategies, valuable tips, useful apps, and printable resources that aid in optimising time management skills. The primary objective of his endeavours is to liberate viewers from the clutches of procrastination and disarray. The vlog comprises a series of instructional videos aimed at guiding individuals towards a better life and facilitating the acquisition of English language skills through the implementation of personalised and efficient learning schemes.

RealLife English was created for those who do not like to learn English using traditional methods, which involve memorising vocabulary, grammar and doing numerous exercises. Instead, viewers are offered dynamic, easy-to-understand, entertaining lessons.

“Every week we create lessons that guide you beyond the classroom to SPEAK English naturally and confidently, connect to the world, and use your English as the doorway to your greatest life. SUBSCRIBE so we can help you reach the next level with your English. Improve your comprehension of fast English and speak anytime, anywhere for FREE” (<https://www.youtube.com/RealLifeEnglish1>).

The channel was registered in Spain on March 3, 2012. To date, 789,000 people have subscribed to the vlog, who are able to improve their English level thanks to the posted 356 videos, the popularity of which is evidenced by the number of views – 21,504,885.

The videos are divided into two categories:

- Real English Podcast;
- English Fluency Coaching.

The number of views varies from 1 million (“How I Understand 100% What Natives Say”) or 909 thousand (“How You Can Become a Fluent English Speaker”) to 17 thousand (“15 Stranger Things About American Culture”). The average number of views is 80,000.

The material is created not only to enhance the English proficiency of the audience but also to improve their general well-being. This is accomplished through a video that discusses the importance of setting goals correctly, staying motivated, and developing productive habits. Vocabulary acquisition is facilitated through the edutainment method, which presents information in an engaging video game format and provides examples of words and expressions from well-known films, TV series, cartoons, and songs.

Vlog by **Matt D’Avella**. The author is known for his honest documentaries about the minimalist lifestyle.

“Hi, my name is Matt. I made a documentary a few years back called Minimalism that trended on Netflix and now I make YouTube videos. Some people (Jeff) would consider this a huge step backwards and a massive failure (Jeff) but I’m honestly pretty happy with how things turned out... If you like learning about things like minimalism, happiness, productivity, biceps, dodging existential dread, eating food ... or overthinking everything, then you’re in the right place. Please subscribe so my mother-in-law thinks this is a better career choice than being a doctor” (<https://www.youtube.com/MattDAvella>)

The author registered the channel on July 25, 2011 in the United States of America. At the time of the study, the vlog contained 424 videos that had been viewed 295,882,934 times. The number of subscribers was 3.78 million people.

The content is divided into categories:

- 30 Days Experiments;
- Minimalism;
- Productivity;
- Habits;
- Life Changing Advice.

Among the leaders of views are the following videos: “One Day in the Life of a Minimalist” (17 million views), “I Quit Sugar for 30 Days” (10 million views), “12 Habits That Changed My Life” (6.9 million views), “I Took Cold Showers for 30 Days” (6.5 million views), “My Simple Productivity System” (2.3 million views), and “How One Habit Changed My Life” (1.9 million views).

Matt characterises his videos as moderately entertaining. Nonetheless, his content is highly educational, engaging viewers with a practical focus. This platform offers a valuable opportunity to practise authentic spoken English. It assists in shaping a constructive mindset and a proper approach to learning.

The straightforward and lucid language used by the creator enables viewers to refine their English skills and acquire beneficial life skills related to self-management and a healthy lifestyle.

Conclusions. The preceding discussion has explored several YouTube vlogs that can serve as valuable supplementary resources for non-English majors seeking to enhance their English language proficiency. These vlogs, representing diverse genres and approaches, offer engaging and effective ways to supplement traditional language learning methods and foster a deeper understanding of the English language and its nuances.

The analysed YouTube channels can be classified (quite tentatively, without claiming to be comprehensive) as follows:

- Household (The Cottage Fairy).
- Educational (Lindie Botes, Ruri Ohama, RealLife English).
- Culinary (Delish).
- Popular science (Geography Now, Smarter Every Day, Vsauce, Thomas Frank, Matt D'Avella).
- Cultural and artistic (Chris Stuckmann).

The Cottage Fairy YouTube channel (<https://www.youtube.com/TheCottageFairy>) offers a delightful and unique approach to English language learning, particularly for those who appreciate a leisurely, contemplative style of instruction and a Victorian-inspired aesthetic. Its soothing and serene videos introduce viewers to everyday vocabulary in a captivating manner. The presenter's language is simple, well-balanced, and easy to follow, making it an excellent choice for learners seeking a gentle and engaging language learning experience.

Geography Now presents a unique perspective on travel blogging through its platform on YouTube (<https://www.youtube.com/GeographyNow>). It invites individuals from diverse regions across the globe to share their insights on captivating destinations within their respective countries. As the channel showcases a wide array of countries and their inhabitants, the language used is vibrant, and the videos are infused with humorous anecdotes. However, this casual approach may occasionally hinder the clarity of the content presented in the videos.

Smarter Every Day (<https://www.youtube.com/smartereveryday>) caters to the inquisitive individuals who seek to expand their knowledge not only in foreign languages but also in discovering new and intriguing aspects of the world. The author provides a very wide range of thematic video selections, which attracts users.

Lindie Botes (<https://www.youtube.com/LindieBotes>) is a multilingual individual. Consequently, the content creator imparts her journey of language acquisition, uncovering the key motivations for success, and recommending the most effective language learning applications, according to Lindie's perspective.

Chris Stuckmann, a renowned content creator on YouTube (<https://www.youtube.com/ChrisStuckmann>), provides a wide range of content encompassing movies, video games, and anime. Due to the significance of these subjects, his channel has gained immense popularity worldwide. For English learners, Chris's vlog holds great value as it not only aids in expanding one's vocabulary and enhancing pronunciation skills, but also offers captivating insights into the realm of film art, animated productions, and computer games.

Delish (<https://www.youtube.com/delish>) is an invaluable channel for individuals seeking to enhance their English language skills. This vlog is solely focused on the art of cooking. The diverse range of content offered on this platform enables viewers to acquire knowledge on cooking simple dishes from various countries. Additionally, Delish provides insightful reviews of intriguing culinary destinations and acquaints viewers with the culinary customs and practices of renowned individuals. The content caters to a wide audience, encompassing those interested in expanding their thematic vocabulary, exploring the culinary traditions of different nations, and gaining insights into the specifics of local English variants, as the videos are created by authors from several countries around the world.

Vsauce (<https://www.youtube.com/vsauce1>) has adopted a popular science style of presentation that corresponds to the concept of 'edutainment', which, together with a wide range of interesting topics and the charismatic author's sometimes provocative presentation, contributes to a large number of views.

Ruri Ohama (<https://www.youtube.com/RuriOhama>) offers viewers tips on learning English based on the author's own experience. An attractive nuance is the provision of psychological help to those who, for example, are embarrassed to speak English.

Thomas Frank, a renowned YouTuber with a channel named after him (<https://www.youtube.com/Thomasfrank>), assists individuals in enhancing their life organisation skills. He offers valuable guidance on developing efficient strategies that aid in the acquisition of foreign language proficiency.

RealLife English has gained significant popularity as an educational platform for English language acquisition through the use of feature films and cartoons. New videos are uploaded on a weekly basis to the channel (<https://www.youtube.com/RealLifeEnglish1>), catering to learners of all proficiency levels. Viewers are often drawn to the visual aids incorporated in the main video, where the authors skillfully integrate new phrases with excerpts from popular songs, artworks, TV series, and cartoons.

Matt D'Avella (<https://www.youtube.com/MattDAvella>) gives advice in good English on how to develop healthy habits, how to become healthier, how to live a minimalist lifestyle, how to be as productive as possible.

Therefore, English learning vlogs represent a wide range of diversity, encompassing various themes that form a vibrant spectrum. Individuals have the opportunity to select a topic that resonates with them, considering factors such as language complexity, visual appeal, and overall educational value.

The use of YouTube video hosting can be considered as an extremely pertinent and progressive approach to teaching English to students of non-philological specialties. By incorporating supplementary videos as didactic resources, instructors are able to effectively demonstrate the subjects covered in class, make the most efficient use of time allocated for independent study of the material, introduce students to various national variations of the English language, and broaden their horizons. Visual content serves as a highly effective tool for learning, enabling students to greatly enhance their vocabulary, acquire idioms and colloquial expressions commonly used in spoken language, refine their pronunciation, deepen their linguistic proficiency, and hone their listening and speaking skills.

Certainly, the selection of English-language vlogs extends beyond the ones that have been discussed. This poses a new challenge for researchers: identifying which content is beneficial for English language acquisition and can be used as supplementary material for self-study or classroom activities.

Bibliography

Блинова, Н.М., Полішко, Н.Є. (2021). Англomовний путівник як матеріал для здобуття професійних компетенцій студентами туристичних спеціальностей (на прикладі серії видань *Awesome Ukraine*). *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки, 1 (21), 224–236. doi: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-26.

Блинова, Н.М., Полішко, Н.Є. (2022). Англomовний путівник як дидактичний матеріал для набуття професійних компетенцій студентами туристичних спеціальностей (на прикладі серії видань *Awesome Ukraine*). *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки, 1 (23), 90–101. doi: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-11.

Arndt, H.L., Woore, R. (2018). Vocabulary learning from watching YouTube videos and reading blog posts. *Language Learning & Technology*, 22(3), 124–142. doi: 10.125/44660.

Bennaceur, S., Allali, L. (2021). The role of educational YouTube Channels in increasing students' self-confidence. Case study: Master one students of the department of English at MMUTO. *Université Mouloud Mammeri Tizi Ouzou*. Retrieved from <https://dspace.ummto.dz/items/119db455-c02c-4742-8c94-f2c2e6b9ab71>

Chorna, O.V., Hamaniuk, V.A., Uchitel, A.D. (2019). Use of YouTube on lessons of practical course of German language as the first and second language at the pedagogical university. *CTE Workshop Proceedings* [Online], 6, 294–307. doi: 10.55056/cte.392

Kyrylova, O., Blynova, N., Pavlenko, V. (2023). The perspectives for mobile application use in media education. *Interactive Learning Environments*, 1–8. doi: 10.1080/10494820.2023.2186897

Portugal, K.O., Arruda, S.D., Dias, M.M. (2018). Free-choice teaching: how YouTube presents a new kind of teacher. *Revista Electrónica de Enseñanza de las Ciencias*, 17 (1), 183–199.

Vodneva, S., Klets, T., Malysheva, O., Presnyakova, N., Starovoitova, M. (2021). Didactic potential of digital technologies in foreign language. Teaching of University Students. In E.V. Topopova, E.F. Zhukova, S.A. Malenko, T.L. Kaminskaya, N.V. Salonikov, V.I. Makarov, A.V. Batulina, M.V. Zvyaglova, O.A. Fikhtner, A.M. Grinev (Eds.), *Man, Society, Communication*, vol. 108. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences* (pp. 1665–1675). doi: 10.15405/epsbs.2021.05.02.209

References

- Arndt, H.L., Woore, R. Vocabulary learning from watching YouTube videos and reading blog posts. *Language Learning & Technology*, 2018, vol. 22, issue 3, pp. 124–142. doi: 10.125/44660.
- Bennaceur, S., Allali, L. The role of educational YouTube Channels in increasing students' self-confidence. Case study: Master one students of the department of English at MMUTO. *Université Mouloud Mammeri Tizi Ouzou*, 2021. Available at: <https://dspace.ummtto.dz/items/119db455-c02c-4742-8c94-f2c2e6b9ab71> (Accessed 09 April 2024).
- Blynova, N., Polishko, N. English guide as a didactic material for professional competences acquisition by students of hospitality and tourism programs (on the example of "Awesome Ukraine"). *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: "Pedagogy and Psychology"*, 2022, no. 1 (23), pp. 90–101. doi: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-11. (In Ukrainian).
- Chorna, O.V., Hamaniuk, V.A. and Uchitel, A.D. Use of YouTube on lessons of practical course of German language as the first and second language at the pedagogical university. *CTE Workshop Proceedings* [Online], 2019, vol. 6, pp. 294–307. Available at: <https://doi.org/10.55056/cte.392> (Accessed 09 April 2024).
- Kyrylova, O., Blynova, N., Pavlenko, V. The perspectives for mobile application use in media education. *Interactive Learning Environments*, 2023, pp. 1–8. doi: 10.1080/10494820.2023.2186897
- Polishko, N., Blynova, N. Guide in English as a material for professional competence acquisition by students of tourists' specialties (on the example of the guide series "Awesome Ukraine"). *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: "Pedagogy and Psychology"*, 2021, no. 1 (21), pp. 224–236. doi: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-26. (In Ukrainian).
- Portugal, K.O., Arruda, S.D., Dias, M.M. Free-choice teaching: how YouTube presents a new kind of teacher. *Revista Electrónica de Enseñanza de las Ciencias*, 2018, vol. 17, no. 1, pp. 183-199.
- Vodneva, S., Klets, T., Malysheva, O., Presnyakova, N., Starovoitova, M. Didactic potential of digital technologies in foreign language. Teaching of University Students. *Man, Society, Communication*, vol. 108. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 2021, pp. 1665–1675. doi: 10.15405/epsbs.2021.05.02.209

DIDACTIC POTENTIAL OF YOUTUBE CHANNELS FOR ENHANCED ENGLISH LANGUAGE LEARNING IN NON-LINGUISTIC PROGRAMS

Blynova Neliia, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: blynova.n@duan.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-0880-8453

Medynska Svitlana, PhD student, Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: medynska@duan.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-0138-7246

Voloboieva Anna, Lecturer of the Department of Foreign Languages, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: voloboieva.a@duan.edu.ua

ORCID ID: 0009-0002-7710-6922

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-16

Keywords: YouTube Channel, teaching foreign languages, the English language, competence, didactic material, didactic potential, grammatical material, lexical material.

The article is devoted to the didactic potential of English-language YouTube vlogs for learning English as a foreign language by students of non-philology programs.

Modern teachers of foreign languages, working in non-philological specializations, face the challenge of diversifying didactic materials. The emergence of Web 2.0, technological advancements, and the information age present a plethora of opportunities to facilitate engaging, efficient, and high-quality English language learning for both educators and students.

The **purpose** of the article is to provide an in-depth analysis of English-language YouTube vlogs encompassing a diverse range of topics, intended for learners of various demographics, including age, gender, socioeconomic background, and English proficiency level. The study explores the potential of integrating these YouTube channels into classroom and independent learning activities for students enrolled in non-philological programs.

Methodology. The research employed a multi-pronged approach. An analysis of existing literature on the research topic provided insights into the current state of mobile learning research, both domestically and internationally. A descriptive method enabled the researchers to synthesize the experiences gained during the exploratory phase. Finally, the synthesis of the gathered data facilitated the formulation and execution of the research concept.

The study investigates the didactic potential of eleven YouTube channels for fostering English language learning (as a second foreign language) among students in non-philological programs. A selection of English-language vlogs has been analysed, encompassing categories such as everyday life (The Cottage Fairy), education (Lindie Botes, Ruri Ohama, RealLife English), culinary arts (Delish), popular science, (Geography Now, Smarter Every Day, Vsauce, Thomas Frank, Matt D'Avella), and culture and arts (Chris Stuckmann). These vlogs cater to a broad audience, varying in terms of age, English proficiency level, thematic focus, subscriber count, viewership statistics, and uploaded video content. The analysis revealed that the proposed materials can be seamlessly integrated into the learning process for first-year students categorized as elementary, pre-intermediate, and intermediate learners.

A unifying characteristic across the examined YouTube channels is the “edutainment” concept. This approach emphasizes the achievement of educational objectives by combining a gamified learning experience with the instructional content itself.

The sheer variety of English language learning vlogs empowers learners to select topics that align with their personal interests, preferred language complexity, and desired level of visual engagement. Additionally, the content offers valuable knowledge for overall development. For educators, the primary advantage of YouTube channels lies in their ability to illustrate key lesson topics with engaging video content delivered by native speakers or individuals who, like the students themselves, have learned English and can offer practical advice.

Visual content ranks among the most effective pedagogical tools. Strategically chosen YouTube vlogs can significantly enhance students' vocabulary development, facilitate the acquisition of idioms and colloquial speech patterns, improve pronunciation, strengthen linguistic competencies, and refine listening and speaking skills. Furthermore, the broad thematic range of the content contributes to an expanded worldview. Students gain exposure to diverse cultural aspects of other countries, acquire new knowledge about the world, develop effective time management skills, and glean a wealth of valuable and engaging information.

Conclusion. The integration of English-language YouTube vlogs into the curriculum of non-philological programs presents a promising avenue for enriching the foreign language learning experience. The “edutainment” approach fosters a stimulating and interactive learning environment, catering to diverse learning styles and facilitating the acquisition of essential language skills and knowledge. Further research is necessary to explore the long-term efficacy of this approach and its impact on student learning outcomes.

Одержано 18.01.2024.

УДК 378.147:811.111

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-17

Н.П. ВІЛЬХОВЧЕНКО,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов,
Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів)

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОЇ РОБОТИ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ

У статті досліджено ефективність проєктного навчання у викладанні англійської мови за професійним спрямуванням у технічних університетах для студентів енергетичного сектору. Підхід зосереджений на всебічному розвитку мовленнєвих навичок шляхом інтеграції реальних програм і розмовних здібностей. Досліджуються два важливі компоненти проєктної роботи: рольова гра та кейс-стаді, які сприяють співпраці, спілкуванню та формуванню навичок вирішення проблем. З'ясовано, що такі проєкти допомагають студентам розширити свій словниковий запас і зміцнити його використання в розмовній англійській мові. Крім того, представлення своїх знахідок і висновків перед однолітками та педагогами покращує їхні ораторські та презентаційні здібності.

Проєктне навчання автор вважає потужним інструментом у створенні захоплюючого та змістовного досвіду вивчення мови, демонструє практичні сценарії, які студенти можуть симулювати, щоб покращити свій навчальний досвід. Запропоновано основні вказівки для забезпечення успіху цього підходу до навчання; представлено зразок кейс-стаді, розробленого для студентів енергетичного сектору, а саме дослідження проблем і перспектив вітроенергетики в Україні.

Детально описано ключові етапи впровадження проєкту, цілі та основні моменти цього методу. На початковому етапі викладач повинен ознайомити студентів із новою лексику й термінологією, які стосуються сфери відновлюваної енергетики. Студентам рекомендовано використовувати свої обговорення галузеву мову, щоб покращити своє розуміння предметної галузі. Такий підхід допоможе їм побудувати міцну основу для засвоєння термінології, яку зазвичай використовують у секторі відновлюваної енергетики. Метою представленого завдання є надання детального й усебічного огляду вітроенергетики як відновлюваного джерела енергії в Україні. Щоб досягти цієї мети, студенти повинні вивчити тонкощі технологічних проблем проєкту, а також його економічний вплив і сприйняття громадськістю. Крім того, студенти мають проаналізувати комунікаційні стратегії, які можна було б застосувати для формування громадської думки, враховуючи потенційний вплив на навколишнє середовище та передбачаючи результати проєктування сталого розвитку енергетичної галузі. Щоб студенти змогли досягти успіху в цьому завданні, повинні провести ретельне дослідження та продумано систематизувати свої висновки. Вони також мають оцінити всі варіанти, розглянути можливі рішення та обґрунтувати свій вибір. Нарешті, від студентів вимагатимуть представити свої висновки групі. Після презентацій і групових обговорень студентів заохочують надавати конструктивний зворотній зв'язок своїм одногрупникам. Це не лише покращує їхні ораторські навички, але й сприяє активному слуханню та розвитку комунікативних навичок.

Під час викладання іноземної мови за професійним спрямуванням важливо використовувати проєктну роботу. При цьому можна інтегрувати такі елементи, як рольова гра та кейс-метод. Використання такого підходу надає студентам енергетичного сектору цінну інформацію про виклики та динаміку їхньої галузі, одночасно сприяє покращенню їхніх розмовних навичок. Викладачі можуть доповнювати проєктну роботу мультимедійними ресурсами, такими, як відео, інтерв'ю або документальні фільми, пов'язані з енергетичною галуззю, які можуть урізноманітнити процес навчання, розкрити різні аспекти вивченого матеріалу й урізноманітнити стилі професійного спілкування.

Ключові слова: іноземна мова за професійним спрямуванням, проєктна робота, студенти енергетичного сектору, кейс-стаді, ігровий підхід, методика викладання.

© Н.П. Вільховченко, 2024

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі університети зобов'язані готувати компетентних спеціалістів, які можуть вільно послугуватися англійською мовою у своєму професійному житті. Проте, заклади вищої технічної освіти часто пропонують недостатньо годин для оволодіння іноземною мовою, що може бути серйозною проблемою для студентів енергетичного сектору. Щоб вирішити цю проблему, педагоги повинні шукати інноваційні методи й ресурси для викладання іноземних мов, включаючи дистанційне навчання, віртуальні середовища, навчальні програми та платформи [N.P. Vilkhovchenko, 2022].

Окрім традиційних ресурсів, проектна робота стала ефективним підходом до викладання англійської мови для студентів-енергетиків. Використання проектної роботи у викладанні мови дає змогу студентам розвивати свої мовленнєві навички, одночасно здобуваючи фахові знання практичним та захоплюючим способом. Це також надає їм можливість спільно працювати над реальними сценаріями, застосовуючи свої навички говоріння та знання своєї спеціальності для вирішення складних проблем.

У роботі описуємо практичні методи використання проектної роботи для навчання студентів – майбутніх енергетиків англійської мови. У цій статті досліджено, як проектна робота може бути використана для покращення результатів вивчення мови, включаючи засвоєння словникового запасу, розвиток навичок говоріння і слухання. У статті також розглядатимуться переваги проектної роботи для сприяння критичному мисленню, креативності та здатності студентів розв'язувати проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато дослідників і викладачів працювали над розробленням методики використання проектної роботи під час викладання англійської мови за професійним спрямуванням. Дослідники Інституту Бака визначають проектне навчання як метод, за якого студенти отримують певні знання й навички. Студенти працюють протягом тривалого періоду над роботою, досліджуючи та шукаючи відповіді на цікаве та складне питання, проблему чи виклик [«What is PBL», 2018].

За словами дослідників з Інституту Бака, проектне навчання – це освітній підхід, який зацентровує на активному використанні проектів як головного інструменту навчання для передачі цінних знань і навичок студентам. Метод проектів, який слугує основою для освітньої програми та навчання, дозволяє студентам отримати глибоке розуміння предмета, розвиваючи одночасно своє критичне мислення, навички командної співпраці, творчі здібності та комунікативні навички [«What is PBL», 2018].

У проектному навчанні студенти працюють над проектом, який розроблений за такими критеріями: проект має бути відносно складним, захоплюючим і відповідати інтересам студентів, а також базуватись на завданнях навчальної програми, відповідати її меті; проект часто є міждисциплінарним й охоплює ряд діяльностей таких, як вивчення, дослідження, експерименти, проектування й конструювання, залежно від характеру проекту й тематики.

Протягом розроблення й реалізації проекту студенти співпрацюють зі своїми одногрупниками та викладачем, розвиваючи свої ідеї, вирішуючи проблеми та створюючи щось цінне для суспільства. Викладачі при цьому виконують роль фасилітаторів і наставників, а не традиційних лекторів. Вони координують роботу, а також надають відгуки та вказівки.

Наприкінці проектування студенти повинні продемонструвати свою роботу, представляючи свій проект або презентацію дослідження перед аудиторією. Це дає їм можливість представити свої нові знання та навички, а також отримати відгуки від своєї аудиторії.

У своїй статті Т. Голуб (Golub) досліджує концепцію методології командної роботи як важливого чинника проектної методології. Дослідник заглиблюється в основні принципи та правила цього підходу, які сприяють його ефективності в досягненні цілей проектування. Впроваджуючи методологію командної роботи, групи можуть ефективніше співпрацювати, розподіляти завдання та, зрештою, підвищувати загальну продуктивність [T.P. Golub, 2019].

І. Лунгу (I. Lungu) визнає потенційні перешкоди, з якими можуть зіткнутися освітяни під час впровадження цього підходу. Для тих, кому бракує досвіду, координація й керування проектами може стати проблемою. Крім того, дослідниця наголошує на важливості кульмінаційної події проектного навчання – публічної презентації результатів. Студенти мають змогу продемонструвати, як вони можуть застосувати свої знання на практиці. Проведення презентацій дозволяє здійснити контроль та оцінити результати [I. Lungu, 2022].

Проектну роботу широко визнають цінним засобом для покращення мовленнєвих навичок студентів. Така робота сприяє використанню іноземної мови та мотивує студентів залучати її. Крім того, це сприяє розвитку соціальних навичок і розвиває здатність до співпраці, оскільки проекти часто виконують у групах. Також у студентів підвищується почуття відповідальності за свою роботу. Загалом проектне навчання створює творчу й динамічну атмосферу, яка викликає ентузіазм як серед студентів, так і серед викладачів. Така діяльність заохочує студентів взяти на себе відповідальність за власне навчання й розвивати навички та знання, необхідні для успіху в 21-му столітті (F.L. Stoller, C.C. Myers, 2019; D.N. Chi, 2023; N. Izzah, L. Diana, 2021).

Метою статті є окреслення методології використання проектної роботи у викладанні англійської мови за професійним спрямуванням (ESP) для студентів енергетичного профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Залучення студентів університету до роботи з проектами може бути ефективним способом розвитку їхніх навичок спілкування іноземною мовою. Проектна робота часто охоплює реальні життєві ситуації та сценарії. Це вимагає від студентів активної участі в обговореннях, презентаціях і поясненнях своїх ідей і розвідок іноземною мовою, віддзеркалюючи навички спілкування, необхідні в реальному світі.

Деякі проекти можуть включати рольові ігри та кейс-стаді. Метод рольових ігор дозволяє студентам перевтілюватися в різні персонажі і практикувати свою мову в реалістичному контексті. Отже, такий метод може бути особливо корисним для вдосконалення навичок говоріння студентів енергетичного сектору. Він допомагає практикувати свої навички спілкування та розвиває здатність вирішення проблем у професійних ситуаціях, таких, як переговори, зустрічі або взаємодія з клієнтами.

На рис. 1 подано приклад завдання для рольової гри, розробленої для студентів – майбутніх енергетиків. Студенти повинні працювати в групах з чотирьох осіб і змодельовати ситуацію, яка сталася в результаті витоку трубопроводу. Вони мають обдумати ідеї щодо того, як спілкуватися з представниками засобів масової інформації та природоохоронними відомствами у разі виникнення такої проблеми.

Crisis Communication for a Pipeline Leak

Roles:

- Pipeline Operator
- Spokesperson for the Company
- Environmental Protection Agency (EPA) Representative
- Local News Reporter

Scenario:

- Simulate a pipeline leak and subsequent crisis.
- Participants must communicate effectively with the media, regulatory agencies, and the public to manage the crisis and minimize environmental impact.

Рис. 1. Приклад завдання для рольової гри студентам-енергетикам

Рис. 2 представляє інший приклад рольової гри, а саме переговори щодо контракту на закупівлю відновлюваної енергії. Очікується, що студенти візьмуть на себе певні ролі та змодельують розмову між кількома сторонами. Студенти мають провести бесіду між розробником проекту з відновлюваної енергетики, представником комунального підприємства, юрисконсультом та екологічним аналітиком. Під час моделювання ситуації всі сторони повинні брати до уваги різноманітні чинники, які впливають на переговори, включаючи ціни, умови угоди та міркування щодо навколишнього середовища. Це завдання покликане допомогти студентам глибше зрозуміти складнощі, пов'язані з укладенням контрактів на придбання відновлюваної енергії, і підготувати їх до реальних ситуацій в енергетичній галузі.

Contract Negotiation for Renewable Energy Purchase

Roles:

- Renewable Energy Project Developer
- Utility Company Representative
- Legal Advisor
- Environmental Analyst

Scenario:

- The project developer and utility company need to negotiate a contract to purchase renewable energy.
- Participants must consider pricing, terms, and environmental considerations during the negotiation.

Рис. 2. Приклад завдання для рольової гри

Рольові ситуації подібні до тих, що є наведеними у цих двох прикладах, можуть допомогти студентам відпрацювати свої мовленнєві навички та вміння спілкуватись у реалістичному середовищі.

Ще одним прикладом застосування методу рольових ігор є розігрування співбесіди кандидата на роботу. Таке завдання може допомогти студентам у дослідженні їхньої майбутньої кар'єри в енергетичному секторі. Під час моделювання співбесіди студенти тренуються відповідати на запитання та навчаються впевнено висловлюватись. Такі вправи особливо корисні для розвитку навичок усного мовлення, які є важливими як для особистого, так і для професійного успіху. Завдяки таким рольовим іграм студенти навчаються чітко, стисло й ефективно формулювати свої ідеї й думки. Це також дозволяє їм отримувати конструктивний відгук про свій стиль спілкування й удосконалювати свої ораторські навички. Загалом моделювання співбесіди є ефективним способом покращити комунікативні навички студентів і підготувати їх до майбутнього пошуку роботи.

Окрім методу рольових ігор на заняттях з іноземної мови, у нашому дослідженні привертаємо особливу увагу до потенційних переваг використання методики кейс-стаді у проектній роботі студентів – майбутніх енергетиків. Виявлено, що метод кейс-стаді може бути ефективним засобом покращення мовленнєвих здібностей, оскільки пропонує практичний підхід до оволодіння мовою. Студенти ніби занурюються у реальні ситуації, які виникають в енергетичному секторі. У такий спосіб метод кейсів заохочує до активної участі, що вочевидь сприяє ефективнішому навчанню. Однак, слід звернути увагу, щоб забезпечити успіх цього методу, викладачі повинні дотримуватися конкретних принципів під час його впровадження. Наприклад, вони повинні вибирати актуальні для студентів кейси, надавати чіткі інструкції та вказівки щодо мети й завдань дослідження конкретного кейсу, а також сприяти активному обговоренню в класі. Отже, ми переконані у важливості використання інноваційних навчальних інструментів, таких як метод кейс-стаді, для покращення результатів навчання студентів.

Вибираючи кейси для студентів енергетичного сектору, важливо, щоб викладачі пропонували актуальну тематику. Саме такі сценарії допоможуть викладачам зацікавити своїх студентів і допомогти їм оволодіти мовою у професійному контексті. Після представлення кейсу викладач може організувати групові дискусії чи дебати. Такий вид роботи заохотить студентів ділитися своїми поглядами, аналізувати ситуацію та захищати свою точку зору англійською мовою. Цей підхід розвиває навички критичного мислення та зміцнює мовленнєві здібності. Щоб дискусії були інформативно насиченими та інклюзивними, педагоги повинні забезпечити кожному можливість брати участь і взаємодіяти один з одним.

На рис. 3 наведено план заняття на основі конкретного проекту, який можна запропонувати студентам – майбутнім енергетикам – для роботи в групах. Він присвячений інтеграції вітроенергетики в Україні.

Wind Power Integration in Ukraine: Lessons Learned and Future Prospects

Objective:

Examine the development, challenges, and outcomes of the integration of wind power into the energy grid of Ukraine, with a focus on communication strategies, stakeholder engagement, and project management.

Key Components:

1. Project Background:

- Provide an overview of the wind power project, including its goals, capacity, and location.
- Detail the reasons behind choosing wind power as a renewable energy source in Ukraine.

2. Stakeholder Engagement:

- Analyze how various stakeholders (government, local communities, environmental groups, energy companies) can be engaged throughout the project.
- Assess the effectiveness of communication strategies in addressing concerns and garnering support.

3. Technological Challenges:

- Explore technical challenges faced during the implementation of wind power, such as grid integration, intermittency, and storage solutions.
- Evaluate how these challenges can be communicated to stakeholders and the public.

4. Economic Impact:

- Examine the economic impact of the wind power project, including job creation, investment, and overall economic benefits.
- Analyze how economic benefits can be communicated to different stakeholders.

5. Public Perception and Communication:

- Investigate public perceptions of wind power before, during, and after the project.
- Analyze communication strategies that can be used to shape public opinion and address concerns or misinformation.

6. Regulatory and Policy Framework:

- Assess the role of government policies and regulations in supporting or hindering the wind power project.
- Evaluate the clarity and effectiveness of communication regarding regulatory changes.

7. Environmental Impact and Sustainability:

- Examine the environmental impact of the wind power project, including its contribution to reducing carbon emissions.
- Analyze communication strategies related to environmental sustainability and corporate responsibility.

8. Project Outcomes and Future Prospects:

- Summarize the overall outcomes of the wind power project.
- Propose recommendations for future renewable energy projects based on the lessons learned.

Conclusion:

Provide a comprehensive conclusion that synthesizes the key findings, identifies best practices, and suggests areas for improvement in communication and project management for future renewable energy initiatives.

Рис. 3. Проект «Wind Power Integration in Ukraine» («Інтеграція вітрової енергетики в Україні»)

Першим етапом роботи з кейсами є робота над лексикою. Це пояснюється тим, що кейс-стаді вимагатиме від студентів глибокого вивчення теми вітроенергетики та проведення ретельного дослідження. Для цього викладач повинен представити нові терміни,

які є тісно пов'язаними з сектором відновлюваної енергетики. Заохочуючи студентів послуговуватися цією термінологією під час обговорень у класі, викладач зможе закласти міцну основу мови за професійним спрямуванням, що сприятиме фаховому подальшому поступу студентів у довгостроковій перспективі.

Дослідження кейсу «Інтеграція вітрової енергетики в Україні» є на нашу думку, ефективним освітнім прийомом, оскільки така процедура надає студентам можливість дослідити реальний проєкт відновлюваної енергетики в Україні, а також проаналізувати можливі складнощі, пов'язані з його впровадженням.

Окрім того, цей метод передбачає командну співпрацю, яка заохочує студентів до спільної роботи над проєктом. Ділячись ідеями й ефективно спілкуючись у команді, студенти можуть розвивати навички говоріння та слухання. Перш ніж розпочати власне дослідження, студенти повинні визначити мету й завдання вітроенергетичного проєкту, його місце розташування і потужність; надати детальне пояснення, чому вітрова енергетика була обрана як відновлюване джерело енергії в Україні.

Наступним кроком роботи у групі є визначення зацікавлених сторін, які можуть бути залученими до реалізації проєкту. Чи то може бути держава, чи то місцеві громади. Тобто завданням студентів є обговорення того, від кого залежить загальний успіх проєкту.

Окрім того, студенти повинні попрацювати над можливими технологічними проблемами й обговорити економічний вплив і громадське сприйняття ініціативи. Аналізуючи комунікаційні стратегії, що використовують для формування громадської думки, студенти можуть отримати уявлення про те, як ці стратегії формують сприйняття громадськістю. Працюючи над проєктом, важливо, щоб студенти змогли передбачити результат проєктування.

Уважаємо, що розробляючи цей кейс, студенти краще зрозуміють складність упровадження проєктів із відновлюваної енергетики й аспекти, які сприяють їх успіху. Очевидно, що така робота розвиває критичне мислення та навички вирішення проблем, що, своєю чергою, допоможе студентам у їхній подальшій академічній і професійній діяльності. Під час проведення дослідження, студенти навчаються систематизувати свої думки: обговорюють можливі рішення проблем, оцінюють різні варіанти й обґрунтовують свою думку. Така діяльність не лише розвиває вміння вирішення проблем, але й оптимізує здатність студентів формулювати складні ідеї англійською мовою.

Наступним етапом роботи над проєктом є підготовка та представлення презентації на основі цього кейсу. Студенти мають ефективно донести результати свого дослідження до інших студентів групи. Після проведення презентацій, бажано, щоб студенти обговорили свої враження і надали обґрунтований зворотний зв'язок своїм одногрупникам щодо побаченої презентації. Таке завдання не тільки розвиває навички говоріння та комунікативні навички, але й сприяє активному слуханню.

Щоб доповнити проєктну роботу, викладач може використовувати мультимедійні ресурси, наприклад, відео, інтерв'ю й документальні фільми, пов'язані з енергетичним сектором. Це може урізноманітнити навчальний процес й ознайомити студентів із різними стилями спілкування й акцентами в англійській мові, що сприятиме виробленню грамотності в підготовці їх до роботи в англомовному середовищі.

Дослідження показало, що студенти – майбутні енергетики можуть покращити свої ораторські навички й отримати цінну інформацію про динаміку та виклики своєї галузі шляхом інтеграції елементів проєктної роботи, зокрема рольових ігор і методів кейс-стаді. Залучення студентів до розроблення проєкту не лише поглиблює їхній досвід вивчення мови, надаючи йому практичне застосування, але й надихає їх мислити творчо та критично. Коли студенти послуговуються мовленнєвими навичками для виконання власних проєктів, вони більш умотивовані ефективно спілкуватися й розвивати набуті знання мови. Проєктний метод заохочує студентів узяти на себе відповідальність за своє навчання та сприяє подальшому розвитку навичок командної роботи в інтерактивному середовищі.

Висновки. Інтеграція розмовних навичок із їх практичним застосуванням через проєктну роботу забезпечує комплексний підхід до розвитку мови студентів – майбутніх енергетиків. У статті розглянуто два ключових елементи проєктної роботи, а саме рольові ігри та кейс-стаді. Установлено, що проєктне навчання є ефективним способом розвитку комунікативних навичок, оскільки спонукає студентів співпрацювати між собою. Застосування мето-

ду рольових ігор і кейс-стаді уможливилює набуття більш захоплюючого та змістовного досвіду у вивченні мови. Крім того, характер проєктної роботи допомагає розширити словниковий запас студентів і зміцнити його використання в розмовній англійській мові. Кульмінацією проєктної роботи є презентація результатів дослідження, проведеного групою. Така робота пропонує цінні можливості для студентів енергетичного сектору вдосконалити свої навички публічних виступів і презентацій англійською мовою.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на розробленні методів удосконалення навичок публічних виступів студентів університету з використанням проєктного підходу.

Список використаної літератури

Busko, M., Huk, L., Kuzan, H., Vilkhovchenko, N. (2019). Foreigners' integration and language learning in adult education in Canada: experience for Ukraine. *Advanced Education*, 6 (11), 100–106. doi: 10.20535/2410-8286.167172

Chi, D.N. (2023). Benefits of implementing project-based learning in an English for Business Course. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 10 (3), 55–71. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/48736793>

Golub, T.P. (2019). Project-based learning as a method of teaching English. *Modern Engineering and Innovative Technologies*, 7 (07-04), 42–45. Retrieved from <http://www.moderntech-no.de/index.php/meit/article/view/meit07-04-042>. doi: 10.30890/2567-5273.2019-07-04-042

Izzah, N., Diana, L. (2021). Beyond the implementation of project-based assessment in ELT: Benefits, challenges, and teachers' strategies. *Celtic: A Journal of Culture, English Language Teaching, Literature and Linguistics*, 8 (2), 140–151. doi: 10.22219/celtic.v8i2.18208

Lungu, I. (2022). Project-based learning as an efficient way of studying English for specific purposes. *Logos Universality Mentality Education Novelty: Philosophy & Humanistic Sciences*, 10, 45–52. doi: 10.18662/lumenphs/10.1/63

Stoller, F.L., Myers, C.C. (2019). *Project-Based Learning: A five-stage framework to guide language teachers*. In A. Gras-Velázquez (Ed.), *Project-Based Learning in Second Language Acquisition Building communities of practice in higher education*. Publisher: Routledge.

Vilkhovchenko, N., Kolesnyk, G. (2020). Discipline "English for specific purposes" in technical universities: Communicative approach. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій школі*, 68 (2), 10–13. doi: 10.32840/1992-5786.2020.68-2.1

Vilkhovchenko, N.P. (2022). ESP distance learning methods at technical universities. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 1 (23), 116–123. doi: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-14

What is PBL? *Buck Institute of Education*. (2018). Retrieved from <https://www.pblworks.org/what-is-pbl>

References

What is PBL? *Buck Institute of Education*. (2018). Available at: <https://www.pblworks.org/what-is-pbl> (Accessed 2 February 2024).

Busko, M., Huk, L., Kuzan, H., Vilkhovchenko, N. Foreigners' integration and language learning in adult education in Canada: experience for Ukraine. *Advanced Education*, 2019, vol. 6, issue 11, pp. 100–106. doi: 10.20535/2410-8286.167172

Chi, D.N. Benefits of implementing project-based learning in an English for Business Course. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 2023, vol. 10, no. 3, pp. 55–71. Available at: <https://www.jstor.org/stable/48736793> (Accessed 1 February 2024).

Golub, T.P. Project-based learning as a method of teaching English. *Modern engineering and innovative technologies*, 2019, no. 7 (07-04), pp. 42–45. Available at: <http://www.moderntech-no.de/index.php/meit/article/view/meit07-04-042> (Accessed 1 February 2024). doi: 10.30890/2567-5273.2019-07-04-042

Izzah, N., Diana, L. Beyond the implementation of project-based assessment in ELT: Benefits, challenges, and teachers' strategies. *Celtic: A Journal of Culture, English Language Teaching, Literature and Linguistics*, 2021, vol. 8, no. 2, pp. 140–151. doi: 10.22219/celtic.v8i2.18208

Lungu, I. Project-based learning as an efficient way of studying English for specific purposes. *Logos Universality Mentality Education Novelty: Philosophy & Humanistic Sciences*, 2022, vol. 10, no. 1, pp. 45–52. doi: 10.18662/lumenphs/10.1/63

Stoller, F.L., Myers, C.C. (2019). *Project-Based Learning: A five-stage framework to guide language teachers*. In A. Gras-Velázquez (Ed.), *Project-Based Learning in Second Language Acquisition Building communities of practice in higher education*. Publisher, Routledge, 23 p.

Vilkhovchenko, N.P. ESP distance learning methods at technical universities. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: "Pedagogy and Psychology"*, 2022, no. 1 (23), pp. 116–123. doi: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-14

Vilkhovchenko, N., Kolesnyk, G. Discipline "English for specific purposes" in technical universities: Communicative approach. *Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools*, 2020, issue 68, vol. 2, pp. 10-13. doi: 10.32840/1992-5786.2020.68-2.1

USING PROJECT WORK IN TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES FOR ENERGY SECTOR

Vilkhovchenko Nadiia, PhD (linguistics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Lviv Polytechnic National University, Lviv.

E-mail: nvilkhovchenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0100-2628

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-17

Keywords: *English for specific purposes, project work, students of the energy sector, case study, game-based approach, teaching methodology.*

This paper aims to investigate the efficacy of project-based learning in teaching English for specific purposes, particularly in technical universities within the energy sector. A number of methods helped to achieve this task. They include establishing the practical value of ESP for the energy sector and designing special methodology and training forms according to the tasks of the discipline.

Our approach focuses on developing language skills by applying speaking abilities in practice in real-life situations that can facilitate learning English in a professional context. In this article, we examine two crucial components of project work: role-play and case study. These activities facilitate collaboration, communication, and problem-solving skills. Such kinds of projects help students expand their vocabulary and reinforce its usage in spoken English. Furthermore, presenting their findings and conclusions before their peers and teachers enhances their public speaking and presentation abilities. This paper advocates the use of project-based learning as a powerful tool for creating an immersive and meaningful language-learning experience. It showcases practical scenarios that students can simulate to enhance their learning experience. It also delves into the essential guidelines to ensure the success of this immersive teaching approach. In this paper, we provide a specific case study tailored for students in the energy sector, namely wind power integration in Ukraine. We detail the key stages of the implementation, the aims, and the critical highlights of this methodology. In the initial phase, the instructor should familiarize the students with new vocabulary and terminologies that are relevant to the renewable energy domain. It is recommended that students use industry-specific language in their discussions to augment their comprehension of the domain. This approach will help them build a solid foundation of the terminologies and lingo that are commonly employed in the renewable energy sector. The assignment objective is to provide a detailed and comprehensive overview of wind power as a renewable energy source in Ukraine, its prospects, and its feasibility. To accomplish this task, students must explore the intricacies of the project's technological challenges, as well as its economic impact and public perception. Furthermore, students must analyse communication strategies that have been utilized to influence public opinion, while considering the potential environmental impacts and anticipating sustainability project outcomes. For students to excel in this assignment, they must conduct thorough research and thoughtfully organize their findings. They must also evaluate all options, consider potential solutions, and justify their choices. Finally, students will be required to present their findings to the class in a polished and engaging manner. The presentation is expected to finish with group discussions. Following presentations and group discussions, students are encouraged to provide constructive feedback to their peers. This activity not only enhances their speaking skills but also promotes active listening and develops communication skills. In conclusion, to augment project work, elements such as role-play and case study methods can be integrated into ESP learning.

Conclusions. *This approach provides students in the energy sector with valuable insights into the challenges and dynamics of their industry while simultaneously enhancing their speaking skills. Teachers can supplement project work with multimedia resources such as videos, interviews, or documentaries related to the energy sector, which can add variety to the learning process and expose students to different accents and communication styles.*

Одержано 24.01.2024.

УДК 378.147:004

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-18

О.М. ГАЛУС,

*доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи,*

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький)

Б.С. КРИЩУК,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки,*

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький)

Н.А. СІВАК,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки,*

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗМІШАНОМУ НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

У статті розглянуто організаційно-педагогічні умови використання інформаційних технологій у змішаному навчанні майбутніх офіцерів. Зазначено, що освітня галузь є досить чутливою до сучасних соціальних викликів, до появи цифрових технологій, оскільки внаслідок серйозних суспільних проблем освіта молоді має продовжуватися з урахуванням традиційних і сучасних практик очного (аудиторного), дистанційного та, відповідно, змішаного навчання. Окреслено, що змішана система навчання у системі вищої військової освіти викликана необхідністю підготовки майбутніх офіцерів у досить короткі терміни, з орієнтацією на особистісні потреби, запити курсантів, оновлення знань і навичок, формування необхідних здатностей до самоорганізації, самовдосконалення, вміння використовувати сучасні інформаційні технології для швидкої комунікації, розв'язання професійних завдань. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив зазначити, що змішане навчання розглядається як освітня програма, яка охоплює частково онлайн-навчання (вибір і використання інформаційних технологій) і офлайн-навчання (контрольоване викладачем).

У контексті дослідження вказано на те, що поєднання традиційної педагогіки з сучасними інформаційними технологіями сприяє індивідуалізації навчання, підвищенню мотивації та розвитку пізнавального інтересу, навичок адаптивності, самостійності, самоконтролю у майбутніх офіцерів, колаборації та груповій роботі; забезпечує гнучкість процесу підготовки, швидкий зворотній зв'язок між суб'єктами освітньої діяльності, розвиток цифрових навичок; покращує якість навчання; надає доступ до найновіших наукових та навчальних ресурсів, що постійно оновлюються; підвищує рівень готовності до виконання бойових завдань в реальних умовах; готує курсантів до дистанційної координації та управління підрозділами.

Серед організаційно-педагогічних умов використання інформаційних технологій у змішаному навчанні майбутніх офіцерів виокремлено: інфраструктурна підтримка змішаного навчання у ЗВВО; створення контенту з методичним матеріалом; використання форм і методів інтерактивного навчання; забезпечення зручності і доступності до навчальних матеріалів; безпека та захист інформації у ЗВВО.

Ключові слова: змішане навчання, інформаційні технології, офлайн-навчання, онлайн-навчання, організаційно-педагогічні умови використання інформаційних технологій у змішаному навчанні майбутніх офіцерів.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Характерною особливістю сучасного суспільного розвитку є глобальна інформатизація життя людини. Інформаційні технології, на сьогодні, стають необхідними для бізнесу, політики, медицини, юриспруденції, науки, освіти та інших сфер діяльності будь-якої особистості незалежно від її віку, статі, національності, віросповідання тощо. Поява нових технічних можливостей спонукають до розвитку нових інформаційних технологій, які, своєю чергою, впливають на прогрес всього людства. Окрім того, з'являються соціальні проблеми, серед яких пандемія COVID-19, війна в Україні, зумовлена нападом ворожої країни, створюють проблеми, вирішити які дозволяють саме інформаційні технології.

Освітня галузь є досить чутливою до сучасних соціальних викликів, до появи цифрових технологій, адже внаслідок серйозних суспільних проблем освіта молоді має продовжуватися з урахуванням традиційних і сучасних практик очного (аудиторного), дистанційного та, відповідно, змішаного навчання.

Традиційна система освіти передбачає безпосередню взаємодію, співпрацю викладача і студента в аудиторії, в основі дистанційного навчання лежать сучасні інформаційні технології, засоби зв'язку, які дозволяють виконувати освітні функції незалежно від місця перебування суб'єктів даного процесу. Використання для підготовки здобувачів вищої освіти традиційного й дистанційного формату створюють нову форму організації навчання – змішану, яка вирішує сучасну глобальну суспільну проблему: підготовка кваліфікованих кадрів в умовах війни. Змішана форма навчання, яка дозволяє використовувати переваги, компенсувати недоліки очного й дистанційного навчання, є досить актуальною у сучасній освіті, більше того, вона залишатиметься такою, як стверджують дослідники, протягом багатьох прийдешніх десятиліть.

У Концепції дистанційного навчання Збройних сил України [Концепція дистанційного навчання, 2015] зазначається щодо необхідності реформ у підготовці офіцерів, створення умов для забезпечення безперервності системи освіти протягом всього життя. Необхідність підготовки майбутніх офіцерів у досить короткі терміни, орієнтація на особистісні потреби, запити, оновлення знань і навичок, формування необхідних здатностей до самоорганізації, самовдосконалення, вмінь використовувати сучасні інформаційні технології для швидкої комунікації курсантів, вимагають гнучкості й чутливості до суспільних змін, запитів у системі військової освіти. У контексті зазначеного зауважимо, що змішана форма навчання стає необхідною, є трендом сучасної підготовки майбутніх офіцерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі змішаного навчання у своїх наукових дослідженнях розкрили зарубіжні дослідники, серед яких: М. Аллен, Дж. Бурхіс, Н. Баррел, Е. Марбі [М. Allen, J. Bourhis, N. Burrell, E. Marby, 2002], А. Гленн [A. Glenn, 2001], Р. Кастро [R. Castro, 2019], які досліджували особливості змішаного навчання у закладах вищої освіти. Своє бачення у практику та теорію змішаного навчання внесли українські науковці такі як [К.Л. Бугачук, 2016], [В. Кухаренко, 2015], [Н.В. Рашевська, 2010], [О.М. Спірін, 2013], [Т.М. Собченко, 2021], [А.М. Стрюк, 2015], [Г.В. Ткачук, 2017], [Б.І. Шуневич, 2009] та ін. Так, К. Бугайчук, А. Стрюк, Г. Ткачук виокремлюють ознаки, особливості впровадження змішаного навчання в освітній процес; В. Кухаренко, Н. Рашевська розглядають проблему систематизації системи змішаної освіти; В. Олійник, Т. Собченко розкривають можливості змішаної освіти в сучасних реаліях; О. Спірін розробляє модель впровадження змішаного навчання у системі вищої освіти; Б. Шуневич вивчає складові дистанційного навчання.

Оскільки, організація змішаної освіти неможлива без використання сучасних інформаційних технологій, то зазначимо, що дана проблематика усебічно вивчається такими дослідниками, як [В.Ю. Биков, 2008], [О.М. Спірін, 2013], О. Пінчук та А. Прокопенко [О.П. Пінчук, А.А. Прокопенко], які працюють над теоретичними засадами сучасної інформатизації освіти; [А.Ю. Пилипчук, 2009] займається проблемою створення інформаційного простору освіти; [К. Осадча, В. Осадчий, В. Круглик, 2020] вивчають світові тенденції використання інформаційних технологій в освіті, культуру кібербезпеки, використання інформаційних технологій в освіті дорослих та професійної перепідготовки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє зазначити, що проблема змішаної освіти стала предметом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Однак невирішеними частинами дослі-

дження є ефективні організаційно-педагогічні умови використання інформаційних технологій у змішаному навчанні майбутніх офіцерів.

Мета статті. З огляду на зазначене *метою статті* є обґрунтування організаційно-педагогічних умов використання інформаційних технологій у змішаному навчанні майбутніх офіцерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи сутність поняття «змішане навчання» (blended learning) зазначимо, що воно є досить новим у педагогіці, його теоретичне обґрунтування науковцями розгортається з початку XXI ст. Варто зазначити, що більшість дослідників схиляються до того, що це є освітня модель, яка поєднує традиційні методи навчання в аудиторії з онлайн-освітою. Використання гібридного навчання – це ще одна його назва, дозволяє скористатися перевагами як традиційної (face-to-face instruction), так і онлайн (computer mediated instruction) системи освіти, надаючи, у контексті нашого дослідження, майбутнім офіцерам, більш гнучкі та персоналізовані можливості для формування ключових фахових компетентностей здобувачів ЗВВО.

Розглядаючи сутність змішаного навчання В. Биков вказує на те, що дана форма навчання дозволяє створити відкрите освітнє середовище, яке спонукає користувачів до самостійного вибору як знань, так і інформаційних ресурсів [В.Ю. Биков, 2008]. Тобто, змішане навчання, з одного боку, спрямоване на самостійне опрацювання матеріалу, вибір інформаційних ресурсів майбутніми офіцерами, з іншої – весь процес освіти відбувається під чітким контролем викладача, який змінює власні стандарти викладання, і, більшою мірою, виконує функції тьютора, модератора, наставника.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє зазначити, що більшість визначень поняття «змішане навчання» носить описовий характер, через його багатоаспектність [В.А. Кручек, 2023, с. 8]. Дана форма навчання розглядається як освітня програма, яка включає частково онлайн-навчання (вибір і використання інформаційних технологій) і офлайн-навчання (контрольоване викладачем).

Інформаційні технології у підготовці майбутніх офіцерів дозволяють широко використовувати під час традиційного, офлайн-навчання, різні електронні ресурси: відеолекції, інтерактивні курси, вебінари, віртуальні лабораторії, платформи управління навчанням (LMS) тощо. Окрім того, змішана система освіти є досить гнучкою та інтегративною, оскільки студенти ЗВВО можуть самостійно планувати свій навчальний процес, вибираючи, коли і де проходити онлайн-заняття, що особливо корисно для тих, хто поєднує навчання з іншими зобов'язаннями. Завдяки доступу до різних навчальних ресурсів, майбутні офіцери можуть обирати ті матеріали і методи, які найкраще відповідають їх індивідуальному стилю навчання і рівню підготовки. Досить важливим моментом, у контексті нашого дослідження, є те, що використання інформаційних інструментів та методів стимулює, мотивує студентів до активної участі в освітньому процесі, піднімаючи його ефективність, сприяє розвитку пізнавального інтересу, кращому засвоєнню матеріалу й розвитку навичок критичного мислення та задовольняє як потреби майбутніх офіцерів, так і запити соціально-політичної ситуації у державі.

Однак, попри всі зазначені нами позитивні моменти, ми визначимо деякі виклики в організації змішаної форми навчання, оскільки для її ефективного впровадження необхідні надійні технологічні рішення та підтримка, що в умовах руйнації енергетичної системи внаслідок війни в Україні, часто викликає труднощі. До викликів додамо наявність цифрової грамотності у суб'єктів освітнього процесу, у викладацького складу – відповідних навичок для розроблення, проведення, оновлення електронних ресурсів, онлайн-курсів, інтеграції їх із традиційними методами навчання, представлення і розроблення методичних матеріалів у відео-, аудіоформатах, презентаційних матеріалах, симуляторів тощо; сформованість у майбутніх офіцерів високого рівня самодисципліни і мотивації, оскільки значна частина навчального процесу проходить самостійно.

Зазначимо, що важливою організаційно-педагогічною умовою використання інформаційних технологій у змішаному навчанні майбутніх офіцерів є забезпечення інфраструктурної підтримки у закладі вищої військової освіти, яка передбачає як необхідне обладнання, як-от: комп'ютери, планшети, інтерактивні дошки, сервери та стабільний доступ до інтернету, так і спеціалізоване програмне забезпечення для управління навчальним процесом: системи управління навчанням (LMS), віртуальні лабораторії, симулятори та ін.

Створення контенту з методичним забезпеченням, який підвищує ефективність та доступність навчання є ще однією організаційно-педагогічною умовою для забезпечення змішаного навчання майбутніх офіцерів. Змішаний формат навчання має бути передбачений під час підготовки освітньої програми, навчального плану, робочих програм для освітніх компонентів, урахуваючи специфіку військової підготовки й потреби майбутніх офіцерів.

Використання форм і методів інтерактивного навчання, у контексті нашого дослідження, є необхідною організаційно-педагогічною умовою. Відеоуроки та вебінари з ключових тем, у змісті яких має бути як теоретичний матеріал, так і прикладні інтерактивні завдання, стимулюють самостійне навчання й пізнавальний інтерес майбутніх офіцерів. Використання віртуальної реальності й симуляції дозволяє створювати реалістичні та безпечні умови для тренувань у складних сценаріях, сприяє отриманню майбутніми офіцерами практичного досвіду безпосередньо на платформі, розв'язуючи практичні завдання у ситуаціях, наближених до реального життя. Симуляції у змішаному навчанні майбутніх офіцерів є важливою складовою їхньої підготовки і полягають у використанні комп'ютерних моделей або імітаційних середовищ для навчання в різних аспектах військової діяльності.

Так, наприклад, використання інформаційних технологій під час змішаного навчання з тактичної підготовки, дозволяють застосовувати симуляції бойових дій, в яких майбутні офіцери тренують свої навички у вирішенні тактичних завдань, управлінні військовими підрозділами та прийнятті рішень у стресових умовах; з технічної підготовки – ознайомлення з використанням спеціального обладнання, транспортних засобів, зброї та комунікаційних засобів через віртуальні або симуляційні системи.

Важливою складовою у підготовці майбутніх офіцерів є вміння швидко і критично приймати рішення, у контексті якої ефективними є симуляції кризових ситуацій, де формуються навички оцінювання обстановки, розробки плану дій та прийняття важливих стратегічних рішень. Окрім того, симуляції допомагають у розвитку навичок лідерства, командної взаємодії та міжособистісних відносин в умовах військового середовища.

Використання симуляцій сприяють формуванню навичок оцінки та аналізу результатів діяльності, виконання бойових завдань, оскільки після завершення симуляцій проводиться аналіз дій кожного учасника з метою виявлення сильних і слабких сторін, що дозволяє покращувати підготовку.

Варто зазначити, що симуляції у змішаному навчанні, які є можливими саме завдяки інформаційним технологіям, дозволяють майбутнім офіцерам під керівництвом досвідчених викладачів здобувати цінний досвід без реального ризику і, при цьому, покращувати навички та вміння для ефективного виконання військових завдань у майбутньому.

Ще однією формою інтерактивного навчання в закладах вищої військової освіти є використання платформ для залучення майбутніх офіцерів до участі у форумах, активних обговореннях та онлайн-дискусіях, які дозволяють обмінюватися ідеями щодо вирішення проблем у даній сфері діяльності. Знайти відповіді на питання, отримати інформацію, пораду дозволяють такі ресурси: групи у Facebook і LinkedIn, де офіцери і майбутні офіцери обмінюються інформацією, досвідом і розв'язанням різних завдань; форум Військового порталу «Мілітарі Україна», який є одним із найбільших українських військових форумів, де обговорюються різні аспекти військової служби, включаючи підготовку офіцерів; офіційний форум Української Академії Оборони, де розглядаються актуальні питання військової освіти, навчання та служби. Серед інформаційних платформ та форумів зарубіжжя досить популярними є Service Academy Forums – це форум, який призначений для студентів військових академій США, а також для тих, хто планує вступити до них; тут обговорюються умови вступу, навчальні програми і загальні питання щодо служби; а також Military Reddit, на якому різні військові підрозділи ведуть активні дискусії щодо навчання, кар'єри й життя в армії, надаються поради від діючих і колишніх офіцерів.

Під час змішаного навчання для майбутніх офіцерів ефективною формою є вебінари на різні теми, які сприятимуть їхньому професійному становленню, розвитку особистих та лідерських навичок, психологічній і тактичній підготовці, оволодінню стрес-менеджментом, формуванню вмінь використання сучасних технологій та інше.

Ефективність організації змішаної форми освіти у підготовці майбутніх офіцерів повною мірою залежить від зручності і доступності навчальних матеріалів, від встановлення

взаємодії між студентами і викладачами, реалізація чого можлива через використання мобільних додатків. Типовими мобільними додатками сьогодні є: Moodle Mobile – це мобільна версія платформи Moodle, яка дозволяє студентам мати доступ до курсів, завантажувати матеріали, виконувати завдання та спілкуватися з викладачами; Canvas Student – це додаток для студентів, який інтегрується з платформою Canvas, дозволяючи переглядати курси, спілкуватися і виконувати завдання різної складності, диференціювати їх відповідно до здібностей, підготовки майбутніх офіцерів; Blackboard App – це мобільна версія платформи Blackboard для доступу до курсів, організації завдань і спілкування з викладачами.

Окрім того, інформаційні технології на сьогодні пропонують відеоконференційні додатки такі як: Zoom, сервіс для відеоконференцій, який дозволяє проводити віртуальні зустрічі, лекції та семінари, та Microsoft Teams, який є поширеною платформою для комунікації та співпраці, яка також підтримує відеоконференції і спільну роботу над проектами, груповими формами роботи.

У сучасному інформаційному просторі досить поширеними для отримання знань, які користуються популярністю, є електронні бібліотеки і книги. Так, наприклад, Google Play книги із вбудованими відео, анімацією, інтерактивними вправами дозволяють купувати, завантажувати та читати електронні книги на мобільних пристроях; Amazon Kindle є додатком для читання електронних книг, який надає доступ до широкого асортименту літератури. Для збереження та редагування документів, презентацій і файлів, їх синхронізації досить ефективними є Google Drive і Dropbox.

Усі зазначені нами додатки дозволяють організувати освітній процес у ЗВВО, забезпечуючи зручний доступ майбутніх офіцерів до матеріалів і засобів для взаємодії. Однак, важливо вибрати ті, які відповідають конкретним потребам закладу освіти, його специфіці та програмі підготовки майбутніх офіцерів.

У змішаній системі освіти майбутніх офіцерів пропонувані технології для онлайн-навчання інтегруються з практичними заняттями та польовими тренуваннями, щоб забезпечити студентам можливість застосування теоретичних знань на практиці.

Надання підтримки студентам офлайн / онлайн, включаючи технічну підтримку, допомогу з навчальними матеріалами й особистими консультаціями, є важливим елементом успішного змішаного навчання.

Так, наприклад, для реалізації завдань змішаної системи освіти у підготовці майбутніх офіцерів варто запропонувати вступний онлайн-курс, який має містити відео-лекції стосовно основних принципів військової справи, історії армії та базових військових навичок; щотижневі вебінари, які організуються з метою обговорення пройденого матеріалу та відповідей на запитання студентів; практичні заняття на полігоні, які включають тренування в польових умовах з використанням отриманих теоретичних знань; симуляційні вправи, які, як зазначалося вище, послуговуються інформаційними технологіями для моделювання бойових ситуацій і тренування у прийнятті рішень у стресових умовах.

Необхідною організаційно-педагогічною умовою використання інформаційних технологій у змішаному навчанні майбутніх офіцерів є безпека та захист інформації у ЗВВО. Реалізація окресленої умови досягається через забезпечення надійного захисту інформації, особистих даних курсантів і викладачів, упровадження засобів захисту від кіберзагроз; дотримання політики конфіденційності під час роботи з онлайн-платформами та зберігання даних.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. Змішана система освіти дозволяє викладачам ЗВВО поєднати кращі методи традиційної педагогіки з сучасними технологічними інструментами, що сприяє більш гнучкому, інтерактивному та ефективному процесу навчання, що відповідає вимогам сучасного військового середовища. Використання онлайн-ресурсів в умовах змішаної освіти має значні переваги, серед яких: зменшення витрат на навчальні матеріали та організацію занять; підвищення мотивації до отримання знань; доповнення інформаційними технологіями традиційних методів навчання, включаючи використання мультимедійних ресурсів, віртуальних симуляцій та інтерактивних навчальних матеріалів у поєднанні з лекціями та практичними заняттями; створення адаптивних навчальних програм, які враховують індивідуальні потреби та рівень підготовки кожного студента; залучення студентів через форуми, онлайн-дискусії, тестування та групові проекти до отримання знань для виконання функ-

цій у професійній діяльності; стимулювання активної участі студентів у навчальному процесі; розвиток критичного мислення та командної роботи; надання зворотного зв'язку.

Однак, змішане навчання вимагає від закладів вищої військової освіти особливої підготовки, а саме: викладачі повинні мати відповідні знання та навички для ефективного використання інформаційних технологій в освітньому процесі, що передбачає регулярні курси підвищення кваліфікації й обмін досвідом з колегами; надання необхідних технічних ресурсів та підтримки, сучасного обладнання, програмного забезпечення й доступу до Інтернету; постійне оцінювання ефективності використання інформаційних технологій, що забезпечує вчасність виявлення й усунення проблем, удосконалення методик навчання; урахування питань безпеки інформації, захист даних студентів із забезпечення конфіденційності навчальних матеріалів.

Варто зазначити, що використання інформаційних технологій у змішаному навчанні майбутніх офіцерів вимагає комплексного підходу та дотримання певних організаційно-педагогічних умов, що забезпечує підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно виконувати свої обов'язки в сучасних умовах.

Список використаної літератури

- Биков, В.Ю. (2008). *Моделі організаційних систем відкритої освіти*. Київ: Атіка.
- Бугайчук, К.Л. (2016). Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 54 (4), 1–6.
- Кручек, В.А. (Ред.). (2023). *Змішане навчання майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний та повоєнний час: метод. посіб.* Київ : Інститут професійної освіти НАПН України.
- Кухаренко, В. (2015). Системний підхід до змішаного навчання. *Інформаційні технології в освіті*, 24, 53–67.
- Осадча, К., Осадчий, В., Круглик, В. (2020). Роль інформаційно-комунікаційних технологій під час епідемії: спроба аналізу. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, 8 (1), 62–82. doi: 10.32919/uesit.2020.01.06
- Пилипчук, А.Ю. (2009). Система освіти України як об'єкт інформатизації: види діяльності в системі освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 9 (1). Відновлено з <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/12/4>
- Пінчук, О.П., Прокопенко, А.А. (2022). *Особливості впровадження вільного програмного забезпечення в роботу закладів вищої військової освіти*. Відновлено з https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733500/1/%D1%81_90_93.pdf
- Про затвердження Концепції дистанційного навчання: наказ Міністерства оборони України*. (2015). Відновлено з https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2020/nmou_744_21122015.pdf
- Рашевська, Н.В. (2010). Змішане навчання як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*, 191 (IV), 89–96.
- Собченко, Т.М. (2021). Змішане навчання: поняття та завдання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 75 (3), 73–76. doi: 10.32840/1992-5786.2021.75-3.14
- Спірін, О.М. (2013). Критерії і показники якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 33 (1). doi: 10.33407/itlt.v33i1.788
- Стрюк, А.М. (2015). Теорія та методика електронного навчання. *Теоретико-методичні засади комбінованого навчання системного програмування майбутніх фахівців з програмної інженерії*. Монографія. Кривий Ріг : Видавничий відділ ДВНЗ «Криворізький національний університет».
- Ткачук, Г.В. (2017). Змішане навчання та особливості використання ротаційної моделі у навчальному процесі. *Інформаційні технології в освіті*, 4 (33), 143–156. doi: 10.14308/ite000655
- Шуневич, Б.І. (2009). Тенденції розвитку складових частин організації дистанційного навчання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 653 (1), 231–239.

Allen, M., Bourhis, J., Burrell, N., Marby, E. (2002). Comparing student satisfaction with distance education to traditional classrooms in higher education: a meta-analysis. *The American Journal of Distance Education*, 16 (2), 83–97. doi: 10.1207/S15389286AJDE1602_3

Castro, R. (2019). Blended learning in higher education: Trends and capabilities. *Education and Information Technologies*, 24, 2523–2546. doi: 10.1007/s10639-019-09886-3

Glenn, A. (2001). *A comparison of distance learning and traditional learning environment*. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED457778.pdf>

References

Allen, M., Bourhis, J., Burrell, N., Marby, E. Comparing student satisfaction with distance education to traditional classrooms in higher education: a meta-analysis. *The American Journal of Distance Education*, 2002, vol. 16, issue 2, pp. 83–97. doi: 10.1207/S15389286AJDE1602_3

Buhaichuk, K.L. (2016). Blended learning: theoretical analysis and implementation strategy in the educational process of higher educational institutions. *Information Technologies and Learning Tools*, 2016, vol. 54, no. 4, pp. 1–6. (In Ukrainian).

Bykov, V.Yu. (2008). *Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity* [Models of organizational systems of open education]. Kyiv, Atika Publ., 684 p. (In Ukrainian).

Castro, R. Blended learning in higher education: Trends and capabilities. *Education and Information Technologies*, 2019, vol. 24, pp. 2523–2546. doi: 10.1007/s10639-019-09886-3

Glenn, A. (2001). *A comparison of distance learning and traditional learning environment*. Available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED457778.pdf> (Accessed 10 April 2024).

Kruchek, V.A. (Ed.). (2023). *Zmishane navchannia maibutnikh kvalifikovanykh robotnykiv u zakladakh profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity u voiennyi ta povoiennyi chas* [Blended learning of future skilled workers in vocational (vocational and technical) education institutions in wartime and postwar times]. Kyiv, Institute of Professional Education of the NAPS of Ukraine Publ., 186 p.

Kukhareenko, V. Systemnyi pidkhid do zmishanoho navchannia [Systematic approach to blended learning]. *Journal of Information Technologies in Education*, 2015, no. 24, pp. 53–67. (In Ukrainian).

Ministry of Defence of Ukraine (2015). “On the Approval of the Distance Learning Concept”, available at: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2020/nmou_744_21122015.pdf (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Osadcha, K., Osadchyi, V., Kruhlyk, V. The role of information and communication technologies in epidemics: an attempt at analysis. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, 2020, vol. 8, no. 1, pp. 62–82. doi: 10.32919/uesit.2020.01.06 (In Ukrainian).

Pinchuk, O. P., Prokopenko, A. A. (2022). *Osoblyvosti vprovadzhennia vilnoho prohramnoho zabezpechennia v robotu zakladiv vyshchoi viiskovoi osvity* [Peculiarities of the implementation of free software in the work of institutions of higher military education]. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733500/1/%D1%81_90_93.pdf (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Pylypchuk, A.Yu. Education system of Ukraine as object of informatization: kinds of activity in an education system. *Information Technologies and Learning Tools*, 2009, vol. 9, no. 1. Available at: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/12/4> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Rashevskaya, N.V. (2010). Zmishane navchannia yak psykholoho-pedahohichna problema [Blended learning as a psychological and pedagogical problem]. *Bulletin of Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series “Pedagogical Science”*, 2010, no. 191, part IV, pp. 89–96. (In Ukrainian).

Shuneyvych, B. I. Tendentsii rozvytku skladovykh chastyn orhanizatsii dystantsiinoho navchannia [Trends in the development of the constituent parts of the distance learning organization]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University], 2009, vol. 653, no. 1, pp. 231–239. (In Ukrainian).

Sobchenko, T. M. Blended learning: concepts and tasks. *Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools*, 2021, issue 75, part 3, pp. 73–76. doi: 10.32840/1992-5786.2021.75-3.14 (In Ukrainian).

Spirin, O.M. Criteria and quality indicators of information and communication technologies of learning. *Information Technologies and Learning Tools*, 2013, vol. 33, no. 1. doi: 10.33407/itlt.v33i1.788 (In Ukrainian).

Striuk, A. M. (2015). Teoriia ta metodyka elektronnoho navchannia [Theory and methods of e-learning]. *Teoretyko-metodychni zasady kombinovanoho navchannia systemnoho prohramuvannia maibutnikh fakhivtsiv z prohramnoi inzhenerii. Monohrafiia* [Theoretical and methodological bases of combined training of system programming for future specialists in software engineering. Monograph]. Kryvyi Rih, SHEI "Kryvyi Rih National University" Publ., 269 p. (In Ukrainian).

Tkachuk, H.V. Zmishane navchannia ta osoblyvosti vykorystannia rotatsiinoi modeli u navchalnomu protsesi [Blended learning and features of the use of the rotational model in the educational process]. *Journal of Information Technologies in Education*, 2017, no. 4(33), pp. 143–156. doi: 10.14308/ite000655 (In Ukrainian).

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN BLENDED LEARNING OF FUTURE OFFICERS

Halus Oleksandr, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Khmelnytskyi.

E-mail: aleks.halus@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-1894-3141

Kryshchuk Bogdan, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Khmelnytskyi.

E-mail: kryshchuk84@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9999-5356

Sivak Nataliia, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Khmelnytskyi.

E-mail: natali.sivak76@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2605-1781

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-18

Keywords: *blended learning, information technologies, offline learning, online learning, organizational and pedagogical conditions of using information technologies in blended learning of future officers.*

*The article examines the organizational and pedagogical conditions of using information technologies in blended learning of future officers. **The purpose of the study** is to justify the organizational and pedagogical conditions of using information technologies in blended training of future officers. **Methods of research** are analysis, synthesis and generalization of the development of scientific and legal sources in the context of the use of blended learning in the educational process of higher education institutions, in particular regarding the identification and justification of the organizational and pedagogical conditions for the use of information technologies in blended learning of future officers.*

The results of research. *It is noted that the educational sector is quite sensitive to modern social challenges and the emergence of digital technologies, because due to serious social problems, education of young people must continue taking into account traditional and modern practices of face-to-face (auditory), distance and, accordingly, blended learning. It is outlined that the blended system of learning in the system of higher military education is caused by the need to train future officers in a fairly short time, with an orientation to personal needs, requests of cadets, updating knowledge and skills, forming the necessary abilities for self-organization, self-improvement, the ability to use modern information technologies for rapid communication, and solving professional tasks. The analysis of scientific and pedagogical literature allowed us to note that blended learning is considered as an educational program that includes partially online learning (choice and use of information technologies) and offline learning (controlled by the teacher).*

In the context of the research, it is indicated that the combination of traditional pedagogy with modern information technologies contributes to the individualization of learning, increasing motivation and the development of cognitive interest, adaptability skills, independence, self-control of future officers, collaboration and group work; ensures flexibility of the training process, quick feedback between the subjects of

educational activity, development of digital skills; improves the quality of education; provides access to the latest scientific and educational resources that are constantly updated; increases the level of readiness to perform combat tasks in real conditions; and prepares cadets for remote coordination and management of units.

Among the organizational and pedagogical conditions of the use of information technologies in the blended learning of future officers, the following ones are highlighted: infrastructural support of blended learning in the institution of higher military education; creating content with methodical materials; use of forms and methods of interactive learning; ensuring convenience and accessibility to educational materials; security and information protection in the institution of higher military education.

The blended system of education enables teachers of the higher education institutions to combine the best methods of traditional pedagogy with modern technological tools, which contributes to a more flexible, interactive and effective learning process that meets the requirements of the modern military environment. The use of online resources in the conditions of blended education has significant advantages, including: reducing costs for educational materials and organizing classes; increasing motivation to acquire knowledge; supplementing traditional teaching methods with information technologies, including the use of multimedia resources, virtual simulations and interactive educational materials in combination with lectures and practical classes; creation of adaptive training programs that take into account the individual needs and level of preparation of each student; involvement of students by means of forums, online discussions, testing and group projects to acquire knowledge for performing functions in professional activities; stimulation of active participation of students in the educational process; development of critical thinking and teamwork; and providing feedback.

Conclusions. *However, blended learning requires special training from institutions of higher military education: teachers must have appropriate knowledge and skills for the effective use of information technologies in the educational process, which includes regular refresher courses and exchange of experience with colleagues; provision of necessary technical resources and support, modern equipment, software and Internet access; constant evaluation of the effectiveness of the use of information technologies, which ensures timely identification and elimination of problems, improvement of training methods; consideration of information security issues, protecting student data and ensuring the confidentiality of educational materials. It is worth noting that the use of information technologies in blended learning of future officers requires a complex approach and compliance with certain organizational and pedagogical conditions, which ensures the training of highly qualified specialists capable of effectively performing their duties in modern conditions.*

Одержано 22.03.2024.

УДК 378.147:811

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-19

М.Г. ПАВЛОВИЧ,

*викладач кафедри європейських і східних мов та перекладу,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розглядається проблема та доцільність організації інтерактивного навчання у процесі підготовки майбутніх перекладачів до міжкультурної взаємодії у ЗВО України.

Доведено, що запорукою якісної професійної підготовки перекладачів є інтерактивне навчання, підкреслено його позитивний вплив на формування готовності майбутніх перекладачів до кроскультурної комунікації у майбутній професійній діяльності.

Досліджено та визначено поняття, сутність і специфіку інтерактивних технологій у навчальному процесі. Виокремлено вимоги до вибору інтерактивних технологій відповідно до умов навчання. Визначено, що слід враховувати особливості навчальної дисципліни, характер навчального матеріалу, обсяг часу, що відводиться на вивчення матеріалу, рівень загальної підготовленості здобувачів, особливості навчально-матеріальної бази закладу освіти тощо. Установлено, що більшість інтерактивних методів найбільш ефективні при невеликій кількості учасників.

Розглянуто класифікації та виокремлено методи інтерактивного навчання, завдяки яким формування професійної компетентності у майбутніх перекладачів відбувається найбільш ефективно. Визначено умови успішного використання інтерактивних методів у формуванні професійної особистості та навичок в процесі підготовки перекладачів як фахівців із міжкультурної комунікації. Встановлено, що застосування інтерактивних методів сприятиме формуванню у здобувачів – майбутніх філологів комплексного уявлення про майбутню професію, а також окреслено значення культурологічного аспекту в перекладацькій діяльності, яке забезпечить оволодіння комплексом знань та умінь, необхідних для підвищення комунікативної культури майбутніх перекладачів.

Обґрунтовано низку переваг інтерактивного навчання та доведено ефективність інтерактивних методів у підвищенні рівня професійної компетентності в майбутніх перекладачів. Відповідно до європейських освітніх норм, вимог ринку праці та сучасних реалій доведена необхідність впровадження інтерактивних технологій у підготовку перекладачів для успішної модернізації процесу навчання в системі вітчизняної вищої освіти.

Ключові слова: *інтерактивне навчання, інноваційні технології, інтерактивні технології, підготовка майбутніх перекладачів, міжкультурна взаємодія.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення в усіх сферах суспільного життя спостерігається розширення міжнародної співпраці й об'єднання зусиль спеціалістів різних напрямів для вирішення різноманітних завдань. Одним із важливих чинників успішної комунікації між представниками різних країн є діяльність перекладача, що забезпечує ефективну співпрацю. З огляду на це, посилюються вимоги до професійної компетентності перекладача. Тож у сфері вищої освіти виникає нагальна потреба у підвищенні якості професійної підготовки майбутніх фахівців з перекладу до міжкультурної взаємодії. Одним із способів вирішення цієї проблеми є розроблення й імплементація в навчальний процес інноваційних технологій і методів навчання.

Завдяки впровадженню системи знань, інтерактивних технологій, професійних умінь і належних ситуативних прикладів у підготовці майбутніх перекладачів, стає можливим успішне застосування перекладацьких навичок та інструментів відповідно до виду перекладацької діяльності, що є запорукою успішної взаємодії перекладача на міжнародному рівні.

У сучасних умовах освітній процес здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Філологія» (переклад) без застосування інтерактивних технологій, методів і форм навчання є малоефективним і недоцільним. Завдяки впровадженню сучасних інтерактивних методів у підготовці майбутніх перекладачів, найкращим чином забезпечуються розвиток професійних навичок у студентів філологічних спеціальностей, відбувається підвищення мотивації та формування готовності до міжкультурного професійного спілкування. Для успішної модернізації процесу навчання майбутніх перекладачів у системі вітчизняної вищої освіти відповідно до європейських освітніх норм виникає необхідність дослідити, як упроваджуються інтерактивні технології у підготовці перекладачів і встановити їх сутність і специфіку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Велику кількість досліджень присвячено вивченню проблеми застосування інтерактивних методів і технологій у процесі вивчення іноземних мов, зокрема Ю. Ніколаєнко, О. Пометун, Н. Зінуква, У. Науменко, І. Новак, А. Онищук, Т. Торчинська, С. Сисоєва, Я. Фабрична та інші. У своїх наукових роботах А. Онищук зазначає, що запорукою якісної професійної підготовки перекладачів є інтерактивне навчання, а також підкреслює позитивний вплив на формування готовності майбутніх перекладачів до міжкультурної взаємодії у професійній діяльності [А.С. Онищук, 2016-2017].

Спираючись на результати аналізу останніх наукових праць, можемо зробити висновок про те, що рівень готовності до професійної діяльності випускника закладу вищої освіти розглядають по-різному в сучасних дослідженнях, що зумовлено розбіжністю наукових підходів і специфікою певної професійної сфери. Зі свого боку, явище інтерактиву науковці розглядають як «ідеї та пропозиції (що в більшості випадків ґрунтуються на результатах відповідних спеціальних наукових досліджень, соціополітичних і технічних розробок) [В.Г. Кремень, 2008, с. 97–98].

Вибір інтерактивних технологій і методів навчання майбутніх перекладачів потребує детального вивчення, з урахуванням вимог якості європейського простору вищої освіти (ЄПВО) й тенденцій світового ринку праці. Дослідивши наукові праці, можемо стверджувати, що питання впровадження інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів у ЗВО приділено значну увагу. Однак дотепер недостатньо вивчено специфіку професійної підготовки перекладачів за допомогою інтерактивних технологій і методів.

Мета статті: дослідити та визначити сутність і специфіку інтерактивних технологій у навчальному процесі; встановити умови їх використання у формуванні професійної особистості та навичок у процесі підготовки перекладачів як фахівців із міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу. У процесі професійної підготовки майбутніх перекладачів викладачі активно використовують різні моделі інноваційних технологій навчання. Відповідно до класифікації існують такі моделі: пасивного, активного й інтерактивного навчання залежно від завдань та участі здобувачів у навчально-пізнавальній діяльності.

Передусім необхідно звернути увагу на визначення терміну «інтерактивне навчання». Виходячи з досліджень Н. Волкової, інтерактивне навчання є певною формою організації пізнавальної діяльності, під час якої мають бути відтворені сприятливі умови навчання, за яких здобувач буде відчувати власну реалізованість і розвиток розумових здібностей [Н.П. Волкова, 2018, с. 13].

Характерною особливістю сучасного освітнього процесу є інтерактивність, яка підсилюється використанням комп'ютерних технологій. Інтерактивність сприяє встановленню ефективної взаємодії викладача і здобувача та здобувачів один з одним, що спирається при цьому на зміцнені процеси емпатії, рефлексії, відчуття співпраці та взаємодії. Що стосується сутності інтерактивності, то лексема «інтерактив» (з англ. «interact», де «inter» – взаємний і «act» – діяти) означає – «готовий до взаємодії, комунікації» [С.У. Гончаренко, 1997, с. 88]. Організація постійної взаємодії серед усіх учасників навчального процесу є головною метою інтерактивного навчання, де кожен є активним і вмотивованим, оскільки опиняється

ся в ситуації дієвого пізнання та працює в режимі співпраці. Згідно з цим у здобувачів виникає можливість аналізувати свої рішення та вчинки своїх партнерів, кожен із них може змінювати власну модель поведінки, більш ґрунтовно засвоювати необхідні знання та вміння, опиняючись в умовах максимально наближених до майбутньої професійної діяльності. Завдяки колективній роботі у здобувачів у процесі пізнання відбувається краще засвоєння навчального матеріалу. Це означає, що кожен робить власний унесок у навчально-пізнавальний процес, відбувається обмін знаннями, ідеями та методами [Н.П. Волкова, 2018, с. 13].

Успішна організація інтерактивного навчання, може бути реалізована викладачем за певних умов, створених в освітньому процесі. Однією з них є вже згадана раніше, а саме організація навчального процесу як багатосторонньої, партнерської й активної комунікації. Другою умовою є сприятлива, позитивна психологічна атмосфера під час заняття, що дозволяє не лише краще засвоїти новий матеріал, але й розвинути пізнавальну діяльність, згодом трансформувати цей досвід взаємодії та співробітництва, що неодмінно стане у нагоді в майбутній професійній комунікації перекладача. Останньою умовою успішного впровадження інтерактивного навчання є спеціальна організація навчального простору, це залежить від поставлених мети та кількості студентів у групі [В.Г. Кремень, 2008, с. 37]. Варто звернути увагу на те, що реалізація описаних умов є абсолютно обов'язковою під час застосування інтерактивної технології навчання. У цьому переліку немає головних чи другорядних умов. Усі вони мають однаково важливе значення для реалізації успішного освітнього процесу.

Реалізація інтерактивного навчання здійснюватися через упровадження інтерактивних технологій. Досліджуючи змістовне визначення терміну, особливо роботи О. Пометун, установили, що «інтерактивні технології» це окрема група технологій і вони є кардинально протилежними до активних технологій. Це зумовлено головним принципом різнобічної комунікації між учасниками. Відповідно до цього можна зробити висновок, що інтерактивні технології – це сукупність методів та форм організації освітнього процесу, завдяки якому формується сприятлива модель взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Ця модель заснована на кооперації та творчій взаємодії, що спрямовані на досягнення запланованих дидактичних та освітніх цілей [О.І. Пометун, 2007, с. 8].

Більшість дослідників визнають ефективність використання інтерактивних методів у засвоєнні здобувачами навчального матеріалу та висвітлюють ряд переваг, які визначають ефективність їх застосування в освітньому процесі. Особливої уваги заслуговує дослідження А. Онищук, у якому підсумовано особливості впровадження інтерактивних технологій у процес підготовки майбутніх перекладачів. Завдяки створенню відповідних умов для успішного інтерактивного навчання «виникає спільний ефект, який відображається в загальному програмному засвоєнні знань з іноземних мов, у здобувачів формуються не лише навички співпраці та основні стратегії взаємодії, а й комунікативна компетентність, що визначається зміною стилю спілкування, розумінням причин виникнення бар'єрів у спілкуванні, усвідомленням комунікативних завдань та уникнення складнощів у міжкультурній взаємодії; виявляється толерантність і повага, які характеризуються сприйняттям інших людей і є запорукою успішної крос-культурної комунікації» [А.С. Онищук, 2017, с. 195].

Сьогодні в освітньому просторі використовується чимало інтерактивних технологій навчання, але дотепер не створено єдиної прийнятої їх класифікації. Науковці об'єднують інтерактивні технології у різні групи, що дає змогу викладачам ЗВО будувати ефективну педагогічну взаємодію в освітньому процесі. У результаті вивчення розроблених класифікацій інтерактивних технологій навчання, у контексті підготовки майбутніх перекладачів нами було обрано підхід О. Пометун. Дослідниця виокремлює чотири групи інтерактивних технологій залежно від мети заняття та форм організації навчальної діяльності тих, хто навчається, з-поміж них: інтерактивні технології кооперативного навчання, технології ситуативного моделювання, інтерактивні технології колективно-групового навчання, технології опрацювання дискусійних питань [О.І. Пометун, Л.В. Пироженко, 2004, с. 42]. Серед найбільш поширених інтерактивних методів навчання у підготовці майбутніх спеціалістів ЗВО дослідники виокремлюють такі: діалогічно-дискусійні (діалог-бесіда, діалог-обговорення, диспут, дебати), інтерактивні (мозковий штурм, круглий стіл, рольова гра, online семінар-форум), практичні (вправи, бліц-турнір, творчі практичні роботи), ситуаційні (проблемні ситуації, ситуаційні вправи, кейси) [О.І. Пометун, Л.В. Пироженко, 2004, с. 43–44].

Беручи до уваги специфіку підготовки майбутніх перекладачів, можна відзначити ефективність використання таких методів навчання з метою формування в них професійної компетентності:

– *діалогічно-дискусійні*: діалог-бесіда («Pros and cons of interpreter's work»), діалог-обговорення (Перекладацька етика; Ведення переговорів), диспут («Вплив штучного інтелекту на перекладацьку діяльність», «Культура ведення діалогу в міжкультурному спілкуванні»), дебати («Етичні засади сучасного перекладача», «Крос-культурні особливості різних країн у процесі ведення ділових переговорів»), вправа «Дискусійне коло»;

– *інтерактивні*: мозковий штурм («Where the failure is?»), круглий стіл, рольова гра («Слухай і перекладай», «Бек-транслейшен»), online семінар-форум («Computer assisted translation – the end of interpretation era?»);

– *практичні*: вправи, творчі практичні роботи («Cross-Cultural challenges in negotiations», «The features of the lexical transformation», «Etiquette in the workplace»);

– *ситуаційні* (складнощі під час спілкування з партнерами, ситуаційні вправи), кейси («Business English»).

Взаємодія здобувачів під час проведення практичних занять може здійснюватися в різних формах: у парах, трійках, за карусельним принципом, у малих групах (мікрогрупах) тощо.

Незважаючи на різні підходи до класифікації, науковці зазначають, що всі різновиди інтерактивних технологій мають спільні риси, за допомогою яких можна активізувати пізнавальні процеси, підвищити швидкість отримання й опрацювання інформації; розвинути здібності аналізувати складні ситуації та запобігти їх виникненню та сформуванню готовності для прийняття важливих рішень у професійній діяльності.

На вибір інтерактивних технологій навчання впливають особливості навчальної дисципліни, характер навчального матеріалу, обсяг часу, що відводиться на вивчення матеріалу, рівень загальної підготовленості здобувачів, особливості навчально-матеріальної бази закладу освіти та багато інших. Значною мірою вибір технології визначається кількістю студентів, оскільки більшість із методів найбільш ефективні при невеликій кількості учасників. Між тим, насамперед, вибір технології визначається дидактичними цілями заняття, видом інформації, яка опановується, тобто обрані технології мають бути адекватним властивостям навчальної інформації та освітнім цілям [Н.П. Волкова, 2018, с. 49].

Застосування інтерактивних методів сприятиме формуванню у студентів філологічних спеціальностей комплексного уявлення про майбутню професію, а також значення культурологічного аспекту в перекладацькій діяльності, забезпечить оволодіння комплексом знань й умінь, необхідних для підвищення комунікативної культури майбутніх перекладачів. Ключову роль при цьому відіграє оновлення змісту профільних дисциплін, таких як «Ділова іноземна мова», «Практика письмового перекладу», «Основи теорії мовленнєвої комунікації», «Практичний курс англійської мови», їх збагачення теоретичним та практичним матеріалом, спрямованим на засвоєння знань із лінгвосоціокультурних особливостей, опанування здобувачами тонкощами ведення фахової міжкультурної взаємодії, орієнтування на розвиток толерантності, емпатії та професійної етики [Н.В. Зінукіна, 2014].

Завдяки застосуванню інтерактивних методів у навчальному процесі гарантується наявність багатосторонньої, білінгвальної, професійної комунікації, що передбачає врахування думок, поглядів, позицій учасників взаємодії. Здобувачі отримують можливість здійснити аналіз сучасних тенденцій та чинників, що ускладнюють професійну діяльність. Розгляд і загальне обговорення допомагає актуалізувати потреби здобувачів у самореалізації та відчувати себе дієвими учасниками навчального процесу та зробити власний унікальний внесок у спільні зусилля, незамінні для успіху всієї групи [Л.О. Максименко, 2015].

Наведені приклади доводять доречність використання інтерактивних методів у процесі підготовки майбутніх перекладачів до міжкультурної взаємодії у професійній діяльності та формуванні в них перекладацької компетентності.

Необхідно зазначити, що ефективність інтерактивного навчання залежить від певних умов, які при цьому створюються. Зокрема, якщо студенти не мають розвинених навичок групової взаємодії, необхідно спочатку чітко їм пояснити головні правила організації парної і групової роботи. Важливе значення має чітке формулювання завдань, забезпечення постійного зворотного зв'язку та підтримки з боку викладача, пояснення критеріїв оцінювання колективної роботи [Ю.О. Ніколаєнко, 2021].

Завдяки активному використанню різних інтерактивних методів під час підготовки майбутніх філологів-перекладачів, впевнено можна казати про розширення можливостей для вдосконалення знань і навичок, необхідних студентам у професійній діяльності; формуванні зацікавленості та впевненості в міжкультурній комунікації. Також важливо відзначити розвиток особистісних якостей та зміцнення мотивації до безперервного вдосконалення та оновлення знань із перекладацької діяльності, еволюції критичного мислення й здатності до самоаналізу.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що інтерактивні методи навчання мають значні переваги порівняно з традиційними методами навчання, передусім з точки зору їх впливу на професійний та особистісний розвиток майбутніх перекладачів, засвоєння ними основ теорії та практики міжкультурної взаємодії. З огляду на це, інтерактивне навчання є дієвим засобом підвищення якості професійної підготовки майбутніх перекладачів та вможливорює створення ефективної вітчизняної освітньої моделі з урахуванням вимог якості європейського простору вищої освіти.

Перспективами подальших досліджень є визначення педагогічних умов формування навичок міжкультурної взаємодії майбутніх перекладачів із застосуванням інноваційних технологій.

Список використаної літератури

Волкова, Н.П. (2018). *Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навч. посіб.* Київ: ТОВ «Роял Принт».

Гончаренко, С.У. (1997). *Український педагогічний словник.* Київ: Либідь.

Зінуківа, Н.В. (2014). Професійна підготовка перекладачів у сучасних умовах: вимоги ринку перекладацьких послуг. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 2(8), 42–47.

Максименко, Л.О. (2015). Зарубіжний досвід організації підготовки перекладачів на сучасному етапі розвитку вищої освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*, 131, 74–78.

Ніколаєнко, Ю.О. (2021). Інтерактивні методи роботи з текстами у професійній підготовці майбутніх перекладачів. *Академічна й університетська наука: результати та перспективи: зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 113–116). Полтава. Відносно з http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolntNU/10512/1/zbirnik-nan_tezi.pdf

Онищук, А.С. (2016). Вплив використання інтерактивних технологій на формування готовності майбутніх перекладачів до професійної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*, 1(38), 194–197.

Онищук, А.С. (2017). Інтерактивне навчання як запорука якісної професійної підготовки перекладачів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*, 1 (40), 193–196.

Пометун, О.І. (2007). *Енциклопедія інтерактивного навчання.* Київ: Вид-во А.С.К.

Пометун, О.І., Пироженко, Л.В. (2004). *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник.* Київ : Вид-во А.С.К.

Стандарт СТТУ АПУ 001-2000 Асоціації перекладачів України. Кваліфікація та сертифікація перекладачів (2003). Відновлено з <http://www.uta.org.ua/15>

Кремень, В.Г. (Ред.). (2008). *Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: Монографія.* Київ : Педагогічна думка.

References

Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichniy slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv, Lybid Publ., 376 p. (In Ukrainian).

Kremen, V.G. (Ed.). (2008). *Fenomen innovatsii: osvita, suspilstvo, kultura* [The phenomenon of innovation: education, society, culture]. Kyiv, Pedagogical Thought Publ., 472 p. (In Ukrainian).

Maksimenko, L.O. Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii pidhotovky perekkladachiv na suchasnomu etapi rozvytku vyshchoi osvity [Foreign experience in the organization of translators' training at the current stage of higher education development]. *Bulletin of the T.H. Shevchenko Chernihiv National University. Series: Pedagogical sciences*, 2015, vol. 131, pp. 74–78. (In Ukrainian).

Nikolaienko, Yu.O. (2021). Interaktyvni metody roboty z tekstamy u profesiinii pidhotovt-si maibutnikh perekladachiv [Interactive methods of working with texts in the future translators' professional training]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii "Akademichna i universytetska nauka: rezultaty ta perspektyvy"* [Proc. Scien. and Pract. Conf. "Academic and university science: results and prospects"]. Poltava, pp. 113–116. Available at: http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/10512/1/zbirnik-nan_тези.pdf (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Onyshchuk, A.S. Interaktyvne navchannia yak zaporuka yakisnoi profesiinoi pidhotovky perekladachiv [Interactive education as a key element of qualified and professional training of interpreters]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social Work"*, 2017, no. 1 (40), pp. 193–196. (In Ukrainian).

Onyshchuk, A.S. Vplyv vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii na formuvannia hotovnosti maibutnikh perekladachiv do profesiinoi diialnosti [The influence of interactive technologies usage on the formation of future translators' readiness for professional activity]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social Work"*, 2016, no. 1 (38), pp. 194–197. (In Ukrainian).

Pometun, O.I. (2007). *Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia* [Encyclopedia of interactive learning]. Kyiv, A.S.K. Publ. House, 144 p. (In Ukrainian).

Pometun, O.I., Pyrozhenko, L.V. (2004). *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia* [A modern lesson. Interactive learning technologies]. Kyiv, A.S.K. Publ. House, 192 p. (In Ukrainian).

Ukrainian Association of Translators (2003). The Standard STTU APU 001-2000 "Qualification and Certification of Translators / Interpreters", available at: <http://www.uta.org.ua/15> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Volkova, N.P. (2018). Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli [Interactive learning technologies in higher education]. Kyiv, "Royal Print" LLC Publ., 359 p. (In Ukrainian).

Zinukova, N.V. [Professional translators' training in the real world: translation industry requirements](#). *Bulletin of Dnipropetrovsk Alfred Nobel University. Series: Pedagogy and Psychology*, 2014, no. 2(8), pp. 42–47. (In Ukrainian).

INTERACTIVE TECHNOLOGY USAGE IN THE FUTURE TRANSLATORS' TRAINING AS A PLEDGE OF SUCCESSFUL INTERCULTURAL INTERACTION

Pavlovych Maryna, Lecturer at the Department of European and Oriental Languages and Translation, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: m.pavlovich@duan.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-7141-6391

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-19

Keywords: *interactive education, innovative technologies, interactive technologies, training of future translators, cross-cultural interaction.*

The article considers the issue and expediency of organizing interactive training in the process of future translators' training for intercultural interaction in Ukrainian higher education institutions.

The article aims to investigate and define the essence and specifics of interactive technologies in the educational process; to establish the conditions for their use in forming the professional identity and skills in the training of translators as specialists in intercultural communication.

The research used content and terminological analysis, comparison, classification, and modelling methods.

It has been proven that interactive learning is of crucial significance to the high-quality professional training of translators; it has highlighted its positive impact on preparing future translators for cross-cultural communication in their professional activities.

The concept, essence, and specifics of interactive technologies in the educational process have been investigated and defined. The criteria for selecting interactive technologies according to the educational conditions have been identified. It has been determined that the peculiarities of the subject, the nature of the study material, the time allocated for studying the material, the general preparedness level of the

learners, and the educational institution's resources should be taken into account. It has been established that most interactive methods are most effective with a small number of participants.

Classifications and interactive teaching methods that effectively contribute to the professional competence of future translators have been examined. The conditions for the successful use of interactive methods in forming the professional identity and skills in the training of translators as specialists in intercultural communication have been defined. It has been established that the application of interactive methods will contribute to forming a comprehensive understanding of the future profession among future philologists. The significance of the cultural aspect in translation activities has been outlined, ensuring acquisition of a set of knowledge and skills necessary to enhance the communicative culture of future translators.

The article considers four groups depending on the course purpose and the forms of organizing educational activities of those who study: interactive technologies of cooperative learning, technologies of situational modelling, interactive technologies of collective and group learning, and technologies for working out discussion issues. Some of the most common interactive learning methods in the future specialists' training in higher education institutions, the following were highlighted: dialogic-discussion (dialogue-conversation, dispute, debate), interactive (brainstorming, round table, role-playing game, online seminar-forum), practical (exercises, blitz tournament, creative works), and situational ones (problem situations, situational exercises, cases). Their usage has been analysed in conducting specialized disciplines of philology students. It has been argued that that thanks to the use of interactive methods it is possible to activate cognitive processes, increase the speed of obtaining and processing information; develop the ability to analyse difficult situations and prevent their occurrence, which in the future will form readiness for making important decisions in professional activities.

Several advantages of interactive learning have been substantiated, and the effectiveness of interactive methods in improving the level of professional competence of future translators has been proven. Following European educational standards, labour market requirements, and modern realities, the necessity of implementing interactive technologies in translator training for the successful modernisation of the educational process in the domestic higher education system has been demonstrated.

It has been **concluded** that interactive teaching methods have significant advantages compared to traditional teaching methods, primarily in terms of their impact on the professional and personal development of future translators, as well as their understanding of the theory and practice of intercultural interaction.

Одержано 14.01.2024.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

УДК 378.147

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-20

О.О. ЛАВРЕНТЬЄВА,

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри
інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

О.П. КРУПСЬКИЙ,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту,
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро)*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОГНІТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ТРАНСПОРТНОГО ПРОФІЛЮ

У статті піднімаються питання шляхів удосконалення професійної підготовки фахівців для транспортної галузі з використанням інформаційно-когнітивних технологій.

З'ясовано, що інформаційно-когнітивні технології об'єднують методи та алгоритми, що базуються на знаннях стосовно процесів пізнання, навчання, комунікації та обробки інформації, ґрунтуються на досягненнях нейронауки, цифрових і інформаційних технологій та математичному моделюванні свідомості. В освітньому процесі вони призначені для підтримки студентів у постановці та вирішенні творчих завдань, що важко формалізуються, а також для розкриття й ефективного використання їх когнітивного потенціалу.

У професійній підготовці студентів можуть бути застосовані певні інформаційно-когнітивні технології як за допомогою комп'ютерних систем, так і без них. З-поміж них: технології розвитку критичного мислення, креативно-розвивальні, проектні технології, форсайтні методики, технології проблемно-розвивального навчання, повного засвоєння знань, активізації розумової діяльності студентів, case studies, ігрові технології, технології унаочнення й візуалізації даних, технології «навчання через практику».

Зі свого боку, використання мультимедійних технологій, скрайбінгу, віртуальної та доповненої реальності, проектних технологій, що засновані на нетворкінгу, геміфікації, інтерактивних технологій, передусім технологій групової роботи, технологій відкритого та дистанційного і змішаного навчання, а також Інтернету речей, Блокчейну, Великих даних, експертних систем, SMART-технологій і штучного інтелекту суттєво підвищує якість підготовки студентів транспортних спеціальностей.

Зроблено висновки про те, що інформаційно-когнітивні технології забезпечують інтерактивне, персоналізоване та практично орієнтоване навчання, сприяють розвитку критичного мислення студентів, а для майбутніх фахівців транспортної галузі здатні оптимізувати логістичні процеси, автоматизувати діагностику, ремонт та експлуатацію транспортних засобів, а також підвищити адаптивність фахівців до складних умов сучасного й майбутнього професійного середовища.

Ключові слова: *інформаційні технології, когнітивні технології, цифрові технології, студенти транспортних спеціальностей, навчальний процес у закладі вищої освіти, когнітивні моделі, когнітивне навчання, когнітивне викладання.*

Постановка проблеми. За оцінкою західних аналітиків, темпи подвоєння інформації, що накопичило людство, значно зросли за останні десятиліття. Наприклад, до 1900 рр. обсяг знань подвоювався приблизно кожне століття. До кінця Другої світової війни цей показник скоротився до 25 років. Сьогодні інформація в середньо-

му подвоюється кожні 72 години, а завдяки розвитку Інтернету речей (IoT) цей темп імовірно скоротиться в недалекому майбутньому до 12 годин [J. Carroll, 2023]. У цих умовах постає проблема засвоєння майбутнім фахівцем не скільки інформації, стільки професійно важливих знань, що складають фундамент його конкурентоспроможності та професійного успіху. Нагальним постає перехід до нової освітньої парадигми, яка надає технології управління інформацією, когнітивні моделі перетворення її на знання та стратегії управління розвитком знань. Фактично це означає перехід від «інформаційної освіти» до «освіти знань».

Сьогодні цифрова економіка активно розвивається і в найближчі кілька років вона стане найважливішим драйвером інновацій, конкурентоспроможності й економічного зростання. Цифрові інновації сприяють розвитку ефективних виробничих і сервісних підприємств, у т. ч. транспортної галузі. Між тим, сучасні підприємства працюють в умовах нарощування невизначеності та міжнародної конкуренції. Нестабільне економічне середовище, зростання запитів споживачів, прогрес інформаційних технологій та цифровізація призводять до переосмислення концепцій стратегічного розвитку підприємств на основі передових технологій у сфері штучного інтелекту й актуалізують відповідні дослідження в цій галузі. Це, зі свого боку, передбачає перегляд змісту освітньо-професійних програм підготовки майбутніх фахівців у частині імплементації інформаційно-когнітивних технологій.

Принагідно слід акцентувати на тому, що саме операційний характер інформації слугував поштовхом до розвитку ІКТ. Однак сьогодні стає очевидним, що самі по собі інформаційні технології не можуть дати таких економічних та суспільно-значущих ефектів, які необхідні сучасній освіті, особливо в сучасному суспільстві знань. На сучасному етапі багато педагогів зазначають, що результати зусиль, спрямованих на вдосконалення освіти з використанням ІКТ, часто не сприяють досягненню очікуваного ефекту. Однією з причин такого становища є те, що комп'ютер та цифрові технології використовуються як інформаційно-комунікаційні засоби навчання, як інший тип медіа для передачі контенту учням у пасивний спосіб. Незважаючи на те, що сьогодні цифрові технології широко доступні для навчання та викладання, все ще має місце ситуація, коли ними послуговуються як технічними засобами, а не як потужними інструментами навчання. Ще одна з причин пов'язана з тим, що розроблення навчального програмного забезпечення не має достатньо обґрунтованої бази когнітивних наук, надійних даних про те, як насправді відбуваються процеси мислення й навчання на різних вікових етапах [V.V. Vorobiova, O.P. Krupskiy, Y. Stasiuk, 2023].

Сьогодні розроблено чимало цифрових технологій і Четверта промислова революція Industry 4.0 відкриває нові можливості для високо інноваційних практик викладання та навчання. Педагогічні можливості цифрових технологій і перспективи, пов'язані з розвитком дивергентних технологій, володіють потенціалом для трансформування освітнього ландшафту. Це означає, що закладам освіти, педагогам, органам управління освітою, державним установам потрібно буде розглянути різні перспективи, які приведуть до суттєвих змін у змісті та характері професійної підготовки фахівців.

Аналіз останніх публікацій. Проблематика когнітивних технологій не є новою. Світова наукова спільнота аналізує зміст когнітивних технологій та процеси цифровізації в освіті з різних точок зору, зокрема щодо їх впливу на розвиток і прогрес у навчанні та викладанні [B.Ю. Биков, 2019; S. Wang, H. Hsu, T.C. Reeves, D.C. Coster, 2014]; у формуванні важливих структур мислення й коригуванні когнітивного навантаження студентів [I.O. Красюк, I.M. Удріс, 2022; D.P. Ausubel, 1960; M. Rouse, 2018; A. Skulmowski, K.M. Xu, 2022]; у сфері застосування штучного інтелекту і нових цифрових технологій в управлінні навчально-пізнавальною діяльністю студентів тощо [H. Нестерова, 2015; M.O. Чувасов, 2020; O. Lavrentieva, S. Shabanov, 2023; S. Mhlongo, K. Mbatha, B. Ramatsetse, R. Dlamini, 2023; M. Talkhabi, A. Nouri, 2012].

Когнітивні технології визначаються як «галузь комп'ютерних наук, яка імітує роботу людського мозку за допомогою різноманітних засобів, включаючи обробку природної мови, аналіз даних і розпізнавання образів» [M. Rouse, 2018]. Когнітивні технології розглядають як підмножина ширшої сфери штучного інтелекту, яку, своєю чергою, часто вважають підструктурою біоміметики. Прогнози вказують на те, що ці технології відіграватимуть важливу роль у формуванні взаємодії людини та довілля у найближчі роки, зокрема у сферах автоматизації й робототехніки, машинобудування, навчання та ІТ. У контексті Четвер-

тої промислової революції Industry 4.0, когнітивні технології пов'язуються з сучасними цифровими рішеннями для бізнес-послуг, що охоплюють аутсорсинг бізнес-процесів та інформаційних технологій, спільні осередки обслуговування й центри дослідження та розробки [V.V. Vorobiova, O.P. Krupskyi, Y. Stasiuk, 2023].

Зі свого боку, когнітивні технології у контексті навчання та викладання мають на увазі використання методів та інструментів, що базуються на розумінні й активізації когнітивних процесів, таких як мислення, пам'ять, увага. Установлено, що когнітивні технології, зокрема штучний інтелект, динамізують розвиток сучасної освіти. Доповнюючи інформаційні технології, власне когнітивними, які враховують індивідуальні та загальні когнітивні можливості студентів, встановили, що можна не тільки сприяти професійній підготовці, але й підвищити загальну когнітивну ефективність майбутніх фахівців. Нині для педагогів такі технології полегшують використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як когнітивних інструментів переходу від традиційних методів, орієнтованих на педагога, до конструктивістських, орієнтованих на студента [V. Kovalchuk, A. Androsenko, A. Boiko, V. Tomash, O. Derevyanchuk, 2022].

На сьогоднішній день у літературі точаться дебати щодо того, чи замінить у майбутньому освіта, заснована на інтелектуальних цифрових та інформаційно-когнітивних технологіях, традиційну освітню систему. Незважаючи на наявність розмаїття як оптимістичних, так і песимістичних прогнозів, дослідники цього питання однакові в тому, що в майбутньому освіта буде більш персоналізованою й самостійною, вона сприятиме організації освітнього процесу за меншим безпосереднім керівництвом викладача, але й значно вищим рівнем надання освітніх послуг [O. Скіцько, П. Складанний, Р. Ширшов, М. Гуменюк, М. Ворохоб, 2023].

Сьогодні у результаті цифровізації в освіті активно розробляють і впроваджують в освітню практику нові підходи до викладання та навчання. Це стало можливим завдяки постійному зростанню цифрового контенту та величезної кількості цифрових інструментів, які заохочують створення, використання, управління та поширення знань. За правильного використання інформаційно-когнітивні технології пропонують студентам незліченні переваги, оскільки вони дозволяють інтенсифікувати процес навчання, слугують центром для трансляції й обміну знаннями, де інформація та знання вільно транслюються не лише від викладачів до студентів, а й між студентами. Скеровуючи цей постійний потік інформації та знань, інформаційно-когнітивні технології перебирають на себе роль ефективного педагогічного інструменту, спрямованого на розвиток критичного мислення студентів [H.I. Ivanova, O.O. Lavrentieva, L.F. Eivas, I.O. Zenkovych, A.D. Uchitel, 2020]. Водночас, цифрові технології також сприяють встановленню ефективної педагогічної взаємодії між викладачами та студентами. Це, у такий спосіб, ставить цифрові технології в центр побудови та розвитку глибших когнітивних структур тих, хто навчається.

Розвиток когнітивних технологій та їх різноманітних оперативних можливостей неодмінно вимагатиме усе більше спеціалістів, здатних уміло працювати з функціональними можливостями, які пропонують такі технології. Проте міждисциплінарний характер досліджень, пов'язаних із розвитком інформаційно-когнітивних технологій, ініціює перегляд точок зору щодо інструментарію оптимізації освітнього процесу. Інтеграція цифрових та інформаційно-когнітивних технологій відіграє важливу роль у розширенні меж викладання та навчання. Проте, щоб отримати ефект від такої інтеграції необхідно дослідити їхні педагогічні можливості й додатково обґрунтувати умови їх ефективного застосування.

Мета статті: вивчити й пояснити проблеми, можливості та перспективи впровадження та використання інформаційно-когнітивних технологій у навчальному середовищі, специфіку їх імплементації для навчання та викладання на освітньо-професійних програмах підготовки фахівців для транспортної галузі.

Виклад основного матеріалу. Когнітивними, чи пізнавальними, згідно зі словником, називають інформаційні технології, спеціально орієнтовані на розвиток інтелектуальних здібностей людини, зокрема всі типи мислення, пов'язане з ним мовлення, пам'ять і уяву. Уперше термін «когнітивні технології» був запропонований Е. Толменом у 1948 р., що ліг в основу досліджень когнітивних процесів у психології і педагогіці, та, згодом у менеджменті та кібернетиці, зокрема, завдяки працям таких учених, як Р.Ч. Аткінсон, Дж.С. Брунер, Л. Ви-

готський, Г.Е. Гарднер, Ж. Піаже, М.С. Шехтер та багатьох інших. В основі цих та інших досліджень перебуває семіотична концепція «інформації» як єдності «даних», «інформації» і «знань» та відповідних когнітивних процесів, що забезпечують ці переходи [Н. Нестерова, 2015].

Бурхливий розвиток і поширення ІКТ на всі сфери суспільного й професійного життя ініціювало перегляд характеру діяльності більшості фахівців і навіть пересічної людини, що виокремило проблему «машинної» реалізації інформаційно-когнітивної технології формування знань. Сьогодні цей аспект стає одним із найбільш «інтелектуальних» розділів теорії штучного інтелекту. Саме інформаційно-когнітивні технології найбільш придатні для опису слабоструктурованих систем, що характеризуються багатогранністю й швидкоплинністю процесів, які відбуваються в них, браком інформації стосовно їхньої динаміки, а також невизначеністю та мінливістю їх перебігу в часі тощо.

На сучасному етапі, коли комп'ютери та Інтернет увійшли в наше життя дуже щільно, можна виокремити принаймні три головні напрями розвитку таких комутативних систем: 1) когнотропні препарати, які посилюють та оптимізують когнітивні процеси людини; 2) так звані помічники когнітивного типу, які здатні підлаштуватися під користувача; 3) віртуальні інтерфейси, що здійснюють зв'язок на кшталт «людина – комп'ютер». Ці та інші, дотичні до них, напрями розвиваються в межах теорії штучного інтелекту, що досить імовірно забезпечить у недалекому майбутньому навчання комп'ютера таким складним когнітивним феноменом, як увага, інтуїція, емоції, мрія тощо [В.Ю. Биков, 2019].

Отже, метою когнітивних напрямів у науці є розробка моделей, які допомагають пояснити людські розумові процеси – сприйняття, мислення та навчання, та побудувати моделі штучного інтелекту, навчальних SMART-систем, що засновані на цих когнітивних закономірностях. Зі свого боку, взаємодія з інформаційно-когнітивними технологіями сприяє розвитку людської діяльності та формуванню нових умінь і навичок, зокрема організовувати машинне навчання, послуговуватися цими технологіями для покращення навчально-пізнавальної та інтенсифікації професійної діяльності, пророблювати величезну кількість даних [О. Lavrentieva, S. Shabanov, 2023].

Когнітивна освіта нині визначається як міждисциплінарна наукова дисципліна, що об'єднує психологію, лінгвістику й інформатику, які пропонують переосмислення характеру навчального процесу й розробляють нові підходи до дослідження психічного функціонування мозку. Це особливий підхід, який заснований на наукових дослідженнях когнітивної сфери й зосереджується на набутті, розвитку й застосуванні когнітивних процесів у реалізації кваліфікованого навчання [M. Talkhabi, A. Nouri, 2012]. Головна мета такого навчання полягає в розвитку спектру когнітивних здібностей і стратегій студентів, які забезпечують ефективну пізнавальну діяльність та адаптацію до нових умов.

В умовах когнітивного навчання освітній процес фокусується не на поглинанні інформації, а на розумінні внутрішніх зв'язків досліджуваних предметів, що спонукає студентів до діалогового, дослідницького роздуму, підвищує концентрацію ментальної активності. За такого підходу до навчання усвідомлене й обґрунтоване міркування пов'язане зі складною когнітивною діяльністю, що сприяє ефективному розвитку розумових здібностей [O. Kyrskyi, V. Redko, 2017]. Тож, головними показниками когнітивного навчання є конструювання знань замість їх трансляції, постійний аналіз і міркування запропонованої інформації, студентоцентрованість, орієнтація на ідею й співпрацю, а також адаптованість і гнучкість освітніх траєкторій [M. Talkhabi, A. Nouri, 2012].

Принагідно відмітити, що когнітивні технології нині реалізуються в принципово новому інформаційному середовищі. Його складають не тільки люди, природа, техніка, знаки (книги), а й комп'ютери та мережі. Усе це зумовлює перехід в навчанні та управлінні від інформаційних технологій до інформаційно-когнітивних технологій. Саме продукти, системи та технології, що отримуються з використанням сумарного потенціалу інформаційних і когнітивних технологій, можуть претендувати на звання найбільш ефективних, «природоподібних» способів отримання знань і, згодом, стати локомотивом переходу до нового економіко-технологічного устрою.

М. Чувасов *інформаційно-когнітивні технології* визначає як сукупність інформаційно-когнітивних методів, засобів (аналізу, рефлексії, моделювання, проєктування, плануван-

ня) і когнітивно-технологічних процедур, які забезпечують перетворення інформації в знання, активізують мотиви, емоції, вольові зусилля, інтенсифікують когнітивні дії в проблемних ситуаціях задля розвитку творчих здібностей і досягнення позитивного результату в навчально-пізнавальній діяльності [М.О. Чувасов, 2020].

Головними завданням інформаційно-когнітивних технологій є створення умов для розуміння кожним студентом інформації, що сприймається. Пріоритетними цілями цих технологій є підвищення ефективності навчання, індивідуалізація навчального процесу, розвиток критичного мислення студентів і навичок вирішення проблем, підтримка колаборативного навчання, забезпечення доступу до навчальних ресурсів і надання інструментів для роботи з ними, моніторинг та оцінювання навчального прогресу студентів.

Одне із центральних понять когнітивних технологій є когнітивна схема, за допомогою якої відбувається процес збору й переробки інформації. Ті чи ті когнітивні схеми формуються в процесі навчання протягом усього життя, тому досвід, знання, навички суб'єкта мають критичний вплив на повноту сприйняття реальних предметів і подій [Н. Нестерова, 2015]. Тож, навчання можна інтерпретувати як процес формування когнітивних схем, які відповідають тим видам інформації, які потрібно навчитися сприймати та обробляти задля адекватного реагування на вимоги середовища. Крізь призму такого підходу, навчання передбачає виконання наступних кроків на кожній дидактичній клітині навчального процесу [Н. Нестерова, 2015]:

когнітивна система виявляє слабкі та сильні сторони кожного студента й когнітивна система рекомендує зміст навчання для студентів відповідно до їх знань та навичок й педагог створює індивідуальний план для кожного студента й студенти навчаються відповідно до розробленого плану й педагог контролює освітній процес і, можливо, вносить незначні корективи до навчального плану.

Під час формування когнітивних схем велика роль належить способу пред'явлення інформації, що суттєво впливає на процес її обробки, переходу в знання, міцному запам'ятовуванню. Зокрема, увага акцентується на ефективній візуалізації інформації, що здійснюється через когнітивну графіку, серед яких найпоширенішими є опорні конспекти В. Шаталова, інтелект карти (mind maps) Т. Б'юзена, картки понять (concept maps) Д. Новака, комп'ютерна візуалізація [Т. Buzan, B. Buzan, 1994; Н.І. Ivanova, О.О. Lavrentieva, L.F. Eivas, І.О. Zenkovych, А.Д. Uchitel, 2020; J.D. Novak, А.І. Canas, 2007].

Когнітивна графіка, як підрозділ комп'ютерної графіки, відіграє значну роль у сучасній візуалізації навчальних абстракцій з метою генерування нових знань. По-перше, вона дозволяє створювати моделі презентації знань, що уніфіковано представляють як об'єкти логічного мислення, так і образи, з якими працює образне мислення. По-друге, когнітивна графіка надає можливість візуалізувати ті знання, для яких важко або неможливо створити текстові описи. По-третє, вона забезпечує перехід від візуальних образів до формулювання гіпотез щодо механізмів і процесів, прихованих за динамікою цих образів [«Когнітивна графіка», 2023].

Робота з когнітивними моделями володіє низкою переваг. Передусім когнітивні моделі є одночасно результатом і засобом для здобуття нових знань. Вони особливо важливі на стадії якісного аналізу інформації, пов'язаної з досліджуваною проблемою. Когнітивні моделі розглядають як потужний інструмент інтелектуальної підтримки прийняття рішень, зокрема в умовах кризи.

Інформаційно-когнітивні технології, орієнтовані на використання когнітивних моделей, сприяють розвитку професійної підготовки майбутніх фахівців у системі безперервної освіти. Вони здатні значно підвищити адаптивність студентів як до складного й динамічного сьогодення, так і до невизначеного майбутнього. Можливості сучасних інформаційних технологій уже сучасному етапі виглядають необмеженими, однак навіть без їх застосування реально досягти цілей розвивальної професійної освіти. Це різні практики й методики розвитку мислення студентів, зокрема:

– технології розвитку критичного мислення («Інсерт», діаграми Ейлера-Вена, «Т-схема», «Кластери», «Ключові терміни», «Таблиця тонких і товстих питань», «Асоціативний куш», «Переплутані логічні ланцюжки», «Дерево передбачень», «Сінквейн», «Вирішення дилем», «Аргументація» тощо);

– креативно-розвивальні технології і методи (синектика, різновиди мозкового штурму (brain storming), різні фасилітаційні техніки прийняття рішень, групова мисленнева діяльність, організаційно-діяльнісні ігри та ін.);

– форсайтні методика (з англ. «foresight») – передбачення, прогнозування) – це методи прогнозування і планування, які використовуються для аналізу можливих майбутніх подій, тенденцій і сценаріїв (делфійський метод, сценарне планування, SWOT-аналіз, аналіз тенденцій (трендів), аналіз взаємозв'язків, технологічний форсайт, «знанневий реактор» тощо;

– проєктні технології (робота з випадком, створення інноваційних рішень, дослідження та аналітика процесів і станів об'єктів, моделювання та симуляції);

– технології проблемно-розвивального навчання, повного засвоєння знань, активізації розумової діяльності студентів тощо;

– технології case studies, засновані на застосуванні методу ситуативного аналізу. Така технологія передбачає покроковий аналіз виробничої ситуації з використанням ресурсів, що пропонуються в кейсі у вигляді зведених таблиць, графіків, описів, відео та інших аналітичних матеріалів, або через посилання на них у мережі;

– ігрові технології (ділові, рольові, управлінські ігри), що створюють безпечно середовище для розвитку мислення та когнітивних навичок студентів через інтерактивні ігри та симуляції;

– технології унаочнення й візуалізації даних (аналіз графіків, діаграм, схем, картографічних зображень);

– технології «навчання через практику» («learning by doing»), що забезпечують інтеграцію навчальних курсів з бізнес-симуляціями, зокрема діловими й оргдіяльнісними іграми, у яких імітується динамічне, конкурентне бізнес-середовище [S. Mhlongo, K. Mbatha, B. Ramatsetse, R. Dlamini, 2023].

Пересвідчуємося в тому, що подібного роду інформаційно-когнітивні технології можуть бути використані на будь-якій ланці освіти з урахуванням рівня навченості та розумового розвитку тих, хто навчається, як за допомогою комп'ютерних систем, так і без них.

У підготовці фахівців для транспортної галузі інформаційно-когнітивні технології об'єднують у собі ряд технологічних підходів, заснованих на використанні цифрових технологій, з-поміж них:

– мультимедійні технології (3-Д графіка, інфографіка, звуковий та відеоряд, динаміка зображень, інтерфейси віртуальної реальності), що допомагають у створенні реалістичних моделей транспортних засобів, їхніх компонентів і транспортної інфраструктури. Звуковий і відеоряд можуть відтворювати роботу механізмів у різних умовах, а інтерфейси віртуальної реальності дозволяють студентам взаємодіяти з моделями транспортних засобів, що допомагає кращому розумінні складних систем та процесів.

– скрайбінг – технологія покрокової побудови візуальних когнітивних моделей синхронно з вербальним описом під керівництвом педагога, яка використовується для пояснення складних технічних процесів. Викладач крок за кроком візуально демонструє кожен етап, наприклад, заміну гальмівної системи, супроводжуючи це вербальними поясненнями. Це допомагає студентам зрозуміти послідовність дій та важливі деталі кожного етапу роботи;

– технології віртуальної реальності (комп'ютерні лабораторії, симулятори та емулятори) й технології доповненої реальності, що дозволяють накласти віртуальні об'єкти на об'єкти реального світу, отримати дозовану допомогу у вирішенні проблеми з обслуговуванням, керуванням, ремонтом і проєктуванням транспортних засобів, проаналізувати логістичні ланцюги й оптимізувати транспортні перевезення [O. Pavlenko, O. Lavrentieva, D. Velykodnyi, S. Filatov, 2020];

– проєктні технології, що засновані на нетворкінгу (веб-квест, компіляція, есе-переказ, віртуальна дошка оголошень);

– ігрові технології та геміфікація (комп'ютерні тренажери та симулятори);

– інтерактивні технології, передусім технології групової роботи через відеоконференції, вебінари, електронну пошту), сільовими (мережевими, web), мобільними і телекомунікаційними технологіями підтримки навчально-пізнавальної діяльності студентів [М.О. Чувасов, 2020];

– технології відкритого та дистанційного і змішаного навчання, з поміж яких Масові освітні онлайн курси (МООС), Системи управління навчанням, по суті сучасні навчальні СМАРТ-системи, Системи управління навчальним контентом, що забезпечують формування когнітивних схем у студентів.

Відмічається проникнення в освітню сферу передових технологій, зокрема Інтернету речей (IoT), Блокчейну (Blockchain), Великих даних (Big Data), експертних систем і штучного інтелекту (AI).

Загалом, IoT належить до мережевих пристроїв, які «генерують, обмінюються та споживають дані за мінімального втручання людини». Забезпечуючи повсюдне підключення, IoT уможливають викладання та навчання, не обмежене фізичним простором і часом, у режимі 24/7, дозволяють підтримувати «спільноту тих, хто постійно навчається» [A. Skulmowski, K.M. Xu, 2022]. Таке колективне навчання покращує практику викладання, усуває перешкоди, надає рівний доступ до передових навчальних практик. Завдяки IoT у закладах освіти були розроблені й впроваджені дистрибутивні цифрові навчальні платформи, які сьогодні посідають центральне місце в спілкуванні студентів, підтримують навчальну й професійну взаємодію й розподілене навчання, є сховищем мультимодального навчального контенту, сервісом для електронного оцінювання.

Отже, освіта офлайн, доповнена технологіями IoT, дозволяє організувати навчальний процес поза «стінами аудиторії». Крім того, IoT забезпечує соціальну, когнітивну присутність студента та присутність викладача на всіх етапах освітнього процесу [I.O. Красюк, I.M. Удріс, 2022]. Щодо особливих сценаріїв використання Інтернету речей (IoT) у підготовці фахівців для транспортної галузі, то варто відмітити можливості моніторингу стану транспортних засобів і транспортних потоків у режимі реального часу. Дані про технічний стан чи інші параметри, зібрані за допомогою сенсорів і опосередковані IoT, дозволяють студентам сформулювати фахові компетентності зі збору та аналізу даних. Вони можуть також навчитися прогнозувати поломки та планувати обслуговування, покращуючи ефективність управління транспортними засобами.

Блокчейн – це розподілений реєстр або база даних, яка підтримується в децентралізованій мережі комп'ютерів. Блокчейн може значно підвищити якість освітнього процесу завдяки своїм унікальним характеристикам. Це, зокрема, безпека та прозорість у зберіганні документів та інших навчальних записів, автоматизація і децентралізація адміністративних процесів і електронний документообіг, доступність навчальних матеріалів через створення децентралізованих освітніх платформ. Окрім цього, технології блокчейну використовуються для створення безпечних та прозорих систем управління логістичними процесами. Вони здатні забезпечувати безперервне відстеження вантажів від відправника до отримувача, захищаючи дані від підробки. Тож, такі технології можуть бути інтегровані в навчання та викладання й застосовуватися студентами задля розроблення рішень у галузі транспорту й логістики [L. Stafeyeva, Y. Vogodistov, 2024].

Великі дані (Big Data) – технологія, що обслуговує великі обсяги інформації, які складно обробляти традиційними методами. Це структуровані, напівструктуровані й неструктуровані дані, які надходять з різних джерел, таких як соціальні медіа, сенсори, мобільні пристрої тощо. У освітньому процесі Великі дані дозволяють проводити аналітику з використанням аналітичних платформ відкритого навчання задля покращення навчання та встановлення співпраці між викладачами та студентами за допомогою системи прийняття рішень на основі фактів. Загалом це забезпечує персоналізацію навчання й адаптацію навчальних матеріалів під індивідуальні потреби кожного студента, прогнозування успішності студентів на основі їхньої попередньої діяльності та поведінки із використанням алгоритмів машинного навчання. Аналіз даних стосовно змісту освітніх програм та окремих компонентів, академічної успішності студентів допомагає виявляти ефективні та неефективні методи викладання. Урешті-решт Великі дані можуть використовуватися для підтримки прийняття рішень на рівні адміністрації закладу освіти, включаючи планування ресурсів, розклад занять, управління персоналом тощо. Постійний та структурований збір даних із подальшим їх аналізом дозволяє проводити поточний моніторинг та більш точне оцінювання результатів навчання студентів, що сприяє підвищенню якості освіти. Аналіз даних щодо поведінки й діяльності студентів у

навчальному середовищі, дозволяє виявляти патерни та розробляти навчальні стратегії з метою підвищення їхньої залученості та мотивації до навчання [В.Ю. Биков, 2019].

Специфіка освітньо-професійної програми дає змогу залучати технологію Великих даних до поглиблення змісту навчального процесу. Наприклад, аналіз Великих даних допомагає покращити управління транспортними потоками та здійснити планування маршрутів. Використання Великих даних для аналізу трафіку в реальному часі здатне оптимізувати транспортні системи, зменшити затори та підвищити ефективність перевезень [О. Pavlenko, О. Lavrentieva, D. Velykodnyi, S. Filatov, 2020]. Загалом, використання Великих даних у освітньому процесі дозволяє значно підвищити його ефективність, роблячи навчання більш адаптивним, персоналізованим і результативним.

В освітньому процесі сьогодні широко застосовуються *експертні системи та SMART-технології*. Експертні системи використовуються для автоматизації процесів навчання та надання індивідуальної підтримки студентам. Вони можуть аналізувати відповіді студентів, виявляти прогалини в знаннях та надавати змістовні рекомендації без залучення педагогів. Наприклад, експертні системи можуть пропонувати додаткові завдання або ресурси для опанування складних тем.

SMART-технології, як окремих напрям інтелектуальних технологій, визначають використання інтерактивних дошок, SMART-панелей, планшетів, смартфонів та інших пристроїв, які забезпечують взаємодію між студентами і викладачами та студентів із навчальним контентом. Вони сприяють інтерактивному навчанню, дозволяючи студентам брати активну участь у процесі, швидко отримувати зворотний зв'язок та працювати у колаборативних середовищах. Експертні системи та SMART-технології вможливають організацію інтерактивного навчання, опосередкованого цифровими технологіями, персоніфікують та автоматизують навчальний процес і оцінювання навчальних досягнень, створюють і підтримують віртуальні лабораторії й симуляції за фахом [А. Десятко, Н. Хорольська, В. Чубаєвський, 2024].

Експертні системи можуть бути використані студентами транспортних спеціальностей для автоматизації діагностики й ремонту транспортних засобів. Вони здатні здійснити аналіз та надати кваліфіковану консультацію щодо стану транспортного засобу або ефективності транспортної системи, порекомендувати оптимальні дії для найкращої експлуатації техніки. SMART-технології допомагають створювати інтелектуальні транспортні системи, які самостійно приймають рішення на основі зібраних даних.

Упровадження *штучного інтелекту* в освітній простір матиме вирішальне значення для розв'язання педагогами щоденних професійних завдань, як-от: оцінювання, складання різних звітів, підготовка навчальних матеріалів, виконання інших адміністративних завдань. Це допоможе звільнити педагогів від часто обтяжливої невикладацької діяльності, таким чином дозволяючи їм зосередитися на своїх головних викладацьких обов'язках. Застосування штучного інтелекту також сприятиме персоналізованому та самостійному навчанню, акцентуючи на індивідуальних вимогах до кожного студента.

Принагідно слід відмітити, що завдяки розширеному використанню обробки природної мови, сфери застосування штучного інтелекту значно розширилися. Ця технологія може бути застосована для підтримки тих студентів, які не володіють мовою викладання і можуть мати у зв'язку з цим проблеми зі сприйняття та організацією навчально-пізнавальної діяльності. Такі користувачі можуть мати доступ до субтитрів заняття в реальному часі, використовувати аналітичні звіти за результатом заходу, отримувати кваліфіковані консультації та підтримку 24/7 [О. Скіцько, П. Складанний, Р. Ширшов, М. Гуменюк, М. Ворохоб, 2023].

Очевидно, що штучний інтелект забезпечує більш швидкий та потужний доступ до знань. Його здатність навчатися на помилках та постійно адаптуватися до запитів користувачів (з якими він взаємодіє) і контексту (в який він убудований) посилює ресурс когнітивних технологій. Глибинне навчання – здатність штучного інтелекту навчатися на будь-якій проблемній області – сприяє розвитку людської діяльності, освітніх практик і суспільного виробництва. Тож, штучний інтелект розглядається як потенційний інструмент, який у недалекому майбутньому подолає бар'єри традиційної системи освіти.

Великі перспективи відкривають системи на базі штучного інтелекту в транспортній галузі. Його можна використовувати для розробки автономних транспортних засобів та вдо-

сконалення систем допомоги водієві. Системи на базі штучного інтелекту аналізують дорожню обстановку, виявляють потенційні небезпеки та автоматично вживають заходи для запобігання аварій. Студенти навчаються створювати й упроваджувати алгоритми штучного інтелекту, розробляючи рішення для підвищення безпеки та ефективності транспорту. Окрім цього, штучний інтелект вже є незамінним цифровим помічником, що прийшов на заміну пошуковим системам і дозволяє значно пришвидшити процес аналітики даних, відбору технологічного інструментарію, підготовки матеріалів і звітів, доцільних у навчанні та викладанні за будь-яким напрямом підготовки.

Висновки. Отже, інформаційно-когнітивні технології об'єднують методи та алгоритми, що базуються на знаннях стосовно процесів пізнання, навчання, комунікації й оброблення інформації, ґрунтуються на досягненнях нейронауки, цифрових і інформаційних технологій та математичному моделюванні свідомості. В освітньому процесі вони призначені для підтримки студентів у постановці та вирішенні творчих завдань, що важко формалізуються, а також для розкриття та ефективного використання їх когнітивного потенціалу, здатності до пізнання, мрій та творчості. Інформаційно-когнітивні технології в освітній галузі започаткували ефективні принципи навчання з метою підвищення успішності, дозволили реалізувати когнітивні стратегії та досягнення штучного інтелекту в контексті конкретного академічного змісту.

У професійній підготовці студентів можуть бути застосовані певні інформаційно-когнітивні технології як за допомоги комп'ютерних систем, так і без них. З-поміж них: технології розвитку критичного мислення, креативно-розвивальні, проєктні технології, форсайтні методики, технології проблемно-розвивального навчання, повного засвоєння знань, активізації розумової діяльності студентів, case studies, ігрові технології, технології унаочнення й візуалізації даних, технології «навчання через практику».

Зі свого боку, використання мультимедійних технологій, скрайбінгу, віртуальної та доповненої реальності, проєктних технологій, що засновані на нетворкінгу, геміфікації, інтерактивних технологій, передусім технологій групової роботи, технологій відкритого та дистанційного і змішаного навчання, а також Інтернету речей, Блокчейну, Великих даних, експертних систем, SMART-технологій і штучного інтелекту суттєво підвищує якість підготовки студентів транспортних спеціальностей. Ці різновиди інформаційно-когнітивних технологій забезпечують інтерактивне, персоналізоване та практично орієнтоване навчання, сприяють розвитку критичного мислення студентів, а для майбутніх фахівців транспортної галузі здатні оптимізувати логістичні процеси, автоматизувати діагностику, ремонт та експлуатацію транспортних засобів, а також підвищити адаптивність фахівців до складних умов сучасного й майбутнього професійного середовища.

Починаючи з давніх часів, коли навчання було обмежено фізичною присутністю, до сучасної цифрової ери, використання інформаційно-когнітивних і цифрових технологій вможливило розвиток здібностей і професійних навичок студентів і викладачів на якісно новому рівні. Майбутнє освіти вбачається в переході до більш персоналізованого і самостійного педагогічного дизайну, що дозволить студентам формувати професійно важливі компетентності.

Перспективами подальших досліджень є визначення характеристик інформаційного освітнього середовища закладу вищої освіти, де здійснюється підготовка студентів транспортних спеціальностей.

Список використаної літератури

Биков, В. Ю. (2019) Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. *Матеріали методологічного семінару НАПН України «Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку»* (с. 20–26). Київ.

Десятко, А., Хорольська, Н., Чубаєвський, В. (2024). Когнітивна технологія формування компетентностей здобувачів освіти при вивченні предметів природничого циклу. *Електронне фахове наукове видання «Кібербезпека: освіта, наука, техніка»*, 3(23), 237–245. doi: 10.28925/2663-4023.2024.23.237245

Когнітивна графіка. (2024). *Енциклопедія практичної психології*. Відновлено з http://psychologis.com.ua/kognitivnaya_grafika.htm

Красюк І. О., Удріс І. М. (2022). Концепція інформаційно-когнітивного середовища як методологічна основа професійної підготовки майбутніх педагогів в умовах діяльності закладу вищої освіти. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 2 (24), 151–158. doi: 10.32342/2522-4115-2022-2-24-16

Нестерова, Н. (2015). Інформаційно-когнітивні технології в системі вищої освіти суспільства знань. *Вища освіта України*, 1, 40–45.

Скіцько, О., Складанний, П., Ширшов, Р., Гуменюк, М., Ворохоб, М. (2023). Загрози та ризики використання штучного інтелекту. *Електронне фахове наукове видання «Кібербезпека: освіта, наука, техніка»*, 2(22), 6–18. doi: 10.28925/2663-4023.2023.22.618

Чуvasов, М.О. (2020). Формування готовності майбутніх учителів до використання інформаційно-когнітивних технологій як фактору розвитку їх професіоналізму та майстерності. *Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*, 3, 164–169. doi: 10.31651/2524-2660-2020-3-164–168

Ausubel, D.P. (1960). The use of advance organizers in the learning and retention of meaningful verbal material. *Journal of Educational Psychology*, 51, 267–272.

Buzan, T., Buzan, B. (1994). *The Mind Map Book: How to Use Radiant Thinking to Maximize Your Brain's Untapped Potential*. London: Penguin Book Ltd.

Carroll, J. (2023). Knowledge velocity. Retrieved from <https://jimcarroll.com/2022/12/23-trends-for-2023-8-knowledge-velocity/>

Ivanova, H.I., Lavrentieva, O.O. Eivas, L.F., Zenkovych, I.O., Uchitel, A.D. (2020). The students' brainwork intensification via the computer visualization of study materials. *Proceedings of the 7th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2019)*, 7, 185–209. doi: 10.55056/cte.346

Kovalchuk, V., Androsenko, A., Boiko, A., Tomash, V., Derevyanchuk, O. (2022). Development of pedagogical skills of future teachers of labor education and technology by means of digital technologies. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22 (9), 551–560. doi: 10.22937/IJCSNS.2022.22.9.71

Krupskiy, O., Redko, V. (2017). The influence of the employee' cognitive working style on the emotional labor outcomes in tourism firms. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 6(195), 11–18. doi: 10.17721/1728-2667.2017/195-6/2

Lavrentieva, O., Shabanov, S. (2023). Information and cognitive technologies as a modern educational trend and social innovation. *Теорія і практика професійного становлення фахівця в інноваційному соціокультурному просторі: Матеріали 1-ї Міжнародної науково-практичної конференції науково-педагогічних, педагогічних працівників і молодих учених* (с. 211–219). Дніпро: Університет ім. Альфреда Нобеля.

Mhlongo, S., Mbatha, K., Ramatsetse, B., Dlamini, R. (2023). Challenges, opportunities, and prospects of adopting and using smart digital technologies in learning environments: An iterative review. *Systematic Review And Meta-Analysis*, 9 (6), E-16348. doi: 10.1016/j.heliyon.2023.e16348

Novak, J.D., Canas, A.J. (2007). Theoretical origins of concept maps, how to construct them, and uses in education. *Reflecting Education*, 3 (1), 29–42.

Pavlenko, O., Lavrentieva, O., Velykodnyi, D., Filatov, S. (2020). The procedures of logistic transport systems simulation in the Petri Nets environment. *Proceedings of the 16th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*, 2732, 854–866. Retrieved from <http://ceur-ws.org/Vol-2732/20200854.pdf>

Rouse, M. (Ed.). (2018). Cognitive Technology. *Techopedia*. Retrieved from <https://www.techopedia.com/definition/32482/cognitive-technology>

Skulmowski, A., Xu, K.M. (2022). Understanding cognitive load in digital and online learning: a new perspective on extraneous cognitive load. *Educational Psychology Review*, 34, 171–196. doi: 10.1007/s10648-021-09624-7

Stafeyeva, L., Bogodistov, Y. (2024). Blockchain-powered micro-credentials in higher education institutions: prospect manipulation. *Теорія і практика професійного становлення фахівця в інноваційному соціокультурному просторі: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції науково-педагогічних, педагогічних працівників і молодих учених* (с. 200–204). Дніпро: Університет ім. Альфреда Нобеля.

Talkhabi, M., Nouri, A. (2012). Foundations of cognitive education: Issues and opportunities. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 32, 385–390. doi: 10.1016/j.sbspro.2012.01.058

Vorobiova, V.V., Krupskiy, O.P., Stasiuk, Y. (2023). The role of digital technologies in modern trade: a study of global trends and prospects for Ukraine. *Economic Journal Odessa Polytechnic University*, 2(24), 44–55. doi: 10.15276/EJ.02.2023.5

Wang, S., Hsu, H., Reeves, T.C., Coster, D.C. (2014). Professional development to enhance teachers' practices in using information and communication technologies (ICTs) as cognitive tools: Lessons learned from a design-based research study. *Computers & Education*, 79, 101–115. doi: 10.1016/j.compedu.2014.07.006

References

Ausubel, D.P. The use of advance organizers in the learning and retention of meaningful verbal material. *Journal of Educational Psychology*, 1960, no 51, pp. 267–272.

Buzan, T., Buzan, B. (1994). *The mind map book: how to use radiant thinking to maximize your brain's untapped potential*. London, Penguin Book Ltd, 322 p.

Bykov, V.Yu. (2019). Digital transformation of society and development of the computing and technological platform of Ukrainian Education and Science. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii "Informatsiino-tsyfrovyi osvittii prostir Ukrayiny: transformatsiini protsesy i perspektyvy rozvytku"* [Proc. Scien. and Pract. Conf. "Information and digital educational space of Ukraine: transformational processes and development prospects"]. Kyiv, pp. 20–26. (In Ukrainian).

Carroll, J. (2023). Knowledge velocity. Available at: <https://jimcarroll.com/2022/12/23-trends-for-2023-8-knowledge-velocity/> (Accessed 10 March 2024).

Chuvasov, M. Formuvannya hotovnosti maibutnikh uchyteliv do vykorystannia informatsiino-kohnityvnykh tekhnolohii yak faktor rozvytku yikh profesionalizmu ta maisternosti [Forming the readiness of future teachers to use information and cognitive technologies as a factor of their professionalism and skills development]. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series "Pedagogical Sciences"*, 2020, no. 3, pp. 164–169. doi: 10.31651/2524-2660-2020-3-164–168 (In Ukrainian).

Desiatko, A., Khorolska, N., Chubaievskiy, V. Cognitive technology for the formation of competencies of students in the study of natural science subjects. *Electronic Professional Scientific Journal «Cybersecurity: Education, Science, Technique»*, 2024, vol. 3, no. 23, pp. 237–245. doi: 10.28925/2663-4023.2024.23.237245 (In Ukrainian).

Ivanova, H.I., Lavrentieva, O.O. Eivas, L.F., Zenkovych, I.O., Uchitel, A.D. (2020). The students' brainwork intensification via the computer visualization of study materials. *Proc. Scien. and Pract. Conf. "7th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2019)"*, vol. 7, pp. 185–209. doi: 10.55056/cte.346

Kohnityvna hrafika [Cognitive graphics]. (2024). *Entsyklopediia praktychnoi psykholohii* [Encyclopedia of practical psychology]. Available at: <http://psychologis.com.ua/kognitivnaya-grafika.htm> (Accessed 10 March 2024). (In Ukrainian).

Kovalchuk, V., Androsenko, A., Boiko, A., Tomash, V., Derevyanchuk, O. Development of pedagogical skills of future teachers of labor education and technology by means of digital technologies. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 2022, no. 22 (9), pp. 551–560. doi: 10.22937/IJCSNS.2022.22.9.71

Krasiuk, I., Udris, I. The concept of information and cognitive environment as a methodological basis of the future teachers' professional training in the conditions of the higher educational institution's activities. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: Pedagogy and Psychology*, 2022, no. 2(24), pp. 151–158. doi: 10.32342/2522-4115-2022-2-24-16 (In Ukrainian).

Krupskiy, O., Redko, V. (2017). The Influence of the employee's cognitive working style on the emotional labor outcomes in tourism firms. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, no. 6(195), pp. 11–18. doi: 10.17721/1728-2667.2017/195-6/2

Lavrentieva, O., Shabanov, S. (2023). Information and cognitive technologies as a modern educational trend and social innovation. *Proc. Scien. and Pract. Conf. "Theory and Practice of the Expert's Professional Formation in the Innovative Sociocultural Area"*. Dnipro, Alfred Nobel University Publ., pp. 211–219.

Mhlongo, S., Mbatha, K., Ramatsetse, B., Dlamini, R. Challenges, opportunities, and prospects of adopting and using smart digital technologies in learning environments: An iterative review. *Systematic Review and Meta-Analysis*, 2023, vol. 9, issue 6, E-16348. doi: 10.1016/j.heliyon.2023.e16348

Nesterova, N. Informatsiino-kohnityvni tekhnolohii v systemi vyshchoi osvity suspilstva znan [Information and cognitive technologies in the higher education system of the knowledge society]. *Higher Education of Ukraine*, 2015, no. 1, pp. 40–45. (In Ukrainian).

Novak, J.D., Canas, A.J. Theoretical origins of concept maps, how to construct them, and uses in education. *Reflecting Education*, 2007, vol. 3, no. 1, pp. 29–42.

Pavlenko, O., Lavrentieva, O., Velykodnyi, D., Filatov, S. (2020). The procedures of logistic transport systems simulation in the Petri Nets environment. *Proc. Scien. and Pract. Conf. "ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer"*, vol. 2732, pp. 854–866. Available at: <http://ceur-ws.org/Vol-2732/20200854.pdf> (Accessed 10 March 2024).

Rouse, M. (Ed.). (2018). Cognitive Technology. *Techopedia*. Available at: <https://www.techopedia.com/definition/32482/cognitive-technology> (Accessed 10 March 2024).

Skitsko, O., Skladannyi, P., Shyrshov, R., Humeniuk, M., Vorokhob, M. Threats and risks of the use of artificial intelligence. *Electronic Professional Scientific Journal «Cybersecurity: Education, Science, Technique»*, 2023, vol. 2, no. 22, pp. 6–18. doi: 10.28925/2663-4023.2023.22.618 (In Ukrainian).

Skulmowski, A., Xu, K.M. Understanding cognitive load in digital and online learning: a new perspective on extraneous cognitive load. *Educational Psychology Review*, 2022, vol. 34, pp. 171–196. doi: 10.1007/s10648-021-09624-7

Stafyeyeva, L., Bogodistov, Y. (2024). Blockchain-powered micro-credentials in higher education institutions: prospect manipulation. *Proc. Scien. and Pract. Conf. "Theory and Practice of the Expert's Professional Formation in the Innovative Sociocultural Area"*. Dnipro, Alfred Nobel University Publ., pp. 200–204.

Talkhabi, M., Nouri, A. Foundations of cognitive education: Issues and opportunities. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2012, vol. 32, pp. 385–390. doi: 10.1016/j.sbspro.2012.01.058

Vorobiova, V.V., Krupskiy, O.P., Stasiuk, Y. The role of digital technologies in modern trade: A study of global trends and prospects for Ukraine. *Economic Journal Odessa Polytechnic University*, 2023, no. 2(24). doi: 10.15276/EJ.02.2023.5

Wang, S., Hsu, H., Reeves, T.C., Coster, D.C. Professional development to enhance teachers' practices in using information and communication technologies (ICTs) as cognitive tools: Lessons learned from a design-based research study. *Computers & Education*, 2014, vol. 79, pp. 101–115. doi: 10.1016/j.compedu.2014.07.006

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF USING INFORMATION AND COGNITIVE TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF TRANSPORT SPECIALISTS

Lavrentieva Olena, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Innovative Technologies in Psychology, Pedagogy, and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: helav68@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0609-5894

Krupskyyi Oleksandr, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Marketing and International Management Department, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro.

E-mail: krupskyy71@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1086-9274

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-20

Keywords: *Information technologies, cognitive technologies, digital technologies, transport specialty students, educational process in higher education institutions, cognitive models, cognitive learning, cognitive teaching.*

The article addresses how to improve the professional training of specialists in the transport industry using information and cognitive technologies.

*The **article aims** to study and explain the problems, opportunities, and prospects of implementing and using information and cognitive technologies in the educational environment, as well as the specifics of their implementation for teaching and learning in educational and professional programs for the transport specialists' training.*

*The following **methods** of semantic and comparative analysis, classification, generalization, and systematization, as well as competency-based, technological, and creative development **approaches** were used in the research.*

It has been found that cognitive technologies in the context of teaching and learning involve the use of methods and tools, which are based on understanding and activating cognitive processes such as thinking, memory, and attention. In cognitive learning, the educational process focuses not on absorbing information but on understanding the internal connections of the studied subjects, which encourages students to engage in dialogical, exploratory thinking, and increases mental activity concentration. By complementing information technologies with cognitive ones, which take into account the individual and general cognitive students' abilities, it is possible not only to encourage professional training but also to enhance the overall cognitive efficiency of future specialists. For educators, these technologies facilitate the use of ICT as cognitive tools for transitioning from traditional teacher-centred methods to constructivist student-centred approaches.

It has been established that information-cognitive technologies combine methods and algorithms based on insights into the cognition processes, learning, communication, and information processing, grounded in the achievements of neuroscience, digital and information technologies, and the mathematical modelling of consciousness. In the educational process, they are designed to support students in setting and solving creative tasks that are difficult to formalize, as well as to reveal and effectively operate their cognitive potential.

In the professional training of students, certain information-cognitive technologies can be applied both with and without the use of computer systems. These include technologies for developing critical thinking, creatively developmental technologies, project technologies, foresight methodologies, problem-based learning technologies, mastery learning technologies, mental activity activation technologies, case studies, gaming technologies, visualization and data representation technologies, and learning through practice.

Additionally, the use of multimedia technologies, scribing, virtual and augmented reality, project technologies based on networking, gamification, interactive technologies, primarily group work technologies, open, distance, and blended learning technologies, and also the Internet of Things, Blockchain, Big Data, expert systems, SMART technologies, and artificial intelligence significantly enhances the quality of training students in proficiency transport area.

*It has been **concluded** that information and cognitive technologies provide interactive, personalized, and practically oriented learning, contribute to the development of student's critical thinking, and for future transport specialists can optimize logistics processes, automate diagnostics, repair, and operation of vehicles, in addition, increase the specialist's adaptability to the complex conditions of the modern and future professional environment.*

Одержано 18.03.2024.

УДК 378.147:004

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-21

М.Г. ПОГОРЕЛОВ,
доктор філософії,

доцент кафедри теорії і практики технологічної та професійної освіти,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)

А.А. ПРАСОЛ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)

КОМП'ЮТЕРНА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ У ВИКЛАДАННІ ЗАГАЛЬНОТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті досліджено розвиток ідей наочності та візуалізації в організації навчального процесу, зокрема у викладанні загальнотехнічних дисциплін. Розглянуто історичний контекст запровадження засобів електронної візуалізації в освіті, починаючи від перших проєкторів до сучасних технологій комп'ютерної візуалізації, таких як 2D і 3D-візуалізація, стереоскопічне 3D, віртуальна реальність (VR) та доповнена реальність (AR).

Визначено сутність комп'ютерної візуалізації як загального терміну для позначення графічних методів створення, аналізу та передачі інформації. З'ясовано, що весь візуальний контент може бути розділений на три підгрупи, серед яких структуровані, художні та демонстраційні візуальні об'єкти, які, своєю чергою, можуть бути статичними або динамічними, перебувати в одній площині або бути розгорнутими в тривимірному просторі.

Проаналізовано вплив комп'ютерної візуалізації на методику викладання загальнотехнічних дисциплін. Наведено орієнтовний перелік програмного забезпечення для створення засобів комп'ютерної візуалізації. З-поміж них додатки для створення презентацій та інфографіки, для 3D-модельювання, додатки й сервіси на базі віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR), програми-симулятори та програми-емулятори.

Виявлено головні напрями використання засобів комп'ютерної візуалізації у викладанні загальнотехнічних дисциплін, що застосовують допоміжний синопсис, схеми, таблиці, блок-схеми, графі, фрейми, хмари слів, доменні структури, картки пам'яті, комікси, евристичні замальовки, анімацію знань, інфографіку, мультимедійні презентації, навчальне відео, статичні і динамічні 2D і 3D моделі, об'єкти віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR).

Зроблено висновок про те, що дидактична ефективність комп'ютерної візуалізації у викладанні загальнотехнічних дисциплін забезпечується певними положеннями, а саме: спрямованість на швидке і повне запам'ятовування студентами понять, теорій і концепцій, що вивчаються; відповідність принципам достовірності, якості, повноти, достатності, логічності, простоти сприйняття, оптимальності, єдності графіки й тексту, акцентування на ключових моментах; спонукання студентів до самостійного аналізу і конструювання нових, нетривіальних дидактичних завдань, що дозволяють їм досліджувати поняття, явище чи об'єкт в умовах самостійного пошуку та навчального експериментування.

Ключові слова: наочність, візуалізація навчального матеріалу, комп'ютерна візуалізація, загальнотехнічні дисципліни, типологія засобів комп'ютерної візуалізації, методика викладання.

Постановка проблеми. Освіта є однією з найважливіших сфер життя сучасного суспільства. Її головна місія полягає в передачі досвіду, накопиченого людством, новому поколінню, а для вищої освіти – у підготовці конкурентоспроможних фахівців, здатних забезпечувати суспільний прогрес. Мірою розвитку технологій змінюється й інструментарій освіти, оскільки нові технологічні рішення поступово інтегруються в освітнє середовище.

© М.Г. Погорелов, А.А. Прасол, 2024

З-поміж засобів навчання системи електронної візуалізації відігравали важливу роль в освіті з перших днів їх появи. У 1930-х роках у школах з'явилися проектори, а наприкінці десятиліття, у 1939 році, у класі було встановлено перший телевізор, з середини минулого століття навчальні аудиторії вже оснащувалися проективною технікою (кодоскоп, діапроектор, епідіаскоп, кінопроектор), комплектом засобів площинної наочності, електронними моделями різних об'єктів і процесів, а у 1990-х рр. – першими комп'ютерами. Сьогодні в освіту впроваджуються технології комп'ютерної візуалізації, яку слід розуміти як загальний термін для позначення графічних методів створення, аналізу й передачі інформації. До них належать презентації, цифрові графічні зображення, 2D і 3D-візуалізації, як-от: стереоскопічне 3D (S3D), віртуальна реальність (VR) і доповнена реальність (AR).

Викладання загальнотехнічних дисциплін, таких як технологія конструкційних матеріалів, інженерне креслення, технічна механіка, теорія механізмів і машин, електротехніка, теплотехніка тощо, не є винятком у процесі цифровізації освітнього середовища. Донедавна їх викладання здійснювалося за допомогою традиційних технічних засобів наочності, методів розрахунку та креслення, але нині такий стан речей не задовольняє потреб сучасних студентів і вимог ринку праці. Сучасний розвиток комп'ютерів і програмного забезпечення дозволяє використовувати їх для підтримки роботи кваліфікованого інженера, що майже повністю трансформувало традиційні методи навчання і викладання загальнотехнічних дисциплін. Інноваційні підходи, такі як комп'ютерна візуалізація та 3D-моделювання, надають нові можливості для більш ефективного й інтерактивного навчання загальнотехнічних дисциплін, а в перспективі – високоефективного виконання фахівцями професійних функцій.

Зі свого боку, використання комп'ютерної візуалізації створює нові можливості для передачі знань. Вони полегшують усвідомлення й інтерпретацію технічних питань, сприяють міцному запам'ятовуванню, створюють підґрунтя для розв'язання навчальних і професійних завдань, підготовки курсових і дипломних проєктів, технічної документації. Засоби візуалізації не тільки покращують розуміння складних технічних концепцій, але й забезпечують розвиток технічної та просторової уяви студентів, що є надзвичайно важливим для майбутніх інженерів і фахівців технічних спеціальностей.

Водночас, багато педагогів та освітніх установ стикаються з труднощами у розробленні та використанні засобів комп'ютерної візуалізації через недостатнє технічне й програмне забезпечення й неволодіння відповідними технологіями, що значно ускладнює інтеграцію сучасних підходів у навчальний процес.

Аналіз останніх публікацій. Ідея наочності має глибоке коріння і завжди викликала непересічний інтерес з боку фахівців педагогічної, психофізіологічної, інженерної і ергономічної галузей, а також сфери мистецтва. Описуючи дидактичний принцип наочності, Я.А. Коменський вважав необхідним використовувати всі наявні органи чуття людини як головні компоненти сприйняття досліджуваних предметів. Висунутий ученим принцип наочності дотепер правомірно вважається «золотим правилом» дидактики. Й.Г. Песталоцці, автор теорії природовідповідного навчання, не обмежував свого розуміння наочності тим, що учням слід давати знання тільки на основі чуттєвого досвіду. Він уважав, що розвиток логічного мислення є невід'ємною частиною принципу наочності. Своєю чергою, К.Д. Ушинський наголошував, що головне у навчанні – не забезпечення наочності знань, а формування на цій основі чуттєвого образу. Подальший поступ педагогіки підтвердив, що наочність є важливим та необхідним засобом організації навчального процесу на будь-якому рівні [О.П. Буйницька, 2012]. Цю проблему висвітлено в роботах вітчизняних та зарубіжних класиків педагогічної науки і наук про освіту (І. Вишенський, Ф. Дістервег, Дж. Дьюї, Я. Кошельський, Ч. Купісевич, М. Монтень, М. Пірогов, Й. Песталоцці, С. Русова, Е.Л. Торндайк, К. Ушинський) та науковців сучасності (С. Архангельський, К. Бабанський, Н. Волкова, В. Давидов, В. Євдокимов, І. Малафіїк, А. Онищук, В. Паламарчук, О. Савченко, М. Фіцула, В. Чайка та ін.).

Принцип наочності надав поштовх для розвитку та утвердження принципу комп'ютерної візуалізації і сьогодні педагоги мають в своєму арсеналі такі інформаційно-комунікаційні засоби навчання, які за своїми дидактичними характеристиками значно перевершують засоби традиційної наочності. Упровадженню цього принципу в навчання і викладання сприяє новий, сформований у цифровому суспільстві у здобувачів освіти, тип

мислення. За оцінками дослідників, у зв'язку зі зростаючим потоком інформації утворюється так зване «кліпове» мислення, яке обмежує обсяг перероблюваних даних одним кадром. Засоби комп'ютерної візуалізації дозволяють підвищити ефективність навчання. Завдяки послідовній зміні кадрів, наочності й інтерактивності студентам легше побудувати причинно-наслідковий ланцюжок між різними фактами, усвідомити закони і закономірності, що існують в досліджуваному об'єкті [О. Бабич, О. Семеніхіна, 2014; О.П. Буйницька, 2012; В.В. Девін, В.С. Ткачук, Д.В. Скоробогатов, 2018; М.Г. Друшляк, 2018; Л.В. Кохан, 2016; R. Arnheim, 1974; J. Schwabish, 2021].

Спираючись на значні переваги комп'ютерної візуалізації у викладанні, дослідники цієї проблеми наголошують на тому, що застосування засобів комп'ютерної візуалізації потребує розробки та запровадження спеціальних методів задля залучення й утримання уваги, організації усвідомлення й забезпечення міцного запам'ятовування знань студентами [G. Alieksieieva, O. Novak, V. Miziuk, Y. Saienko, 2021; R. Arnheim, 1974; N.A. Dotsenko, 2021; K. Dzienic, M. Włodarczyk, M. Paśnikowska, 2014; H.I. Ivanova, O.O. Lavrentieva, L.F. Eivas, I.O. Zenkovych, A.D. Uchitel, 2021].

Метою статті є огляд розвитку ідей наочності та візуалізації в організації навчального процесу, з'ясування сутності комп'ютерної візуалізації й класифікації її типів і видів, визначення напрямів використання комп'ютерної візуалізації у викладанні загальнотехнічних дисциплін та програмних додатків, які забезпечують їх розроблення для потреб освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Тема наочності, її ролі та місця в освітньому процесі є стрижневою для багатьох наукових праць. У більшості з них *наочність* розглядається як образ у пам'яті людини, який формується з представленої їй інформації, допомагаючи засвоювати її більш усвідомлено та з великим інтересом. Наочність виявляється у здатності сприймати інформацію не лише за допомогою органів зору, але й з використанням інших органів чуття, таких як слух, нюх, смакові та тактильні відчуття [М.Г. Друшляк, 2018].

Наочність є властивістю опису досліджуваного об'єкта, який дозволяє відобразити його існування та характеристики. Сучасні дидакти розглядають «наочність як джерело знань, на основі якого формуються чуттєві уявлення й поняття, як ілюстрацію до положень, що вивчаються, опору для абстрактного мислення» [С.У. Гончаренко, 2011, с. 306].

Визначень терміну «наочність» досить багато і, зберігаючи їх загальну думку можна підсумувати, що в освітньому процесі наочність є засобом представлення різноманітної інформації для викладання будь-яких галузей знань і водночас способом відображення візуального образу в пам'яті учнів із подальшим усвідомленням сутності досліджуваних об'єктів. Установлено, що значення наочності в навчанні не викликає заперечень, оскільки наочні засоби ефективно сприяють розвитку розумової діяльності того, хто навчається. Загалом наочність асоціюється зі здатністю подати інформацію якомога візуально незалежно від характеристик об'єкта; із закріпленим в уявленні образом об'єкта та його характеристик; за допомогою безпосередньої (наявний для розгляду об'єкт) та знакової наочності (моделі та абстракції) [Л.В. Кохан, 2016].

Багаторічне вивчення дидактичного принципу наочності та методів його застосування в освітньому процесі дало початок терміну, що уособив поглиблене, проаналізоване та усвідомлене, унаочнене представлення інформації та був позначений як «*візуалізація*» (з лат. visualis – «той, що сприймається очима, наочний») [Л.М. Михайлова, 2020, с. 30].

У численних дослідженнях підкреслюється відмінності між принципами наочності та візуалізації інформації. Якщо наочність за допомогою зорових каналів дозволяє відображати інформацію у свідомості, тим самим надаючи опору для ефективного запам'ятовування, то візуалізація є інструментом створення інформаційного потоку, придатного для подальшого наочного вивчення. Тобто візуалізація має складнішу за наочність структуру, оскільки додатково включає систему дій із конструювання образу досліджуваних предметів чи явищ, її головним призначенням є «вмикання» у свідомості суб'єкта «механізмів уяви, встановлення і закріплення асоціативних зв'язків між зоровими образами і характером основних понять» [О. Бабич, О. Семеніхіна, 2018].

Дж.М. Додеро, А.М. Вал, Дж. дель Торрес вказують на те, що візуалізація – це будь-який метод представлення спостережуваної реальності, тоді як результатом візуалізації

або візуальної моделі є будь-яка конструкція, що сприймається візуально і моделює сутність об'єкта пізнання. Тож, візуалізацію можна представити як мисленнєву діяльність зі створення візуальних, наочних, чуттєвих засобів, які доповнюють і збагачують інструментарій вирішення науково-технічних завдань і викладу навчального матеріалу. При використанні наочних чи візуальних засобів людина звертається як до очей, до цілої комбінації почуттів, що дозволяє ефективно запам'ятовувати матеріал із допомогою емоційного впливу [J.M. Doderо, A.M. Val, J. del Torres, 2010].

Р. Арнхейм, розглядаючи особливості створення й сприйняття художнього образу, наголошує, що візуальна модель містить більше, ніж реєструє наше око. У процесі візуального вивчення предметів людина формує свій образ в зоровій області головного мозку і цей процес відчувається як властивості об'єктів, що сприймаються. Однак, для того, щоб скласти повний комплект характеристик об'єкта людині необхідно порівняти своє внутрішнє відчуття об'єкта з тим, що вона безпосередньо бачить [R. Arnheim, 1974].

Отже, поняттям візуалізації як модельного уявлення, послуговувалися ще до появи ІКТ, і застосовували його у психотерапевтичних практиках, сугестивних моделях навчання, мистецтві з метою впливу на психічні процеси індивіда, активізації його сприйняття та мислення.

Трансформація поняття візуалізації почалося з появою перших електронних обчислювальних машин (ЕОМ). Уже друге покоління ЕОМ надало можливість користувачеві взаємодіяти з комп'ютером через монітор. На цьому етапі становлення ЕОМ під комп'ютерною візуалізацією розуміли виведення символів або цифр на екран дисплея, що віддзеркалювало процес обробки даних. Кожне наступне покоління ЕОМ відкривало нові способи взаємодії людини і комп'ютера. Сучасна комп'ютерна техніка, завдяки мініатюризації, порівняно низької вартості й широкого розповсюдження, стала чи не головним засобом навчання і викладання, джерелом знань для учня й методичним інструментом педагога. Як слушно наголошує М. Друшляк, у сучасному світі відбувається «візуальний поворот», який виявляється в тому, що візуалізація стає однією з найпопулярніших форм представлення інформації, збільшується візуальна складова всіх сфер життя людини, вона постійно супроводжується утворенням нових смислів і знань візуальними засобами комунікації» [М.Г. Друшляк, 2018, с. 80].

Під комп'ютерною візуалізацією розуміють:

– «наочне уявлення на екрані об'єкта, явища, процесу, його складових частин або їх моделей, при необхідності – у всіляких ракурсах, деталях, із можливістю демонстрації внутрішніх взаємозв'язків складових частин, у розвитку, у часовому та просторовому русі» [Н.І. Ivanova, О.О. Lavrentieva, L.F. Eivas, І.О. Zenkovych, A.D. Uchitel, 2021];

– методику переведення уявлень про об'єкти в геометричні образи, що дає можливість спостерігати результати комп'ютерного моделювання [K. Dziedzic, M. Włodarczyk, M. Pańnikowska, 2014];

– візуальне представлення на екрані комп'ютера абстрактних об'єктів та процесів у компактній формі або, навпаки – у деталях, з демонстрацією внутрішніх взаємозв'язків його складових частин [Н. Білошапка, 2018];

– візуальну розповідь, яка дає зручне, наочне уявлення про реальність, і критично важливий крок в обробці й аналізі даних [«Що таке візуалізація даних», 2024].

Отже, комп'ютерна візуалізація у вивченні загальнотехнічних дисциплін сприяє кращому засвоєнню знань, поєднанню неструктурованої інформації в один візуальний образ; спонукає до швидкої, але ефективної аналітики; відкриває можливість маніпулювання інформацією з метою підвищення ефективності навчальної роботи та повторення раніше вивченого матеріалу; дає змогу досліджувати складні технічні процеси і явища на моделях, що реалістично відтворюють умови їх функціонування; активує одночасну роботу різних типів пам'яті студентів, що, зі свого боку, підвищує ступінь сприйняття й засвоєння фактів, понять і явищ; формує візуальне мислення й зорове сприйняття, сприяє кращій передачі знань, розпізнаванню образів і підвищенню візуальної грамотності, що, своєю чергою позначається на технічному й інженерному мисленні, спостережливості й професійно важливих навичках студентів.

Розрізняють три напрями комп'ютерної візуалізації: наукова візуалізація, візуалізація програмного забезпечення та інформаційна візуалізація (див. рис. 1).

До засобів комп'ютерної візуалізації навчального матеріалу належать представлені в цифровій формі фото, відеофрагменти, відеопосібники, мультимедіа ресурси, що містять тексти, ілюстрації, статичні і динамічні 2D і 3D моделі, графічні та картографічні матеріали, креслення, символні об'єкти, інфографіку, віртуальну (VR) й доповнену реальність (AR) та інші матеріали, необхідні для унаочнення навчального процесу. Вони можуть бути використані у викладанні загальнотехнічних дисциплін з метою підтримки викладання і навчання, роблячи заняття сучасними та захоплюючими, а діяльність студентів – більш різноманітною.

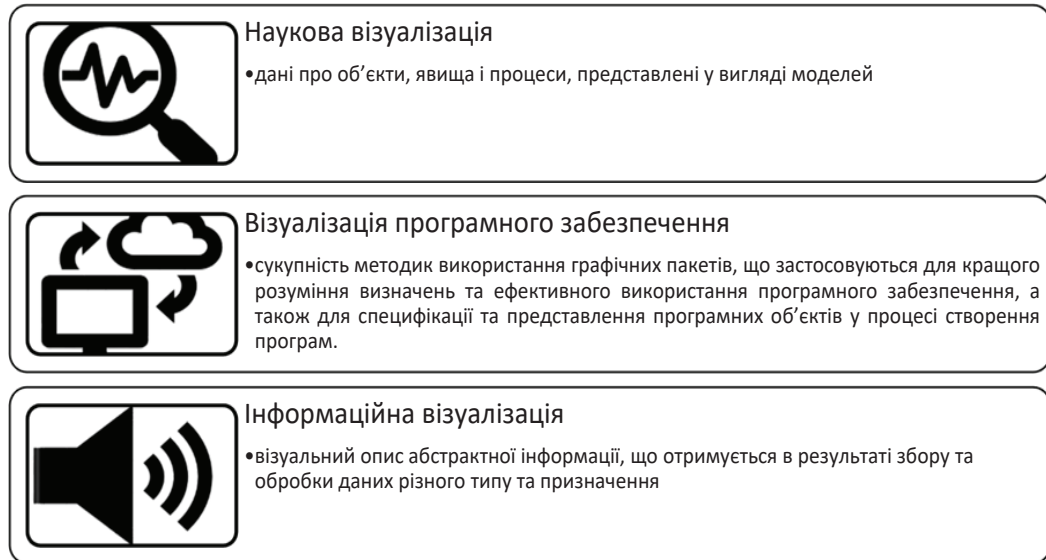

Рис. 1. Напрями комп'ютерної візуалізації (за [J.M. Dodero, A.M. Val, J. del Torres, 2010])

Тож, весь візуальний контент можна розділити на *три підгрупи* за деякими загальними ознаками, які притаманні кожному об'єкту окремо. Перша група – *структуровані візуальні об'єкти*, що додатково містять опис елементів. До цього класу належать такі види візуалізації як план, креслення, схема, фрейм, граф, діаграма, ментальна картка. Друга група – *художні візуальні об'єкти*, отримані шляхом використання технічних та / або програмних засобів і мають додатково яскраво виражену естетичну цінність (фото, колаж, ілюстрація, модель, евристичні замальовки, комікс тощо). Третя група – *демонстраційні візуальні об'єкти*, для яких характерним є композиція, задум, сюжет, сценарій чи певну послідовність. Цю групу представляють інфографіка, навчальний відеофільм, слайд-шоу, комп'ютерна презентація, об'єкти віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR).

Описані візуальні об'єкти розрізняються не лише за типологією, але й можуть виражатися в різних форматах, а саме: бути статичними або динамічними, перебувати в одній площині або бути розгорнутими в тривимірному просторі.

Відзначимо, що використання засобів комп'ютерної візуалізації в сучасному освітньому процесі не повинно зводитися до простого ілюстрування задля підвищення доступності та полегшення засвоєння навчального матеріалу, а має стати органічною частиною пізнавальної діяльності студента, засобом формування й розвитку не тільки наочно-образного, а й абстрактно-логічного мислення. Тому для посилення пізнавальних здібностей студентів, їх технічного мислення слід застосовувати не електронну наочність, яка передбачає пасивне сприйняття інформації або тривіальне управління ходом її демонстрації, а *когнітивну візуалізацію навчальної інформації*, таку, що активізує когнітивні процеси – розуміння, усвідомлення, аналіз, синтез, запам'ятовування [В.В. Девін, В.С. Ткачук, Д.В. Скоробогатов, 2018].

У навчальній практиці можна виокремити кілька напрямів застосування комп'ютерної візуалізації. Наприклад, візуалізація змісту навчального матеріалу (образне представлення нової навчальної інформації, закріплення навчального матеріалу, а також його систематизація за допомогою засобів візуалізації) у вигляді схеми, фрейму; презентація педагога, освітньо-професійної програми, закладу освіти; створення карт знань певної предметної галузі для трансформації навчального контенту в зручні візуальні конструкції; проведення спільної діяльності викладача та студента з метою представлення дистанційного курсу, мережевого проекту тощо у вигляді інфографіки.

Для створення засобів комп'ютерної візуалізації існує чимало програмного забезпечення, значна частина якого є або повністю, або умовно безкоштовною. З-поміж них додатки для створення презентацій та інфографіки: Prezi, Sway, Slides, Powtoon, Canva, Zoho Show, Genially, Emaze, Piktochart, Seidat, VideoScribe, Microsoft Visio, MS PowerPoint, Microsoft Power BI, Apache OpenOffice Impress, Google Presentations, Google Charts, Tableau Public, Infogram, Plotly. Популярні додатки для 3D-моделювання: Autodesk 3ds Max, Autodesk Maya, AutoCAD, Blender, Adobe After Effects, SketchUp, Cinema 4D. Додатки й сервіси на базі віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR), які можуть бути корисними у викладанні загальнотехнічних дисциплін: Google ARCore, Apple ARKit, CoSpaces Edu, ThingLink, Microsoft HoloLens, Unity та Unreal Engine та ін. На окрему увагу заслуговують програми-симулятори, які візуалізують різноманітні технічні об'єкти і процеси, зокрема PhET Interactive Simulations, Labster, CNC Simulator Pro, SimScale, Multisim, ANSYS, Cisco Packet Tracer та ін. [Н.І. Ivanova, О.О. Lavrentieva, L.F. Eivas, І.О. Zenkovych, A.D. Uchitel, 2021].

Головні напрями використання засобів комп'ютерної візуалізації у викладанні загальнотехнічних дисциплін показано в табл. 1.

Таблиця 1

Комп'ютерна візуалізація у викладанні загальнотехнічних дисциплін

Засіб комп'ютерної візуалізації	Опис	Приклади використання
Допоміжний синопсис (список допоміжних сигналів)	Умовний короткий реферат, який є чіткою конструкцією, що замінює собою систему фактів, понять, ідей, як взаємопов'язаних елементів частини навчального матеріалу	Опорний конспект, складання переліку кроків або компонентів у технічних процесах, наприклад, для ремонту автомобіля або складання електронних схем
Схема, таблиця	Графічне представлення структури, компонування або процесу, що демонструє взаємозв'язки між різними елементами або етапами	Візуалізація електричних схем для вивчення принципів роботи електронних пристроїв; створення таблиць для порівняння властивостей технічних процесів і об'єктів
Блок-схеми	Жорстка структура зображуваного матеріалу, що характеризується яскраво вираженим просторовим та/або часовим алгоритмом	Створення блок-схем для пояснення алгоритмів роботи програмного забезпечення або технічних процесів, таких як виробництво продукції
Граф	Математична структура, що складається з множини вершин (або вузлів) та множини ребер (або дуг), які з'єднують пари вершин	Аналіз даних щодо продуктивності машин, відображення взаємозв'язків у складних системах, таких як мережі постачання
Фрейм	Структура даних для представлення стереотипних ситуацій візуального сприйняття	Для моделювання структур даних та об'єктів у програмуванні, або для організації інформації в експертних системах
Хмара слів	Візуальне представлення текстових даних, де окремі слова або фрази відображаються у вигляді сукупності слів різного розміру	Візуалізація ключових термінів у технічних текстах для полегшення запам'ятовування і розуміння основних понять
Доменні структури	Представлення динаміки наукових знань у багатьох галузях за допомогою візуалізації зв'язків, відносин і джерел знань	Моделювання та аналіз доменних структур у комп'ютерних науках та інженерії, наприклад, для розробки програмної архітектури

Закінчення табл. 1

Засіб комп'ютерної візуалізації	Опис	Приклади використання
Карта пам'яті	Графічне вираження багатомірних процесів мислення, зручна техніка для представлення процесу мислення або структурування інформації	Структурування та візуалізація взаємозв'язків між науково-технічними концепціями, законами, закономірностями, принципами; класифікаційні й термінологічні схеми для опису технічних об'єктів
Комікс	Форма візуального мистецтва, що поєднує малюнки та текст для розповіді історій	Ілюстрування технічних процесів, таких як принцип роботи двигуна внутрішнього згоряння, історії техніки у доступній та зрозумілій формі
Евристичні замальовки	Графічні або текстові нотатки, які використовуються для візуалізації процесу мислення, ідей або рішень під час навчання або вирішення проблем. Вони можуть включати схеми, діаграми, малюнки та короткі пояснення, що допомагають зрозуміти складні концепції та знаходити інноваційні рішення через неформальні та інтуїтивні підходи	Візуалізація ідей та підходів при розв'язанні технічних завдань, наприклад, під час проектування нових пристроїв або систем; розв'язання навчальних задач; створення кінематичних схем тощо
Анімація знань	Об'єднує динамічну та інтерактивну візуалізацію, дозволяючи користувачам здійснювати певну взаємодію, наприклад контролювати, комбінувати та маніпулювати різними типами інформації під час створення та передачі знань	Демонстрація роботи технічних систем у динаміці, наприклад, анімація руху вузлів, механізмів, агрегатів; показ процесу в динаміці, наприклад дії сил і моментів сил, процесу передачі енергії, руху
Інфографіка	Візуальне представлення інформації, даних або знань за допомогою графічних елементів, таких як діаграми, графіки, карти, ілюстрації та піктограми	Представлення складних технічних даних у зручній та зрозумілій формі, наприклад, показ витрат матеріалів або енергоспоживання, правил техніки безпеки, алгоритму розв'язання технічного завдання тощо
Мультимедійна презентація	Спосіб подання інформації, який об'єднує різні типи медіа, такі як текст, зображення, аудіо, відео, анімації та інтерактивні елементи, з метою створення динамічного та інтерактивного навчального або інформаційного досвіду	Комплексне представлення навчального матеріалу з використанням тексту, зображень, відео та аудіо для пояснення або закріплення нового матеріалу
Навчальне відео	Мультимедійний освітній ресурс, який використовує аудіовізуальні елементи для передачі навчального матеріалу	Для пояснення нового матеріалу, демонстрації у виконанні практичних і лабораторних робіт, або процесів роботи з технічними пристроями та обладнанням
Статичні і динамічні 2D і 3D моделі	Спрощене представлення об'єкта, системи або концепції, яке використовується для пояснення, аналізу або прогнозування їх поведінки та властивостей	Візуалізація об'єктів і процесів у дво- та тривимірному просторі для детального аналізу конструкцій та симуляції їхньої роботи, схмотехнічного моделювання, вивчення й дослідження технічних об'єктів і процесів
Об'єкти віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR)	Цифрові елементи, які інтегруються в різні середовища задля створення інтерактивного та імерсивного досвіду	Імерсивне навчання через моделювання складних систем й інтерактивне вивчення технічних процесів, наприклад, віртуальні лабораторії або AR-керівництва, програм-симуляторів і програм-емуляторів, CAD/CAM/CAE системи

Отже, у практиці викладання засоби комп'ютерної візуалізації можуть застосовуватися як додаткові засоби навчання, що візуалізують окремі елементи знань, так і як домінуючі, що істотно впливають на всі інші компоненти методичної системи. У будь-якому випадку у викладача з'являється можливість конструювання принципово нових, часто нетривіальних, дидактичних завдань з використанням засобів комп'ютерної візуалізації.

При цьому підготовлена візуалізація має відповідати, принаймні, чотирьом принципам, визначеними і обґрунтованими Дж. Швабішем, а саме: ясність, мінімізація візуального шуму, єдність графіки й тексту, акцентування на ключових моментах [J. Schwabish, 2021].

Висновки. Використання комп'ютерної візуалізації у викладанні загальнотехнічних дисциплін дозволяє більш ефективно підготувати студентів до виконання завдань, які постають перед сучасними інженерами. Дидактична ефективність комп'ютерної візуалізації забезпечується такими важливими положеннями:

- створення й використання комп'ютерної візуалізації має бути передусім спрямоване на швидке й повне запам'ятовування студентами понять, теорій і концепцій, що вивчаються;

- побудована візуалізація має відповідати принципам достовірності, якості, повноти, достатності, логічності, простоти сприйняття, оптимальності, єдності графіки й тексту, акцентування на ключових моментах;

- слід додавати допоміжні наочні елементи та візуальні форми, які забезпечать виявлення студентами особливостей зв'язків між об'єктами;

- доцільно пропонувати студентам самостійно здійснювати аналіз і конструювання нових, нетривіальних дидактичних завдань, що дозволяють їм досліджувати поняття, явище чи об'єкт в умовах самостійного пошуку й навчального експериментування.

Аналізуючи досвід використання візуалізації в навчальному процесі, можна зробити висновок, що поширення технологій візуалізації відбувається досить стрімко. Це зумовлює необхідність проведення досліджень, спрямованих на аналіз впливу візуалізації на ефективність навчання, а також розробки практико-орієнтованих педагогічних технологій для їх ефективного використання в навчальному процесі та створення відповідного навчально-методичного забезпечення, що розглядаємо як *перспективу подальших наукових пошуків*.

Список використаної літератури

Бабич, О., Семеніхіна, О. (2014). До питання про співвідношення понять наочність і візуалізація. *Фізико-математична освіта*, 2(3), 47–53.

Білошапка, Н. (2018). Використання засобів комп'ютерної візуалізації при формуванні інтелектуально-графічної культури майбутнього фахівця. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4, 11–20.

Бондаренко, Т., Стеценко, В. (2023). Інноваційні технології в освітньому середовищі: методичний інструментарій та практична реалізація. *Теорія і практика професійного становлення фахівця в інноваційному освітньому середовищі: монографія* (с. 248–304). Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля.

Буйницька, О.П. (2012). *Інформаційні технології та технічні засоби навчання*: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури.

Гончаренко, С.У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.

Девін, В.В., Ткачук, В.С., Скоробогатов, Д.В. (2018). Використання програмного комплексу MDSolids у викладанні дисципліни «Механіка матеріалів і конструкцій». *Open educational e-environment of modern University*, 5, 77–87.

Друшляк, М.Г. (2018). Словник візуальної освіти: наочність, візуалізація, візуальне мислення. *Фізико-математична освіта*, 1(15), 2, 78–83.

Кохан, Л.В. (2016). Особливості використання наочних засобів навчання в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 48 (101), 161–167.

Михайлова, Л.М. (Ред.). (2020). *Словник термінів і понять сучасної освіти*. Северодонецьк: Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Що таке візуалізація даних? Microsoft 365. Відновлено з <https://www.microsoft.com/uk-ua/microsoft-365/visio/data-visualization>

Alieksieieva, G., Novak, O., Miziuk, V., Saienko, Y. (2021). Visualization technologies for material development in professional training of future specialists. *Наукові записки кафедри педагогіки*, 48, 91–100. doi: 10.26565/2074-8167-2021-48-11

Arnheim, R. (1974). *Art and visual perception: A psychology of the creative eye*. Oakland: University of California Press.

Dodero, J.M., Val, A.M., del Torres, J. (2010). An extensible approach to visually editing adaptive learning activities and designs based on services. *Journal of Visual Languages and Computing*, 21(6), 332–346.

Dotsenko, N.A. (2021). Technology of application of competence-based educational simulators in the informational and educational environment for learning general technical disciplines. *Journal of Physics: Conference Series*, 1946, 012014. doi: 10.1088/1742-6596/1946/1/012014

Dziedzic, K., Włodarczyk, M., Pańnikowska, M. (2014). The usage of computer visualization in teaching technical subjects. *Advances in Science and Technology Research Journal*, 8 (2), 72–75. doi: 10.12913/22998624/571

Ivanova, H.I., Lavrentieva, O.O., Eivas, L.F., Zenkovych, I.O., Uchitel, A.D. (2020). The students' brainwork intensification via the computer visualization of study materials. *CTE Workshop Proceedings* [Online], 7, 185–209. doi: 10.55056/cte.346

Schwabish, J. (2021). *Better data visualizations: a guide for scholars, researchers, and wonks*. New York: Columbia University Press.

Yusoff, Z., Katmon, S.A., Ahmad, M.N., Miswan, S.H.M. (2013). Visual representation: enhancing students' learning engagement through knowledge visualization. *2013 International Conference on Informatics and Creative Multimedia* (pp. 242–247). Kuala Lumpur, Malaysia. doi: 10.1109/ICICM.2013.48

References

Alieksieieva, G., Novak, O., Miziuk, V., Saienko, Y. Visualization technologies for material development in professional training of future specialists. *Scientific Notes of the Pedagogical Department*, 2021, no. 48, pp. 91–100. doi: 10.26565/2074-8167-2021-48-11

Arnheim, R. (1974). *Art and visual perception: A psychology of the creative eye*. Oakland, University of California Press, 528 p.

Babych, O., Semenikhina, O. To questions about interpretation of clarity and visualization. *Physical and Mathematical Education*, 2014, issue 2(3), pp. 47–53. (In Ukrainian).

Biloshapka, N. Vykorystannia zasobiv kompiuternoї vizualizatsii pry formuvanni intelektualno-hrafichnoi kultury maibutnoho fakhivtsia [The use of computer visualization tools in the formation of the intellectual and graphic culture of the future specialist]. *Pedagogical Sciences: Theory, History, and Innovative Technologies*, 2018, no. 4, pp. 11–20. (In Ukrainian).

Bondarenko, T., Stetsenko, V. (2023). Innovatsiini tekhnolohii v osvithomu seredovyshchi: metodychni instrumentarii ta praktychna realizatsiia [Innovative technologies in the educational environment: methodological tools and practical implementation]. *Teoriia i praktyka profesijnoho stanovlennia fakhivtsia v innovatsiynomu osvithomu seredovyshchi* [Theory and practice of professional development of a specialist in an innovative educational environment]. Dnipro, Alfred Nobel University Publ., pp. 248–304. (In Ukrainian).

Buinytska, O.P. (2012). *Informatsiini tekhnolohii ta tekhnichni zasoby navchannia* [Information technologies and technical means of education]. Kyiv, Center for Educational Literature Publ., 240 p. (In Ukrainian).

Devin, V., Tkachuk, V., Skorobogatov, D. Use of the MDSolids software in studying discipline “Material and Construction Mechanics”. *Open educational e-environment of modern University*, 2018, vol. 5, pp. 77–87. (In Ukrainian).

Dodero, J.M., Val, A.M., del Torres, J. An extensible approach to visually editing adaptive learning activities and designs based on services. *Journal of Visual Languages and Computing*, 2010, vol. 21, no. 6, pp. 332–346.

Dotsenko, N.A. Technology of application of competence-based educational simulators in the informational and educational environment for learning general technical disciplines.

Journal of Physics: Conference Series, 2021, vol. 1946, AN: 012014. doi: 10.1088/1742-6596/1946/1/012014

Drushlyak, M.G. Glossary of visual education: visibility, visualization, visual thinking. *Physical and Mathematical Education*, 2018, issue 1(15), part 2, pp. 78–83. (In Ukrainian).

Dziedzic, K., Włodarczyk, M., Paśnikowska, M. The usage of computer visualization in teaching technical subjects. *Advances in Science and Technology Research Journal*, 2014, vol 8, issue 2, pp. 72–75. doi: 10.12913/22998624/571

Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv, Lybid Publ., 376 p. (In Ukrainian).

Ivanova, H.I., Lavrentieva, O.O., Eivas, L.F., Zenkovych, I.O., Uchitel, A.D.. The students' brainwork intensification via the computer visualization of study materials. *CTE Workshop Proceedings* [Online], 2020, vol. 7, pp. 185–209. doi: 10.55056/cte.346

Kokhan, L. Osoblyvosti vykorystannia naochnykh zasobiv navchannia v protsesi vyvchennia humanitarnykh dystsyplyn [Features of the use of visual learning tools in studying humanities]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools*, 2016, issue 48(101), pp. 161–167. (In Ukrainian).

Mykhaylova, L.M. (Ed.). (2020). *Slovnyk terminiv i poniat suchasnoi osvity* [Dictionary of terms and concepts of modern education]. Severodonetsk, Luhansk Regional Institute of Post-graduate Pedagogical Education Publ., 194 p. (In Ukrainian).

Schwabish, J. (2021). *Better data visualizations: a guide for scholars, researchers, and wonks*. New York, Columbia University Press, 464 p.

What is data visualization? *Microsoft 365*. Available at: <https://www.microsoft.com/uk-ua/microsoft-365/visio/data-visualization> (Accessed 3 April 2024).

Yusoff, Z., Katmon, S.A., Ahmad, M.N., Miswan, S.H.M. (2013). Visual representation: enhancing students' learning engagement through knowledge visualization. *2013 International Conference on Informatics and Creative Multimedia*. Kuala Lumpur, Malaysia, pp. 242–247. doi: 10.1109/ICICM.2013.48

COMPUTER VISUALIZATION IN TEACHING GENERAL TECHNICAL DISCIPLINES: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Pohorielov Mykhailo, PhD, Associate Professor of the Department of Theory and Practice of Technological and Vocational Education, HEI «Donbas State Pedagogical University», Slavyansk.

E-mail: texfak@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4706-3263

Prasol Artem, Master's student, HEI «Donbas State Pedagogical University», Slavyansk.

E-mail: allakodik1983@gmail.com

ORCID: 0009-0001-5832-5903

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-21

Keywords: *visual methods, visualization, computer visualization, general technical disciplines, typology of computer visualization aids, teaching methods.*

The article investigates the development of visual aids and visualization ideas in the organization of the educational process, particularly in teaching general technical disciplines. The article aims to review the development of visual aids and visualization ideas in education, clarify the essence of computer visualization, classify its types and kinds, and determine the directions of computer visualization usage in teaching general technical disciplines and the software applications that ensure their development for educational purposes. The study operates methods of retrospective, content, and semantic analysis, classification, generalization, and modelling.

The historical context of introducing electronic visualization tools in education has been considered in the study, starting from the first projectors in the 1930s to modern computer visualization technologies such as 2D and 3D visualization, stereoscopic 3D, virtual reality (VR), and augmented reality (AR). The essence of computer visualization as a general term for graphic methods of creating, analysing, and transmitting information has been defined. Differences between the didactic principles of visual aids and visualiza-

tion have been clarified. It has been highlighted that visualization has a more complex structure since it includes actions for constructing images of investigated objects or phenomena.

The article identifies the directions for implementing computer visualization, including scientific, software, and information visualization. It has been established that all visual content can be divided into three subgroups: structured, artistic, and demonstrative visual objects, which can be static or dynamic, in one plane or three-dimensional space.

The impact of computer visualization on the methods of teaching general technical disciplines has been analysed. It has been shown that modern approaches to using computer visualization provide new opportunities for more effective and interactive learning, promoting the development of students' technical and spatial imagination, which is crucial for future engineers and technical specialists.

An approximate list of software for creating computer visualization tools, which can be useful in teaching general technical disciplines, has been provided. Among them are applications for creating presentations and infographics, 3D modelling, VR and AR-based applications and services, simulators, and emulators.

The main directions for using computer visualization aids in teaching general technical disciplines are identified, including auxiliary synopsis, diagrams, tables, block diagrams, graphs, frames, word clouds, domain structures, memory cards, comics, heuristic sketches, knowledge animation, infographics, multimedia presentations, educational videos, static and dynamic 2D and 3D models, VR and AR objects.

It has been concluded, that the didactic effectiveness of computer visualization in teaching general technical disciplines is ensured by certain provisions, namely: the focus on the quick and complete memorization of studied concepts, theories, and ideas by students; adherence to the principles of reliability, quality, completeness, sufficiency, logic, simplicity of perception, optimality, unity of graphics and text, and emphasis on key points; encouraging students to independently analyse and construct new, non-trivial didactic tasks allowing them to explore concepts, phenomena, or objects in terms of independent search and educational experimentation.

Одержано 18.02.2024.